

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΙΑΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
<<ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ>>
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Διπλωματική Εργασία

ΘΕΜΑ: «Συγκριτική αξιολόγηση δυο γειτονικών δήμων, ως προς τους αναπτυξιακούς τους παράγοντες, στην ελληνική περιφέρεια: Η περίπτωση των δήμων Δυστίων και Αυλώνας της Ν.Α. Ευβοίας.»

Φοιτητής: Φώης Χρήστος

ΑΜ:25102

Επιβλέπων : Καθηγητής Αποστολοπούλος Κ. Δ.

**Μέλη Επιτροπής:Επικ. Καθηγήτρια Θεοδωροπούλου Ε.
Επικ. Καθηγήτρια Βαμβακάρη Μ.**

ΑΘΗΝΑ, 2008

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	4
---------------	---

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	5
---------------	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο-ΘΕΩΡΙΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8
2. Ο ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	9
3. ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.....	11
4. ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.....	14
5. ΘΕΩΡΙΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	17
6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....	30

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο-Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	39
2. Ο ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ.....	40
3. ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ –ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ.....	41
4. Η ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ.....	43
5. Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ ΣΕ ΑΡΙΘΜΟΥΣ.....	47
6. Ο ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ ΣΤΟ Ε.Χ.Σ.....	49
7. ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.....	54
8. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....	66

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο-ΔΕΙΚΤΕΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	70
2. ΟΡΙΣΜΟΣ –ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ.....	70
3. ΔΕΙΚΤΕΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	71
4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	80
5. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....	82

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο- ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	83
2. ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.....	83

3. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΠΕΡΙΟΧΩΝ.....	94
4. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ.....	94
5. ΑΠΕ.....	97
6. ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ.....	99
7. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ.....	105
8. ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ.....	111
9. ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗ-ΒΙΟΛΟΓΙΚΗ ΓΕΩΡΓΙΑ-ΑΡΩΜΑΤΙΚΑ.....	115
10. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ.....	120
11. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....	126

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο-ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

1. Η ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.....	130
2. Ο ΝΟΜΟΣ ΕΥΒΟΙΑΣ.....	140
3. Ο ΔΗΜΟΣ ΔΥΣΤΙΩΝ.....	145
4. Ο ΔΗΜΟΣ ΑΥΛΩΝΟΣ.....	153
5. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ.....	160
6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....	163

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο- ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	164
2. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗΣ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗΣ.....	166
3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗΣ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗΣ.....	197
4. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΛΕΓΧΟ χ^2	198
5. ΠΑΡΑΓΟΝΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ (FACTOR ANALYSIS).....	209
6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΠΑΡΑΓΟΝΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ.....	219
7. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....	219

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

1. ΣΥΖΗΤΗΣΗ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	220
2. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	224

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	228
--------------------------	------------

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η διαφοροποίηση των αναπτυξιακών παραγόντων των αγροτικών περιοχών αποτελεί το αντικείμενο της παρούσας εργασίας. Μελετήθηκαν δυο αγροτικοί δήμοι του νομού Ευβοίας, οι δήμοι Δυστίων και Αυλώνος. Για την εκπόνηση της έρευνας πραγματοποιήθηκε έρευνα πεδίου με τη χρήση ερωτηματολογίου το οποίο προέκυψε μετά την ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας. Τα αποτελέσματα της επιτόπιας έρευνας ερμηνεύονται διαμέσου της περιγραφικής στατιστικής και αναλύονται με τη χρήση του ελέγχου ανεξαρτησίας χ^2 και της παραγοντικής ανάλυσης. Από την ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης των δυο δήμων και τα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης προκύπτουν κυρίως σημαντικές ομοιότητες για τους αναπτυξιακούς παράγοντες των δυο περιοχών λόγω της κοινής γεωμορφολογίας και των κοινών πληθυσμιακών κοινωνικών και οικονομικών εξελίξεων. Παρόλα αυτά από την έρευνα προκύπτει ότι οι δυο περιοχές έχουν σημαντικές αναπτυξιακές προοπτικές παρόλες τις αδυναμίες που παρουσιάζουν κυρίως σε επίπεδο υποδομών. Έγκειται λοιπόν στους κατοίκους και την τοπική εξουσία να αξιοποιήσουν κατά τον καλύτερο τρόπο τις αναπτυξιακές αυτές δυνατότητες.

Λέξεις –Κλειδιά: Βιώσιμη ανάπτυξη αγροτικών περιοχών, παραγοντική ανάλυση

ABSTRACT

The diversification of the developmental factors of rural areas is the objective of this paper. Two rural municipalities that belong to the Evia prefecture where studied (Municipality of Distos and Avlonos). A field survey was conducted with the use of a questionnaire that arose after the study of the relative literature. The results of the field survey are analyzed by descriptive statistics, chi-square test and factor analysis. From the description of the two municipalities and the results of the statistic analysis we have similarities concerning the developmental factors of the two areas which are attributed to the common social and economic changes. Nevertheless the two areas have significant prospects of development even though there are problems related to the infrastructures. It's up to the local stakeholders and the local governance to benefit from these developmental prospects.

Key-words: Sustainable development of rural areas, factor analysis

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Είναι γενικά αποδεκτό ότι οι αγροτικές περιοχές παρουσιάζουν έντονη διαφοροποίηση και ποικιλομορφία (rural diversity), που συχνά αποδίδονται στις διαφορές που παρουσιάζουν στα γεωγραφικά τους χαρακτηριστικά, στους φυσικούς τους πόρους, στις πληθυσμιακές εξελίξεις και την πληθυσμιακή τους πυκνότητα καθώς και στις γενικότερες κοινωνικό-οικονομικές τους εξελίξεις. Επιπλέον, στις τοπικές αγροτικές οικονομίες σημειώνονται σημαντικές μεταβολές που προέρχονται από τις τάσεις παγκοσμιοποίησης της διεθνούς οικονομίας και της φιλελευθεροποίησης του διεθνούς εμπορίου, καθώς και από την μεταρρύθμιση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής και την ενδυνάμωση του ρόλου των Διαρθρωτικών Πολιτικών. Οι μεταβολές αυτές, σε συνδυασμό με την έντονη ετερογένεια του αγροτικού χώρου, δεν επηρεάζουν όλες τις αγροτικές περιοχές με τον ίδιο τρόπο, με αποτέλεσμα να παρατηρούνται έντονες διαφορές στις οικονομικές και γενικότερα αναπτυξιακές τους επιδόσεις.

Οι αναπτυξιακές επιδόσεις των αγροτικών περιοχών συχνά ταυτίζονται με την ικανότητα της τοπικής οικονομίας να συγκρατεί ή και να αυξάνει τον τοπικό της πληθυσμό, να εξασφαλίζει δυνατότητες απασχόλησης και να διατηρεί σε μακροχρόνια βάση την οικονομική και κοινωνική βιωσιμότητα της τοπικής κοινωνίας. Καθώς οι αναπτυξιακές επιδόσεις των αγροτικών περιοχών διαφέρουν σημαντικά, ιδιαίτερα ως προς τις μεταβολές στην απασχόληση, «η επίτευξη μιας περισσότερο ισόρροπης ανάπτυξης της απασχόλησης παραμένει μία από τις μεγαλύτερες προκλήσεις που έχει να αντιμετωπίσει η Ευρωπαϊκή Ένωση» (European Commission, 2001).

Δεδομένου μάλιστα ότι η διαφοροποίηση των αναπτυξιακών επιδόσεων σε μακροχρόνια βάση, αποτελεί αίτιο αλλά και αποτέλεσμα των τοπικών και περιφερειακών ανισοτήτων, η διερεύνηση και κατανόηση των παραγόντων που συντελούν σε αυτές αποτελεί προτεραιότητα της Ευρωπαϊκής Πολιτικής για την οικονομική και κοινωνική συνοχή (European Commission, 2001), αλλά και κλειδί για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή στρατηγικών βιώσιμης αγροτικής και περιφερειακής ανάπτυξης (European Commission, 2000).

Η διερεύνηση των παραγόντων που επηρεάζουν τις αναπτυξιακές επιδόσεις στις αγροτικές περιοχές έχει ακόμα μεγαλύτερη σημασία για την χώρα μας, εξαιτίας των έντονων διαφορών που χαρακτηρίζουν τις φυσικές και γεωγραφικές τους

συνθήκες, αλλά και των σημαντικών οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων που σημειώνονται σ' αυτές, στα πλαίσια του μετασχηματισμού της ελληνικής υπαίθρου. Επιπλέον ορισμένες αγροτικές περιοχές επιτυγχάνουν να αυξήσουν τη συνολική τους απασχόληση και να ενδυναμώσουν γενικότερα την τοπική τους οικονομία, ενώ άλλες αδυνατούν να εξασφαλίσουν βιώσιμη ανάπτυξη, με αποτέλεσμα τη μείωση της απασχόλησης, την αύξηση της ανεργίας και πολύ συχνά την αδυναμία συγκράτησης του πληθυσμού τους.

Προγενέστερες ερευνητικές εργασίες, διεθνώς (OECD, 1994; Terluin 2001; Terluin 2003), Ευρωπαϊκής Ένωσης (EC, 1995), το ερευνητικό πρόγραμμα DORA (Dynamics of Rural Areas) αλλά και στην χώρα μας (Ευστράτογλου κ.α., 1998; Efstratoglou *et al* 2001) επεσήμαναν τις έντονες διαφορές στις οικονομικές επιδόσεις και στις δυναμικές ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών. Από τις μελέτες αυτές έχει προκύψει η πολύ ενδιαφέρουσα διαπίστωση ότι, οι διαφορές στις αναπτυξιακές επιδόσεις δεν παρατηρούνται μόνο μεταξύ περιοχών με διαφορετικές φυσικές, γεωγραφικές και κοινωνικό-οικονομικές συνθήκες (π.χ. ορεινές-πεδινές) αλλά και μεταξύ περιοχών με σχετικά ομοιογενείς συνθήκες. Εύλογα συνεπώς γεννάται το ερώτημα: *«Γιατί αγροτικές περιοχές, με ομοιογενείς συνθήκες και διαρθρώσεις, παρουσιάζουν σε μακροχρόνια βάση διαφορές στις οικονομικές τους επιδόσεις και στις αναπτυξιακές τους δυναμικές;»*

Αρχικός σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν να δώσει απαντήσεις στο παραπάνω ερώτημα επιλέγοντας ως μελέτη περίπτωσης δυο αγροτικούς δήμους στο νότιο κομμάτι του νομού Ευβοίας, τους δήμους Δυστίων και Στυραίων. Ο δήμος Δυστίων είναι ένας κατεξοχήν αγροτικός δήμος με σημαντικές αναπτυξιακές προοπτικές αλλά και αδυναμίες. Ο δήμος Στυραίων παρουσιάζει έντονη οικονομική ανάπτυξη και αστικοποίηση τα τελευταία χρόνια λόγω της κοντινής του απόστασης από το αστικό κέντρο των Αθηνών και τείνει να εξελιχθεί σε σημαντικό τουριστικό προορισμό. Οι διάφορες των αναπτυξιακών παραγόντων των δυο περιοχών είναι ένα ερώτημα που χρήζει επιστημονικής διερεύνησης.

Όμως οι καταστροφικές πυρκαγιές που έπληξαν την περιοχή του δήμου Στυραίων κατά το χρονικό διάστημα του Αυγούστου του 2007 και οι οποίες είχαν ολέθριες απώλειες για την περιοχή τόσο σε έμψυχο όσο και σε άψυχο δυναμικό σταμάτησαν την έρευνα η οποία τότε βρισκόταν εν εξελίξει καθώς ήταν πλέον αδύνατο να πραγματοποιηθεί στο συγκεκριμένο δήμο.

Για την αντιμετώπιση της συγκεκριμένης κατάστασης επιλέχτηκε να συνεχιστεί η έρευνα ακολουθώντας τις ίδιες κατευθυντήριες γραμμές με αλλαγή του υπό εξέταση πυρόπληκτου δήμου Στυραίων με αυτόν του δήμου Αυλώνας. Ο δήμος Αυλώνας συνορεύει στο νότιο κομμάτι του με το δήμο Δυστίων είναι και αυτός αγροτικός δήμος και χωρίς όμως την έντονη τουριστική και οικονομική ανάπτυξη που είχε ο δήμος Στυραίων. Οι αναπτυξιακοί του παράγοντες παρουσιάζουν κάποιες ομοιότητες με αυτές του δήμου Δυστίων όμως κρίθηκε σκόπιμο να διερευνηθούν οι ενδεχόμενες διαφορές.

Για την εκπόνηση της συγκεκριμένης έρευνας μετά την ανάλυση της ελληνικής και ξένης βιβλιογραφίας, σχετικής με τα θέματα ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών, καταρτίστηκε ένα ερωτηματολόγιο το οποίο μοιράστηκε σε 200 κατοίκους της κάθε περιοχής. Οι ερωτήσεις που περιείχε περιλάμβαναν όλες τις πτυχές της ανάπτυξης με έμφαση στην βιωσιμότητα και στον αγροτικό τομέα. Η ανάλυση των αποτελεσμάτων έγινε με την βοήθεια της περιγραφικής στατιστικής, στην συνέχεια ελεγχθήκαν οι συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών με τη χρήση του ελέγχου ανεξαρτησίας χ^2 για να ακολουθήσει η εξαγωγή κοινών και διαφορετικών αναπτυξιακών παραγόντων διάμεσου της παραγοντικής ανάλυσης (Factor Analysis).

Η εργασία είναι δομημένη ως εξής στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι γενικές έννοιες της ανάπτυξης, βιώσιμης ανάπτυξης και τοπικής ανάπτυξης όπως επίσης και οι γενικές θεωρίες που αφορούν την ανάπτυξη και προέκυψαν από την ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναπτύσσονται οι έννοιες της υπαίθρου και της αγροτικής ανάπτυξης και στη συνέχεια αναλύεται ο ελληνικός αγροτικός τομέας βάσει της υπάρχουσας κατάστασης μέσα στο πλαίσιο λειτουργίας της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής και εξετάζονται οι προοπτικές ανάπτυξης του. Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι σχετικοί με την ανάπτυξη του αγροτικού χώρου δείκτες οι οποίοι χρησιμεύουν για την κατανόηση και την εξέταση της διαδικασίας της αγροτικής ανάπτυξης. Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η ανασκόπηση της ελληνικής και διεθνούς βιβλιογραφίας με θέματα σχετικά με την ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών. Στο πέμπτο κεφάλαιο γίνεται η παρουσίαση της περιοχής που μελετήθηκε μέσω δευτερογενών στοιχείων (Ε.Σ.Υ.Ε.) αλλά και πρωτογενών (συνεντεύξεις με δήμαρχους). Στο έκτο κεφάλαιο παρατίθεται η στατιστική ανάλυση των δεδομένων που περιλαμβάνει την περιγραφική στατιστική, τον έλεγχο συσχέτισης των μεταβλητών και την παραγοντική ανάλυση και η εργασία καταλήγει με τα συμπεράσματα στο έβδομο κεφάλαιο και την βιβλιογραφία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: ΘΕΩΡΙΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

1.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο κόσμος σήμερα μπορεί να είναι πιο πλούσιος από ποτέ, αλλά χαρακτηρίζεται από σημαντικές ανισότητες τόσο εντός ενός κράτους όσο και ανάμεσα στα κράτη. Το μέσο ετήσιο εισόδημα ενός πολίτη του Λουξεμβούργου είναι πάνω από εκατό φορές μεγαλύτερο από αυτό του πολίτη της Σιέρα Λεόνε. Τέτοιες μεγάλες διαφορές στο επίπεδο διαβίωσης προκαλούν μεγάλες ανισότητες και στις ευκαιρίες για επιβίωση (U.N., 2006). Είναι ανάγκη λοιπόν να υπάρξει μια άμεση προσαρμογή των πολιτικών, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, έτσι ώστε να επιτευχθούν όλοι οι προκαθορισμένοι αναπτυξιακοί στόχοι.

Το 1950 και το 1960 οι αναπτυσσόμενες χώρες μεγέθυναν τις υποδομές και τις οικονομίες τους με ραγδαίους ρυθμούς χωρίς όμως να λαμβάνουν υπόψη το περιβαλλοντικό κόστος το οποίο δημιουργούσαν. Μετά το 1980 συγκεκριμένες χώρες κυρίως της Ασίας πέτυχαν ραγδαία οικονομική ανάπτυξη και αύξαναν συνεχώς τα κέρδη τους από τις ανοιχτές παγκόσμιες αγορές σε αντίθεση με τον υπόλοιπο αναπτυσσόμενο κόσμο ο οποίος βρισκόταν σε οικονομική αστάθεια και βελτίωνε κατ' ελάχιστο τις συνθήκες διαβίωσης των πολιτών (U.N., 2006). Σήμερα η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης δεν έχει εξαλείψει τις διαφορές μεταξύ των φτωχών και πλούσιων κρατών. Σε αντίθεση ο τρόπος με τον οποίο λειτουργούν οι σύγχρονες αγορές συμβάλλει στην αύξηση των παγκοσμίων εισοδηματικών ανισοτήτων. Οι πλουσιότερες χώρες για παράδειγμα έχουν ευνοϊκή πρόσβαση στις κεφαλαιακές αγορές με αποτέλεσμα να προσελκύουν ξένες επενδύσεις και να αντιδρούν με μεγαλύτερη ελαστικότητα στις αλλαγές των παγκοσμίων αγορών των αγαθών σε σύγκριση πάντα με τις φτωχές χώρες.

Είναι πλέον εμφανές στην δεδομένη παγκόσμια χρονική συγκυρία ότι η υφήλιος αποτελείται από τα ανεπτυγμένα και αναπτυσσόμενα ή αλλιώς πλούσια κράτη και από τα υποανάπτυκτα ή αλλιώς φτωχά κράτη. Το ανησυχητικό σε αυτό το φαινόμενο είναι ότι το χάσμα μεταξύ των δυο αντί να μειώνεται συνεχώς αυξάνεται με αποτέλεσμα να μιλάμε πλέον για ένα κόσμο δυο ταχυτήτων. Είναι ανάγκη λοιπόν να υιοθετηθούν πρότυπα και μοντέλα ανάπτυξης που αφενός θα ευνοούν τις υποανάπτυκτες χώρες και αφετέρου θα θέτουν ως πρωταρχική συνιστώσα τους την προστασία του περιβάλλοντος.

1.2 Ο ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Παρά το γεγονός ότι ο άνθρωπος ξεκίνησε τη μεγάλη αναπτυξιακή του πορεία με την εξημέρωση των πρώτων κατοικίδιων και αγροτικών παραγωγικών ζώων και με τις πρώτες καλλιέργειες φυτών, πριν από δώδεκα περίπου χιλιετίες, το ιδιαίτερο ενδιαφέρον της ανθρωπότητας για την ανάπτυξη είναι πολύ πρόσφατο. Ο όρος ανάπτυξη (development) άρχισε να χρησιμοποιείται με την λήξη του Β΄ παγκοσμίου πολέμου. Μετά την δημιουργία πολιτικών συνασπισμών, θα έλεγε κανείς ότι η κύρια αιτία της προσπάθειας που ξεκίνησε για την προαγωγή και προώθηση της ανάπτυξης σε παγκόσμιο επίπεδο, ήταν συνέπεια μάλλον πολιτικών επιλογών, παρά ανθρωπιστικών στόχων (Αποστολόπουλος, 2004).

Η επιστημονική κοινότητα έχει ασχοληθεί πολλάκις με τον ορισμό του όρου ανάπτυξη. Αρχικά ο όρος αυτός συνδεόταν άμεσα με την βελτίωση των οικονομικών μεγεθών μιας περιοχής όπως ήταν το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (Α.Ε.Π.) κατά κεφαλή πληθυσμού. Στη συνέχεια και λόγω των διαρκών εξελίξεων σε όλα τα επίπεδα της ανθρώπινης δραστηριότητας ο όρος ανάπτυξη διαρκώς εμπλουτιζόταν με νέα στοιχεία όπως η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης του ανθρώπου, η πρόοδος της κοινωνίας και του πολιτισμού και εσχάτως η προστασία του περιβάλλοντος.

Σύμφωνα με τους Oberle, Stowers και Darby ανάπτυξη είναι μια διαδικασία, στην οποία ένας όλο και μεγαλύτερος αριθμός ατόμων, μιας δεδομένης περιοχής ή ενός δεδομένου περιβάλλοντος, λαμβάνει και υλοποιεί κοινωνικά υπεύθυνες αποφάσεις η πιθανή συνέπεια των οποίων είναι η καλύτερευση των συνθηκών διαβίωσης μερικών ατόμων, χωρίς να χειροτερεύουν τις συνθήκες ζωής των άλλων. Σε αυτό τον ορισμό της ανάπτυξης εμπλέκονται τα ενδιαφέροντα τριών επιστημών: της οικονομικής επιστήμης, της κοινωνιολογίας και της ηθικής (Αποστολόπουλος, 2004). Από τον παραπάνω ορισμό προκύπτει ότι η ανάπτυξη δεν θεωρείται αποκλειστικά πεδίο ευθύνης της οικονομικής επιστήμης. Είναι εμφανές λοιπόν ότι η έννοια ανάπτυξη δεν είναι μονοσήμαντη. Ο Αθανασόπουλος (2000) υποστηρίζει ότι η ανάπτυξη νοείται ως παρούσα κατάσταση, ως συνειδητώς επιδιωκόμενη μέλλουσα κατάσταση και τέλος ως συνειδητή ορθολογική διαδικασία που οδηγεί, από στάδιο σε στάδιο σε συγκεκριμένο προδιαγεγραμμένο πλαίσιο σκοπών και στόχων.

Με τον όρο ανάπτυξη εννοείται η επίτευξη ή η επιδίωξη μιας ή περισσότερων θετικών μεταβολών στα βασικά συστατικά της κοινωνικό-οικονομικής κυρίως δραστηριότητας των ανθρώπων. Η ανάπτυξη σχετίζεται με τον ποσοτικό, ποιοτικό,

δομικό ή ιδεολογικό χαρακτήρα των πιο πάνω μεταβολών. Εν ολίγοις η ανάπτυξη έχει σχέση με την εξέλιξη αλλά κυρίως με την καλύτερη ποιότητα ζωής, που δικαιούνται να έχουν όλοι οι άνθρωποι, ανεξαρτήτως του εάν ζουν σε μια ανεπτυγμένη ή μη ανεπτυγμένη χώρα (Μητούλα, 2006). Πάντως, με τον όρο ανάπτυξη μιας χώρας εννοούμε την όλη διαδικασία επέκτασης της οικονομικής δραστηριότητάς της και την ορθολογική χρησιμοποίηση των διαθέσιμων πόρων, με σκοπό τη μεγιστοποίηση της απόδοσης των διαθέσιμων πόρων, φυσικών και τεχνικών, την αύξηση του εθνικού και του κατά κεφαλήν εισοδήματος, την αύξηση της απασχόλησης του εργατικού δυναμικού και την ανύψωση του κοινωνικού και πολιτιστικού επιπέδου, των κατοίκων της χώρας (Κουτσουμάρης, 1987)

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονιστεί ότι ο όρος ανάπτυξη (development) διαφέρει από τον όρο μεγέθυνση (growth) καθώς ο όρος μεγέθυνση χρησιμοποιείται με το νόημα της οικονομικής ευημερίας χωρίς κοινωνικές προεκτάσεις και αναφέρεται περισσότερο στην αύξηση της παραγωγικότητας και λιγότερο σε αξιολογες διαρθρωτικές αλλαγές (Δεληθέου, 2006). Πιο συγκεκριμένα ο όρος ανάπτυξη είναι ευρύτερος του όρου μεγέθυνση και παραπέμπει εκτός από την παραγωγή περισσότερου προϊόντος (αγαθών και υπηρεσιών) και σε διαρθρωτικές αλλαγές (μεταβολές θεσμικές και τεχνολογικές) όπως και σε ποιοτικές διαφοροποιήσεις. Ο όρος μεγέθυνση έχει στενότερη έννοια και συνδέεται με την παραγωγή περισσότερου προϊόντος ή και μεγαλύτερης παραγωγικότητας αύξηση δηλαδή του προϊόντος ανά μονάδα εισροών (Μητούλα κ.α, 2008). Μερικές φορές για τις μη ανεπτυγμένες χώρες χρησιμοποιείται ο όρος ανάπτυξη, γιατί αυτές οι χώρες έχουν ανάγκη από διαρθρωτικές αλλαγές, ενώ για τις ανεπτυγμένες χώρες προτιμάται ο όρος μεγέθυνση ή αύξηση, γιατί λίγο ή πολύ σε αυτές τις χώρες έχουν συντελεστεί οι βασικές διαρθρωτικές αλλαγές (Ζιωγάνας, 2003).

Με την ωρίμανση της συζήτησης, παρακολούθησης και έρευνας έχουν προσδιορισθεί από επιστήμονες και πολιτικούς οι βασικοί συντελεστές που καθορίζουν την ανάπτυξη ενός τόπου. Σύμφωνα με την Μητούλα (2006) ένας τόπος χαρακτηρίζεται ως αναπτυσσόμενος όταν σε αυτόν καταγράφεται:

- μακροπρόθεσμη σταθερότητα
- βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας
- αύξηση της παραγωγικότητας
- ενίσχυση της απασχόλησης

- καταπολέμηση της ανεργίας
- ενδυνάμωση των δημιουργικών δυνάμεων
- αξιοποίηση των παραγωγικών πόρων
- ορθολογική χρήση της γης και των φυσικών πόρων
- ενδυνάμωση των ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων
- παροχή και εξασφάλιση των βασικών δικαιωμάτων παιδείας, υγείας, ποιότητας ζωής

Απαιτείται πλέον να αναπτυχθεί εμπράκτως μια νέα αντίληψη περί ανάπτυξης τα χαρακτηριστικά της οποίας θα πηγάζουν από την κοινωνία που είναι και η μόνη επιφορτισμένη να τα κάνει πράξη. Μια κοινωνία που «...θα έδινε έμφαση στην ποιότητα αντί για την ποσότητα και θα αξιοποιούσε πολιτισμικές ιδιαιτερότητές της με την ενεργοποίηση των πολιτών οι οποίοι θα πρέπει να συμμετέχουν και να ελέγχουν την αναπτυξιακή διαδικασία» (Χαραλαμπίδης, 2002). Με άλλα λόγια, πέραν της ανάδειξης της ποιότητας ως πρωτεύουσας ιδιότητας της ανάπτυξης θα πρέπει και τα οικονομικά ζητήματα να επανέλθουν υπό τον κοινωνικό έλεγχο. Αυτή παράμετρος της ανάπτυξης προϋποθέτει ενεργό συμμετοχή των πολιτών. Η ενεργός συμμετοχή των πολιτών που προαναφέρθηκε όμως έχει άμεση σχέση με την τοπική ανάπτυξη, από την άλλη μεριά ο παραδοσιακός πολιτισμός είναι αυτός που, κατ'εξοχήν, «δημιουργεί και οργανώνει μια κοινωνική σφαίρα γύρω από τον άνθρωπο, η οποία είναι τόσο απαραίτητη για την ύπαρξη κοινωνικής ζωής, όσο απαραίτητη είναι η βιόσφαιρα για την ύπαρξη οργανικής ζωής» (Lottman *et al*, 1984).

1.3 ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Μερικά χρόνια μετά την λήξη του Β' παγκοσμίου πολέμου και εν μέσω του σημαντικών αναπτυξιακών διαδικασιών και εξελίξεων κανείς δεν λάμβανε υπόψη του το παράγοντα περιβάλλον κατά την κατάρτιση των προγραμμάτων ανάπτυξης. Έτσι από την δεκαετία του 1960 εμφανίζονται τα πρώτα σημάδια της οικολογικής κρίσης που πρόκειται να επέλθει στον πλανήτη, τα οποία προέρχονται από την αλόγιστη χρήση των φυσικών πόρων και απερίσκεπτη απόρριψη αποβλήτων. (Αμπελιώτης, 2006).

Το 1972 η διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το ανθρώπινο περιβάλλον που πραγματοποιήθηκε στην Στοκχόλμη προκάλεσε το έντονο ενδιαφέρον της διεθνούς κοινότητας για τα περιβαλλοντικά θέματα και έδωσε την ορμή για να τοποθετηθούν

αυτά στην κορυφή της διεθνούς ατζέντας. Μέχρι τότε, τα περιβαλλοντικά θέματα απασχολούσαν κυρίως τους περιβαλλοντολόγους και τους οικολόγους οι οποίοι κατά γενική ομολογία είχαν μια ιδεαλιστική και ρομαντική θεώρηση για την διατήρηση των φυσικών πόρων και την προστασία του περιβάλλοντος. Συχνά αυτοί αντιμετώπιζονταν με περιφρόνηση από το πολιτικό κατεστημένο καθώς τους θεωρούσαν ένα πιθανό εμπόδιο για την επιδίωξη της οικονομικής ανάπτυξης διαμέσου βιομηχανικών δραστηριοτήτων που υποβαθμίζουν το περιβάλλον.(Hens *et al.*, 2005).

Το 1987 διατυπώθηκε για πρώτη φορά από την παγκόσμια επιτροπή για το περιβάλλον και την ανάπτυξη του Ο.Η.Ε. (World Commission on Environment and Development-WCED) ο ορισμός της βιώσιμης ανάπτυξης (sustainable development). Η επιτροπή εξέδωσε το κείμενο “Our Common Future” γνωστό και ως έκθεση Brundland σύμφωνα με την οποία βιώσιμη ανάπτυξη είναι η ανάπτυξη η οποία ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να υποθηκεύει την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες.

Η στρατηγική για τη βιώσιμη ανάπτυξη, σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές της επιτροπής, εστιάζεται στον ισόρροπο συνδυασμό τριών επιμέρους κυριάρχων επιδιώξεων: της αποτελεσματικότητας της οικονομίας, της κοινωνικής ισότητας και δικαιοσύνης και της προστασίας του περιβάλλοντος. Γενικά προάγει την αντίληψη ότι για επιτευχθεί η βιώσιμη ανάπτυξη, απαιτείται συνεργασία και συντονισμένες δράσεις σε διεθνές, εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, συνέργεια του δημοσίου και ιδιωτικού τομέα αλλά και όλων των πολιτών (Μητούλα κ.α 2008).

Όμως, στις μέρες μας, η βιώσιμη ανάπτυξη δεν ενδιαφέρει μόνο τους περιβαλλοντολόγους. Ενδιαφέρει όλους τους κλάδους των επιστημών, οι οποίοι, καθένας από το δικό του γνωσιολογικό υπόβαθρο, προτείνει και τα κατάλληλα εργαλεία για την επίτευξη του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης. Βέβαια τα αποτελέσματα της ανάπτυξης δεν θα ήταν θετικά, εάν οι επιστημονικοί κλάδοι δρουν αυτόνομα χωρίς να λαμβάνουν υπόψη και τους υπόλοιπους. Οι οικονομικοί, κοινωνικοί, χωρικοί, πολιτισμικοί και άλλοι παράγοντες δεν διαμορφώνονται ανεξάρτητα αλλά αλληλοσυμπληρώνονται και αλληλεπιδρούν ο ένας πάνω στον άλλο, διαμορφώνοντας το τελικό αποτέλεσμα. Η καλή συνεργασία και επικοινωνία θα οδηγήσει και στη σωστή ιεράρχηση των αναγκών, ώστε να εφαρμόζονται οι

κατάλληλες δράσεις στην κατάλληλη περιοχή και την κατάλληλη χρονική στιγμή (Μητούλα, 2006).

Ο επιστημονικός όρος, σε σχέση με μία απλή ανάλυση, δεν απέχει σχεδόν καθόλου, καθώς σύμφωνα με αυτόν βιώσιμη ανάπτυξη είναι η μετάβαση προς μία κοινωνία πιο ανθρώπινη και με καλύτερες συνθήκες διαβίωσης. Βιώσιμη λοιπόν ονομάζεται η ανάπτυξη εκείνη, η οποία ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις των σημερινών γενεών, χωρίς να θέτει σε κίνδυνο τις απαιτήσεις των γενεών που θα ακολουθήσουν. Είναι δηλαδή έννοια ταυτόσημη με την αειφόρο ανάπτυξη που το κύριο χαρακτηριστικό της είναι η αέναη ζωή και προτεραιότητά της η εξασφάλιση ποιότητας διαβίωσης σε όλους τους τομείς, για όλους και για πάντα (Μητούλα, 2006).

Το 1992 στην Παγκόσμια Διάσκεψη για τη γη στο Ρίο υπογράφεται και υιοθετείται η Agenda 21, η οποία αποτελεί το σύνολο των οδηγιών για την βιωσιμότητα τον 21^ο αιώνα. Η Agenda 21 είναι ένα μακροπρόθεσμο πρόγραμμα δράσης για την ανάπτυξη που αφορά σε τομείς όπως η γεωργία, η βιομηχανία, η αστική και περιβαλλοντική διαχείριση, η τεχνολογία, η φτώχεια, ο πληθυσμός και το εμπόριο (Αμπελιώτης 2005). Σύμφωνα με την Agenda 21 η βιωσιμότητα είναι μια έννοια πολυδιάστατη. Περιλαμβάνει οικονομικούς, κοινωνικούς και οικολογικούς στόχους. Μεταξύ αυτών των στοιχείων υπάρχει έντονη αλληλεξάρτηση (Ε.Σ., 2001)

Πολύ συχνά ακούγοντας τον όρο βιώσιμη ανάπτυξη έρχεται στο μυαλό κάποιων η βιωσιμότητα του περιβάλλοντος. Όπως φάνηκε, αυτό είναι κατά κάποιο τρόπο φυσικό, εφόσον η προέλευση του όρου προέρχεται από το περιβαλλοντικό παράγοντα. Τη σύγχρονη όμως εποχή ο όρος βιώσιμη ανάπτυξη έχει υπερβεί το καθαρά και αυστηρά περιβαλλοντικό πλαίσιο. Αποδείχθηκε ότι η πολυπλοκότητα της βιωσιμότητας επιδρά στην λειτουργία τουλάχιστο τεσσάρων διαφορετικών συστημάτων: του οικοσυστήματος, του οικονομικού, τεχνολογικού και κοινωνικού. Για να είναι δυνατή η δημιουργία μιας μελλοντικής οδού βιωσιμότητας είναι απαραίτητο να εξετασθεί η αλληλεπίδραση των παραπάνω συστημάτων. Μακροχρόνιες έρευνες έδειξαν ότι στους παραπάνω παράγοντες θα έπρεπε να προστεθεί ακόμη ένας που χωρίς αυτόν δεν μπορεί να υπάρξει βιωσιμότητα ενός τόπου: ο πολιτισμός. Σήμερα, η επεξήγηση του όρου βιωσιμότητα και η τελική επιτυχία της αναφέρονται σε όλους τους τομείς. Μάλιστα στο πλαίσιό της δεν εντάσσεται μόνο η ανεξάρτητη ύπαρξη και ενδυνάμωση των παραπάνω παραγόντων

και των αντίστοιχών τους, αλλά συμπεριλαμβάνεται και ο απαιτούμενος συνδυασμός όλων αυτών, ώστε να συνυπάρξουν αρμονικά τόσο στο παρόν όσο και στο μέλλον, σε μια αέναη και βιώσιμη μορφή (Μητούλα, 2006).

Όταν η επιτροπή Brundtland εισήγαγε τον όρο βιώσιμη ή αειφόρος ή συντηρήσιμη ανάπτυξη, ιδιαίτερα μετά την συνδιάσκεψη του Ρίο, η βιώσιμη ανάπτυξη απέκτησε ένθερμους υποστηρικτές αλλά και φανατικούς πολέμιους. Οι τελευταίοι θεώρησαν αδύνατη τη συμφιλίωση της διαρκούς ανάπτυξης και της προστασίας του περιβάλλοντος. Πολλοί επιστήμονες υποστηρίζουν ότι η έκθεση Brundtland είναι καταδικασμένη να αποτύχει επειδή το χάσμα μεταξύ οικονομικής ανάπτυξης και περιβαλλοντικής προστασίας είναι αγεφύρωτο. Η υπογραφή της Agenda 21 δημιούργησε ελπίδα, ενθουσιασμό και προσδοκίες για το τι επρόκειτο να επακολουθήσει. Πολλοί πίστεψαν ότι εφόσον επικυρώθηκε από τις περισσότερες χώρες θα εισήγαγε ένα καινούργιο αναπτυξιακό παράδειγμα το οποίο θα διατηρούσε και θα προστάτευε το φυσικό περιβάλλον για το καλό των τωρινών και των μελλοντικών γενεών. Αλλά κάτι τέτοιο δεν έγινε ποτέ.(Hens *et al.*, 2005).

Κάποιοι άλλοι εξέφρασαν την πεποίθηση ότι η βιώσιμη ανάπτυξη, που κατά βάση είναι μια πολιτιστική μετάλλαξη, δεν θα αποτύχει, θα συναντήσει δυσκολίες οι οποίες μπορούν να εξομαλυνθούν με την αποκατάσταση των πνευματικών και ηθικών αξιών που παραμερίστηκαν στην εποχή της ασύδοτης ανάπτυξης. Λύση είναι ο σεβασμός στη αξία του ανθρώπου, που ταυτίζεται με το σεβασμό στην ιδιαιτερότητα των πολιτισμών. Η ίδια πολιτιστική επικοινωνία θα πρέπει να διέπεται από τον αμοιβαίο σεβασμό για να είναι βιώσιμη. Δηλαδή η βιώσιμη ανάπτυξη προϋποθέτει και την βιώσιμη πολιτιστική επικοινωνία και η τελευταία το σεβασμό και τη διατήρηση των ιδιαίτερων εθνικών πολιτισμών. Οι αξίες της βιώσιμης ανάπτυξης ενισχύουν τους εθνικούς πολιτισμούς, δεν τους καταργούν (Μητούλα, 2006).

1.4 ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Τα τελευταία χρόνια η έννοια, το περιεχόμενο και οι εκφράσεις της ανάπτυξης στο χώρο έχουν ένα δυναμικό χαρακτήρα και βρίσκονται σε μια φάση διαρκούς μετεξέλιξης. Το παραδοσιακό πρότυπο της πολιτικής ανάπτυξης (Perroux, 1960), που στηρίχθηκε στην εννοιολογική ταύτιση των όρων ανάπτυξη, μεγέθυνση και εκβιομηχάνιση, με την ενίσχυση της δημιουργίας ισχυρών αστικοβιομηχανικών συγκροτημάτων και τη διάχυση στις υπόλοιπες περιοχές, μέσω συστημάτων

υποδομών, κινήτρων και επιδοτήσεων, έχει δώσει τη θέση του σε πιο ολοκληρωμένες μορφές ανάπτυξης, που έχουν στη βάση τους το πρότυπο της τοπικής ενδογενούς ανάπτυξης (Weaven, 1981). Ο περιορισμός της απήχησης του προτύπου της πολιτικής ανάπτυξης τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, είχε σαν συνέπεια την διαμόρφωση και εφαρμογή νέων αναπτυξιακών στρατηγικών, που δίνουν έμφαση στην κινητοποίηση και αξιοποίηση των ενδογενών παραγωγικών δυνάμεων και στο εσωτερικό έλεγχο της αναπτυξιακής διαδικασίας των περιοχών (Cravinho, 1987; Ρέππας, 1991). Οι όροι της «ενδογενούς» ή «αυτοκεντρωμένης» ανάπτυξης, οι οποίοι αρχικά διατυπώθηκαν στο επίπεδο της παγκόσμιας οικονομίας ως διέξοδος από την εξάρτηση των λιγότερο ανεπτυγμένων από τις αναπτυγμένες χώρες, απέκτησαν χωρική διάσταση με την εμφάνιση του όρου της τοπικής ανάπτυξης (Χριστοφάκης, 2001).

Πιο συγκεκριμένα η ανάπτυξη ενός συγκεκριμένου τόπου ή περιοχής ονομάζεται τοπική ανάπτυξη. Σύμφωνα με τον Barquero (1991) η τοπική ανάπτυξη μπορεί να θεωρηθεί σαν μια διαδικασία οικονομικής ανάπτυξης και διαρθρωτικών αλλαγών που οδηγεί σε μια βελτίωση του επιπέδου ζωής του τοπικού πληθυσμού και στην οποία μπορούν να διακριθούν τουλάχιστον δυο διαστάσεις: πρώτα η οικονομική, όπου οι τοπικοί επιχειρηματίες χρησιμοποιούν την ικανότητα τους για να οργανώσουν τους τοπικούς παραγωγικούς συντελεστές σε ικανοποιητικά επίπεδα παραγωγικότητας, ώστε να είναι ανταγωνιστικοί στις αγορές. Η άλλη διάσταση είναι η κοινωνικοπολιτιστική και σε αυτήν οι αξίες και οι τοπικοί θεσμοί αποτελούν την βάση της αναπτυξιακής διαδικασίας. Επίσης σε αυτή, η κοινωνική ευαισθησία και αλληλεγγύη αποτελεί αναγκαιότητα. Η στρατηγική της τοπικής ανάπτυξης εμπεριέχει ακόμα μια διάσταση την πολιτικοδιοικητική, όπου οι χωρικές πολιτικές επιτρέπουν την δημιουργία ενός τοπικού ευνοϊκού οικονομικού πλαισίου, προστατεύοντάς το από τις εξωτερικές επιδράσεις και προωθώντας την ανάπτυξη της τοπικής δυναμικής.

Η τοπική ανάπτυξη (Local Development) είναι η διαδικασία με την οποία επιδιώκεται η προώθηση όλων των οικονομικών δραστηριοτήτων, στις οποίες ένας τόπος παρουσιάζει πλεονεκτήματα, όπως και η εκμετάλλευση και η αξιοποίηση όλων των πλουτοπαραγωγικών πηγών του. Έτσι, επιδιώκεται η ισόρροπη ανάπτυξη όλων των χωρικών μονάδων της ευρύτερης περιφέρειας με την διατήρηση του υπάρχοντος οικιστικού δικτύου χωρίς την συγκέντρωση του πληθυσμού και των δραστηριοτήτων σε ένα ορισμένο αστικό κέντρο. Σκοποί της ολοκληρωμένης ανάπτυξης είναι:

- η προώθηση των στόχων της περιφερειακής πολιτικής που δεν προωθούνται επαρκώς από τον κεντρικό προγραμματισμό,
- η εξάλειψη των δυαδικών φαινομένων και των επιπτώσεων των περιόδων κρίσης,
- η ενεργοποίηση του πληθυσμού στην αναπτυξιακή προσπάθεια και
- η ενδογενής ανάπτυξη

Η τοπική ανάπτυξη εξαρτάται και από το πώς οι τοπικές διοικήσεις ή οργανισμοί ενεργοποιούν και διατηρούν την επιχειρηματική δραστηριότητα και απασχόληση. Ο βασικός στόχος της τοπικής οικονομικής ανάπτυξης είναι να δημιουργήσει τοπικές ευκαιρίες απασχόλησης σε τομείς που συντελούν στην βελτίωση της τοπικής κοινότητας χρησιμοποιώντας το υπάρχον ανθρώπινο, φυσικό και θεσμικό κεφάλαιο. Αυτό σημαίνει ότι οι τοπικοί παράγοντες όπως οργανισμοί, φορείς, τοπικές επιχειρήσεις, τοπική πρωτοβουλία και επιχειρηματικότητα, συνιστούν τους βασικούς μοχλούς της αναπτυξιακής διαδικασίας. Έτσι, αξιοποιούνται τοπικά η παραγωγική δομή, οι παραδόσεις και η πολιτιστική κληρονομιά πάνω στα οποία μπορεί να στηριχθεί η οικονομική μεγέθυνση και η βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών (Μητούλα, 2006).

Σύμφωνα με τους Coffey και Polese (1985), η τοπική ανάπτυξη μπορεί να θεωρηθεί ως μια διαδικασία οικονομικής ανάπτυξης και διαρθρωτικών αλλαγών, που οδηγεί σε βελτίωση του βιοτικού επιπέδου διαβίωσης του τοπικού πληθυσμού. Είναι διαδικασία η οποία αφορά τη δημιουργία νέων θεσμών, την ύπαρξη εναλλακτικών δραστηριοτήτων, τη βελτίωση της ικανότητας των υπαρχόντων εργαζομένων να παράγουν καλύτερα προϊόντα, τον προσδιορισμό νέων αγορών, τη μεταφορά γνώσης και τη δημιουργία νέων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων (Blakely, 1994; Syrett, 1995). Επιπλέον αυτή η διαδικασία εμπεριέχει διάφορες διαστάσεις όπως η οικονομική, η κοινωνική, η πολιτιστική και η διοικητική. Η οικονομική διάσταση μεταφράζεται στην διάθεση και στην ικανότητα των τοπικών οικονομικών παραγόντων και επιχειρηματιών να παρέμβουν και να οργανώσουν τους εγχώριους/τοπικούς παραγωγικούς συντελεστές κατά τέτοιο τρόπο ώστε αυτοί να καταστούν και ανταγωνιστικοί στις τοπικές, εθνικές και περιφερειακές αγορές. Η κοινωνική και η πολιτιστική διάσταση εμπεριέχουν αξίες παραδεκτές σε τοπικό επίπεδο, τοπικούς θεσμούς κ.α., ενώ η διοικητική συνίσταται στην εγκαθίδρυση

νομικών ευνοϊκών πλαισίων όπως είναι η προστασία των τοπικών οικονομικών δραστηριοτήτων έναντι εξωγενών επιδράσεων (Δεληθέου, 2006).

1.5 ΘΕΩΡΙΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

1.5.1 Ταξινόμηση

Η ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας αναδεικνύει μια μεγάλη ποικιλία θεωριών και υποδειγμάτων ανάπτυξης και μεγέθυνσης, που αναλόγως των κριτηρίων που χρησιμοποιούνται μπορούν να καταταγούν σε επιμέρους ομάδες. Ο Hermansen διακρίνει τέσσερις ομάδες θεωρητικής προσέγγισης. Η πρώτη αφορά τα περιγραφικά μοντέλα που κυρίως εντοπίζουν τα πρότυπα εξέλιξης της οικονομίας του χώρου στην διαδικασία ανάπτυξης. Σε αυτά τα μοντέλα εντάσσει την θεωρία της εξαγωγικής βάσης, την θεωρία των τομέων και τις θεωρίες των σταδίων ανάπτυξης. Η δεύτερη αφορά τα θετικιστικά μοντέλα που ζητούν να ερμηνεύσουν τα πρότυπα εξέλιξης και τις μεταβολές τους, όπως αυτά προκύπτουν από τα περιγραφικά μοντέλα. Βασικές θεωρητικές συνεισφορές στην κατηγορία αυτή αποτελούν η θεωρία των πόλων ανάπτυξης, το μοντέλο κέντρου περιφέρειας και η θεωρία ανάλυσης του βιομηχανικού πλέγματος. Η τρίτη αναφέρεται στα κανονιστικά μοντέλα που προσπαθούν να οργανώσουν τρόπους με τους οποίους η προγραμματική παρέμβαση μπορεί να διαμορφωθεί για να επιτύχει συγκεκριμένους στόχους. Τέλος τα μοντέλα ελέγχου επιχειρούν να προτείνουν τρόπους εφαρμογής της κρατικής πολιτικής στον περιφερειακό προγραμματισμό (Δεληθέου, 2006).

Οι θεωρίες οικονομικής ανάπτυξης οι οποίες ερμηνεύουν τους παράγοντες που επηρεάζουν την αναπτυξιακή πορεία μιας οικονομίας και την διάχυση της οικονομικής δραστηριότητας στο χώρο χωρίστηκαν σε τέσσερις κατηγορίες με βάση τη σημαντικότητα των συντελεστών παραγωγής στην παραγωγική διαδικασία. Έτσι έχουμε τις παραδοσιακές θεωρίες (traditional theories) που εμφανίστηκαν τη δεκαετία του 1950, τις θεωρίες συσώρευσης (agglomeration theories) στην δεκαετία του 1960, τις τοπικές θεωρίες (local milieu theories) στην δεκαετία 1970 και τις χωρικές θεωρίες καινοτομιών (territorial innovation theories) στην δεκαετία του 1980 (Terluin, 2001; Terluin, 2003).

Ο Holland ταξινομεί τις θεωρίες για την περιφερειακή ανάπτυξη σε δυο βασικές ομάδες α) αυτοεξισορρόπησης-ανάπτυξης και β) ανισοροπίας-υποανάπτυξης. Η πρώτη ομάδα των θεωριών υποστηρίζει, ότι οι αυτόματοι

μηχανισμοί της ελεύθερης αγοράς προκαλούν, τόσο την εξισορρόπηση, όσο και την μείωση των ανισοτήτων στο χώρο. Στην ομάδα αυτή εντάσσονται οι θεωρίες των σταδίων ανάπτυξης, του διαπεριφερειακού εμπορίου, η θεωρία της εξαγωγικής βάσης, η θεωρία της έλλειψης-αφθονίας των φυσικών πόρων, η θεωρία του δυισμού καθώς και αυτή της τομεακής διάρθρωσης. Η δεύτερη ομάδα θεωριών υποστηρίζει, ότι οι περιφερειακές ανισότητες αποτελούν κύριο χαρακτηριστικό του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής που τείνουν να διευρύνονται, όταν η οικονομία αφήνεται να λειτουργεί στα πλαίσια της ελεύθερης αγοράς. Η κρατική παρέμβαση θεωρείται απαραίτητη για να μειωθούν οι ανισότητες και να προωθηθεί η ανάπτυξη στις καθυστερημένες περιφέρειες. Σε αυτή την ομάδα θεωριών εντάσσονται η θεωρία της σωρευτικής αιτιότητας, η θεωρία των πόλων ανάπτυξης, καθώς και η θεωρία της εξάρτησης (Δεληθέου, 2006).

Μια άλλη ταξινόμηση των θεωριών οικονομικής ανάπτυξης είναι αυτή που γίνεται ειδικά για τις αγροτικές περιοχές και σχετίζεται με το κατά πόσο οι πολιτικές αγροτικής ανάπτυξης μπορούν να προκαλέσουν οικονομική μεγέθυνση στις αγροτικές περιοχές. Πιο συγκεκριμένα έχουμε τρεις διαφορετικές προσεγγίσεις α) την ενδογενή ανάπτυξη β) την εξωγενή ανάπτυξη και γ) την μικτή ενδογενή/εξωγενή ανάπτυξη (Terluin, 2003).

Τα κύρια στοιχεία των μοντέλων εξωγενούς ανάπτυξης είναι τα εξής α) η αγροτική ανάπτυξη θεωρείται ότι έχει μεταφυτευθεί σε συγκεκριμένες περιοχές και ορίζεται από εξωτερικούς παράγοντες β) τα οφέλη από την ανάπτυξη εξάγονται σε τρίτες περιοχές και γ) θίγονται οι τοπικές αξίες (Slee, 1994). Μέχρι το 1970 το μοντέλο της εξωγενούς ανάπτυξης ήταν το κυρίαρχο για την εξήγηση της προέλευσης της αγροτικής ανάπτυξης. Στις ευρωπαϊκές χώρες χρησιμοποιήθηκε στις πολιτικές αγροτικής ανάπτυξης οι οποίες στόχευαν στον εκσυγχρονισμό του αγροτικού τομέα. Όμως κάτι τέτοιο αποδείχθηκε ανεπαρκές για την σταθεροποίηση της αγροτικής οικονομίας. Έτσι υιοθετήθηκε η πολιτική της δημιουργίας παραρτημάτων εργοστασίων, συμφωνά με την οποία δίδονταν κίνητρα στις εταιρίες να μεταφέρουν τις παραγωγικές τους δραστηριότητες από τις αστικές περιοχές σε αγροτικές με κύριο στόχο την δημιουργία απασχόλησης για τον αγροτικό πληθυσμό. Στο τέλος της δεκαετίας του 1970 αυτές οι πολιτικές απορρίφθηκαν καθώς δεν οδηγούσαν στην βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών (Lowe *et al*, 1995).

Η ενδογενής ανάπτυξη είναι ταυτόσημη με την τοπική ανάπτυξη καθώς προέρχεται κυρίως από τοπικά κίνητρα και στηρίζεται στους τοπικούς πόρους (Picchi, 1994). Σε αντίθεση με το εξωγενές μοντέλο, τα οφέλη από την ανάπτυξη μένουν στην τοπική οικονομία και υπάρχει σεβασμός των τοπικών αξιών (Slee, 1994). Αυτή η προσέγγιση συσχετίζεται με τα μοντέλα των τοπικών θεωριών όπως είναι αυτό της οικονομικής μεγέθυνσης και των βιομηχανικών περιοχών, στα οποία το θεσμικό πλαίσιο των οικονομικών δραστηριοτήτων παίζει σημαντικό ρόλο. Όσον αφορά την αγροτική πολιτική ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην αγροτική διαφοροποίηση, στην από κάτω προς τα πάνω (bottom up) προσέγγιση, στην στήριξη των τοπικών αγορών, στην ενθάρρυνση των τοπικών πρωτοβουλιών και επιχειρήσεων και στην παροχή της κατάλληλης εκπαίδευσης (Lowe *et al*, 1995).

Το μοντέλο της μικτής εξωγενούς/ενδογενούς ανάπτυξης απορρίπτει την ακραία αντίθεση των δυο προηγούμενων μοντέλων και προβάλλει μια ανάλυση της αγροτικής ανάπτυξης η οποία επικεντρώνεται στην αλληλεπίδραση των τοπικών και εξωτερικών δυνάμεων οι οποίες καθορίζουν την αναπτυξιακή διαδικασία (Lowe *et al*, 1995). Αυτή η προσέγγιση βασίζεται στην ανασκόπηση της βιβλιογραφίας που αφορά τις βιομηχανικές περιοχές και η οποία δείχνει ότι οι οικονομικές, κοινωνικές και θεσμικές σχέσεις όπως επίσης και οι εσωτερικοί και εξωτερικοί σύνδεσμοι διαφέρουν ανάλογα με την βιομηχανική περιοχή. Το συγκεκριμένο μοντέλο συσχετίζει την αγροτική ανάπτυξη με την συνεχώς αυξανόμενη παγκοσμιοποίηση κυρίως λόγω των ραγδαίων αλλαγών στους τομείς των επικοινωνιών και της πληροφόρησης. Μέσα σε αυτό το συνεχώς μεταβαλλόμενο παγκόσμιο πλαίσιο οι παράγοντες των αγροτικών περιοχών σχετίζονται με τοπικά και εξωτερικά δίκτυα των οποίων το μέγεθος, η κατεύθυνση και η ένταση διαφέρουν από περιοχή σε περιοχή. Συμπερασματικά σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση η αγροτική ανάπτυξη είναι ένα σύνθετο σύμπλεγμα δικτύων στο οποίο οι πόροι μετακινούνται και ο έλεγχος της όλης διαδικασίας γίνεται υπό την αλληλεπίδραση εξωτερικών και εσωτερικών δυνάμεων.

1.5.2 Παραδοσιακές Θεωρίες

Οι θεωρίες αυτές υπάγονται στην κατηγορία των θεωριών αυτοεξισορρόπησης – ανάπτυξης οι οποίες υποστηρίζουν ότι οι αυτόνομοι μηχανισμοί της ελεύθερης αγοράς τείνουν να προκαλέσουν την εξισορρόπηση και τη μείωση των ανισοτήτων στο χώρο και, άρα, οι φτωχές χώρες και περιφέρειες από τη στιγμή που θα

ενσωματωθούν στην παγκόσμια αγορά, θα ακολουθήσουν την πορεία των ήδη ανεπτυγμένων χωρών και περιφερειών. Έτσι αργά ή γρήγορα η διάχυση του κεφαλαίου και της τεχνολογίας θα μειώσει το χάσμα μεταξύ φτωχών και πλουσίων, γεωγραφικών και βιομηχανικών κοινωνιών και οι υπανάπτυκτες χώρες και περιφέρειες θα προχωρήσουν στην αναπτυξιακή πορεία. Οι κυριότερες παραδοσιακές θεωρίες είναι η νεοκλασική θεωρία ανάπτυξης (Solow, 1956, Borts, 1960), η θεωρία της εξαγωγικής βάσης (North, 1955) και η θεωρία του δυϊσμού, περιφερειακού δυϊσμού (Boeke, 1953). Οι θεωρίες αυτές προσπαθούν να ερμηνεύσουν τις περιφερειακές ανισότητες σε σημαντικό βαθμό και με τη διάχυση αναπτυξιακών ωφελειών μεταξύ των περιφερειών (Μπαλαμού 2006).

1.5.3.1 Νεοκλασική Θεωρία

Η νεοκλασική θεωρία (Solow, 1956, Borts, 1960) στηρίζεται στον τέλει ανταγωνισμό με πλήρη κινητικότητα των συντελεστών παραγωγής και τη συνθήκη μεγιστοποίησης του κέρδους. Με αυτό τον τρόπο, επεξηγεί τις επιπτώσεις για την περιφερειακή ανάπτυξη που οφείλονται στην επίτευξη ισορροπίας αγορών αγαθών και παραγωγικών συντελεστών λειτουργούν σε συνθήκες τέλει ανταγωνισμού. Η συγκεκριμένη θεωρία δίνει έμφαση στην διεθνή πλευρά της ανάπτυξης, εξετάζοντας τις επιδράσεις των διεθνών οικονομικών σχέσεων στις δυνατότητες ανάπτυξης διαφόρων περιοχών, ενώ δεν παραβλέπει και την σημασία της προστατευτικής πολιτικής, σε αντίθεση με τους κλασικούς, ιδιαιτέρως για τις υποανάπτυκτες χώρες που επιθυμούν να δημιουργήσουν νέους βιομηχανικούς κλάδους (Δεληθέου 2006).

Σύμφωνα με το νεοκλασικό υπόδειγμα περιφερειακής μεγέθυνσης, ο συντελεστής της παραγωγής εργασία κατευθύνεται από τις καθυστερημένες προς τις ανεπτυγμένες περιφέρειες, υπό συνθήκες πλήρους ανταγωνισμού, ενώ ο συντελεστής της παραγωγής κεφάλαιο κατευθύνεται αντίθετα, καθώς η οριακή απόδοση του κεφαλαίου είναι μεγαλύτερη σε περιφέρειες χαμηλών μισθών και χαμηλών κατά κεφαλήν αποταμιεύσεων. Η μετακίνηση αυτή προκαλεί τη σύγκλιση (ισορροπία) των δυο τύπων περιφερειών. Η μετακίνηση κεφαλαίου προς τις καθυστερημένες περιφέρειες μεταφέρει επίσης και τα αποτελέσματα της τεχνολογικής προόδου προς αυτές, αφού υποτίθεται ότι είναι ενσωματωμένα στο κεφάλαιο. Το υπόδειγμα δίνει έμφαση στις βιομηχανικές επενδύσεις και αγνοεί βασικούς κοινωνικούς και πολιτικούς παράγοντες που επηρεάζουν την αναπτυξιακή διαδικασία καθώς και τις

επιπτώσεις της κλαδικής πολιτικής και των οικονομιών κλίμακας και συσσώρευσης (Κόνσολας 1997).

1.5.3.2 Θεωρία Εξαγωγικής Βάσης

Η θεωρία της εξαγωγικής βάσης (North, 1955) υποστηρίζει ότι ο ρυθμός και η κατεύθυνση της ανάπτυξης μιας περιφέρειας προσδιορίζεται από την εξαγωγική της δραστηριότητα προς τον υπόλοιπο κόσμο. Η ανάπτυξη μιας περιφέρειας εξαρτάται δηλαδή από την ανάπτυξη των εξαγωγικών κλάδων. Με άλλα λόγια, η ζήτηση των προϊόντων της από τον υπόλοιπο κόσμο αποτελεί προσδιοριστικό παράγοντα της ανάπτυξης της.

Η θεωρία της εξαγωγικής βάσης υποστηρίζει ότι η οικονομία κάθε περιοχής διακρίνεται σε δυο τομείς, στον εξαγωγικό ή βασικό τομέα, του οποίου τα προϊόντα εξάγονται από τις υπόλοιπες περιφέρειες ή το εξωτερικό, και στο μη βασικό ή τοπικό τομέα, του οποίου τα προϊόντα καλύπτουν τις ανάγκες των κατοίκων της περιφέρειας και στηρίζουν τον εξαγωγικό τομέα. Έτσι, η ανάπτυξη στο βασικό τομέα μεγεθύνει την ροή χρήματος στην εν λόγω περιοχή, αυξάνει τη ζήτηση των προϊόντων και υπηρεσιών και υποκινεί αύξηση των δραστηριοτήτων του μη βασικού τομέα. Κατ' αυτό τον τρόπο, η ανάπτυξη του βασικού τομέα της περιοχής οδηγεί και καθορίζει τη συνολική ανάπτυξη της περιοχής ενώ η ανάπτυξη του μη βασικού τομέα είναι μια απλή συνέπεια της συνολικής ανάπτυξης της περιοχής. Συνεπώς, θεωρία της εξαγωγικής βάσης υποστηρίζει ότι η ερμηνεία της ανάπτυξης μιας περιοχής συνίσταται στην ερμηνεία της χωροθέτησης των βασικών δραστηριοτήτων και στον προσδιορισμό των διαδικασιών με τις οποίες οι βασικές δραστηριότητες οδηγούν στη συνοδευτική ανάπτυξη των μη βασικών δραστηριοτήτων (Terluin, 2001).

Η θεωρία της εξαγωγικής βάσης στηρίζεται στην υπόθεση ότι οι τοπικές οικονομίες αναπτύσσονται εξαιτίας εξωγενών παραγόντων και εξειδικεύονται σε βασικές δραστηριότητες οι οποίες εξάγουν προϊόντα και στηρίζουν άλλες τοπικές δραστηριότητες. Έτσι, δημιουργείται εξάρτηση των τοπικών δραστηριοτήτων, με τη μορφή του τοπικού προϊόντος που απαιτείται για τη στήριξη της εξαγωγικής βάσης ή της συμπληρωματικής δραστηριότητας που απαιτείται για την παραγωγή της εξαγωγικής δραστηριότητας. Η σχέση αυτή διατυπώνεται μέσω του πολλαπλασιαστή μεταξύ της εξαγωγικής βάσης και της τοπικής δραστηριότητας.

Κύρια μειονεκτήματα της θεωρίας αυτή είναι ότι αγνοεί την επίδραση των διαπεριφερειακών σχέσεων στην οικονομία των περιφερειών, παραμελεί τους εσωτερικούς παράγοντες της ανάπτυξης, όπως είναι αυτοί που συνδέονται με την τεχνολογική πρόοδο και δεν υπολογίζει τις κρατικές ενισχύσεις (Κόνσολας 1997)..

1.5.3.3 Θεωρία Δυισμού-Περιφερειακού Δυισμού

Ο δυισμός (dualism) της οικονομίας ή αλλιώς, η δυική οικονομία (dual economy) είναι φαινόμενο, που χαρακτηρίζει κατά κανόνα τις υπανάπτυκτες χώρες. Σε μια υπανάπτυκτη χώρα ο δυισμός παρουσιάζεται με την ύπαρξη παράλληλα και ταυτόχρονα ενός καθυστερημένου και υπανάπτυκτου παραδοσιακού (συνήθως γεωργικού) τομέα και ενός προοδευμένου και ανεπτυγμένου σύγχρονου (συνήθως βιομηχανικού) τομέα. Ο πρώτος τομέας παρουσιάζει στασιμότητα και προσκόλληση στην παραδοσιακή τεχνολογία και χρησιμοποιεί κατεξοχήν τον συντελεστή εργασία λόγω της ύπαρξης άφθονου εργατικού δυναμικού, με αποτέλεσμα χαμηλή παραγωγικότητα. Δηλαδή λόγω πλεονάσματος εργασίας οι δραστηριότητες της παραγωγής διεξάγονται κυρίως με την ανθρώπινη εργασία, συνεπώς είναι εντάσεως εργασίας. Ο δεύτερος τομέας παρουσιάζει συνεχή ανοδική πορεία με την χρησιμοποίηση της πιο σύγχρονης και υψηλής τεχνολογίας και συνεπώς είναι κατεξοχήν τομέας εντάσεως κεφαλαίου, με αποτέλεσμα υψηλή παραγωγικότητα. Η θεωρία υποστηρίζει ότι η ανάπτυξη του καπιταλιστικού-σύγχρονου τομέα θα ενδυναμώσει τους διακλαδικούς δεσμούς των δύο τομέων, καθώς οι αξίες και η τεχνολογία του μοντέρνου τομέα θα διαχυθεί σταδιακά στον παραδοσιακό.

Ο διχασμός αυτών των υπανάπτυκτων κοινωνιών εμφανίζεται με τη μορφή του εδαφικού, λειτουργικού, κοινωνικού και τεχνολογικού δυισμού (Boeke, 1953, Eckaus, 1955, Higgins, 1968, Williamson, 1965).

Στον κοινωνικό δυισμό επισημαίνονται οι πολιτισμικές διαφορές μεταξύ «δυτικής» και «μη δυτικής» οικονομικής οργάνωσης. Κύριος εκπρόσωπος της θεωρίας είναι ο Boeke (1953) ο οποίος αναζήτησε τις αιτίες αποτυχίας της Ολλανδικής αποικιοκρατικής πολιτικής στην Ινδονησία και τελικά ξεχώρισε τη συνύπαρξη δυο κοινωνικών συστημάτων ενός αυτόχθονου και ενός που εισάγει από το εξωτερικό (καπιταλιστικό). Το αυτόχθον σύστημα χαρακτηρίζεται από έλλειψη οργανωτικών δομών, αποστροφή προς το εμπόριο και το κέρδος, απάρεσκεια για κεφαλαιουχικές επενδύσεις και τεχνική εξειδίκευση. Αντίθετα, το καπιταλιστικό

σύστημα χαρακτηρίζεται από ορθολογισμό, αυξημένο κοινωνικό πνεύμα, προχωρημένες οργανωτικές δομές, επιχειρηματικότητα, κτλ.

Κατά την γνώμη πολλών ειδικών, η επέκταση της ανάπτυξης από τον σύγχρονο τομέα στον παραδοσιακό δεν είναι συνήθως δυνατή, όχι γιατί ο παραδοσιακός τομέας δεν ανταποκρίνεται ορθολογικά, δεν αξιοποιεί τα οικονομικά κίνητρα και δεν συμπεριφέρεται ανάλογα με τις ανάγκες του, αλλά κυρίως γιατί δεν βρίσκει τα κατάλληλα οικονομικά κίνητρα για να μπορέσει να ξεφύγει και να απογειωθεί από το στάδιο της στασιμότητας. Είναι γεγονός πάντως ότι μια κοινωνία με ενιαίο κοινωνικό σύστημα και πνευματικό επίπεδο, με ίδιες περίπου μορφές οργάνωσης της παραγωγής και με ίδια λίγο πολύ χρησιμοποίηση νέας τεχνολογίας θεωρείται ομοιογενής, ενώ μια κοινωνία χωρίς αυτά τα ενιαία χαρακτηριστικά σε γενική κλίμακα θεωρείται δυική (Ζιωγάνας 2003).

Κύριος εκπρόσωπος του τεχνολογικού δυισμού είναι ο Higgins, (1968) ο οποίος ως βασική αιτία του φαινομένου θεωρεί τις διαφορές της εφαρμοζόμενης τεχνολογίας. Στο σύγχρονο τομέα οι επιχειρήσεις χρησιμοποιούν τεχνολογία εντάσεως κεφαλαίου και δεν είναι εύκολη η περαιτέρω υποκατάσταση μεταξύ των συντελεστών παραγωγής. Στον παραδοσιακό τομέα εφαρμόζεται από τις επιχειρήσεις τεχνολογία εντάσεως κεφαλαίου. Ο βιομηχανικός τομέας αναπτύσσεται κατά κανόνα με εισαγωγή κεφαλαίων και εγκατάσταση επιχειρήσεων από το εξωτερικό και συνεπώς εισάγεται και χρησιμοποιείται η σύγχρονη τεχνολογία από τις άλλες προηγμένες χώρες. Από την άλλη πλευρά στον αγροτικό τομέα παρατηρείται ταχύτερη αύξηση του πληθυσμού σε σύγκριση με την αύξηση των επενδύσεων και τη διάδοση της σύγχρονης τεχνολογίας.

Ο Williamson (1965) εξετάζει το πρόβλημα Borrá-Νότου αναλύοντας δεδομένα του εισοδήματος χωρών και των δυο ομάδων. Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει είναι ότι υπάρχει μια συστηματική σχέση ανάμεσα στα επίπεδα ανάπτυξης και στην περιφερειακή ανισότητα ή γεωγραφική διασπορά. Η άνοδος επομένως του επιπέδου ανάπτυξης μειώνει τις περιφερειακές ανισότητες. Αυτό όμως συμβαίνει από το στάδιο τη ωριμότητας και πέρα, ενώ στα πρώτα στάδια ανάπτυξης οι περιφερειακές ανισότητες διευρύνονται.

1.5.4 Θεωρίες Συσσώρευσης

Η δεύτερη κατηγορία θεωριών υποστηρίζει ότι η συνολική παραγωγή εξαρτάται από τη συγκέντρωση της εργασίας και του κεφαλαίου σε μια συγκεκριμένη περιοχή, κάτι που προξενεί εξωγενείς επιπτώσεις ή οικονομίες κλίμακας. Οι θεωρίες αυτές ανήκουν στην κατηγορία των θεωριών ανισορροπίας – υπανάπτυξης και υποστηρίζουν ότι οι περιφερειακές ανισότητες τείνουν να διευρύνονται όσο η οικονομία αφήνεται να λειτουργήσει στα πλαίσια της ελεύθερης αγοράς. Σ' αυτή την κατηγορία θεωριών κατατάσσονται οι θεωρίες της σωρευτικής αιτιότητας (Myrdal, 1957) και των πόλων ανάπτυξης (Perroux, 1955). Μια πρόσφατη σχολή σ' αυτή την κατηγορία θεωριών είναι αυτή της «νέας οικονομικής γεωγραφίας» η οποία εξετάζει τους παράγοντες που επηρεάζουν τη χωρική συγκέντρωση του πληθυσμού και / ή των οικονομικών δραστηριοτήτων κάτω από συνθήκες αυξανόμενων αποδόσεων κλίμακας και μονοπωλιακού ανταγωνισμού (Μπαλαμού 2006).

1.5.4.1 Η Θεωρία των Πόλων Ανάπτυξης

Μια άλλη σημαντική θεωρία που ασχολείται με τη διάχυση των αναπτυξιακών ωφελειών είναι η θεωρία των πόλων ανάπτυξης. Θεμελιωτής αυτής της θεωρίας υπήρξε ο Perroux (1955) ο οποίος υποστήριξε ότι όσο η χωρική όσο και η βιομηχανική ανάπτυξη δεν εμφανίζονται παντού και ταυτόχρονα, αλλά σε σημεία ή πόλους ανάπτυξης με διαφορετική ένταση και απλώνονται μέσα από διάφορα "κανάλια" προκαλώντας διαφορετικά αποτελέσματα για το σύνολο της οικονομίας. Η θεωρία του αποτέλεσε την πλέον πολυσυζητημένη στρατηγική στην εφαρμογή μέτρων πολιτικής για την λύση των περιφερειακών προβλημάτων στις ανεπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες (Κόνσολας 1997).

Η κύρια ιδέα της θεωρίας του συνοψίζεται στην διαπίστωση, ότι η χωρική συγκέντρωση των οικονομικών δραστηριοτήτων σε ένα αστικό κέντρο που το περιβάλλει μια προβληματική ή καθυστερημένη περιοχή, θα αυξήσει το εισόδημα της περιοχής στο σύνολο της. Η αύξηση αυτή θα είναι μεγαλύτερη από εκείνη που θα μπορούσε να προκληθεί αν οι οικονομικές δραστηριότητες δεν ήταν συγκεντρωμένες, αλλά κατανεμημένες κατά τρόπο ομοιόμορφο ή τυχαίο (Μπαλαμού, 2006; Δεληθέου, 2006). Ένα κρίσιμο στοιχείο της συγκεκριμένης θεωρίας είναι ο τρόπος σχηματισμού του πόλου ανάπτυξης. Ο Perroux δίνει έμφαση στο σχηματισμό της κινητήριας βιομηχανίας που οφείλεται κυρίως στην εισαγωγή καινοτομίας. Η κινητήρια

βιομηχανία, κατά τον Perroux, είναι μια βιομηχανία ή ένα συγκρότημα βιομηχανιών που ταυτίζεται με τον πόλο ανάπτυξης ή τον πυρήνα του. Η αλληλεπίδραση ανάμεσα στις βιομηχανίες του πόλου ανάπτυξης προωθεί τη διαδικασία της περιφερειακής ανάπτυξης. Οι συγκεκριμένες βιομηχανίες ανήκουν σε κλάδους που αναπτύσσονται με υψηλότερους ρυθμούς σε σχέση με το μέσο όρο της βιομηχανικής παραγωγής και του εθνικού προϊόντος, εκσυγχρονίζονται τεχνολογικά και διοχετεύουν διακλαδικά το υψηλό επίπεδο της τεχνολογικής τους αποτελεσματικότητας.

Η εγκατάσταση των κινητήριων βιομηχανιών σε ορισμένα σημεία που καθίστανται πόλοι ανάπτυξης εξαρτάται από την ύπαρξη ορισμένων φυσικών πλεονεκτημάτων όπως η ύπαρξη πηγών ενέργειας ή αποθεμάτων πρώτων υλών ικανών να προκαλέσουν την εγκατάσταση βασικών βιομηχανιών, από την ύπαρξη επαρκούς δικτύου επικοινωνιών και συγκοινωνιακών κόμβων, που ευνοούν την εγκατάσταση της μεταποιητικής βιομηχανίας και, τέλος, από τη συγκέντρωση χρηματοδοτικών ιδρυμάτων και λοιπών υπηρεσιών που εξυπηρετούν βιομηχανίες και εμπορικές επενδύσεις. Επειδή, όμως ελάχιστες περιοχές συγκεντρώνουν τα παραπάνω πλεονεκτήματα, οι κινητήριες βιομηχανίες συγκεντρώνονται σε βιομηχανικές πόλεις ή σε επαρχιακά αστικά κέντρα όπου υπάρχουν κρατικές υπηρεσίες, ανεπτυγμένο εμπόριο, επαρκής υποδομή και πολιτιστική δραστηριότητα. Έτσι, τα αστικά κέντρα στα οποία συγκεντρώνονται οι κινητήριες βιομηχανίες γίνονται πόλοι ανάπτυξης επηρεάζοντας την ανάπτυξη της περιβάλλουσας περιφέρειας (πολική περιφέρεια).

Αρχικά, η θεωρία των πόλων ανάπτυξης είχε ως σημείο αναφοράς την οικονομία και όχι το χώρο (Perroux 1955), αναφερόταν, δηλαδή, σε οικονομικό και όχι σε γεωγραφικό επίπεδο. Αργότερα, ο Boudeville (1966) επέκτεινε την ιδέα του Perroux συμπεριλαμβάνοντας την έννοια της γεωγραφικής διάστασης. Έτσι, σύμφωνα με τον Boudeville, ο περιφερειακός πόλος ανάπτυξης είναι ένα σύνολο από βιομηχανίες εγκατεστημένες σε μια αστική περιοχή οι οποίες ενθαρρύνουν την οικονομική ανάπτυξη σ' ολόκληρη τη ζώνη επιρροής τους. Επίσης, ο πόλος ανάπτυξης περιλαμβάνει συμπληρωματικές και υποστηρικτικές βιομηχανίες οι οποίες συνδέονται μεταξύ τους οριζοντίως ή/και καθέτως. Έτσι, ο πόλος ανάπτυξης οδηγεί στη γεωγραφική συγκέντρωση των κλάδων και, γενικότερα, της οικονομικής δραστηριότητας στο χώρο, μέσω της συγκέντρωσης ενός συμπλέγματος "κινητήριων" βιομηχανιών.

Η θεωρία των πόλων ανάπτυξης δεν μπορεί να εξηγήσει ολοκληρωμένα την χωρική κατανομή των οικονομικών δραστηριοτήτων στο χώρο, γιατί ουσιαστικά

χαρακτηρίζεται από την μονομέρεια της διεύρυνσης των σχέσεων κέντρου-περιφέρειας. Και μόνη η σχέση αυτή δεν μπορεί να περιγράψει την πολυπλοκότητα των χωρικών φαινομένων. Η καθιέρωση της θεωρίας αυτής ως μέσου περιφερειακής πολιτικής οφείλεται στους παρακάτω λόγους:

- Η δημιουργία οικονομιών συγκέντρωσης είναι ένα αποτελεσματικό μέσο προώθησης της διαδικασίας της οικονομικής ανάπτυξης
- Η οργάνωση από το κράτος ενός συστήματος πόλων ανάπτυξης αντιμετωπίζει τις αρνητικές επιδράσεις των πόλων που αναπτύχθηκαν ήδη και όξυναν την περιφερειακή ανισορροπία.
- Η συγκέντρωση των επενδύσεων στους πόλους ανάπτυξης μειώνει το κοινωνικό κόστος και αυξάνει την αποτελεσματικότητά τους
- Η διαδικασία της διάχυσης της ανάπτυξης ενισχύει τις προσπάθειες για την ανάπτυξη των καθυστερημένων περιφερειών..

Για την καλύτερη αξιοποίηση των παραπάνω πλεονεκτημάτων ο Richardson υποστηρίζει ότι τα σημεία ανάπτυξης δεν πρέπει να προγραμματίζονται αλόγιστα, αλλά αντίθετα θα πρέπει να προωθούνται κατά τρόπο, ο οποίος να μεγιστοποιεί την ανάπτυξη της περιβάλλουσας ζώνης επιρροής, χωρίς να θυσιάζεται η αποτελεσματικότητα (Κόνσολας 1997).

1.5.4.2 Η Θεωρία της Σωρευτικής Αιτιότητας

Η θεωρία αυτή αναπτύχθηκε από τον Myrdal (1957) για να εξηγήσει τις χωρικές διαφοροποιήσεις της οικονομικής ευημερίας. Ο Myrdal εστιάζει την προσοχή του στις μεγάλες και αυξανόμενες ανισότητες μεταξύ των ανεπτυγμένων και των υποανάπτυκτων κρατών/περιφερειών. Θεωρεί ότι σαν αποτέλεσμα της σωρευτικής αιτιότητας τα πλούσια/περιφέρειες θα γίνουν πιο πλούσια και τα φτωχά κράτη/περιφέρειες πιο φτωχά.

Η βασική υπόθεση την οποία προσπαθεί να αποδείξει ο Myrdal είναι ότι, αντίθετα προς τις υποθέσεις της νεοκλασικής θεωρίας, οι οικονομικές δυνάμεις της αγοράς τείνουν να αυξήσουν τις περιφερειακές ανισότητες παρά να τις μειώσουν. Η θέση αυτή έχει εφαρμογή όχι μόνο στις σχέσεις ανάμεσα στις περιφέρειες του ίδιου κράτους, αλλά και ανάμεσα στις σχέσεις διαφόρων κρατών. Το κεντρικό πρόβλημα έγκειται στην συνύπαρξη ανεπτυγμένων και υπανάπτυκτων περιοχών στην ίδια χώρα, όπως είναι π.χ. οι διαφορές μεταξύ περιοχών του βιομηχανοποιημένου βορρά και του

αγροτικού νότου της Ιταλίας. Μακροχρόνια οι διαφορές αυτές εντείνονται και συσσωρεύοντας ευνοϊκά για τις ανεπτυγμένες περιοχές και αντίθετα μη ευνοϊκά για τις υπανάπτυκτες περιοχές. Αυτή η πόλωση και η συσσώρευση παρατηρείται επίσης ανάμεσα στα αστικά κέντρα και την αγροτική ύπαιθρο.

Ο Myrdal προσδιορίζει δυο αλληλοσυνδεόμενες διαδικασίες που προκαλούν την άνιση ανάπτυξη. Η πρώτη είναι η διαδικασία της «σωρευτικής αιτιότητας» (cumulative causation) και η δεύτερη είναι η διαδικασία της χωροταξικής αλληλεξάρτησης ανάμεσα στο κέντρο και την περιφέρεια, που έχει σαν αποτέλεσμα, είτε τη σταδιακή αποδυνάμωση ή απομύζηση ή αποψίλωση (backwash effects) της περιφέρειας, είτε τη διάδοση ή διάχυση ή επέκταση της ανάπτυξης (spread effects) στην περιφέρεια (Κόνσολας 1997).

Σύμφωνα με τη διαδικασία της σωρευτικής αιτιότητας, η οικονομική ανάπτυξη πραγματοποιείται σε ορισμένα κέντρα ανάπτυξης από μια συγκυρία συσσώρευσης φυσικών (κατάλληλη τοποθεσία, πρώτες ύλες, μεγάλες αγορές) και επίκτητων πλεονεκτημάτων (μεταφορικό δίκτυο, εμπορικές υπηρεσίες, ειδικευμένο εργατικό δυναμικό) που οφείλονται σε γεωγραφικούς και ιστορικούς λόγους. Από τη στιγμή που ορισμένες περιοχές ξεπεράσουν τις άλλες, χάρη σε κάποιο αρχικό πλεονέκτημα, η μεγέθυνση θα συσσωρεύεται σε αυτές γιατί δημιουργούνται πλεονεκτήματα που συνίστανται στις οικονομίες συγκέντρωσης και τις εξωτερικές οικονομίες. Έτσι το χάσμα στο επίπεδο ευημερίας μεταξύ κέντρου και περιφέρειας διευρύνεται. Στη διαδικασία της χωροταξικής αλληλεξάρτησης υπάρχουν δυο αντίθετα αποτελέσματα, το επακόλουθο αποτέλεσμα ή αποτέλεσμα αποδυνάμωσης (backwash effect) και το αποτέλεσμα διάχυσης (spread effect). Το επακόλουθο αποτέλεσμα αναφέρεται στα ανεπιθύμητα και αρνητικά αποτελέσματα της οικονομικής ανάπτυξης των αστικών κέντρων στην οικονομική ανάπτυξη των περιφερειών. Μερικά επακόλουθα αποτελέσματα προκύπτουν από τη μετακίνηση της εργασίας και του κεφαλαίου από την περιφέρεια στο αστικό κέντρο, με τα επακόλουθα προβλήματα της πληθυσμιακής αποδυνάμωσης και της έλλειψης κεφαλαίου στην περιφέρεια. Επίσης, οι κλάδοι υπηρεσιών του αστικού κέντρου είναι πιθανόν να εκτοπίσουν τους αντίστοιχους κλάδους στην περιφέρεια. Για παράδειγμα, ένας αστικός κλάδος που εξειδικεύεται σε προηγμένες και εξειδικευμένες υπηρεσίες υγείας μπορεί να απορροφήσει ένα σημαντικό κομμάτι των αντίστοιχων περιφερειακών μονάδων.

Η θεωρία του Myrdal κρίθηκε ότι: α) δεν διαπραγματεύεται με πληρότητα τη συνολική σύλληψη της διαδικασίας διεύρυνσης των περιφερειακών ανισοτήτων β) δεν επισημαίνει τα εξισορροπητικά αποτελέσματα της μετακίνησης των συντελεστών παραγωγής και γ) αγνοεί διάφορους φυσικούς και κοινωνικούς παράγοντες, που κάτω από ορισμένες συνθήκες, προωθούν την διαδικασία εξίσωσης των περιφερειακών εισοδημάτων (Κόνσολας 1997).

Η άμβλυνση του φαινομένου της σωρευτικής αιτιότητας μπορεί να γίνει ειδικά με την άσκηση και εφαρμογή της κατάλληλης περιφερειακής πολιτικής. Αυτό σημαίνει ισχυρά κίνητρα για την δημιουργία και την επέκταση επιχειρήσεων και ενεργού πληθυσμού σε περιοχές που δεν αναπτύσσονται, όπως επίσης δημιουργία της απαραίτητης υποδομής για την προσέλκυση και την ενθάρρυνση νέων παραγωγικών δραστηριοτήτων (Ζιωγάνας, 2003).

Ο Hirschman (1958) διατύπωσε ένα παρόμοιο υπόδειγμα, όπου οι ευνοϊκές επιδράσεις ονομάζονται αποτελέσματα ροής προς τα κάτω (trickle-town effect) αντί αποτελέσματα διάχυσης (spread effect) και οι δυσμενείς επιδράσεις ονομάζονται αποτελέσματα πόλωσης (polarization effects) αντί επακόλουθα αποτελέσματα (backwash effects). Σύμφωνα με τον Hirschman, οι διαφορές μεταξύ των ρυθμών μεγέθυνσης των περιφερειών οφείλονται στις ευνοϊκές και δυσμενείς επιδράσεις που ασκούν οι ανεπτυγμένες περιφέρειες στις υπανάπτυκτες. Η πόλωση κυριαρχεί στα πρώτα στάδια της οικονομικής ανάπτυξης, ενώ τα αποτελέσματα ροής προς τα κάτω στα επόμενα. Ακόμη και όταν οι δυνάμεις της αγοράς εκφράζονται μέσα από τις διαδικασίες της πόλωσης και ροής προς τα κάτω, καταλήγουν σε επικράτηση της πόλωσης, μόνο παροδικά, αφού μια κατάλληλη πολιτική μπορεί να διορθώσει την κατάσταση. Εξάλλου, ο Hirschman προβλέπει ότι οι περιφερειακές διαφορές στο εισόδημα τείνουν να εξαλειφθούν καθώς αναπτύσσεται η χώρα.

1.5.4.3 Η Θεωρία της Νέας Οικονομικής Γεωγραφίας

Η θεωρία της νέας οικονομικής γεωγραφίας (new economic geography theory) διαμορφώθηκε κυρίως από τα έργα των Krugman (1991, 1993) και Fujita (1999) οι οποίοι προσέφεραν μια νέα οπτική γωνία στις θεωρίες συσσώρευσης. Ειδικότερα, το θεωρητικό υπόβαθρο της θεωρίας αυτής επιχειρεί να ερμηνεύσει τις διαρθρωτικές μεταβολές που πραγματοποιούνται σε μια οικονομία. Τα υποδείγματα που αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο της σχολής αυτής είναι γενικής ισορροπίας σε συνθήκες μονοπωλιακού ανταγωνισμού. Οι αναλύσεις αυτές υιοθετούν ένα

μονοδιάστατο χώρο και τα υποδείγματα βασίζονται σε ένα σύνολο απλών υποθέσεων σχετικά με το κόστος μεταφοράς, τη χρησιμότητα για τους καταναλωτές και την παραγωγικότητα της μεταποίησης και της γεωργίας.

Στη θεωρία της νέας οικονομικής γεωγραφίας μια ήδη υπάρχουσα μεγάλη τοπική οικονομία μπορεί να προκαλέσει μια περαιτέρω σωρευτική διαδικασία προσέλκυσης επιχειρήσεων και εργασίας. Αλλαγές στη συσσώρευση επιχειρήσεων ενός κλάδου μπορούν να προκύψουν από μεταβολές στο κόστος μεταφοράς. Συνήθως, η θεωρία της νέας οικονομικής γεωγραφίας υποθέτει ότι η οικονομία αποτελείται από δυο τομείς, τη γεωργία και τη μεταποίηση (Μπαλαμού 2006).

1.5.5 Τοπικές Θεωρίες

Στις τοπικές θεωρίες πολλοί παράγοντες, όπως η εξειδίκευση της εργασίας, οι τεχνικές και οργανωτικές γνώσεις και οι κοινωνίες και θεσμικές δομές μιας περιοχής επηρεάζουν την ανάπτυξή της. Ο συνυπολογισμός της τεχνολογική προόδου στην παραγωγική διαδικασία είναι η διαφορά των συγκεκριμένων θεωριών σε σχέση με την νεοκλασική θεωρία ανάπτυξης, στην οποία η τεχνολογική πρόοδος θεωρείται εξωγενής. Σ' αυτή την κατηγορία θεωριών κατατάσσονται οι θεωρίες της ενδογενούς ανάπτυξης (endogenous development theories), οι θεωρίες της τοπικής – αγροτικής ανάπτυξης (community – lead development theory) και η θεωρία του Bryden (Terluin, 2003)..

1.5.5.1 Οι Θεωρίες Τοπικής- Αγροτικής Ανάπτυξης

Οι θεωρίες αυτές υποστηρίζουν ότι η σύνθεση του εργατικού δυναμικού, η εξειδίκευση, το κόστος, η κινητικότητα και ο αριθμός του, κτλ., διαφέρουν από περιοχή σε περιοχή, με αποτέλεσμα αυτές οι διαφορές να επηρεάζουν την απόφαση εγκατάστασης μιας επιχείρησης και ως εκ τούτου και την ανάπτυξη μιας περιοχής. Έτσι, οι επιχειρήσεις επενδύουν σε περιοχές όπου υπάρχουν ευνοϊκές συνθήκες για κερδοφόρα παραγωγή, ενώ αποφεύγουν να επενδύσουν στις περιοχές όπου η δυνατότητα επίτευξης υψηλών κερδών δεν είναι εφικτή.

Επίσης, οι θεωρίες τοπικής – αγροτικής ανάπτυξης (Murray and Dunn, 1995) εστιάζονται στην προσπάθεια ενδυνάμωσης της ικανότητας των τοπικών συντελεστών παραγωγής, οι οποίοι θεωρούνται ότι είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τη δημιουργία και τη διατήρηση της τοπικής οικονομικής ανάπτυξης. Η προσπάθεια ενδυνάμωσης της ικανότητας των τοπικών συντελεστών παραγωγής αναφέρεται, για

παράδειγμα, σε απόκτηση εμπειρίας οργάνωσης των αγροτικών περιοχών από την άποψη των συλλογικών παραγωγικών διαδικασιών, των ανταγωνιστικών αποφάσεων, της κατανόησης της λειτουργίας του κράτους και της επίτευξης ενός κοινού οράματος. Η συνεργασία και η ρύθμιση των θεσμικών διαρθρώσεων στην περιοχή θεωρούνται τα κύρια εργαλεία στη διαδικασία ενδυνάμωσης της ικανότητας των τοπικών συντελεστών, αφού οι θεωρίες τοπικής – αγροτικής ανάπτυξης “απαιτούν” ένα θεσμικό υπόβαθρο που να ενθαρρύνει και να ανταποκρίνεται στις τοπικές πρωτοβουλίες (Μπαλαμού 2006).

1.5.5.2 Θεωρίες Ενδογενούς Ανάπτυξης

Η ενδογενής ανάπτυξη ως μοντέλο της αναπτυξιακής διαδικασίας θεμελιώνεται στην δεκαετία του 1970 ως ένα μοντέλο της ανάπτυξης ‘από κάτω’, που έρχεται σε αντίθεση και ως απάντηση στη συγκεντρωτική από ‘τα επάνω’ κρατική ρύθμιση, που θεωρήθηκε τότε υπεύθυνη για την αναποτελεσματικότητα των μέχρι την δεκαετία 1970 εφαρμοζόμενων περιφερειακών πολιτικών (Παπαδασκαλόπουλος 1984). Η ενδογενής ανάπτυξη ή αλλιώς ανάπτυξη από την βάση ή αλλιώς ολοκληρωμένη ανάπτυξη, είναι μια μορφή περιφερειακής ανάπτυξης στην οποία τοπικοί παράγοντες, όπως π.χ. φορείς, οργανισμοί, τοπικές επιχειρήσεις αποτελούν τους τοπικούς μοχλούς για την αναπτυξιακή διαδικασία. Έτσι η εφαρμογή αυτού του μοντέλου μπορεί να γίνει σε οποιαδήποτε χωρική κλίμακα και στο τοπικό επίπεδο αξιοποιούνται η παραγωγική δομή, η αγορά εργασίας, η επιχειρηματικότητα, οι φυσικοί πόροι, η κοινωνική και πολιτισμική δομή, οι παραδόσεις, η πολιτιστική κληρονομιά και γενικώς όλα τα πλεονεκτήματα μιας χωρικής ενότητας, με κεντρικό στόχο την βελτίωση του επιπέδου ζώνης (Δεληθέου 2006).

Οι θεωρίες της ενδογενούς ανάπτυξης αναφέρονται σε περιοχές όπου υπάρχουν μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις. Αυτές οι τοπικές οικονομίες χαρακτηρίζονται από την ύπαρξη επιχειρηματικότητας και ευελιξία στην παραγωγή, ένα συνδυασμό που λειτουργεί ως καταλύτης στην αναπτυξιακή διαδικασία της περιοχής. Υπάρχουν πολλές εφαρμογές αυτών των θεωριών, για παράδειγμα, τα βιομηχανικά περιφερειακά υποδείγματα. Ένα βιομηχανικό περιφερειακό υπόδειγμα αντικατοπτρίζει τις διακλαδικές σχέσεις μέσα στην τοπική οικονομία οι οποίες σχηματίζουν ένα λαβυρινθώδη δίκτυο θετικών και αρνητικών εξωτερικοτήτων αλλά και ιστορικής και πολιτιστικής κληρονομιάς. (Terluin, 2001). Σε αυτό το σύστημα, οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις ανταλλάσσουν ημιτελή προϊόντα, τα οποία μπορούν

να χαρακτηριστούν από μια συλλογική παραγωγική διαδικασία. Εκτός αυτού, οι σχέσεις μεταξύ επιχειρήσεων και πληθυσμού στο τοπικό σύστημα δεν εγκαθιδρύονται μόνο από εθνικές πολιτικές αλλά σε ένα μεγάλο βαθμό από τοπικές πολιτικές, κανονισμούς και συμπεριφορές οι οποίες έχουν τις δικές τους διαδρομές μέσα στην τοπική ιστορική παράδοση (Iacoponi *et al*, 1995)

Επίσης, η ενδογενής ανάπτυξη προέρχεται κυρίως από τοπικές πρωτοβουλίες και στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στους πόρους της κάθε περιοχής (Picchi, 1994). Σε αντίθεση με τα εξωγενή μοντέλα ανάπτυξης παραμένουν (συνήθως) μέσα στην τοπική οικονομία (Slee, 1994). Όταν οι αγροτικές πολιτικές λαμβάνονται υπόψη, η έμφαση μετακινείται προς την αγροτική διαφοροποίηση, τις προς τοπικών πρωτοβουλιών και επιχειρήσεων και την παροχή κατάλληλης εκπαίδευσης (Lowe *et al*, 1995)

1.5.5.3 Η θεωρία του Bryden

Η θεωρία του Bryden (1998) αναφέρεται στη χρήση των μη-κινητών πόρων κάθε περιοχής για τη δημιουργία συγκριτικού- ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος στις αγροτικές περιοχές. Δεδομένης της κινητικότητας του κεφαλαίου και της εργασίας, της εξειδικευμένης εργασίας και της πληροφόρησης ο Bryden θεωρεί ότι οι συγκεκριμένοι παράγοντες αποτελούν μια ασταθή βάση για τη στήριξη της στρατηγικής ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές. Για αυτό το λόγο πρότεινε το συγκριτικό – ανταγωνιστικό πλεονέκτημα των αγροτικών περιοχών να στηρίζεται στους μη-κινητούς πόρους περιοχής οι οποίοι δεν είναι ανοικτοί στον ανταγωνισμό. Έτσι, η οικονομική ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών εξαρτάται από το συνδυασμό των υλικών και λιγότερο υλικών μη-κινητών πόρων και με τον τρόπο που αυτοί αλληλεπιδρούν μεταξύ τους μέσα στην τοπική οικονομία (Μπαλαμού 2006).

Οι μη κινητοί πόροι σχετίζονται με την τοπικότητα και δεν μπορούν να μετακινηθούν. Κάποιοι από αυτούς είναι απτοί όπως οι φυσικοί πόροι, η περιουσία και οι υποδομές και άλλοι είναι λιγότερο απτοί όπως η γνώση, οι αξίες και ο πολιτισμός. Ο Bryden ξεχωρίζει τέσσερις τύπους μη κινητών πόρων:

1. Κοινωνικό Κεφάλαιο: Τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής οργάνωσης όπως είναι τα πρότυπα, τα δίκτυα και η εμπιστοσύνη μπορούν να βελτιώσουν την αποτελεσματικότητα της κοινωνίας με το να διευκολύνουν συντεταγμένες ενέργειες.

2. Πολιτισμικό Κεφάλαιο: Περιλαμβάνει την ιστορία, τις παραδόσεις, τα ήθη, τη γλώσσα, τις τέχνες και την μουσική. Στοιχεία τα οποία ανήκουν εξ'ορισμού σε μια συγκεκριμένη περιοχή.
3. Περιβαλλοντικό Κεφάλαιο: Αναφέρεται στις πραγματικές φυσικές συνθήκες μιας περιοχής. Περιλαμβάνει το φυσικό περιβαλλοντικό κεφαλαίο όπως είναι το τοπίο, το κλίμα κ.α. και το δομημένο περιβαλλοντικό κεφαλαίο όπως είναι οικοδομήματα ιστορικής σημασίας, φυσικές και τουριστικές υποδομές.
4. Γνωστικό Τοπικό Κεφάλαιο: Αναφέρεται στις δυνατότητες της περιοχής να δημιουργεί, να διατηρεί και να προσθέτει σε επίσημες και ανεπίσημες γνώσεις και πληροφορίες.

Το κύριο ερώτημα που θέτει ο Bryden είναι γιατί αγροτικές περιοχές με τις ίδιες σχεδόν οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές συνθήκες παρουσιάζουν διαφορετικές οικονομικές επιδόσεις σε μια μακρά χρονική περίοδο. Σαν απάντηση δίδεται η υπόθεση ότι η διαφορετική ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών εξηγείται από ένα συνδυασμό απτών και λιγότερων απτών παραγόντων και ο τρόπος με τον οποίο αυτοί αλληλεπιδρούν μέσα σε ένα τοπικό επίπεδο. Απτοί παράγοντες είναι η απασχόληση, η ανεργία, η διαθεσιμότητα των πόρων, οι υποδομές, το μορφωτικό επίπεδο, το κόστος της εργασίας, οι εισαγωγές και εξαγωγές και ο βαθμός εξάρτησης από τον αγροτικό τομέα. Λιγότεροι απτοί παράγοντες είναι το κοινωνικό και περιβαλλοντικό κεφαλαίο, το κοινωνικό εισόδημα, η φύση των εξωτερικών συνδέσεων και οι απαιτήσεις σε αγροτικό χώρο. Αυτοί οι παράγοντες αναδεικνύουν τις ευκαιρίες και τους περιορισμούς για την τοπική ανάπτυξη και αντικατοπτρίζουν την αποτελεσματικότητα των τοπικών και περιφερειακών θεσμών στην διαχείριση αυτών των ευκαιριών και των περιορισμών.

1.5.6 Χωρικές Θεωρίες Καινοτομιών

Οι χωρικές θεωρίες καινοτομιών διαφέρουν σε σχέση με τις τοπικές θεωρίες στο σημείο ότι οι πρώτες υποθέτουν, ότι πέρα από την εργασία, το κεφάλαιο και τους υπόλοιπους τοπικούς συντελεστές παραγωγής, η διάχυση της καινοτομίας μεταξύ των περιοχών αποτελεί καθοριστικό παράγοντα της αναπτυξιακής διαδικασίας μιας περιοχής. Η έμφαση που δίνεται στην καινοτομία υπονοεί ότι η ικανότητα υιοθέτησης μιας καινοτομίας θεωρείται σημαντική για την υιοθέτηση νέων τύπων και διαδικασιών παραγωγής καθώς και εισόδου σε νέες αγορές. Επομένως, η ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας εξαρτάται από την ικανότητα της να μεταφέρει πόρους από

παλιές δραστηριότητες σε νέες, κυρίως με την κατάκτηση νέων τεχνολογικών για την παραγωγή προϊόντων (Molle and Cappellin, 1998). Πολλές θεωρίες υπάγονται στην κατηγορία αυτή με σημαντικότερες τη θεωρία του κύκλου ζωής, τη θεωρία του Porter (1990) και το υπόδειγμα των νέων βιομηχανικών περιοχών (Terluin, 2003).

1.5.6.1 Η θεωρία του Porter

Ο Porter (1990) υποστηρίζει στην θεωρία του ότι ο βαθμός της γεωγραφικής συγκέντρωσης της παραγωγής, στο πλαίσιο της εθνικής οικονομίας διαδραματίζει ένα σημαντικό ρόλο στον προσδιορισμό των κλάδων εκείνων που μπορούν να αποκτήσουν συγκριτικό πλεονέκτημα στην παγκόσμια οικονομία. Η απομόνωση και η έλλειψη ανταγωνιστικών προκλήσεων καθώς και καινοτομικών πρωτοβουλιών οδηγούν στην καθυστέρηση και τη στασιμότητα (Κόνσολας 1997). Αυτή η ειδική μορφή γεωγραφικής οργάνωσης των δραστηριοτήτων μεγιστοποιεί τις ροές μεταφοράς τεχνολογίας και πληροφοριών μεταξύ επιχειρήσεων, ιδιαίτερα σε ότι αφορά τις μικρές επιχειρήσεις που εξαρτώνται κυρίως από εξωτερικές πηγές πληροφοριών και τεχνολογίας. Το κρίσιμο σημείο της επιχειρηματικότητας του Porter είναι ότι η γειτνίαση οδηγεί σε αμοιβαία ορατότητα μεταξύ των ανταγωνιστών. Οι επιχειρήσεις είναι με άλλα λόγια ικανές να παρατηρούν τις εξελίξεις στις άλλες επιχειρήσεις ως προς την ανταγωνιστικότητα και αυτή η ορατότητα υποκινεί όλες τις επιχειρήσεις να συνεχίσουν να βελτιώνουν τη δική τους ανταγωνιστικότητα. Το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας – δεδομένου του τοπικού ανταγωνισμού- είναι ότι αυξάνεται η ανταγωνιστικότητα του συνόλου της συγκέντρωσης δραστηριοτήτων (Μπαλαμού 2006).

Ο Porter υποστηρίζει ότι οι επιχειρήσεις και όχι τα κράτη βρίσκονται στην πρώτη γραμμή του διεθνούς ανταγωνισμού. Το ερώτημα που θέτει είναι γιατί οι επιχειρήσεις που εδρεύουν σε συγκεκριμένα κράτη επιτυγχάνουν σε διεθνές επίπεδο. Μέσα από την θεωρία του αναζητεί τα καθοριστικά χαρακτηριστικά ενός κράτους που επιτρέπουν στις επιχειρήσεις του να δημιουργήσουν και να διατηρήσουν τα συγκριτικά πλεονεκτήματά τους στους διάφορους τομείς. Η ανταγωνιστικότητα ενός κράτους εξαρτάται από έξι στοιχεία τα οποία είναι η διοίκηση, οι ευκαιρίες, η στρατηγική-δομή-ανταγωνισμός των επιχειρήσεων, οι υποστηρικτικές βιομηχανίες, οι συνθήκες της ζήτησης και οι παραγωγικοί συντελεστές. Όλα αυτά τα στοιχεία μαζί δημιουργούν το σύστημα μέσα στο οποίο οι επιχειρήσεις ενός κράτους δημιουργούνται και ανταγωνίζονται.

1.5.6.2 Θεωρία του Κύκλου Ζωής

Η θεωρία του κύκλου ζωής χωρίζεται σε τρία στάδια την καινοτομία, την μεγέθυνση και την ωρίμανση. Η κεντρική ιδέα της θεωρίας είναι ότι οι αλλαγές τοποθεσίας συμβαίνουν στα διάφορα στάδια του κύκλου. Η φάση της καινοτομίας λαμβάνει χώρα σε περιοχές με μεγάλη συγκέντρωση τεχνικής και επιστημονικής εργασίας. Η φάση της ωρίμανσης απαιτεί περιοχές με μεγάλη συγκέντρωση εργασίας χαμηλού κόστους όπως είναι οι περιφερειακές περιοχές.

Οι επιχειρήσεις διαφοροποιούν τη θέση που επιλέγουν για τις δραστηριότητές τους, ανάλογα με το στάδιο που βρίσκεται ο κύκλος ζωής ενός προϊόντος. Σε συγκεντρώσεις δραστηριοτήτων υψηλού επιπέδου, όπως για παράδειγμα σε κυρίαρχες κεντρικές πόλεις, οι επιχειρήσεις θα έχουν την τάση να εγκαταστήσουν δραστηριότητες εντάσεως πληροφοριών, όπως η έρευνα και ανάπτυξη, που έχουν σχέση με τα πρώτα στάδια του κύκλου ζωής του προϊόντος. Ο λόγος που γίνεται αυτό είναι ότι οι δραστηριότητες αυτές απαιτούν σημαντικές εισροές πληροφοριών. Το γεγονός ότι το προϊόν ή η διαδικασία παραγωγής του δεν έχουν τυποποιηθεί ακόμα οφείλεται στη νεωτερικότητα του προϊόντος ή της τεχνικής παραγωγής του. Από την άλλη πλευρά, όταν το προϊόν και η αντίστοιχη παραγωγική διαδικασία έχουν σχεδιαστεί, δοκιμαστεί και αναπτυχθεί, οι πληροφορίες αυτές θα είναι πλέον διαθέσιμες για όλα τα τμήματα της επιχειρηματικής οργάνωσης. Οι πληροφορίες που αφορούν πλέον το προϊόν είναι τυποποιημένες και όσο αυξάνεται η παραγωγή το προϊόν γίνεται ολοένα και πιο "ώριμο". Έτσι, οι τεχνικές παραγωγής τείνουν να είναι περισσότερο κατανοητές και ευκολότερες στην υλοποίησή τους. Με αυτό τον τρόπο, οι ανάγκες για εισροές πληροφοριών και για εργαζόμενους υψηλής ειδίκευσης τείνουν να περιοριστούν με αποτέλεσμα η επιχείρηση να μπορεί να μεταφέρει την παραγωγική της διαδικασία σε περιοχές χαμηλότερου κόστους και ειδικοτήτων (Μπαλαμού 2006).

1.6 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Blakely, E. (1994). *Planning Local Economic Development, Theory and Practice* Sage Publications Inc., U.S.A.
2. Boeke, J.H. (1953). *Economics and economic policy of dual societies as exemplified by Indonesian*. New York. Institute of pacific relations.
3. Borts, G. (1960). The equalization of returns and regional economic growth. *American Economic Review*, pp. 319-347.
4. Boudeville, J-R. (1966). *Problems of regional economic planning*. Edinburgh University Press.
5. Bryden, J.M. (1998). *Development strategies for remote rural regions: What do we know so far?* Paper presented at the OECD International Conference on Remote Rural Areas: Developing through Natural and Cultural Assets, Albarracin, Spain, November 5-6, 1998.
6. European Commission, (2001). *A framework for indicators for the economic and social dimensions of sustainable agriculture and rural development*. Brussels.
7. Fujita, M., Krugman, P. and Venables, A.J. (1999). *The spatial economy. Cities, regions and international trade*. The MIT Press, Cambridge Massachusetts, London, England.
8. Goffey, S., and Polese, M., (1985) The concept of local development: a stage model of endogenous regional growth. *Regional Studies* 19(2) p 85.
9. Hens, L and Nath, B. (2005). *The world summit on sustainable development. The Johannesburg conference*. Springer. The Netherlands.
10. Higgins, B. (1968). *Economic development principles, problems and policies*. Norton Publications.
11. Hirschman, A.O. (1958). *The strategy of economic development*. New Haven; Yale University Press.
12. Iacopini, L., Brunori, G. and Rovai, M. (1995). *Endogenous development and the agro industrial district*. In Pleog J.D. and Van der Dijk G. (eds), *Beyond modernization; the impact of endogenous rural development*. Van Gorcum, Assen, pp. 318-328.
13. Krugman, P. (1991). Increasing returns and economic geography. *Journal of Political Economy* Vol 99, pp. 483-499.
14. Krugman, P. (1993). On the number and location of cities. *European Economic Review* Vol 37, pp. 293-298.

15. Lowe, P., Murdoch, J. and Ward, N. (1995). *Networks in rural development beyond exogenous and endogenous models*. In Ploeg J.D. van der Dijk G. (eds). *Beyond modernization; The impact of endogenous rural development*. Van Gorcum, Assen pp. 87-105.
16. Molle, W. and Cappellin, R. (1998). *Regional impact of community policies in Europe*. Avebury, Aldershot.
17. Murray, M. and Dunn, L. (1995). Capacity building for rural development in the United States. *Journal of Rural Studies*, Vol 11, No 1, pp.89-97
18. Myrdal, G. (1957). *Economic theory and underdeveloped regions*. Hutchinson, London.
19. North, D.C. (1955). Location, theory and regional economic growth. *Journal of Political Economy*, Vol. 63, pp. 243-258.
20. Perroux, F. (1950). Economic space, theory and applications. *Quarterly Journal of Economics* 64.
21. Perroux, F. (1955). *Note sur la notion de pole de croissance*. *Economie Appliquée* 7.
22. Picchi, A. (1994). *The relations between central and local powers as context of endogenous development*. In Ploeg J.D. van der, Long A. (eds). *Born from within; Practice and perspectives of endogenous rural development*. Van Gorcum, Assen pp.195-203.
23. Porter, M.E. (1990). *The competitive advantage of nations*. Macmillan, London.
24. Slee, B. (1994). *Theoretical aspects of the study of endogenous development*. In Ploeg, J.D. van der, Long A. (eds). *Born from within; Practice and perspectives of endogenous rural development*. Van Gorcum, Assen pp.184-194.
25. Solow, R.M. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *Quarterly Journal of Economics*, Vol LXX, pp 65-94.
26. Syrett, S. (1995) *Local Development*, Avebury, England.
27. Terluin, I.J. (2001). *Rural regions in the European Union: Exploring differences in economic development*. Phd thesis, Groningen University.
28. Terluin, I.J. (2003). Differences in economic development in rural regions of advanced countries: An overview and critical analysis of theories. *Journal of Rural Studies*, Vol 19, pp. 327-344.
29. United Nations, (2006). *World economic and social survey. Diverging growth and development*. New York, U.S.A.

30. World Commission on Environment and Development, (1987). *Our common future*. Geneva.
31. Weaven, C. (1981). *Development from above or below? The Dialectics of Regional Planning in Developing Countries*. eds John Wiley, Chichester.
32. Williamson, J. (1965). Regional inequality and the process of national development. A description of patterns. *Economic Development and Cultural Change* 13
33. Αθανασόπουλος, Κ. (2000). *Θεσμικό πλαίσιο περιφερειακής ανάπτυξης*. Αθήνα.
34. Αμπελιώτης, Κ. (2006). *Εισαγωγή στην βιώσιμη ανάπτυξη*. Πανεπιστημιακές σημειώσεις. Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.
35. Αποστολόπουλος, Κ. (2004). *Ολοκληρωμένη ανάπτυξη του αγροτικού χώρου*. Ενημερωτικό φυλλάδιο στα πλαίσια του μαθήματος « Εισαγωγή στη βιώσιμη ανάπτυξη ».
36. Barquero-Vasquez, A. (1991). *Τοπική ανάπτυξη. Μια στρατηγική για την δημιουργία απασχόλησης*. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
37. Cravinho, J. (1987). *Τοπική Ανάπτυξη, ουτοπία ή πρόκληση;* Διεθνές Φόρουμ E.E.T.A.A., Αθήνα.
38. Δεληθέου, Β. (2006). *Τοπική ανάπτυξη και αυτοδιοίκηση. Θεσμικό πλαίσιο. Αναπτυξιακά προγράμματα και παγκοσμιοποίηση*. Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο. Αθήνα.
39. Ζιωγάνας, Χ. (2003). *Γεωργική οικονομική ανάπτυξη. Αρχές-Θεωρίες-Εφαρμογές*. Εκδόσεις Ζήτη. Θεσσαλονίκη. σελ 31,51
40. Κόνσολας, Ν. (1997). *Σύγχρονη περιφερειακή οικονομική πολιτική*. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα. σελ 166,167,84,85,169,170
41. Κουτσουνάρης, Γ. (1987). *Γεωργική ανάπτυξη και γεωργική οικονομική πολιτική*. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα. σελ 14
42. Μητούλα, Ρ. (2006). *Βιώσιμη περιφερειακή ανάπτυξη στη Ευρωπαϊκή Ένωση & ανασυγκρότηση του Ελληνικού αστικού περιβάλλοντος*. Εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα. σελ. 25
43. Μητούλα Ρ., Αστάρα Ο-Ε. και Καλδής Π., (2008). *Βιώσιμη ανάπτυξη. Έννοιες, διεθνείς και Ευρωπαϊκές διαστάσεις*. Εκδόσεις Rosili. Αθήνα. σελ. 25
44. Μπαλαμού, Ε. (2006). *Διαρθρωτική πολιτική και διερεύνηση αναπτυξιακών ωφελειών στον αγροτικό χώρο : μια προσέγγιση με πίνακα κοινωνικής λογιστικής*

για την κωμόπολη των Αρχανών. Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα οικονομικών επιστημών.

45. Παπαδασκαλόπουλος, Α.(1984) *Οριοθέτηση και αξιολόγηση της πολιτικής ανάπτυξης στον Ελλαδικό χώρο και χάραξη μιας στρατηγικής πολιτικής ολοκληρωμένης ανάπτυξης*. Αθήνα.
46. Ρέππας, Π. (1991) *Οικονομική Ανάπτυξη, Θεωρίες και Στρατηγικές*. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα,
47. Χαραλαμπίδης, Μ. (2002). *Αγροφιλία. Αγροτική Αναγέννηση. Νέα Αγροτικότητα*, Αθήνα, Γόρδιος.
48. Χριστοφάκης, Ε. (2001). *Τοπική Ανάπτυξη και Περιφερειακή Πολιτική*. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2º: Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ: ΟΡΙΣΜΟΙ, ΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

2.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ελληνική γεωργία και η ύπαιθρος, γενικότερα, έχουν τεράστια οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική αξία. Στην ύπαιθρο ζει ο μισός περίπου πληθυσμός της πατρίδας μας, ενώ στην ύπαιθρο ανήκει περισσότερο από το 85% της γεωγραφικής έκτασης της χώρας. Η γεωργική δραστηριότητα υπήρξε ανέκαθεν η «ατμομηχανή» της οικονομίας της υπαίθρου, αν και τα τελευταία χρόνια η γεωργική οικονομία έχει παραχωρήσει την πρωτοκαθεδρία της στον τριτογενή τομέα των υπηρεσιών, σε πολλές περιοχές της υπαίθρου. Η ελληνική ύπαιθρος περιλαμβάνει εξάλλου, περιοχές εξαιρετικού φυσικού κάλλους με τεράστια οικολογική αξία.

Τα αναπτυξιακά προβλήματα και οι ανισότητες μεταξύ των περιφερειών και, ειδικότερα, μεταξύ των αγροτικών περιοχών στην Ευρωπαϊκή Ένωση (και όχι μόνο) ήταν πάντα έντονα. Την εποχή της "καθολικής" αποδοχής της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ), λόγω της σημαντικής θέσης που κατείχε ο αγροτικός τομέας στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες, η πολιτική αγροτικής ανάπτυξης ήταν απόλυτα προσανατολισμένη προς την ανάπτυξη του πρωτογενή τομέα, ως βασικού παραγωγικού κλάδου της οικονομίας. Όμως, από τη δεκαετία του 1980 άρχισε να υφίσταται ο προβληματισμός ότι η ΚΑΠ δεν μπορούσε να επιλύσει τα διαρθρωτικά προβλήματα του γεωργικού τομέα και να επιδράσει δυναμικά στην ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών, ιδιαίτερα εκείνων με μειονεκτικές διαρθρωθείς. Έτσι, σταδιακά προέκυψε η μετατόπιση της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης γ)α την αγροτική ανάπτυξη από τον τομεακό προσανατολισμό προς την έννοια της ολοκληρωμένης ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών, και γενικότερα της υπαίθρου.

Η ανάπτυξη και διαχείριση της υπαίθρου στα πλαίσια οικονομικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής ισορροπίας αποτελεί, στις μέρες μας, βασική προτεραιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κορυφαίο στόχο της προσπάθειας για οικονομική και κοινωνική σύγκλιση των περιφερειών της Ευρώπης (European Commission, 2001).

2.2 ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ

Μέχρι αρκετά πρόσφατα ως "ύπαιθρος" οριζόταν το υπόλοιπο που προέκυπτε από την αφαίρεση των αστικών περιοχών, ή σε αντιδιαστολή με τον αστικό χώρο, ως ο χώρος που κατοικούσαν αυτοί που ασχολούνταν με τη γεωργία (Λαμπριανίδης, 2001}, Έτσι, το σύνολο του μη αστικού χώρου θεωρείτο ως μια ενιαία και ομοιογενής περιοχή, με κυρίαρχη την αγροτική δραστηριότητα.

Όμως, εδώ και αρκετά χρόνια τα δεδομένα έχουν αλλάξει, αφού πλέον η-ύπαιθρος αποτελεί ένα πολύμορφο και πολυλειτουργικό χώρο. Σήμερα, η ύπαιθρος δεν θεωρείται μόνο ως χώρος άσκησης της γεωργικής δραστηριότητας αλλά και ως χώρος άσκησης πολλαπλών παραγωγικών δραστηριοτήτων» άλλοτε συμπληρωματικών και άλλοτε ανταγωνιστικών μεταξύ τους (OECD, 1992). Επίσης, η ύπαιθρος αναγνωρίζεται και ως χώρος άσκησης ουσιαστικών περιβαλλοντικών και κοινωνικών λειτουργιών, ζωτικών για το κοινωνικά σύνολο όπως παραθεριστική κατοικία, αναψυχή, ανάδειξη πολιτισμικής κληρονομιάς, προστασία περιβάλλοντος, κτλ.

Παρά το γεγονός ότι σε αρκετές περιοχές της υπαίθρου ο ρόλος της γεωργίας έχει μειωθεί σημαντικά, ο συγκεκριμένος κλάδος εξακολουθεί να επηρεάζει την ανάπτυξη των περιοχών αυτών με αποτέλεσμα πολύ συχνά ο αγροτικός χώρος (χωρική διάσταση) να θεωρείται ταυτόσημος με το γεωργικά τομέα (τομεακή διάσταση), σε αντίθεση με τον αστικό χώρο ο οποίος συνδέεται στενά με τη βιομηχανία και τις υπηρεσίες (Sacareno, 1994). Όπως υποστηρίζουν οι Ευστράτογλου (1998) και Marsden (1998), σήμερα, οι περιοχές της υπαίθρου στην Ευρώπη χαρακτηρίζονται από ανομοιομορφία και πολυπλοκότητα και διαφέρουν ως προς την οικονομική διάρθρωση, τους φυσικούς και ανθρώπινους πόρους, τη γεωγραφική θέση και τις κοινωνικές συνθήκες.

Σε γενικές γραμμές θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι και οι ζώνες της υπαίθρου σχετίζονται στενά με τον πληθυσμό που κατοικεί σ' αυτές και, ιδιαίτερα, με τους πολίτες που απασχολούνται σε χαρακτηριστικές για την ύπαιθρο δραστηριότητες. Έτσι, η ύπαιθρος διασυνδέεται αναπόφευκτα με ένα συγκεκριμένο εργασιακά περιβάλλον, με ένα σύστημα αξιών, με συγκεκριμένες προτιμήσεις όσον αφορά την αναψυχή, με ένα αντίστοιχο πολιτιστικά υπόβαθρο αλλά και με συγκεκριμένα καταναλωτικά πρότυπα. Επίσης, πρέπει να επισημάνουμε ότι η ύπαιθρος συνδέεται με την έννοια του τοπίου και, ιδιαίτερα, με τα οικιστικά και

αισθητικά χαρακτηριστικά του. Παράλληλα, οι νεότερες προσεγγίσεις περιλαμβάνουν στην ύπαιθρο όχι μόνο το χώρο που συνδέεται άμεσα με τη γεωργική δραστηριότητα και το γεωργικό πληθυσμό αλλά και στοιχεία, όπως οι μικρές ή μεσαίες πάλεις ενταγμένες και εξαρτημένες από τον ευρύτερο αγροτικό χώρο, τις παράκτιες περιοχές κλπ.

2.3 ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ – ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ

Ο ΟΟΣΑ διαχωρίζει τρεις τύπους περιοχών υπαίθρου, με βάση τη θέση τους στην οικονομική γεωγραφία και την οικονομική τους απομάκρυνση από τα αστικά κέντρα ως εξής (OECD, 1992):

- «Οικονομικά Ολοκληρωμένες Περιοχές της Υπαίθρου»: οι περιοχές αυτές αναπτύσσονται τόσο οικονομικά όσο και δημογραφικά και, συνήθως, βρίσκονται κοντά σε κάποιο αστικό κέντρο. Τα εισοδήματα είναι πάνω από το μέσο όρο των αγροτικών περιοχών και παρόλο που οι γεωργοί αποτελούν ένα μικρό μέρος του εργατικού δυναμικού, τα εισοδήματα από τον αγροτικό τομέα είναι εξαιρετικά υψηλά. Επίσης, χαρακτηρίζονται από διαφοροποίηση της οικονομικής τους βάσης, όμως» αντιμετωπίζουν απειλές όσον αφορά το περιβάλλον και την κοινωνική και πολιτισμική κληρονομιά τους.
- «Ενδιάμεσες Περιοχές της Υπαίθρου»: οι περιοχές αυτές είναι σχετικά απομακρυσμένες, αλλά επειδή έχουν ικανοποιητική υποδομή είναι εφικτή η εύκολη πρόσβαση τους σε κάποια αστικά κέντρα. Οι περιοχές αυτές εξαρτώνται κυρίως από τον αγροτικό τομέα, αλλά η οικονομία τους διαφοροποιείται σταδιακά προς τη μεταποίηση και τις υπηρεσίες.
- «Απομακρυσμένες Περιοχές της Υπαίθρου»: συνήθως είναι αραιοκατοικημένες και βρίσκονται σε απομακρυσμένες περιοχές μακριά από τα αστικά κέντρα. Χαρακτηρίζονται από υψηλούς δείκτες γήρανσης, χαμηλή πληθυσμιακή πυκνότητα, ύπαρξη περιορισμένων υποδομών και υπηρεσιών» χαμηλό επίπεδο κατάρτισης του εργατικού δυναμικού, χαμηλά εισοδήματα, υψηλή εξάρτηση από τη γεωργία και χαμηλό βαθμό ολοκλήρωσης με την υπόλοιπη οικονομία.

Με βάση τις εξελίξεις και τους οικονομικό-κοινωνικούς και χωρικούς μετασχηματισμούς που σημειωθήκαν στις αγροτικές περιοχές της Ελλάδας, ο αγροτικός χώρος μπορεί να ταξινομηθεί ως εξής: α) δυναμικές αγροτικές περιοχές β)

ορεινές περιοχές γ) προβληματικές περιοχές δ) νησιωτικές περιοχές (Αποστολόπουλος, 2004)

Στη βρετανική περίπτωση διακρίνονται τέσσερις «τύποι» υπαίθρου με βάση τα οικονομικά, κοινωνικά, πολιτικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά τα οποία θεωρούνται κρίσιμα για τη δυναμική της υπαίθρου στο Ηνωμένο Βασίλειο (Murdoch *et al*, 2003):

α) Η διατηρούμενη ύπαιθρος που αφορά περισσότερο τις πεδινές περιοχές και τις προσβάσιμες ορεινές περιοχές και αντανακλά τα συμφέροντα που εκφράζονται κυρίως από τα μεσαία κοινωνικά στρώματα που διαβιούν στην ύπαιθρο και απασχολούνται κυρίως στον τομέα των υπηρεσιών ενώ συχνά εργάζονται στα κοντινά αστικά κέντρα.

β) Η αμφισβητούμενη ύπαιθρος η οποία αφορά περιοχές που βρίσκονται εκτός των βασικών ζωνών ημερήσιων μετακινήσεων, όπου τα τοπικά αγροτικά, εμπορικά και αναπτυξιακά συμφέροντα ευνοούν τις προοπτικές τοπικής ανάπτυξης, αλλά όπου αυτά τα συμφέροντα βρίσκουν αντίσταση από τα νεοεισερχόμενα μεσαία κοινωνικά στρώματα ή από τους συνταξιούχους που εισρέουν στις περιοχές αυτές.

γ) Η πατριαρχική ύπαιθρος που αναφέρεται σε περιοχές όπου κυριαρχούν οι μεγάλοι μεγέθους γαιοκτησίες και οι μεγάλες γεωργικές εκμεταλλεύσεις και αντανακλά εκείνη την αναπτυξιακή διαδικασία που καθορίζεται από τους μεγάλους γαιοκτήμονες.

δ) Η πελατειακή ύπαιθρος που αφορά τις απομακρυσμένες αγροτικές περιοχές όπου κυριαρχούν τα γεωργικά συμφέροντα και αντανακλά εκείνες τις περιπτώσεις στις οποίες οι κρατικές επιδοτήσεις θεωρούνται σημαντικές, τα γεωργικά συμφέροντα συνεργάζονται στενά με τις κρατικές υπηρεσίες και η τοπική πολιτική κυριαρχείται από τα τοπικά ζητήματα απασχόλησης και κοινωνικής ευημερίας.

Στο πλαίσιο του προγράμματος «Ευρώπη 2000+, Συνεργασία για τη Χωροταξία στην Ευρώπη» (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 1994) η Ευρωπαϊκή Ένωση ταξινομεί τις περιοχές της υπαίθρου της Κοινότητας στις παρακάτω πέντε βασικές κατηγορίες:

- «Περιοδικές Περιοχές της Υπαίθρου»: εντοπίζονται στην περιφέρεια σημαντικών αστικών κέντρων. Οι περιοχές αυτές χαρακτηρίζονται από την ύπαρξη ανεπτυγμένης υποδομής, τη συνεχή αύξηση του πληθυσμού και της οικονομικής δραστηριότητας και την εντατική μορφή άσκησης της γεωργικής δραστηριότητας, ενώ αντιμετωπίζουν προβλήματα όπως υποβάθμιση του

περιβάλλοντος και αστικοποίηση. Επίσης χαρακτηρίζονται ως συνεχώς "κινούμενες", αφού συνεχώς εξαπλώνονται στον αγροτικό χώρο, ενώ ένα άλλο μέρος τους ενσωματώνεται στο αστικό κέντρο που περιβάλλουν,

- «Περιοχές της Υπαίθρου με έντονα τουριστικά θέλγητρα»: χαρακτηρίζονται από ικανοποιητική υποδομή αναψυχής και η οικονομία τους εξαρτάται σημαντικά από το μαζικό τουρισμό. Πολλές φορές αυτά τα χαρακτηριστικά οδηγούν σε μαζική συγκέντρωση δραστηριοτήτων που συνήθως απειλούν τη φυσική κληρονομιά και το περιβάλλον.
- «Περιοχές της Υπαίθρου με διαφοροποίηση της οικονομικής βάσης και ποικιλία δραστηριοτήτων»: οι συγκεκριμένες περιοχές ευρίσκονται σε ζώνες ανάμεσα στις περιαστικές και απομονωμένες περιοχές της υπαίθρου και εξαρτώνται σημαντικά από τη γεωργική δραστηριότητα αλλά και από συμπληρωματικές μορφές οικονομικής δραστηριότητας όπως ο αγροτουρισμός, η βιομηχανία και η βιοτεχνία - χειροτεχνία. Η ισόρροπη ανάπτυξη των περιοχών αυτών έχει οδηγήσει σε ένα αρκετά υψηλό επίπεδο ευημερίας του πληθυσμού.
- «Περιοχές όπου κυριαρχεί η γεωργία»: σ' αυτές τις περιοχές η γεωργική δραστηριότητα κατέχει κυρίαρχη θέση στα πλαίσια μίας ελάχιστα διαφοροποιημένης οικονομίας. Οι συγκεκριμένες περιοχές μπορούν να διακριθούν σε ζώνες όπου η γεωργία χαρακτηρίζεται από υψηλή παραγωγικότητα και εντατικά συστήματα παραγωγής, και σε ζώνες όπου η γεωργική δραστηριότητα παραμένει παραδοσιακή λόγω της χαμηλής παραγωγικότητας της εργασίας, ενώ παρατηρείται σημαντική υποαπασχόληση.
- «Δυσπρόσιτες και Απομονωμένες Περιοχές της Υπαίθρου»: περιλαμβάνει εκτάσεις υψόμετρα (ορεινές περιοχές), απομονωμένα οροπέδια και μικρά νησιά. Οι περιοχές αυτές χαρακτηρίζονται από γεωργική δραστηριότητα χαμηλής παραγωγικότητας, απώλεια και γήρανση του πληθυσμού και ερήμωση. Κάθε προσπάθεια ανάπτυξης τους προωθείται κυρίως μέσω σημαντικών δημόσιων επενδύσεων οι οποίες στοχεύουν στη βελτίωση των υποδομών και στην προώθηση των όποιων συγκριτικών τους πλεονεκτημάτων

2.4 ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ

Κατά την πορεία των δύο τελευταίων δεκαετιών γίναμε μάρτυρες σημαντικών αλλαγών στη θεώρηση του αγροτικού χώρου. Τόσο η αντίληψη του αγροτικού χώρου

με βάση την πληθυσμιακή πυκνότητα όσο και η διαφοροποίησή του από τον αστικό χώρο δεν παρουσιάζονται ως ικανοποιητικές λύσεις για τη ερμηνεία των αλλαγών που συμβαίνουν στις αγροτικές περιοχές. Ο αγροτικός χώρος δεν νοείται πια ως ένας παραδοσιακός ή υπολειμματικός χώρος, ούτε επίσης ως ένας χώρος που είναι καταδικασμένος να φθίνει και τελικά να εξαφανισθεί (Saraceno, 1994a). Όλο και περισσότερο ότι ο αγροτικός χώρος είναι αποτέλεσμα κατασκευής / ανακατασκευής (Bryden, 1994). Πρόκειται για έναν χώρο όπου υπάρχει η δυνατότητα συμπαραγωγής του ανθρώπου και της φύσης. Ο αγροτικός χώρος είναι το αποτέλεσμα αλλά και η έκφραση αυτής της συμπαραγωγής. Έτσι, γίνεται κατανοητό ότι ο αγροτικός χώρος δεν είναι αποκλειστικό πεδίο της γεωργίας, αλλά ότι η γεωργία παράγει και καταναλώνει με τον δικό της τρόπο τον αγροτικό χώρο.

Στις τελευταίες δεκαετίες γίνεται ορατό όλο και περισσότερο το φαινόμενο της συρρίκνωσης του αγροτικού χώρου που συνοδεύεται από βαθιές και κατά τα φαινόμενα αναπότρεπτες αλλαγές. Οι αλλαγές αυτές αφορούν σε όλο το φάσμα της κοινωνίας, της οικονομίας και του πολιτισμού του χώρου. Κοινωνικές και οικονομικές δομές αιώνων, πληθυσμιακές συνθέσεις και χαρακτηριστικά της απασχόλησης, παραδεδομένες συλλογικότητες και αυτονόητες αξίες, συμπεριφορές, νοοτροπίες και πρότυπα, δεδομένες ταξινομήσεις και δίπολα (άστυ και χωρίο, παραδοσιακό και σύγχρονο ή ορθολογικό, στατικό και δυναμικό κλπ), ανατρέπονται και δίνουν την θέση τους ή αναδιαμορφώνονται σε νέα μορφώματα που συνθέτουν ή προοιωνίζουν μια νέα πραγματικότητα (Ανθοπούλου και Μωυσίδης, 2001).

Σήμερα, το αγροτικό τοπίο στην Ελληνική ύπαιθρο διέρχεται μια σειρά από μεταβολές υπό την πίεση διαφορετικών παραγόντων. Όσον αφορά στις χρήσεις γης και στα παραγωγικά συστήματα, παρατηρούνται δύο κυρίαρχες και διαφορετικές τάσεις. Σε περιοχές πεδινές και ημιορεινές η εντατικοποίηση της αγροτικής παραγωγής συνεχίζεται, αν και οι γεωργικές χρήσεις γης υφίστανται συνεχώς πιέσεις από αστικές και βιομηχανικές χρήσεις κατά μήκος σημαντικών οδικών αξόνων και σε περιαστικές περιοχές. Οι δύο αυτές τάσεις μεταβάλλουν σημαντικά το αγροτικό τοπίο σε αυτές τις περιοχές, αν και με διαφορετικούς και πολλές φορές έντονα συγκρουόμενους τρόπους (Κίζος και Τερκενλή, 2006). Ο αγροτικός χώρος δεν είναι πια αυτός που ήταν ως μια ενότητα κοινωνική, οικονομική και πολιτισμική στην οποία κυρίαρχος φορέας είναι ο αγρότης καλλιεργητής της γης και κτηνοτρόφος και ο τρόπος ζωής του. Μια νέα έννοια και υπό μια οπτική ένα νέο κοινωνικό και οικονομικό υποκείμενο και υποκείμενο πολιτικής, αναδύεται μέσα από τις αλλαγές

και την εξέλιξη ως ο καινούργιος φορέας ή χώρος αναφοράς της περιφέρειας, η ύπαιθρος χώρα, η οποία περιλαμβάνει ως μικρό τμήμα της και τον υπό την στενή έννοια αγροτικό χώρο (Ανθοπούλου και Μωησίδης, 2001).

Ο αγροτικός χώρος συχνά διαθέτει και σημαντική πολιτιστική ταυτότητα, που με τον κατάλληλο προγραμματισμός - σχεδιασμό θα μπορούσε να αποτελέσει βασική πηγή για την ανάπτυξή του. Το πρόβλημα είναι ότι, πολλές φορές ο σημαντικός αυτός πόρος δεν αποκτά το ενδιαφέρον που θα άξιζε. Δεν είναι λίγες μάλιστα οι περιπτώσεις “αγροτικών περιοχών” όπου η ύπαρξη μνημείων ή συνόλων πολιτιστικού ενδιαφέροντος αντιμετωπίζονται, κυρίως από τον τοπικό πληθυσμό, πιο πολύ ως εμπόδιο, παρά ως αναπτυξιακό μέσο. Αυτό έχει ως συνέπεια την ελλιπή, πολλές φορές ανύπαρκτη, διαχείρισή τους. Η απουσία ενημέρωσης των κατοίκων από πλευράς αρμόδιων φορέων θα μπορούσε να θεωρηθεί αιτία γι’ αυτού του είδους την αντιμετώπιση. Οι περιοχές πολιτιστικού ενδιαφέροντος στην πραγματικότητα αποτελούν τμήματα ενός πολύ ευρύτερου πλέγματος που διατρέχει τις αστικές και αγροτικές ζώνες. Ενός πλέγματος που, με τον κατάλληλο σχεδιασμό, θα μπορούσε να αποτελέσει συνδετικό κρίκο μεταξύ τους, ικανό να συμβάλλει στην ολοκληρωμένη ανάπτυξή τους (Λουκάκης και Θεοδωρά, 2006).

Ο μετασχηματισμός των αγροτικών περιοχών έχει πολλαπλές διαστάσεις. Η συρρίκνωση της γεωργικής απασχόλησης, που παρατηρείται στο σύνολο σχεδόν των αγροτικών περιοχών, ισοσκελίζεται με την αύξηση των ευκαιριών απασχόλησης στη μεταποίηση και στις υπηρεσίες (Παπαδόπουλος, 2004). Η επέκταση της πολυαπασχόλησης από την άλλη πλευρά, αποτελεί ένδειξη της συμπληρωματικότητας ή/και του ανταγωνισμού μεταξύ των διαφορετικών παραγωγικών τομέων στον αγροτικό χώρο. Οι αγροτικές περιοχές έχουν διαφοροποιήσει τις δραστηριότητες τους και αργά αλλά σταθερά μετατρέπονται σε μικτές οικονομίες (Saraceno 1994). Συχνά υποστηρίζεται ότι ο διαχωρισμός μεταξύ του αστικού και του αγροτικού χώρου έχει χάσει τη σημασία του και τη θέση έχει καταλάβει η ανάλυση της περιφερειακής και τοπικής οικονομίας. Με αφετηρία το γεγονός ότι η οικονομική ανάπτυξη που παρατηρείται σε ορισμένες αγροτικές περιοχές αποδίδεται στο ότι αυτές έχουν καταφέρει να διαφοροποιήσουν την οικονομία τους, η διαφοροποίηση της αγροτικής οικονομίας τείνει να αποτελέσει ένα σημαντικό στόχο της πολιτικής για την ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών (Marsden 1998)

Το μέλλον πολλών “αγροτικών περιοχών” συνδέεται όλο και πιο πολύ με την ανάπτυξη του αστικού χώρου. Πόλη και υπαίθρος, λοιπόν, φαίνεται ότι είναι πιο πολύ εταίροι παρά ανταγωνιστές. Είναι σημαντικό, έτσι, να εξασφαλισθεί η δυνατότητα των πόλεων και της υπαίθρου να διαμορφώνουν αλλά και να εφαρμόζουν, με επιτυχία “σχέδια περιφερειακής ανάπτυξης” σε πλαίσιο συνεργασίας βασιζόμενης στις “εταιρικές σχέσεις”. Ωστόσο, “η σχέση πόλεων και υπαίθρου” σε πυκνοκατοικημένες περιφέρειες διαφέρει σε σχέση με ότι συμβαίνει στις αραιοκατοικημένες περιφέρειες. Στην πρώτη περίπτωση οι “αγροτικές περιοχές” υφίστανται σημαντικές πιέσεις αστικοποίησης συχνά με αρνητικές επιπτώσεις, κυρίως στο φυσικό περιβάλλον. Απαραίτητη, έτσι, κρίνεται - στο πλαίσιο της “χωρικής ανάπτυξης” - η διασφάλιση της καλλίτερης δυνατής ισορροπίας μεταξύ “αστικής ανάπτυξης” και προστασίας της “υπαίθρου” [της “αγροτικής γης” διαφορετικά]. Όμως και στη δεύτερη περίπτωση, δηλ. των αραιοκατοικημένων αγροτικών περιφερειών, αρκετά αναπτυξιακά μέτρα μικρής κλίμακας για τη βελτίωση της αγροτικής διάρθρωσης μπορεί να έχουν αρνητικές επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον. Η μετανάστευση, επίσης, από τις περιοχές αυτές μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα στην αγροτική τους ανάπτυξη. Σε αυτές τις περιπτώσεις η σωστή διαχείριση της φυσικής και της πολιτιστικής κληρονομιάς μπορεί να αποτελέσει σημαντικό πόρο οικονομικής αναζωογόνησής τους {Σ.Α.Κ.Χ., 1999 : 78-79}.

Συμπερασματικά μπορεί να ειπωθεί η πολυμορφία και αυτοτέλεια των περιοχών της υπαίθρου επιβεβαιώνουν την ιδιαιτερότητα και μοναδικότητά τους, και καθιστούν αναγκαία την αντιμετώπισή τους ως “σύνθετων τόπων εγκατάστασης”. Σύνθετων - με άλλα λόγια - οικονομικών, φυσικών, πολιτιστικών τόπων, οι οποίοι δεν μπορούν, και δεν πρέπει, να χαρακτηρίζονται με βάση μονοδιάστατα κριτήρια.

2.4.1 Η Θέση και ο ρόλος της μικρής αγροτικής πόλης

Το ζήτημα της μελλοντικής εξέλιξης και της ανάπτυξης του υπαίθρου χώρου ως αναπόσπαστο χωρικό και δομικό στοιχείο της χωροταξικής και αναπτυξιακής θεώρησης του εθνικού και περιφερειακού χώρου, τίθεται στην Ελλάδα, στο πλαίσιο γενικότερων προβληματισμών που συνδέονται με τους προσανατολισμούς και τα μέτρα εφαρμογής, είτε της περιφερειακής είτε της αγροτικής πολιτικής.

Η θέση της κωμόπολης και του χωρικού της συστήματος παραμένει όντως προβληματική στο εσωτερικό, τόσο των αστικών δικτύων, στα οποία ανήκει γεωγραφικά και ενσωματώνεται λειτουργικά, όσο και της ενδοχώρας της: η μικρή

πόλη θεωρείται ακόμη κέντρο μιας περιοχής, με κυρίαρχη δραστηριότητα την παραγωγή αγροτικής πρώτης ύλης, η προστιθέμενη αξία της οποίας πραγματοποιείται στο μεγαλύτερο γειτονικό αστικό κέντρο. Ωστόσο, η αυξανόμενη πίεση αντιμετώπιση των χωρικών ανισοτήτων από τη διαπεριφερειακή στην ενδοπεριφερειακή κλίμακα, και επομένως, η ανάγκη ένταξης των χωρικών συστημάτων που πολώνονται από τη μικρή πόλη στα περιφερειακά στρατηγικά σχέδια ανάπτυξης, θέτουν το ζήτημα του προσδιορισμού του ρόλου που θα μπορούσαν να διαδραματίσουν τα χωρικά συστήματα μικρής πόλης τόσο ως προς την ενδοχώρα τους, όσο και στο εσωτερικό του περιφερειακού χώρου.

Οι μικρές πόλεις έχοντας αναγορευθεί σήμερα σε σημαντικά κέντρα τόσο ως προς την απασχόληση και την προσφορά νέων θέσεων εργασίας, μέσω της ανάπτυξης των οικονομικών τους δραστηριοτήτων, όσο και ως τόπος εγκατάστασης του πληθυσμού της ενδοχώρας τους, αποτελούν πλέον και άτυπα, ένα ισχυρό δομικό και συνεκτικό στοιχείο στο εσωτερικό σημαντικών σε αριθμό και έκταση χώρο-εδαφικών ενότητων. Είναι δυνατόν κατ' αντιστοιχία και αναλογία ν' αποτελέσουν οι μικρές πόλεις για τις πολιτικές του υπαίθρου χώρου ότι η μεσαία πόλη για τις περιφερειακές πολιτικές. Η ενσωμάτωση του χωρικού συστήματος μικρής πόλης από τις πολιτικές ανάπτυξης του υπαίθρου χώρου, αποτελεί τελικά αναγκαία προϋπόθεση, αν οι τελευταίες για να επιτύχουν την καλύτερη ενσωμάτωση τους στις πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης, διευρύνουν τη βάση της γεωργικής αρχικής δομικής άρθρωσης τους

2.5 Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ ΣΕ ΑΡΙΘΜΟΥΣ

Η Ελλάδα μια κατεξοχήν αγροτική χώρα στηρίζει μεγάλο μέρος της οικονομικής διάρθρωσης και ανάπτυξης στον γεωργικό της τομέα. Πιο συγκεκριμένα και σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων η γεωργική παραγωγή συνεισφέρει με 6.5% στην δημιουργία του Ελληνικού Ακαθάριστου Προϊόντος και ανήρθε κατά το 2004 στα 12.100 εκατ. €. Από τα 132 εκατ. στρέμματα που αποτελούν τη συνολική επιφάνεια της χώρας, η γεωργική γη αγγίζει τα 38 εκατομμύρια στρέμματα. Στην αξία της γεωργικής παραγωγής κυριαρχούν τα κηπευτικά, τα κρέατα, το βαμβάκι, το γάλα, το ελαιόλαδο, τα φρούτα και τα σιτηρά.

Η ενδιάμεση κατανάλωση (φάρμακα, λιπάσματα, ζωοτροφές, ενέργεια κλπ) υπερβαίνει το 25% της αξίας της γεωργικής παραγωγής, ενώ οι ακαθάριστες γεωργικές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου αποτελούν το 4% του συνόλου σε επίπεδο χώρας. Ο αριθμός των γεωργικών εκμεταλλεύσεων εκτιμάται ότι υπερβαίνει τις 800.000 με μέση έκταση ανά εκμετάλλευση τα 44 στρέμματα, έναντι 187 στρεμμάτων στην ΕΕ-15 (ΥΠ.Α.Α.Τ. 2006).

Το εργατικό δυναμικό που απασχολείται στη γεωργία μειώνεται συνεχώς, από 28% στο σύνολο των εργαζομένων που ήταν το 1981 σε 16% σήμερα. Όμως η κατάσταση αυτή δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως αρνητική καθώς είναι επακόλουθο της τεχνολογικής εξέλιξης και της θετικής επίπτωσης των νέων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου. Εξάλλου κανένας ανεπτυγμένος αγροτικός τομέας στον κόσμο δεν απασχολεί τόσο υψηλά ποσοστά εργατικού δυναμικού. Ακόμα το μεγαλύτερο ποσοστό των γεωργών μας έχει ηλικία άνω των 55 ετών, γεγονός που συνεπάγεται ότι ο αγροτικός πληθυσμός θα συνεχίσει να μειώνεται με γοργούς ρυθμούς. Παρά τον προβληματισμό που δημιουργεί αυτή η διαπίστωση, κρύβει ταυτόχρονα και την ελπίδα της βελτίωσης των δομών της ελληνικής γεωργίας μεσοπρόθεσμα (Παπαναγιώτου 2005).

Το συνολικό γεωργικό εισόδημα σε σταθερές τιμές μειώνεται ελαφρά και μόνο η μείωση του εργατικού δυναμικού έχει επιτρέψει τη διατήρηση του πραγματικού κατά κεφαλή εισοδήματος σε σταθερά επίπεδα. Τα τελευταία χρόνια η συνολική ακαθάριστη πρόσδοος των παραγωγών αυξάνεται ελάχιστα σε τρέχουσες τιμές –σημειώνεται ακόμα και κάμψη του συνολικού όγκου παραγωγής. Έτσι ο παραγωγός για να διατηρήσει και να βελτιώσει την εισοδηματική του κατάσταση θα πρέπει συνεχώς να επενδύει, να προχωρά σε καινοτομίες και να αλλάζει τη διάρθρωση της παραγωγής του. Συνεπώς η καλλιέργεια του ίδιου προϊόντος με τις ίδιες τεχνικές, στα ίδια αγροτεμάχια, έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση του πραγματικού εισοδήματος που προέρχεται αποκλειστικά από την γεωργία. Έχει υπολογιστεί επίσης ότι λιγότερο από το 50% του καθαρού γεωργικού εισοδήματος προέρχεται από τις πωλήσεις στην αγορά, ενώ το υπόλοιπο ποσοστό προέρχεται από τα διάφορα μέτρα στήριξης που παρέχει η κοινοτική και η εθνική αγροτική πολιτική (ΥΠ.Α.Α.Τ 2006).

Από πλευράς εξέλιξης των τιμών, παρατηρείται διαχρονικά ότι έναντι των φθινουσών αποπληθωρισμένων τιμών παραγωγού, οι αποπληθωρισμένες τιμές των τροφίμων παραμένουν σταθερές, πράγμα που σημαίνει ότι η προστιθέμενη αξία και τα κέρδη της μεταποίησης και της εμπορίας των γεωργικών προϊόντων και των

τροφίμων αυξάνονται. Όσο για το ποσοστό των δαπανών για τρόφιμα, ποτά, καπνό στο σύνολο των καταναλωτικών δαπανών της ελληνικής οικονομίας, αυτό ξεπερνά το 35% (Παπαναγιώτου 2005). Παρόλο όμως που ο κλάδος των τροφίμων, των ποτών και του καπνού αποτελεί σημαντικό και δυναμικό τμήμα της ελληνικής βιομηχανίας πολλά γεωργικά προϊόντα εξάγονται ακατέργαστα σε άλλες χώρες όπου μεταποιούνται και επανεξάγονται. Με αποτέλεσμα το έλλειμμα του εξωτερικού εμπορίου γεωργικών προϊόντων και τροφίμων να διευρύνεται συνεχώς.

Σημαντικά προβλήματα του αγροτικού τομέα όπως αυτά καταγράφονται από τις διάφορες μελέτες που διεξάγει το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων είναι το μικρό μέγεθος των αγροτικών εκμεταλλεύσεων λόγω έλλειψης των απαραίτητων εκτάσεων για καλλιέργεια, ο βραδύς ρυθμός αύξησης τους, η αβεβαιότητα της παραγωγικής διαδικασίας λόγω καιρικών συνθηκών και ασθενειών, η έλλειψη οργανωμένης και δια βίου κατάρτισης, η έλλειψη ειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού τόσο σε χαμηλά επίπεδα (εργάτες παραγωγής, τεχνίτες) όσο και σε υψηλά στελέχη (διοικητικά, τεχνικά), αλλά και η αδυναμία προσέλκυσης τους λόγω ανεπαρκών συνθηκών και όρων εργασίας, τέλος η αδυναμία πρόσβασης σε πληροφορίες (οικονομικές, τεχνικές, εμπορικές, επιχειρηματικές) απαραίτητες για την ανάπτυξη τόσο των επιχειρήσεων όσο και της επιχειρηματικότητας.

Οι προοπτικές του αγροτικού τομέα συνδέονται άμεσα με το Δ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης και αναφέρονται στο Εθνικό Σχέδιο Στρατηγικής Αγροτικής Ανάπτυξης της Ελλάδας για την 4η Προγραμματική Περίοδο (2007-2013). Πιο συγκεκριμένα η στρατηγική ανάπτυξης του αγροτικού τομέα αντικατοπτρίζεται στην φράση Ελλάδα-Ανταγωνιστική γεωργία σε μια βιώσιμη ύπαιθρο καθορίζοντας έτσι δυο βασικούς άξονες που είναι η ανάπτυξη της ανταγωνιστικότητας και της εξωστρέφειας της ελληνικής γεωργίας και η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων της υπαίθρου. Έτσι οι νέες κατευθύνσεις της ελληνικής γεωργίας είναι η βιολογική γεωργία, ο αγροτουρισμός, οι ενεργειακές καλλιέργειες, η εφαρμογή της κοινοτικής πρωτοβουλίας LEADER σε πεδινές περιοχές και η ενίσχυση των νέων αγροτών.

2.6 Ο ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ ΣΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ

Το εθνικό χωροταξικό σχέδιο δίνει ιδιαίτερη έμφαση στον πολυλειτουργικό ρόλο της γεωργίας με το συνδυασμό εντατικής παραγωγής σε άλλες περιοχές, ήπιας

παραγωγής, όπως είναι η βιολογική γεωργία σε άλλες, καθώς και η ανάδειξη της πολιτιστικής σημασίας της υπαίθρου με στόχο την οικονομική και κοινωνική συνοχή.

Οι βασικοί στόχοι-επιδιώξεις που τίθενται από το Εθνικό Χωροταξικό Σχέδιο για τον αγροτικό τομέα είναι οι ακόλουθοι:

- ❖ Βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη του αγροτικού τομέα και διασφάλιση της οικολογικής και πολιτιστικής σημασίας των περιοχών της υπαίθρου, με το συνδυασμό παραδοσιακών και σύγχρονων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων και προτύπων, την προώθηση συμβατών προς το περιβάλλον και το τοπίο ορίων ανάπτυξης και την αξιοποίηση των ενδογενών συγκριτικών πλεονεκτημάτων σε μία σειρά προϊόντων και μεθόδων παραγωγής.
- ❖ Ανάδειξη του πολυλειτουργικού χαρακτήρα της γεωργίας και του ρόλου της ως σημαντικού «διαχειριστή» των φυσικών πόρων και του αγροτικού τοπίου.
- ❖ Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του ανθρώπινου δυναμικού που απασχολείται στον πρωτογενή τομέα (κάλυψη των αναγκών σε κατάρτιση των απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα αλλά και γενικότερα των κατοίκων των αγροτικών περιοχών), ώστε να μπορεί να ανταποκριθεί πληρέστερα στους νέους ρόλους που καλείται να επιτελέσει ο αγροτικός τομέας.
- ❖ Προστασία του αγροτικού χώρου από τις πιέσεις που δέχεται στο πλαίσιο της βελτίωσης της ανταγωνιστικότητάς του (αναδιάρθρωση καλλιεργειών, εγγειοβελτιωτικά έργα, κ.ά.) και λήψη μέτρων για την εξασφάλιση της ποιότητας του φυσικού περιβάλλοντος και ιδίως των βιοτόπων, καθώς και για την προστασία των υδάτων και του εδάφους.
- ❖ Προστασία της γεωργικής γης υψηλής παραγωγικότητας και των βοσκοτόπων, λαμβάνοντας υπόψη: α) το ρόλο τους στην παραγωγική διαδικασία, τη διατήρηση της ποιότητας του περιβάλλοντος, αλλά και τις ανάγκες επέκτασης των οικισμών και την οικονομική ανάπτυξη και β) την ανάγκη χωροθέτησης, οργάνωσης και λειτουργίας σύγχρονων κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων, προσαρμοσμένων στις απαιτήσεις της αγοράς για υγιεινά και ασφαλή τρόφιμα.
- ❖ Στο πλαίσιο του παραπάνω στόχου προτεραιότητα αποκτά η στήριξη της εγχώριας κτηνοτροφίας και η αξιοποίηση του παραγωγικού δυναμικού των βοσκοτόπων, ώστε να αποτελέσουν, μεταξύ άλλων, και μέσο για την ενίσχυση της οικονομίας και τη συγκράτηση του πληθυσμού στις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές. Κρίσιμο στοιχείο θεωρείται η οριοθέτηση των βοσκοτόπων, η ορθολογική χρήση τους και η βελτίωση της παραγωγικής τους ικανότητας με

εγκεκριμένα διαχειριστικά σχέδια. Μέριμνα λαμβάνεται και για την εκτατικοποίηση της κτηνοτροφίας, σε συνδυασμό με αειφορικές πρακτικές διαχείρισης των οικοσυστημάτων.

- ❖ Διατήρηση και στήριξη στα νησιά της γεωργίας και κτηνοτροφίας που αξιοποιούν τις τοπικές πρώτες ύλες, την παράδοση και την τεχνογνωσία, σε συνδυασμό με σύγχρονες γνώσεις και τεχνολογίες, για την παραγωγή παραδοσιακών προϊόντων. Για το σκοπό αυτό, απαιτείται η ενεργοποίηση και στήριξη των τοπικών μικρομεσαίων επιχειρήσεων, των συνεταιρισμών και των αγροτουριστικών συνεταιρισμών γυναικών, καθώς και εν γένει των τοπικών παραγωγικών μονάδων που συμβάλλουν στην επίτευξη του πιο πάνω στόχου.
- ❖ Ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ αστικών και αγροτικών περιοχών, με τη δημιουργία δικτύων με τα αστικά κέντρα και τα επιλεγμένα ημιαστικά κέντρα που θα αποτελέσουν τους πόλους ανάπτυξης των ευρύτερων γεωγραφικών ενοτήτων.
- ❖ Ανάπτυξη ποιοτικών πρωτογενών δραστηριοτήτων σε συμπληρωματικότητα με τον τομέα του τουρισμού. Έμφαση επίσης δίδεται στην ανάπτυξη της βιολογικής γεωργίας.
- ❖ Αειφόρο ανάπτυξη επιλεγμένων αλιευτικών περιοχών και δημιουργία ενός προτύπου πολυαπασχόλησης και διασύνδεσης των διαφόρων τομέων μεταξύ τους (π.χ. τουρισμός – πρωτογενής τομέας, τουρισμός - πολιτισμός, κλπ) που συνδυάζεται με εξειδικεύσεις στην κατεύθυνση της βελτίωσης της ποιότητας και της επιχειρηματικότητας.
- ❖ Ανάπτυξη της παράκτιας αλιείας στο πλαίσιο των αρχών της αειφορίας, με εφαρμογή μέτρων ελέγχου της υπεραλίευσης και προστασίας του παράκτιου θαλάσσιου περιβάλλοντος.
- ❖ Στήριξη της υδατοκαλλιεργητικής δραστηριότητας με βιώσιμο τρόπο και προστασία των περιοχών στις οποίες αναπτύσσεται από μη συμβατές δραστηριότητες

Βάσει των παραπάνω στόχων – επιδιώξεων δίδονται οι ακόλουθες κατευθύνσεις:

- Δημιουργία ενός βιώσιμου και ανταγωνιστικού συστήματος γεωργίας και διατροφικών προϊόντων με σαφή προσανατολισμό προς την αγορά, το οποίο θα αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στην παραγωγή προϊόντων διατροφικής ποιότητας και ασφάλειας, θα είναι ικανό να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις των καταναλωτών, θα αναπτύσσεται κατά τρόπο φιλικό προς το περιβάλλον και θα συμβάλλει στην ανάπτυξη της υπαίθρου με σκοπό τη διατήρηση του αγροτικού πληθυσμού και τη

δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, αλλά και την ανάδειξη ενός ευρέος φάσματος οικονομικών δραστηριοτήτων σε αγροτικές μειονεκτικές, ορεινές και νησιωτικές περιοχές.

- Διατήρηση της γεωργίας και της εντατικής κτηνοτροφίας, με παράλληλη προστασία της γεωργικής γης, ιδιαίτερα στις γόνιμες πεδινές περιοχές. Οι περιοχές αυτές περιλαμβάνουν: (α) την Κεντρική, την Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη, (β) το Θεσσαλικό Κάμπο, (γ) την Κοιλάδα του Σπερχειού και την Κωπαΐδα, (δ) τους κάμπους, ένθεν και ένθεν του Αμβρακικού, της Άρτας και του Αγρινίου, (ε) τους κάμπους της Κορινθίας και της Αργολίδας, της Πάτρας και του Πύργου, (στ) το Μεσσηνιακό κάμπο και την κοιλάδα του Ευρώτα και (ζ) το Ηράκλειο - Μεσσαρά, στην Κρήτη.
- Δραστικό περιορισμό της διάχυσης αστικών χρήσεων στη γεωργική γη υψηλής παραγωγικότητας. Τυχόν απόδοσή της σε άλλες χρήσεις πρέπει να γίνεται με φειδώ, ύστερα από στάθμιση των παραγόντων κόστους – ωφέλειας σε κοινωνικό, οικονομικό και περιβαλλοντικό επίπεδο, λαμβανομένων υπόψη των επιλογών ανάπτυξης που απορρέουν από το παρόν πλαίσιο.
- Αναδιάρθρωση των καλλιεργειών, σύμφωνα με την ΚΑΠ, σε συνδυασμό με την εκλογίκευση των συστημάτων άρδευσης και της χρήσης λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων. Προώθηση της εφαρμογής κοινοτικού προγράμματος για αναδάσωση πτωχών σε απόδοση γεωργικών εκτάσεων.
- Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των υδατοκαλλιεργειών, με τον εκσυγχρονισμό των υφισταμένων μονάδων και την εφαρμογή μεθόδων διαχείρισης πιο φιλικών προς το περιβάλλον, την ίδρυση νέων μονάδων σε κατάλληλες θέσεις είτε μεμονωμένα, ιδιαίτερα σε περιοχές που δεν αναμένονται σημαντικές πιέσεις ή και παρουσιάζουν αναπτυξιακή υστέρηση, είτε σε οργανωμένους υποδοχείς, και τη σταδιακή απομάκρυνση όσων λειτουργούν σε ακατάλληλες θέσεις με την παροχή σχετικών κινήτρων. Κατά τις διαδικασίες αυτές, πρέπει να λαμβάνεται ιδιαίτερη μέριμνα προκειμένου η προσαρμογή να μην έχει αρνητικές επιπτώσεις στη βιωσιμότητα του κλάδου.
- Προώθηση Περιοχών Οργανωμένης Ανάπτυξης Υδατοκαλλιεργειών (Π.Ο.Α.Υ.) σε περιοχές μεγάλης συγκέντρωσης υδατοκαλλιεργειών, με στόχο την ορθολογική διαχείριση και ανάπτυξή τους, την επίτευξη οικονομιών κλίμακας και τη δημιουργία σύγχρονων εγκαταστάσεων υποστήριξης (αποθηκευτικοί χώροι, συσκευαστήρια, ιχθυογεννητικοί σταθμοί κ.ά.).

- Ανάπτυξη υδατοκαλλιεργειών σε λιμνοθάλασσες και σε εκβολικά συστήματα ποταμών κατά τρόπο συμβατό με το ευαίσθητο περιβάλλον των περιοχών αυτών και την παραγωγική τους ικανότητα.

Επίσης, σύμφωνα με το Εθνικό Χωροταξικό Σχέδιο επιδιώκεται η αύξηση της ελκυστικότητας του αγροτικού χώρου ως περιοχής οίκησης, αναψυχής και ανάπτυξης παραγωγικών δραστηριοτήτων, ιδιαίτερα δε του πρωτογενή τομέα, με την ανάπτυξη ποιοτικών πρωτογενών δραστηριοτήτων σε συνδυασμό με τον τουρισμό. Επιδιώκεται, επίσης, η συνετή διαχείρισή του, με στόχο τη διαφύλαξη των χαρακτηριστικών του ως φυσικού αποθέματος και ως τοπίου, και η ανάδειξη της σημασίας του για τη διατήρηση των φυσικών οικοσυστημάτων και των αγρο-οικοσυστημάτων. Ο χώρος αυτός, που καταλαμβάνει το σύνολο σχεδόν του ορεινού και ημιορεινού χώρου καθώς και σημαντικά τμήματα του παράκτιου, δεν είναι ομοιόμορφος. Για το λόγο αυτό, καθορίζονται διαφοροποιημένες κατευθύνσεις:

- Για τις αγροτικές περιοχές υψηλής παραγωγικότητας: υλοποίηση πολιτικών και αποτελεσματικών μέτρων για την αειφόρο διαχείριση των εδαφικών και υδατικών πόρων, με εξορθολογισμό της χρήσης των αγροχημικών και των συστημάτων άρδευσης.
- Για τις περιαστικές αγροτικές περιοχές: λήψη μέτρων για την αποφυγή της απώλειας γόνιμης γης, λόγω άναρχης αστικοποίησης, και για τη διατήρησή τους ως περιοχών ελεύθερων χώρων και αναψυχής. Οι κατευθύνσεις αυτές πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την κατάρτιση του σχεδιασμού των αστικών κέντρων, με γνώμονα τον σεβασμό του περιβάλλοντος και των αναγκών σε γεωργική γη.
- Για τις ορεινές και τις ημιορεινές περιοχές, καθώς και για τις νησιωτικές περιοχές με αγροτικό χαρακτήρα: ενθάρρυνση των πολλαπλών πρωτογενών δραστηριοτήτων, με καλλιέργειες φιλικές προς το περιβάλλον, έμφαση στα προϊόντα ποιότητας και συνδυασμό με τον εναλλακτικό τουρισμό και παραθερισμό.

Στον ορεινό χώρο, επιδιώκεται η ανασυγκρότηση των παραγωγικών δραστηριοτήτων, η συγκράτηση του πληθυσμού και η ισόρροπη σχέση μεταξύ πόλης και υπαίθρου με τη στήριξη, μεταξύ άλλων, των δυναμικότερων μικρών οικισμών. Για τη χωρική αυτή ενότητα παρέχονται οι εξής κατευθύνσεις, οι οποίες εξειδικεύονται στο Ειδικό Χωροταξικό Πλαίσιο για τον Ορεινό χώρο:

- Αντιμετώπιση της δημογραφικής αποψίλωσης με την ενίσχυση των υποδομών/ υπηρεσιών και των δυνατοτήτων απασχόλησης,

- Ανάδειξη των συγκριτικών πλεονεκτημάτων κάθε παραγωγικού πόρου,
- Στήριξη των δραστηριοτήτων της τοπικής ενδοχώρας για την κοινωνική και οικονομική ανασυγκρότηση,
- Διαφύλαξη των τοπίων, των δασών, των περιβαλλοντικών χαρακτηριστικών, καθώς και προστασία και ανάδειξη των πολιτιστικών πόρων ως αναπτυξιακών πόρων, με εξειδίκευση των πολιτικών και των μέτρων ανάλογα με τα κύρια χαρακτηριστικά των επιμέρους περιοχών,
- Διευκόλυνση της πρόσβασης σε υποδομές, επικοινωνία και γνώση,
- Ενίσχυση των δυναμικών ορεινών οικισμών που λειτουργούν ως κόμβοι διοίκησης, υπηρεσιών και μεταφορών, με τη διατήρηση και βελτίωση των κοινωνικών και τεχνικών υποδομών τους και την ανάδειξή τους σε κέντρα στήριξης των οικισμών της ευρύτερης περιοχής τους.

2.7 ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

2.7.1 Ορισμός

Η ανάπτυξη γενικά και η αγροτική ανάπτυξη ειδικότερα αποτελούν έννοιες που δεν είναι εύκολο να οριστούν. Το περιεχόμενο των ορισμών που δίδονται κατά καιρούς διαφοροποιείται ανάλογα με τις προτεραιότητες και τους μείζονες στόχους που πρέπει να εκπληρωθούν στα πλαίσια των εθνικών στρατηγικών. Ειδικά, η αγροτική ανάπτυξη που αποτελεί έναν νέο αντικείμενο μελέτης των κοινωνικών επιστημών, αναδείχθηκε σε ξεχωριστό πεδίο πολιτικής και έρευνας στα μέσα της δεκαετίας του '70 (Παπαδόπουλος, 2004).

Ο όρος Αγροτική Ανάπτυξη πολλές φορές χρησιμοποιείται με δύο εννοιολογικά περιεχόμενα στη διεθνή βιβλιογραφία γίνεται αναφορά στη σχέση και στο ρόλο του αγροτικού τομέα στην οικονομική ανάπτυξη με έμφαση στο ρόλο της δημόσιας (κρατικής) πολιτικής (Agricultural Development). Άλλες όμως φορές, στην ελληνική βιβλιογραφία, χρησιμοποιείται ο όρος αυτός για να υποδηλώσει την ανάπτυξη του αγροτικού χώρου (Rural Development) ή του χώρου της υπαίθρου (μη αστικού χώρου), όπου οι αγροτικές οικονομικές δραστηριότητες κυριαρχούν, αλλά υπάρχουν επίσης μη αγροτικές οικονομικές δραστηριότητες (Λιανός κ.α. 1998).

Αναφερόμενοι στη γεωργική ανάπτυξη μιας χώρας, εννοούμε α) την αύξηση του εισοδήματος τω αγροτών και τη δικαιότερη κατανομή μεταξύ τους, β) την αύξηση της απασχόλησης των ανέργων και των υποαπασχολούμενων αγροτών, και γ)

την ανύψωση του κοινωνικού και πολιτιστικού επιπέδου των αγροτών, με τελικό σκοπό τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου τους (Καμενίδης 2001)

Η αγροτική ανάπτυξη αναφέρεται σε προσπάθειες που στοχεύουν στη βελτίωση των αγροτικών περιοχών μιας χώρας. Το ενδιαφέρον της αγροτικής ανάπτυξης δεν επικεντρώνεται αποκλειστικά και μόνο στον πρωτογενή τομέα αλλά αγκαλιάζει και τους άλλους τομείς που ενδεχόμενα παρουσιάζουν προοπτικές ανάπτυξης π.χ. τουρισμός, βιοτεχνία, βιομηχανία.. (Δαουτόπουλος 1997). Σύμφωνα μάλιστα με τους G. Cramer και άλλους (1997), η αγροτική ανάπτυξη ασχολείται τελικά με την ποιότητα ζωής στις περιφερειακές (αγροτικές) κοινωνίες, ενώ ο Siardos (2002) αναφέρει ότι η σύγχρονη αγροτική ανάπτυξη ξεκίνησε με την αντίληψη ότι υπάρχουν τεχνολογίες που λειτουργούν αποδοτικά, και συνεπώς είναι θέμα μόνο να πειστούν οι γεωργοί να τις υιοθετήσουν.

Ο όρος αγροτική ανάπτυξη χρησιμοποιείται συχνά προκειμένου να περιγράψει την αναπτυξιακή διαδικασία όχι της γεωργίας ή του αγροτικού τομέα ως κλάδου της οικονομίας, αλλά μιας γεωγραφικής περιοχής που δεν είναι αστική, χαρακτηρίζεται δηλαδή από το αγροτικό στοιχείο. Είναι με άλλα λόγια ένας γεωγραφικός χώρος όπου ασκείται η αγροτική δραστηριότητα (Γεωργία, Κτηνοτροφία, Δασοκομία, Μελισσοκομία, Αλιεία), αλλά περιλαμβάνει και άλλες δραστηριότητες – βιομηχανικές, βιοτεχνικές, χειροτεχνικές, τουριστικές, οικοδομικές και ορισμένες υπηρεσίες όπως εμπορικές, εκπαιδευτικές, νοσηλευτικές, κ.ά.

Ένας τέτοιος γεωγραφικός χώρος, ο οποίος επιπλέον περιλαμβάνει οικισμούς κάτω των 10.000 κατοίκων, ορίζεται ως αγροτικός χώρος. Συνεπώς μπορεί να χρησιμοποιηθεί εναλλακτικά η έννοια «Αγροτική Ανάπτυξη» ή «Ανάπτυξη του Αγροτικού Χώρου». Θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και ο όρος «Υπαιθρος» αντί του όρου «Αγροτικός Χώρος», αλλά ο όρος αυτός μάλλον δεν περιλαμβάνει κατοικημένες περιοχές, δηλ. οικισμούς κάτω των 10.000 κατοίκων. Αντίθετα, ο όρος «Αγροτικός Χώρος» ή «Αγροτική Περιοχή» περιλαμβάνει, όπως αναφέρθηκε, και κατοικημένες περιοχές που δεν ξεπερνούν έναν αριθμό κατοίκων. Βέβαια, ο αριθμός των κατοίκων του οικισμού που περιλαμβάνονται σε έναν γεωγραφικό χώρο που ορίζεται ως αγροτικός χώρος, είναι μάλλον συμβατικός. Ιδιαίτερα μάλιστα, μετά τη συνένωση των κοινοτήτων της χώρας σε Δήμους (Καποδίστριας), ο αριθμός των κατοίκων μπορεί να δημιουργεί προβλήματα ορισμού του αγροτικού χώρου. Για το λόγο αυτό προτιμάται ο όρος αγροτικός οικισμός και όχι αγροτική κοινότητα (Αποστολόπουλος κ.α. 2006).

Κατά τον ίδιο Παγκόσμιο Οργανισμό Τροφίμων και Γεωργίας (FAO), αγροτική ανάπτυξη είναι: «μια διαδικασία που ολοκληρώνεται με οικονομικούς και κοινωνικούς στόχους, στην προσπάθεια μετασχηματισμού της αγροτικής κοινωνίας (αγροτικού χώρου) και στην εξασφάλιση ενός πιο ασφαλούς περιβάλλοντος για ανθρώπους που κατοικούν στον αγροτικό χώρο» (Oakle & Garforth 1985).

Στη χώρα μας μέχρι πρόσφατα ο ορισμός και τα χαρακτηριστικά της αγροτικής ανάπτυξης υπαγορεύονταν κυρίως από την παραδοσιακή άποψη, που υποστήριζε ότι αρκούσε η μεγέθυνση και η εξειδίκευση για την ανάπτυξη της γεωργίας, με αποτέλεσμα αυτή η στρεβλή έμφαση αποκλειστικά στον τομέα παραγωγής (ποικιλίες ή μέθοδοι παραγωγής με γνώμονα μόνο την ανά στρέμμα παραγωγικότητα χωρίς εκ των προτέρων έρευνα τάσεων και προοπτικών της αγοράς) να επιφέρει οδυνηρές μάλλον συνέπειες για τον αγροτικό τομέα στο σύνολό του, αλλά και για την ίδια επιβίωση των αγροτών και των αγροτικών περιοχών: υπερπαραγωγή και πλεονάσματα λόγω αδυναμίας διάθεσης της παραγωγής στην αγορά, μείωση γεωργικών εισοδημάτων, αριθμού γεωργικών εκμεταλλεύσεων και ευκαιριών απασχόλησης, αυξανόμενη περιφερειακή ανισότητα, σπατάλη πλουτοπαραγωγικών πόρων και ολοένα και διευρυνόμενη διάσταση μεταξύ γεωργίας και περιβάλλοντος/τοπίου αφενός και ποιότητας/ασφάλειας των προϊόντων αφετέρου.

Αντίθετα, η νέα προσέγγιση της αγροτικής ανάπτυξης που τα τελευταία χρόνια κερδίζει έδαφος μεταξύ όχι μόνο των επιστημόνων αλλά και των διεθνών οργανισμών, στηρίζεται στη διαπίστωση ότι η αγροτική ανάπτυξη δεν μπορεί να διαχωριστεί πλήρως από την κοινωνική ευημερία των αγροτικών περιοχών (Hervieu and Beranger 2000), ούτε να επικεντρώνεται αποκλειστικά στη γεωπονική διάσταση του αγροτικού χώρου, καθώς αφορά σε ένα μεγάλο εύρος, συχνά αλληλοσυνδεόμενων πρακτικών, όπως «... η παραγωγή νέων προϊόντων και υπηρεσιών και η σύνδεσή τους με την ανάπτυξη νέων αγορών, η διαχείριση του τοπίου και η διατήρηση νέων περιβαλλοντικών αξιών, ο αγροτουρισμός, η βιολογική παραγωγή και η παραγωγή προϊόντων υψηλής ποιότητας και τοπικών προϊόντων, καθώς και νέοι τρόποι μείωσης του κόστους παραγωγής, η απευθείας πώληση των προϊόντων στους καταναλωτές και λοιπές διάφορες υπηρεσίες...» (Σιάρδος & Κουτσούρης, 2002).

Είναι χαρακτηριστικό ότι αυτή ακριβώς η νέα προσέγγιση αποτελεί πλέον θεμελιώδη αρχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων. Οι πολιτικές της ΕΕ υποχωρούν όλο και περισσότερο από

τις τομεακές πολιτικές (π.χ. αγροτική πολιτική) προς όφελος των πολυτομεακών παρεμβάσεων (περιφερειακές ή χωρικές πολιτικές για την αγροτική ανάπτυξη Κι την ανάπτυξη της υπαίθρου) (Ψαλτόπουλος 2002).

Η ίδια η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, αναζητώντας μια νέα στρατηγική για τον αγροτικό χώρο αναφέρει στο Πρόγραμμα Δράσης 2000 (ΕΕ 1997): «... Η αποδέσμευση της γεωργίας από τις πολιτικές που αφορούν στον πρωτογενή τομέα και η αγκίστρωσή της σε πολιτικές που επικεντρώνονται στις χωρικές ενότητες παραλλάζουν την όλη σύλληψη της γεωργικής ανάπτυξης και την εντάσσουν στην αγροτική ανάπτυξη»

Χαρακτηριστικά αυτής της νέας στρατηγικής για την αγροτική ανάπτυξη είναι η πολυλειτουργικότητα και πολυτομεακή προσέγγιση στη βάση της παρακίνησης της πολυδραστηριότητας στον αγροτικό χώρο γενικότερα και στο αγροτικό νοικοκυριό ειδικότερα. Η πολυδραστηριότητα, η οποία θεωρείται πλέον ως ολοκληρωμένο τμήμα της αγροτικής ανάπτυξης, υπογραμμίζει ένα αμείλικτο γεγονός: η γεωργία δεν είναι η μόνη απασχόληση στον αγροτικό χώρο και άρα η γεωργία από μόνη της δεν μπορεί να συμβάλει στην αγροτική ανάπτυξη. Η συνύπαρξη της γεωργίας και άλλων (ικανών να δημιουργήσουν πρόσθετα εισοδήματα) δραστηριοτήτων είναι μια κοινά πλέον, αποδεκτή στρατηγική που μπορεί να στηρίξει τα εισοδήματα των αγροτικών νοικοκυριών, να παρέχει εναλλακτικές πηγές εισοδήματος, να βελτιώσει την ποιότητα ζωής στην ύπαιθρο και τελικά, να συγκρατήσει τον πληθυσμό στην ύπαιθρο, ακόμη και να αυξήσει τη συνολική ελκυστικότητα της υπαίθρου. Σύμφωνα με τον Edmunds (1999) οι αγροτικές περιοχές σε όλο τον κόσμο δεν μπορούν πλέον να στηρίζονται στον αγροτικό τομέα για να αναζωογονήσουν τις οικονομίες τους και να ενισχύσουν την απασχόληση .αντίθετα, απαιτείται κοινή εκπόνηση ολοκληρωμένων πολιτικών που να σχετίζονται με την αγροτική ανάπτυξη, τη γεωργία, τον τουρισμό και το περιβάλλον.

Οι νέες λειτουργίες των αγροτικών περιοχών της Ευρώπης έχουν οδηγήσει σε μεταβολές στην αγροτική πολιτική και σε μια νέα αντίληψη για την αγροτική ανάπτυξη (rural development), η οποία: (i) δίνει έμφαση στον ‘πολυλειτουργικό’ (multifunctional) χαρακτήρα και τον ‘πέραν της αγοράς’ ρόλο (non-market function) της γεωργίας; (ii) τονίζει τη συσχέτιση μεταξύ γεωργίας, αγροτικού χώρου (rurality) και περιοχής (territory); (iii) ενισχύει την ‘ενδογενή’ (endogenous) προσέγγιση στην αγροτική ανάπτυξη (η οποία συνεπάγεται την όσο το δυνατό μεγαλύτερη εκμετάλλευση των εγχώριων πόρων). Το νέο μοντέλο πολιτικής σημαίνει

μεγαλύτερη προσαρμογή στις τοπικές ιδιαιτερότητες, ενώ περιλαμβάνει δραστηριότητες όπως η αναψυχή, ο τουρισμός και η προστασία του περιβάλλοντος, οι οποίες στο μέλλον θα αποτελούν τη βάση για νέες στρατηγικές τοπικής οικονομικής ανάπτυξης (Caraveli, 2000; Damianos & Skuras, 1996).

Ο ΟΟΣΑ κατέληξε σε ένα «λειτουργικό» ορισμό της πολυλειτουργικότητας στη γεωργία ξεκινώντας τη συζήτηση σχετικά με τις περιβαλλοντικές συνιστώσες της αγροτικής παραγωγής: «Τα βασικά χαρακτηριστικά της πολυλειτουργικότητας είναι: 1) η ύπαρξη πολλαπλών εμπορευματικών και μη-εμπορευματικών αποτελεσμάτων που παράγονται από κοινού στη γεωργία, και 2) το γεγονός ότι μερικά από τα μη-εμπορευματικά αποτελέσματα επιδεικνύουν χαρακτηριστικά που δεν μπορούν να κοστολογηθούν ή είναι δημόσια αγαθά, με αποτέλεσμα οι αγορές αυτών των αγαθών να μην υπάρχουν ή να λειτουργούν ανεπαρκώς» (OECD, 2001).

Αυτό που προσφέρει η έννοια της πολυλειτουργικότητας είναι ότι δίνει τη δυνατότητα να αναγνωρισθούν οι διαφορετικοί ρόλοι της γεωργίας. Πέρα από τον παραγωγικό της ρόλο, η γεωργία ενσωματώνει μια σειρά άλλους ρόλους όπως τη διατήρηση, τη διαχείριση και την αξιοποίηση του αγροτικού τοπίου, την προστασία του περιβάλλοντος ενώ, επίσης, συνεισφέρει στη βιωσιμότητα των αγροτικών περιοχών (EC, 1999α). Οι «ρόλοι» της γεωργίας δεν αποτελούν απλώς μη-κοστολογήσιμα έξοδα ή οφέλη από τη γεωργική παραγωγική διαδικασία αλλά αποτελούν τη βάση για την εμπέδωση (embeddedness) της γεωργίας στο θεσμικό και κοινωνικοπολιτικό ιστό των αγροτικών περιοχών. Η γεωργία παραμένει ακόμα ο κύριος χρήστης των εδαφικών πόρων, συγκεκριμένα στις απομακρυσμένες και λιγότερο ευνοημένες αγροτικές περιοχές η γεωργία αποτελεί ουσιαστικά τη ραχοκοκαλιά της τοπικής οικονομίας. Στις τελευταίες περιοχές τουλάχιστον χρειάζεται να ενθαρρυνθεί και να στηριχθεί παραπέρα ο πολυλειτουργικός ρόλος της γεωργίας ώστε να προωθηθεί η βιωσιμότητα των αγροτικών περιοχών και η ισόρροπη χωρική ανάπτυξη (EC, 1999β).

Υπάρχουν, όμως, δύο προσεγγίσεις για την πολυλειτουργικότητα της γεωργίας. Η μια προσέγγιση θεωρεί την πολυλειτουργικότητα ως ένα χαρακτηριστικό της οικονομικής δραστηριότητας, δηλαδή ότι η οικονομική δραστηριότητα έχει πολλαπλά, συνδεδεμένα μεταξύ τους αποτελέσματα. Αποτελέσματα που μπορεί να είναι θετικά ή αρνητικά, προσδοκώμενα ή μη-προσδοκώμενα, συμπληρωματικά ή αλληλο-συγκρουόμενα, ενισχυτικά ή αντισταθμιστικά. Η πολυλειτουργικότητα δεν αφορά μόνο τη γεωργία μα και άλλες παραγωγικές δραστηριότητες. Η δεύτερη

προσέγγιση θεωρεί τη πολυλειτουργικότητα με βάση τους πολλαπλούς ρόλους που αποδίδονται στη γεωργία. Η πολυλειτουργικότητα δεν αναφέρεται μόνο στα χαρακτηριστικά της παραγωγικής διαδικασίας αλλά μπορεί να γίνει και στόχος της πολιτικής. Η πρώτη προσέγγιση, την οποία προωθεί ο ΟΟΣΑ, αναφέρεται στην «θετική» έννοια της πολυλειτουργικότητας και η δεύτερη στην «κανονιστική» έννοια της πολυλειτουργικότητας (OECD, 2001).

Τις τελευταίες δεκαετίες έχει αναπτυχθεί στη Ευρώπη ο αγροτουρισμός ως μια εναλλακτική μορφή ανάπτυξης του αγροτικού χώρου στη βάση της θεώρησης ότι οι αγροτικές περιοχές πρέπει να στηριχθούν με άλλους τρόπους πέρα από τη στήριξη των τιμών των γεωργικών προϊόντων και των γεωργικών εισοδημάτων και οι τρόποι αυτοί πρέπει να αναζητηθούν στο ενδογενές υλικό. Στα πλαίσια αυτής της λογικής η γεωργία πλέον καλείται να παίζει ένα κοινωνικο-οικονομικό ρόλο ως βασικό συνδετικό κρίκο ανάμεσα στις γεωργικές και μη γεωργικές δραστηριότητες στ αγροτικό χώρο (Κουτσού 2002).

Συνεπώς, με τον όρο ανάπτυξη του αγροτικού χώρου νοείται μια ποιοτική μεταβολή που συντελείται σ' ένα γεωγραφικό αγροτικό και μετασχηματίζοντας με τέτοιο τρόπο την οικονομική και κοινωνική διάρθρωση, οδηγεί σε αύξηση των εισοδημάτων των κατοίκων και βελτίωση της ποιότητας της ζωής τους. Η ανάπτυξη αυτή μπορεί να είναι κλαδική ή ολοκληρωμένη. Η έννοια της ολοκληρωμένης αγροτικής ανάπτυξης αναφέρεται στην ευρύτερη και ολοκληρωμένη ανάπτυξη των αγροτικών χωρών, στις οποίες ο γεωργικός τομέας κυριαρχεί και παίζει ζωτικό ρόλο, είναι δε έννοια με διάσταση χώρου. Η ολοκληρωμένη αγροτική ανάπτυξη αφορά τη βιωσιμότητα των αγροτικών περιοχών σε πλαίσιο οικονομικής, κοινωνικής, περιβαλλοντικής και πολιτιστικής ισορροπίας. Η μορφή αυτή ανάπτυξης δεν ταυτίζεται αποκλειστικά με την ανάπτυξη του γεωργικού τομέα, αλλά αφορά σε όλο το πλέγμα των λειτουργιών που αναπτύσσονται στις αγροτικές περιοχές. Αφορά δηλαδή σε πολλαπλές λειτουργίες που επιτελούνται στον αγροτικό χώρο, όπως παραγωγικές, κοινωνικές, περιβαλλοντικές και πολιτιστικές (Αποστολόπουλος κ.α. 2006).

2.7.2 Η Νέα Κ.Α.Π. και η Πολιτική Αγροτικής Ανάπτυξης 1997-2013

Οι νέες πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης εκπορεύονται κυρίως από την ΚΑΠ (1992) και τις μετέπειτα μεταρρυθμίσεις της και από την υλοποίηση της Agenda 2000. Η μείωση του ευρωπαϊκού προστατευτισμού για τη γεωργία και, κατ'

επέκταση, η αύξηση του ανταγωνισμού στις διεθνείς αγορές γεωργικών προϊόντων, συνδυάστηκε με τις αλλαγές των καταναλωτικών προτύπων και την αστική ζήτηση για νέα υγιεινά προϊόντα και υπηρεσίες του αγροτικού χώρου, αλλά και τη στοχοθέτηση νέων αγροτικών πολιτικών, την αστικοποίηση της αγροτικής κοινωνίας, την άσκηση νέων δραστηριοτήτων και επαγγελμάτων και την πραγματοποίηση νέων χρήσεων του αγροτικού χώρου, στο πνεύμα μιας λογικής με γνώμονα την ποιότητα.

Κατ' αυτό τον τρόπο, από το μεταπολεμικό μοντέλο άσκησης της γεωργίας με στόχο την αύξηση των γεωργικών αποδόσεων, πραγματοποιείται σταδιακό πέρασμα σε ένα διαφορετικό μοντέλο γεωργίας. Το μοντέλο αυτό χαρακτηρίζεται από τη διαφοροποίηση των τοπικών οικονομιών και την πολυαπασχόληση των αγροτών αλλά και, γενικότερα, των κατοίκων του αγροτικού χώρου, υπό το πρίσμα της «αειφόρου ανάπτυξης», της προστασίας και της ανάδειξης του φυσικού περιβάλλοντος (Παπαδόπουλος, Α., 2004; Ανθοπούλου, 2001; Ευστράτογλου 1998).

Η ανάπτυξη άλλων, μη αγροτικών, παραγωγικών δραστηριοτήτων στο δευτερογενή τομέα και τις υπηρεσίες, όπως ο τουρισμός, η οικιστική επέκταση με την κατασκευή κατοικιών, νέες καταναλωτικές συμπεριφορές, η επιστροφή κατοίκων της πόλης στον τόπο καταγωγής τους, δημιούργησαν ευκαιρίες απασχόλησης για τον αγροτικό πληθυσμό, προκαλώντας σταδιακή τομεακή ανακατανομή της οικονομίας αλλά και της διάρθρωσης της απασχόλησης. Σε αυτή την πολυλειτουργική ύπαιθρο η γεωργία εξακολουθεί να κατέχει κεντρικό ρόλο στην οικονομική και κοινωνική ζωή (Kasimis & Papadopoulos, 2005) αν και, σήμερα, ο τομέας των υπηρεσιών φαίνεται να αποτελεί βασικό πάροχο ευκαιριών απασχόλησης στις αγροτικές περιοχές.

Σε αυτή την τάση συνέβαλλαν τα υψηλότερα εισοδήματα από τη γεωργία, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80, η επέκταση του τουρισμού, η διάχυση των βιομηχανικών / βιοτεχνικών δραστηριοτήτων στις αγροτικές περιοχές, η βελτίωση της οικονομικής και κοινωνικής υποδομής και γενικά το υψηλότερο βιοτικό επίπεδο, που έχουν προκαλέσει περαιτέρω ζήτηση υπηρεσιών. Οι νέες πολιτικές διαφοροποίησης και τοπικής ανάπτυξης ενθάρρυναν τις εξω-γεωργικές δραστηριότητες σε ζωντανές αγροτικές περιοχές, όπου κυριαρχεί η γεωργία και έδωσαν νέες δυνατότητες και προοπτικές για την επιβίωση, ιδιαίτερα, των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών, που μέχρι πρότινος ήταν καταδικασμένες από την οικονομία της αγοράς ως μη ανταγωνιστικές (Ανθοπούλου, 2001).

Η αγροτική ανάπτυξη αποτελεί τομέα πολιτικής με ζωτική σημασία για την Ευρωπαϊκή Ένωση, εφόσον το ήμισυ και πλέον του πληθυσμού των 25 κρατών

μελών της ζει σε αγροτικές περιοχές, οι οποίες καλύπτουν 90 % του εδάφους της. Η γεωργία και η δασοκομία εξακολουθούν να έχουν τεράστια σημασία για τη χρήση της γης και τη διαχείριση των φυσικών πόρων στις αγροτικές περιοχές της ΕΕ και θεωρούνται το υπόβαθρο της οικονομικής διαφοροποίησης στις αγροτικές κοινότητες. Η ενίσχυση της πολιτικής αγροτικής ανάπτυξης της ΕΕ αποτελεί πλέον γενική προτεραιότητα της ΕΕ, όπως έγινε σαφές με τα συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Γκέτεμποργκ του Ιουνίου 2001 : «κατά τα τελευταία έτη η ευρωπαϊκή γεωργική πολιτική έδωσε λιγότερη έμφαση στους μηχανισμούς της αγοράς και, μέσω στοχοθετημένων μέτρων στήριξης, προσανατολίστηκε περισσότερο στην ικανοποίηση των αυξανόμενων απαιτήσεων του ευρέος κοινού σχετικά με την ασφάλεια των τροφίμων, την ποιότητα των τροφίμων, τη διαφοροποίηση των προϊόντων, την καλή μεταχείριση των ζώων, την ποιότητα του περιβάλλοντος και τη διατήρηση της φύσης και της υπαίθρου» (Ε.Ε.,2006).

Η πολιτική της αγροτικής ανάπτυξης για την περίοδο 2007-2013 επικεντρώνεται σε τρεις βασικούς τομείς: στο περιβάλλον, στον αγροτικό πληθυσμό και στα γεωργικά διατροφικά προϊόντα. Με την εφαρμογή της η κοινότητα αποσκοπεί στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας, στην προώθηση της πολύ-δραστηριότητας, στην ενσωμάτωση περιβαλλοντικών ζητημάτων στις επιμέρους αναπτυξιακές πολιτικές και στην αποσύνδεση της υπαίθρου από την αγροτική παραγωγή (www.europa.eu/scadplus/leg/el/lvb/160042.htm στις 24/01/2007). Σε σχέση με τις προγενέστερες πολιτικές προσπαθεί να εντάξει στο πλαίσιο δράσης της όλες τις πιθανές δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα στην ύπαιθρο, προωθώντας μία σειρά εναλλακτικών μοντέλων που αναφέρονται στην διαχείριση του τοπίου, την προστασία του περιβάλλοντος, την ανάπτυξη του αγροτικού τουρισμού, την διάδοση της βιολογικής καλλιέργειας και την παραγωγή προϊόντων υψηλής ποιότητας που θα συνδέονται με συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές.

2.7.3 Βασικές Προτεραιότητες Αγροτικής Ανάπτυξης

Σε αυτό το υποκεφάλαιο γίνεται συνοπτική αναφορά των προτεραιοτήτων για την αγροτική ανάπτυξη της χώρας όπως αυτές καταγράφονται στο Εθνικό Σχέδιο Στρατηγικής Αγροτικής Ανάπτυξης της Ελλάδας για την 4η Προγραμματική Περίοδο (2007-2013).

1.Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των παραγομένων προϊόντων γεωργίας, κτηνοτροφίας και δασοκομίας και γενικότερα του τομέα.

Η στήριξη θα ακολουθήσει τις διεθνείς τάσεις, με την παραγωγή προϊόντων που ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της ζήτησης, όσον αφορά την ποιότητα, στην τήρηση των περιβαλλοντικών προτύπων και την διαφύλαξη τους από τις νέες απειλές της διατροφικής αλυσίδας σε τιμή και σε συσκευασία ανταγωνιστική. Η στροφή προς τις ανάγκες της αγοράς προϋποθέτει την εμπλοκή νέων ατόμων στην παραγωγή, τη μεταστροφή σε νέα ποιοτικά προϊόντα (προώθηση της μεσογειακής διατροφής), σε σχέση με τη μέχρι σήμερα φυτική παραγωγή. Θα δοθεί προτεραιότητα στην στη ζωική παραγωγή, ώστε να αλλάξει η ισορροπία μεταξύ φυτικής και ζωικής παραγωγής, θα αναπτυχθεί περισσότερο η δασοκομία. Αντίστοιχα έμφαση πρέπει να δοθεί και στην μεταποίηση των αγροτικών προϊόντων και ιδιαίτερα των επιχειρήσεων που αναμένεται ότι πιθανότατα θα έχουν προβλήματα στην εξεύρεση πρώτων υλών (βιομηχανίες ζάχαρης, εκκοκκιστήρια, καπνοβιομηχανίες κ.α.). Θα πρέπει μέσω δράσεων να υπάρξει μεταστροφή προς την μεταποίηση και εκμετάλλευση νέων προϊόντων (ενεργειακά φυτά, non-food). Αντίστοιχα θα πρέπει να αναβαθμιστούν τα παραγόμενα αγροτικά προϊόντα μέσω μεταποίησης, ώστε να καθίστανται περισσότερο ανταγωνιστικά.

2. Ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας στην ύπαιθρο.

Πέραν των επενδύσεων σε πάγιο εξοπλισμό και γενικότερα σε πάγιο κεφαλαίο, απαιτείται η αναβάθμιση του ανθρώπινου δυναμικού και η δημιουργία υποδομών που υποστηρίζουν την αύξηση της προστιθέμενης αξίας στην ύπαιθρο. Οι δράσεις θα προσανατολίζονται στην βελτίωση των ικανοτήτων και των δεξιοτήτων των κατόχων αγροτικών, κτηνοτροφικών, δασοκομικών εκμεταλλεύσεων, στην υποστήριξη τους με κατάλληλες συμβουλευτικές και άλλες υπηρεσίες, στην παραγωγή και εμπορία, στην στήριξη κοινών δράσεων για την προώθηση και διανομή των προϊόντων, η εισαγωγή νέων τεχνολογιών στην εκμετάλλευση και στις επιχειρήσεις. Επίσης, θα πρέπει να ενθαρρύνεται η περαιτέρω ενεργοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού ιδιαίτερα των νέων και των γυναικών.

3. Περιβαλλοντικά φιλική ανταγωνιστική πρωτογενής παραγωγή.

Στην πρωτογενή παραγωγή και στη μεταποίηση θα ενισχυθεί σημαντικά η προσπάθεια για υιοθέτηση μεθόδων, τεχνικών και τεχνολογιών φιλικών προς το περιβάλλον, που βοηθούν στην προστασία του εδάφους από τη ρύπανση, που διασφαλίζουν την υγιεινή και ασφάλεια ανθρώπων και ζώων. Έμφαση δίνεται στα βιολογικά προϊόντα και στην πιστοποίηση τους. Επίσης, έμφαση θα δοθεί στην

εισαγωγή τεχνικών και τεχνολογιών που στοχεύουν στην εξοικονόμηση των υδάτινων πόρων στην εισαγωγή και χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας.

4. Προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και των πόρων – Βελτίωση ελκυστικότητας της υπαίθρου.

Η βιωσιμότητα της υπαίθρου θα προστατευθεί έναντι των φυσικών καταστροφών και των ανθρωπογενών παρεμβάσεων που υποβαθμίζουν το περιβάλλον. Θα αναληφθούν δράσεις έναντι των σημειούμενων φυσικών καταστροφών (πλημμύρες, πυρκαγιές), δράσεις για την αντιμετώπιση της υποβάθμισης των υπόγειων υδροφόρων οριζόντων και της ορθολογικής χρήσης υδάτων, δράσεις για την καταπολέμηση του φαινομένου της ρύπανσης των εδαφών. Θα αναληφθούν δράσεις για την προστασία και ανάδειξη των προστατευόμενων περιοχών και των περιοχών *NATURA*, δράσεις υπέρ της διατήρησης της βιοποικιλότητας καθώς και ορθολογική διαχείριση της γεωργικής γης και των δασών.

5. Ποιότητα ζωής και διαφοροποίηση της αγροτικής οικονομίας.

Η συγκράτηση του πληθυσμού στην ύπαιθρο, δημιουργεί τις κοινωνικές, οικονομικές και κατάλληλες πολιτισμικές συνθήκες για την ανάπτυξη μέσω της αναζωογόνησης των χωριών και των μικρών αστικών πόλεων της υπαίθρου. Αύξηση της οικονομικής δραστηριότητας, ένταξη της καινοτομίας στην επιχειρηματική δράση, διαφοροποίηση και δημιουργία συμπληρωματικών δραστηριοτήτων, ενθάρρυνση του τουρισμού και πολιτισμού, δημιουργία ευκαιριών απασχόλησης και βελτίωση των τοπικών υποδομών.

6. Προαγωγή των τοπικών ικανοτήτων-Τοπική συνεργασία και ολοκληρωμένη προσέγγιση (Κ. Π. LEADER).

Στόχος είναι η βελτίωση της διακυβέρνησης και η κινητοποίηση του ενδογενούς αναπτυξιακού δυναμικού των αγροτικών περιοχών. Η ενοποιημένη προσέγγιση έχει στόχο να ενισχύσει την τοπική επιχειρηματικότητα, τη φυσική και πολιτιστική κληρονομιά, να τονώσει την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση και να προσαρμοστεί κατάλληλα στις τοπικές ανάγκες ώστε να προωθήσει μέσω του κατάλληλου σχεδίου την τοπική ανάπτυξη. Η μεταφορά των βέλτιστων πρακτικών μπορεί να προωθήσει τη συνεργασία και την καινοτομία ευρύτερα.

7. Διάχυση της γνώσης και τεχνογνωσίας-ενίσχυση της προστιθέμενης αξίας των συνεργασιών με τη σύσταση του Εθνικού Αγροτικού Δικτύου.

Βασικό χαρακτηριστικό της ανάπτυξης του αγροτικού χώρου αποτελεί η ενίσχυση της γνώσης και η διάχυση πετυχημένων πρακτικών. Με τον τρόπο αυτό και μέσω των

μεταβιβάσιμων ορθών πρακτικών θα αναπτυχθεί μηχανισμός γνώσης στο σύνολο της χώρας αλλά και διεθνώς. Προς το σκοπό αυτό θα συσταθεί και θα λειτουργήσει το Εθνικό Αγροτικό Δίκτυο που θα αποτελείται από το σύνολο των εμπλεκομένων στην διαδικασία της αγροτικής ανάπτυξης.

8. Βελτίωση της διοικητικής ικανότητας της δημόσιας διοίκησης.

Ο στόχος για περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας, πέρα από τους απασχολούμενους επαγγελματικά στην αγροτική ανάπτυξη, αφορά και το σύνολο της δημόσιας διοίκησης που εξυπηρετεί τις στρατηγικές προτεραιότητες του Ε.Σ.Σ.Α.Α. Προς το σκοπό αυτό θα αναληφθούν δράσεις:

1. Ενίσχυσης των υποδομών σε ανθρώπινο δυναμικό και μέσα
2. Συνεχούς εκπαίδευσης των στελεχών
3. Ένταξης των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνίας στην παροχή υπηρεσιών από τη δημόσια διοίκηση
4. Θεσμοθέτηση, σύσταση και στελέχωση των αναγκαίων αρχών εφαρμογής του προγράμματος αγροτικής ανάπτυξης

2.7.4 Βασικές Προϋποθέσεις για το Προγράμματα Ανάπτυξης της Υπαίθρου την Περίοδο 2007-2013

Με την τελική απόφαση της 26ης Ιουνίου 2003, εισήχθη και βρίσκεται πλέον σε πλήρη εξέλιξη η αναθεωρημένη Κ.Α.Π., σημαντικό τμήμα της οποίας αποτελεί, μεταξύ άλλων, η προστασία του περιβάλλοντος και η ενίσχυση της ποιότητας. Αυτά, στο πλαίσιο πάντα της αγροτικής πολιτικής, εκφράζονται και μέσω της εισαγωγής της ενιαίας ενίσχυσης που αποδεδμεύεται από την παραγωγή, της εφαρμογής της πολλαπλής συμμόρφωσης (cross-compliance), των ενισχυμένων μέτρων αγροτικής ανάπτυξης και της εισαγωγής ενός αυστηρού μηχανισμού δημοσιονομικής πειθαρχίας. Κατά την παρούσα φάση, η αναθεωρημένη Κ.Α.Π. βρίσκεται σε πλήρη εφαρμογή μέσω των Καν. 1752/03 και 1753/03 και των εφαρμοστικών τους. Η πολιτική αυτή αποτελεί συνέχεια εκείνης που εφαρμόστηκε με τους Καν. 2078/92 (συνοδευτικά μέτρα) και 1257/99 (ανάπτυξη υπαίθρου) και των εφαρμοστικών τους. Κατά την επόμενη προγραμματική περίοδο (2007-2013), τα προγράμματα ανάπτυξης της υπαίθρου των κρατών-μελών πρέπει να είναι σε πλήρη συμμόρφωση με τον νέο Κανονισμό του Συμβουλίου για τη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης από το

Ε.Γ.Τ.Α.Α., πρόταση του οποίου έχει δημοσιοποιηθεί¹ από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Ο κανονισμός αυτός έρχεται να συμβάλλει στην αγροτική ανάπτυξη κατά τρόπο συμπληρωματικό προς τις πολιτικές (και επομένως τους κανονισμούς) για την αγορά (Κ.Ο.Α.) και την εισοδηματική πολιτική της Κ.Α.Π., την Πολιτική Συνοχής και την Κοινή Αλιευτική Πολιτική.

Οι στόχοι του νέου κανονισμού για τη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης από το Ε.Γ.Τ.Α.Α. είναι:

- Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της γεωργίας και της δασοκομίας μέσω της παροχής στήριξης για αναδιάρθρωση.
- Βελτίωση του περιβάλλοντος και της υπαίθρου μέσω της παροχής στήριξης για τη διαχείριση της γης.
- Βελτίωση της ποιότητας ζωής στις αγροτικές περιοχές και ενθάρρυνση της διαφοροποίησης της οικονομικής δραστηριότητας.

Στην πρόταση Κανονισμού, η Επιτροπή έθεσε σαφείς κοινούς κανόνες για τον προγραμματισμό, τους όρους και τις προϋποθέσεις για την ενίσχυση των παραπάνω ενεργειών, τη δημοσιονομική και χρηματοοικονομική διαχείριση αλλά και τη διαχείριση γενικότερα των προγραμμάτων αγροτικής ανάπτυξης των κρατών-μελών.

Πέραν των παραπάνω όμως, κατά την επόμενη προγραμματική περίοδο, τα προγράμματα αγροτικής ανάπτυξης των κρατών-μελών είναι απαραίτητο να λάβουν υπόψη τους και επιπλέον πολιτικές και στρατηγικές όπως π.χ. την πολιτική για το περιβάλλον, τους υδατικούς πόρους, τον τουρισμό, για την Απασχόληση και τις ίσες ευκαιρίες. Επίσης, το Σχέδιο Δράσης για τη Βιολογική Γεωργία, το Σχέδιο Δράσης για τη Βιοποικιλότητα στη Γεωργία, κ.α.

¹ COM(2004)490 τελικό, 14/07/2004.

2.8 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Bryden, J. (1994), Prospects for Rural Areas in an Enlarged Europe. *Journal of Rural Studies*, Vol. 10, No 4, pp. 387-394.
2. Caraveli, H. (2000). A comparative analysis of intensification and extensification in Mediterranean agriculture: dilemmas for LFAs policy. *Journal of Rural Studies*, 16, pp. 231-242.
3. Damianos, D. and Skuras, D. (1996). Unconventional adjustment strategies for rural households in the less developed areas in Greece. *Agricultural Economics*, 15(1), pp. 61-72.
4. Edmunds M. (1999). Rural tourism in Europe. *Travel and Tourism Analyst*, 6(3-6).
5. European Commission, (1999α). *Contribution of the European Community on the Multifunctional Character of Agriculture*, DG-Agri.
6. European Commission, (1999β). *Safeguarding the Multifunctional Role of EU Agriculture: Which Instruments?* DG-Agri.
7. European Commission (2001). *Second report on economic and social cohesion*. Brussels.
8. Hervieu and Beranger (2000). *New regulation of agriculture and rural development in Europe*. Paper presented in the international conference: European rural policy at the crossroads, Aberdeen.
9. Kasimis, Ch., and Papadopoulos, A. (2005). The Multifunctional Role of Migrants in the Greek Countryside: Implications for the Rural Economy and Society. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 31, No. 1, pp. 99-127
10. Marsden T. (1998). New rural territories: Regulating the differentiated rural spaces. *Journal of Rural Studies*, Vol 14, Issue 1, pp. 107-117.
11. Murdoch, J., Lowe, P., Ward, N. and Marsden, T. (2003). *The Differentiated Countryside*, London and New York, Routledge.
12. Oakley P. and Garforth C. (1985). *Guide to extension training*. FAO Training series. No 11, Rome.
13. O.E.C.D. (1992). *Rural development policy*. Paris.

14. O.E.C.D., (2001). *Multifunctionality: Towards an Analytical Framework*, Paris, Organization for Economic Cooperation and Development.
15. Sacareno E. (1994). Alternative readings of spatial differentiation: The rural versus the local economy approach in Italy. *European Review of Agricultural Economics*. Vol 21, pp 451-474.
16. Saraceno, E. (1994a). Recent Trends in Rural Development and their Conceptualisation. *Journal of Rural Studies*, Vol. 10, No 4, pp. 321-330.
17. Siardos G.C. (2002). *Sustainable rural development and the role of extension*. In Problems and prospects of Balkan agriculture in a restructuring environment. Edited by Mattas K., Karagiannis I. and Galanopoulos K. Ziti Publishing. Thessaloniki, pp 162-168
18. Terkenli T., (2001) Towards a theory of landscape: The Aegean landscape as a cultural image. *Landscape and Urban Planning*, Vol. 57, No. 2-3.
19. Ανθοπούλου, Θ. (2001), *Γεωγραφικές διαφοροποιήσεις, χωρικές και κοινωνικές ανασυνθέσεις του ύπαιθρου χώρου*. Στο Ανθοπούλου, Θ. και Μωυσίδης, Α. (επιμ.) «Από τον Αγροτικό Χώρο στην Ύπαιθρο Χώρα: Μετασχηματισμοί και Σύγχρονα Δεδομένα του Αγροτικού Κόσμου στην Ελλάδα», Αθήνα, Θεμέλιο, σσ. 103 – 148.
20. Ανθοπούλου, Θ. και Μωυσίδης, Α.(Επιμ) (2001). *Από τον αγροτικό χώρο στην ύπαιθρο χώρα: Μετασχηματισμοί και σύγχρονα δεδομένα του αγροτικού κόσμου στην Ελλάδα*. Κέντρο κοινωνικής μορφολογίας και κοινωνικής πολιτικής. Εκδόσεις Gutenberg. Αθήνα.
21. Αποστολόπουλος, Κ.Δ. (2004). *Ολοκληρωμένη ανάπτυξη του αγροτικού χώρου*. Ενημερωτικό φυλλάδιο στα πλαίσια του μαθήματος « Εισαγωγή στη βιώσιμη ανάπτυξη ».
22. Αποστολόπουλος, Κ., Παπαγεωργίου, Κ., Καλδης, Π. και Ευθύμογλου, Γ. (2006). *Ησίοδος: Εκπαίδευση αγροτών για την ανάληψη δράσεων στο δευτερογενή και τριτογενή τομέα της οικονομίας*. ΥΠ.Ε.Π.Θ-Γ.Γ.Ε.Ε.-Ι.Δ.Ε.Κ.Ε.
23. Δαουτόπουλος, Γ.Α. (1997). *Τοπική ανάπτυξη*. Θεσσαλονίκη σελ. 19
24. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (1994). *Ευρώπη 2000+. Συνεργασία για τη χωροταξία στην Ευρώπη*. Βρυξέλλες.

25. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (1997). *Πρόγραμμα Δράσης 2000: Για μια ισχυρότερη και ευρύτερη ένωση*. Λουξεμβούργο.
26. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (1997). *Σχέδιο Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου. Προς τη χωρική ισορροπία και την αειφόρο ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Υιοθετήθηκε από την άτυπη σύνοδο των αρμοδίων για την χωροταξία υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ποτσταμ 10-11 Μαΐου.
27. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2006). *Η πολιτική αγροτικής ανάπτυξης για την Ευρωπαϊκή Ένωση για την περίοδο 2007-2013*. Λουξεμβούργο.
28. Ευστράτογλου, (1998). *Μελέτη έρευνα του αγροτικού χώρου*. Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
29. Καμενίδης, Χ. (2001). *Συνεταιρισμοί*. Εκδόσεις Κυριακίδη. Θεσσαλονίκη σελ 199.
30. Κουτσού, Σ. (2002). *Γυναικείοι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί: Δυσκολίες διασύνδεσης τους με την τοπική ανάπτυξη*. Αναζητώντας το αύριο της Ελληνικής Γεωργίας. Επιμ Μάττας Κ.- Αποστολόπουλος Κ., Εκδόσεις Σταμούλη Αθήνα. σελ 608-618
31. Λαμπριανίδης, Λ.(2001) *Οικονομική γεωγραφία. Στοιχεία θεωρίας και εμπειρικά παραδείγματα*. Εκδόσεις Πατάκη.
32. Λιανός, Θ., Δαμιανός, Δ., Μέργος, Γ., Ντεμούσης, Μ. και Κατρανίδης, Σ.(1998). *Αγροτική οικονομική. Θεωρία και πολιτική*. Εκδοσεις Μπένου. Αθήνα. σελ. 593
33. Λουκάκης, Κ. και Θεοδωρά, Κ. (2006) *Αστική-Αγροτική Ανάπτυξη. Σύγχρονες Σχέσεις και Αλληλεπιδράσεις*. Πρακτικά 9^{ου} Συνεδρίου ΕΤ.ΑΓΡ.Ο. Αθήνα 2-5 Νοεμβρίου.
34. Παπαδόπουλος, Α..Γ. (2004). *Το διακύβευμα της αγροτικής ανάπτυξης σε μια πολυλειτουργική ύπαιθρο*. Στο Παπαδόπουλος Α.Γ. (επιμ) *Η ανάπτυξη σε μια πολυλειτουργική ύπαιθρο*, Αθήνα, Gutenberg, σελ 13-51 .
35. Παπαναγιώτου, Ε. (2005).*Οικονομική Παραγωγής Γεωργικών Προϊόντων*. Εκδόσεις Γράφημα, Θεσσαλονίκη. σελ 12-15.
36. Σιάρδος, Γ. και Κουτσούρης, Α. (2002).*Αειφορική γεωργία και ανάπτυξη*. Εκδόσεις Ζυγός, Θεσσαλονίκη. σελ 122-123

37. Τερκενλή, Θ. και Κίζος, Θ. (2006) *Το αγροτικό τοπίο του της Ελληνικής υπαίθρου: Μεταβολή των παραγωγικών συστημάτων και των αναπαραστάσεων που συνδέονται με το τοπίο*. Πρακτικά 9^{ου} Συνεδρίου ΕΤ.ΑΓΡ.Ο Αθήνα 2-5 Νοεμβρίου.
38. Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, (2006).*Ο Ελληνικός Αγροτικός Τομέας σε Αριθμούς*. Αθήνα. σελ 6-7.
39. Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, Ειδική Γραμματεία Προγραμματισμού και Εφαρμογών Γ' Κ.Π.Σ. (2006).*Εθνικό Σχέδιο Στρατηγικής της Αγροτικής Ανάπτυξης της Ελλάδας για την 4^η Προγραμματική Περίοδο 2007-2013*.(Ε.Σ.Σ.Α.Α.). Αθήνα.
40. Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. (2008) *Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης*.
41. Ψαλτόπουλος, Δ. (2002). *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Αγροτική Ανάπτυξη-Ανασυγκρότηση της Υπαίθρου 2000-2006: Η νέα στρατηγική για την Ελληνική ύπαιθρο*. Αναζητώντας το αύριο της Ελληνικής Γεωργίας. Επιμ Μάττας Κ.-Αποστολόπουλος Κ., Εκδόσεις Σταμούλη Αθήνα. σελ 45-54

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: ΔΕΙΚΤΕΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

3.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ανάγκη χρησιμοποίησης των δεικτών ως μέτρα υπολογισμού της βιωσιμότητας έγινε αντιληπτή εξαιτίας της αδυναμίας εκτίμησης και αξιολόγησης της υφιστάμενης περιβαλλοντικής και κοινωνικοοικονομικής κατάστασης μιας περιοχής καθώς και της ανάγκης καταμέτρησης των επιπτώσεων των επεμβάσεων σε αυτή, έτσι ώστε η περιοχή να οδηγηθεί σε μια κοινωνικο-οικονομική αειφορία. Οι δείκτες σχετίζονται με τον σκοπό για τον οποίο χρησιμοποιούνται, επηρεάζουν τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, συμμετέχουν στο σχεδιασμό των αναπτυξιακών πολιτικών, ενώ έχουν ομαδοποιηθεί στη βάση των διαστάσεων της βιώσιμης ανάπτυξης – περιβάλλον, οικονομία, κοινωνία (Μπριασούλη, 1997).

Χρησιμοποιούνται δείκτες (indicators) και όχι μέτρα (measures) επειδή η έννοια της βιωσιμότητας δεν είναι μετρήσιμη και η ανάπτυξη μιας περιοχής δεν μπορεί να γίνει άμεσα αντιληπτή (Καραμέτου, κ.ά, 2004)

3.2 ΟΡΙΣΜΟΣ-ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΔΕΙΚΤΩΝ

Σύμφωνα με τη Ευρωπαϊκή Επιτροπή (E.C., 2005) ένας δείκτης μπορεί να μετρήσει διαφορές κάποιων θεμάτων όπως για παράδειγμα την επίτευξη ενός στόχου, την χρησιμοποίηση ενός πόρου, την επίτευξη της παραγωγής, τις επιπτώσεις κάποιας ενέργειας και τέλος το περιεχόμενο μιας μεταβλητής (οικονομικής, κοινωνικής ή περιβαλλοντικής). Η πληροφορία που παρέχει ένας δείκτης είναι ένα ποσοτικό δεδομένο το οποίο χρησιμοποιείται για να μετρήσει γεγονότα ή απόψεις. Επιπλέον ο δείκτης θα πρέπει να παράγει απλή πληροφόρηση η οποία να είναι εύκολα κατανοητή και ευμετάδοτη και από τον πάροχο της αλλά και από τον χρήστη της. Πρέπει ακόμα να βοηθά τους διαχειριστές των δημοσίων παρεμβάσεων κατά την επικοινωνία τους, τις διαπραγματεύσεις και τις αποφάσεις τους. Επιπρόσθετα ένας δείκτης πρέπει να καταγράφει επακριβώς το αντικείμενο το οποίο θα μετρήσει (εγκυρότητα της ερμηνείας) και πρέπει να είναι ευμετάβλητος έτσι ώστε να αποτυπώνεται οποιαδήποτε αλλαγή γίνεται στην υπό μέτρηση μεταβλητή.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Ε.Ε., 2005) θέτει τα παρακάτω σημαντικά κριτήρια για τον καθορισμό των δεικτών:

- **Ακριβής** – Ο δείκτης πρέπει να είναι επακριβής και συγκεκριμένος
- **Μετρήσιμος** – Πρέπει να προσδιορίζεται ποσοτικά
- **Διαθέσιμος/Επιτεύξιμος** – Πρέπει η καταγραφή των δεδομένων να γίνεται με ένα επωφελή τρόπο.
- **Σχετικός** – Ο δείκτης πρέπει να είναι σχετικός με το αντικείμενο της έρευνας
- **Χρονικός** – Οι δείκτες πρέπει να μέτριοι τακτικά έτσι ώστε να είναι διαθέσιμοι και να δείχνουν τις μεταβολές κατά την διάρκεια του χρόνου.

Αλλά δυο ποιοτικά κριτήρια είναι πρώτον η συγκρισιμότητα καθώς θα πρέπει να υπάρχει σύγκριση των δεικτών κατά την πάροδο του χρόνου, ανάμεσα σε κράτη/περιφέρειες και σε συγκεκριμένα σημεία αναφοράς όπως για παράδειγμα η αποτελεσματικότητα. Το δεύτερο ποιοτικό κριτήριο είναι η πιθανότητα συγκέντρωσης ανάλογα με την συγκρισιμότητα των κριτηρίων, έτσι θα πρέπει να μπορούμε να συγκεντρώνουμε τις πληροφορίες που παρέχει ένα δείκτης ανάμεσα σε διάφορα προγράμματα, μέτρα και περιοχές.

Σύμφωνα με τους Καραμέτου κ.α. (2004) υπάρχουν πολλά μοντέλα συστημάτων δεικτών:

- *Απλοί δείκτες*

Οι δείκτες αυτοί εκφράζουν απλές τιμές ή αναλογία και για να γίνουν κατανοητοί πρέπει να ερμηνευτούν.

- *Αλληλοσυνδεόμενοι Δείκτες*

Οι δείκτες αυτοί προσπαθούν να εκφράσουν και να κρίνουν τις αλληλεπιδράσεις των οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών επιδράσεων που επηρεάζουν την βιωσιμότητα και εκφράζουν πάντοτε σχέση.

- *Δείκτες που εκφράζουν την απόσταση από τον στόχο*

Οι δείκτες αυτοί χρησιμοποιούνται για να δηλώσουν την απόσταση από την επίτευξη ενός στόχου που θα συντελέσει στην ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας.

3.3 ΔΕΙΚΤΕΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Στην Ε.Ε η αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος για την αγροτική ανάπτυξη έχει γεννήσει αυξημένη ζήτηση για τη μέτρηση: της διάρθρωσης και των προβλημάτων του αγροτικού τομέα, της προόδου, των τάσεων και της υφιστάμενης ανάπτυξης, του

βαθμού της ευημερίας των κατοίκων του αγροτικού χώρου (Bryden, 2002). Οι δείκτες που εξηγούν την σχετικά καλή ή κακή οικονομική απόδοση είναι δύσκολο να καθοριστούν καθώς περιλαμβάνουν και απτούς και λιγότερο απτούς παράγοντες όπως επίσης και την αλληλεπίδραση μεταξύ των παραγόντων. Η σημασία ενός παράγοντα σε μια αγροτική περιοχή και οι αλληλεπιδράσεις σε σχέση με τους άλλους διαφέρουν από αγροτική περιοχή σε περιοχή. Επίσης είναι χρήσιμο να γίνει διαχωρισμός μεταξύ των δεικτών που μετρούν την «απόδοση» της αγροτικής ανάπτυξης και αυτών που μπορούν να βοηθήσουν στο σχεδιασμό της τοπικής, περιφερειακής και εθνικής πολιτικής.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (E.C., 2005) για την σύνταξη και την κατάρτιση των προγραμμάτων αγροτικής ανάπτυξης (rural development programming) χρησιμοποιεί μια συγκεκριμένη τυπολογία δεικτών η οποία περιλαμβάνει τους αρχικούς δείκτες και τους δείκτες εισροών, εκροών, αποτελεσμάτων και επιπτώσεων.

Βασικοί Δείκτες

Οι βασικοί δείκτες (baseline indicators) καταγράφουν την αρχική οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική κατάσταση συμφωνά με την οποία μετρούνται οι διαφορές οι οποίες θα παρουσιαστούν. Χωρίζονται σε δυο κατηγορίες τους αρχικούς δείκτες περιεχομένου (context baseline indicators) και τους βασικούς δείκτες επιπτώσεων (impact related baseline indicators).

Βασικοί Δείκτες Περιεχομένου

Οι συγκεκριμένοι δείκτες παρέχουν πληροφορίες για σχετικά με το γενικό πλαίσιο της έρευνας θέματα, τα οποία ενδεχομένως να επηρεάζουν την όλη διαδικασία καθώς δεν θα έχουν τεθεί ως στόχοι της. Μπορούν να είναι στατικοί όπως είναι οι φυσικές συνθήκες μιας ορεινής περιοχής ή δυναμικοί όπως η δομή της απασχόλησης ή η ποιότητα του νερού. Εξυπηρετούν δυο σκοπούς, πρώτον αναγνωρίζουν τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της υπό εξέταση περιοχής και δεύτερον εξηγούν τα αποτελέσματα της έρευνας, καθώς οι αλλαγές στους προσδιοριστικούς παράγοντες μπορούν να λειτουργήσουν αντιπαραγωγικά ή υποστηρικτικά για τους επιδιωκόμενους στόχους. Επιπλέον επηρεάζουν την αποτελεσματικότητα και την στρατηγική ενός προγράμματος αγροτικής ανάπτυξης. Για παράδειγμα η διαφοροποίηση σε ένα περιβάλλον αυξανόμενης ανεργίας είναι μεγαλύτερο επίτευγμα από την διαφοροποίηση σε μια χώρα όπου εξαλείφεται η ανεργία. Ακόμα αν σε μια αγροτική περιοχή το γενικό μορφωτικό επίπεδο αυξηθεί αυτό θα έχει θετική επίδραση στην παραγωγικότητα και την ανάπτυξη όλων των

τομέων συμπεριλαμβανομένης και της γεωργίας Έτσι υποστηρίζεται ο στόχος της ανάπτυξης της γεωργίας με την χρήση νέων τεχνολογιών.

Βασικοί Δείκτες Επιπτώσεων

Οι βασικοί δείκτες επιπτώσεων επηρεάζονται από την έρευνα και είναι η βάση της μέτρησης της αποτελεσματικότητας. Σαν συνέπεια έχουν στενή σχέση με την ακολουθούμενη στρατηγική και τις αναμενόμενες επιπτώσεις. Είναι η βάση των ποσοτικών στόχων και επιτρέπουν την εκτίμηση των επιπτώσεων των καθορισμένων ενεργειών. Για παράδειγμα αν σε μια χώρα το 50% του αγροτικού πληθυσμού είχε πρόσβαση σε υπηρεσίες διαδικτύου το 2006 και ο σκοπός του προγράμματος είναι η αύξηση αυτού του ποσοστού σε 85% το 2013, τότε η επίπτωση του προγράμματος είναι η αύξηση κατά 35 μονάδες του ποσοστού του αγροτικού πληθυσμού που έχει πρόσβαση σε υπηρεσίες διαδικτύου.

Δείκτες Εισροών

Οι δείκτες εισροών ή πόρων αναφέρονται στον προϋπολογισμό ή σε άλλους πόρους (π.χ. ανθρώπινο κεφαλαίο) που προορίζονται για βοήθεια σε όλα τα επίπεδα. Οι χρηματοοικονομικοί δείκτες εισροών χρησιμοποιούνται για να παρακολουθούν την πρόοδο του προγράμματος σε επίπεδο ετησίων δεσμεύσεων και πληρωμών των επιδοτήσεων.

Δείκτες Εκροών

Αυτοί οι δείκτες στοχεύουν στην μέτρηση των δραστηριοτήτων οι οποίες είναι απευθείας πραγματοποιήσιμες από το πρόγραμμα. Αυτές οι δραστηριότητες ή οι εκροές είναι το πρώτο βήμα για την ανάληψη των επιχειρησιακών στόχων του προγράμματος και μετρούνται σε φυσικές ή νομισματικές μονάδες. Τέτοιοι δείκτες είναι για παράδειγμα ο αριθμός των συμμετεχόντων σε προγράμματα εκπαίδευσης, ο αριθμός των εκμεταλλεύσεων που λαμβάνουν ενισχύσεις, ο αριθμός των εκταρίων που εντάσσονται στα νέα αγροτικά-δασικά συστήματα.

Δείκτες Αποτελεσμάτων

Σκοπός τους είναι η μέτρηση των αποτελεσμάτων και των άμεσων επιπτώσεων της έρευνας και δείχνουν αν ο συγκεκριμένος σκοπός της έρευνας έχει επιτευχθεί. Επιπλέον παρέχουν πληροφορίες για την συμπεριφορά, την απόδοσης και την ικανότητα των επιδοτούμενων. Αυτοί οι δείκτες μπορούν να έχουν φυσικό περιεχόμενο όπως π.χ. ο αριθμός των νέων αγροτών, ο αριθμός των επιτυχώς εκπαιδευόμενων και η μείωση στις καλλιέργειες ή και οικονομικό περιεχόμενο όπως είναι η μείωση του κόστους μεταφοράς και οι εξαγορές του ιδιωτικού τομέα. Ένας

τέτοιος δείκτης είναι αξία της αγροτικής παραγωγής υπό συγκεκριμένα πρότυπα ποιότητας.

Δείκτες Επιπτώσεων

Αναφέρονται στις συνέπειες τη έρευνας ή του προγράμματος πέρα από τις άμεσες επιδράσεις πάνω στους ευεργετούμενους και συνδέονται με τους ευρύτερους στόχους που έχουν τεθεί. Οι επιπτώσεις χωρίζονται στις εξειδικευμένες και αφορούν αυτές που συμβαίνουν μετά την πάροδο μιας συγκεκριμένης χρονικής περιόδου συσχετιζόμενες πάντα με τις ενέργειες που έγιναν και στις ευρύτερες οι οποίες θέλουν μεγαλύτερο χρόνο για να παρουσιαστούν και αφορούν μεγαλύτερες ομάδες του πληθυσμού. Τέτοιοι δείκτες είναι η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας στον αγροτικό τομέα και ο αριθμός των αγροτών με βασική και πλήρη εκπαίδευση.

Οι Bryden *et al* (2002) για την μελέτη των αγροτικών περιοχών στα πλαίσια της πρώτης φάσης του ερευνητικού έργου *PAIS* για την αγροτική ανάπτυξη εξετάζουν τα θεματικά αντικείμενα της ποιότητας ζωής και της κοινωνικής ευημερίας, της οικονομικής διάρθρωσης και απόδοσης και τέλος τα δημογραφικά χαρακτηριστικά. Επισημαίνουν βέβαια ότι παρόλο που η περιβαλλοντική ποιότητα είναι ένα καίριο ζήτημα της πολιτικής για τις αγροτικές περιοχές, αυτό απευθύνεται κυρίως μέσω της διατήρησης, των περιβαλλοντικών κανονισμών, των εργαλείων της αγροτικής πολιτικής και τον σχεδιασμό στις χρήσεις της γης. Πιο συγκεκριμένα στις πολιτικές αγροτικής ανάπτυξης τα περιβαλλοντικά ζητήματα σχετίζονται με τις πρακτικές και την διαχείριση της αγροτικής γης, καθώς αυτές κατά συνέπεια επηρεάζουν το φυσικό τοπίο, το νερό και την ποιότητα του αέρα. Έτσι η μελέτη των δεικτών που αφορούν την περιβαλλοντική ποιότητα στο πρόγραμμα *PAIS* εμπεριέχεται στα πεδία των γεωργικών δεικτών και του φυσικού τοπίου.

Στο ερευνητικό έργο *PAIS* κύριο ζητούμενο ήταν οι κοινωνικές και οικονομικές διαστάσεις της βιώσιμης ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών σε επίπεδο NUTS 3 ή και κατώτερο. Στον παρακάτω πίνακα καταγράφονται οι επιλεγμένοι δείκτες αγροτικής ανάπτυξης οι οποίοι μελετήθηκαν ενδελεχώς και στις δυο φάσεις του έργου.

Πίνακας 3.1: Επιλεγμένοι Δείκτες Αγροτικής Ανάπτυξης (PAIS)

ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΥΗΜΕΡΕΙΑ		Περιβαλλοντικά Χαρακτηριστικά
		Εισόδημα & Ελλείψεις
		Διαθεσιμότητα Υπηρεσιών (υγείας, εκπαίδευσης, τοπικής διοίκησης)
		Ασφάλεια
		Κατοικίες
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΔΟΣΗ	Γενικά	Τομεακά Μερίδια
		Επενδύσεις
		Επιχειρήσεις,
		Απόδοση & Ανταγωνιστικότητα
		Υποδομές Επιχειρήσεων
	Πρωτογενής Τομέας	Ιδιότητες Εργατικού Δυναμικού
		Διαφοροποίηση και Παραγωγικότητα
		Πολυλειτουργικότητα της γεωργίας
		Χρηματοοικονομικοί Πόροι
		Φυσικά Χαρακτηριστικά της Κατανάλωσης
	Τουριστικός Τομέας	Φυσικά Χαρακτηριστικά της Προσφοράς
		Χαρακτηριστικά Απασχόλησης και άλλων Οικονομικών Μεγεθών
ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ		Πληθυσμιακή Πυκνότητα
		Αλλαγές & Δομές
		Μετανάστευση
		Μετακινήσεις
		Πολιτιστικά Ζητήματα

Πηγή: Bryden *et al* (2002)

Σύμφωνα με τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (OECD, 1994) οι δείκτες αγροτικής ανάπτυξης είναι ποσοτικά μέτρα τα οποία βοηθούν στην περιγραφή των δημογραφικών, κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών διαστάσεων της αγροτικής ανάπτυξης σε ένα αναλυτικό υπόβαθρο. Πιο συγκεκριμένα οι δείκτες είναι στατιστικές μεταβλητές που διευκολύνουν την επικοινωνία, την σύγκριση και την συνεργασία ανάμεσα στις χώρες, καθώς βοηθούν

στο μετασχηματισμό των δεδομένων σε πληροφορίες. Για να είναι χρήσιμοι πρέπει να είναι σχετικοί, αξιόπιστοι και πραγματοποιήσιμοι. Για να είναι σχετικοί πρέπει να υπηρετούν ένα καθορισμένο στόχο, για να είναι αξιόπιστοι πρέπει να έχουν μια ορθή επιστημονική βάση και για να είναι πραγματοποιήσιμοι πρέπει να έχουν σχηματιστεί βάση των διαθέσιμων στατιστικών δεδομένων.

Πίνακας 3.2: Δείκτες Αγροτικής Ανάπτυξης

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ	Πυκνότητα	Κάτοικοι/km ²	Απόλυτη % Αγροτική
	Αλλαγές	Συνολική Αλλαγή Φυσική Ισορροπία Καθαρή Μετανάστευση	Απόλυτη % ανά έτος % ανά κάτοικο
	Διάρθρωση	Δημογραφικές Αναλογίες	% Πληθυσμός
	Νοικοκυριά	Κατηγορίες μεγεθών Ένας γονέας	Άτομα ανά νοικοκυριό % τέκνα
	Κοινότητες	Κατηγορίες μεγεθών	% πληθ ανά κατηγορία
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΥΗΜΕΡΙΑ ΚΑΙ ΙΣΟΤΗΤΑ	Εισόδημα	Προσωπικό Εισόδημα Κατά κεφαλήν Α.Ε.Π.	Κατά κεφαλήν Διαθέσιμο
	Οικίες	Συγκέντρωση ατόμων Εξοπλισμός	Άτομα ανά δωμάτιο % νοικοκυριά με: τουαλέτα κ.α.
	Εκπαίδευση	Μετά-δευτεροβάθμια	Απόλυτη % πληθ (>25)
	Υγεία	Παιδική Θνησιμότητα	Αναλογία θανάτων πληθ(<1)
	Ασφάλεια	Εγκληματικότητα	ανά κάτοικο
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΔΟΣΗ	Εργατικό Δυναμικό	Συμμετοχή	% πληθ(15-64) % Γυναικών
	Απασχόληση	Ανεργία Συνολική Αλλαγή	% Απόλυτη
	Τομέακα Μερίδια	Απασχόληση Προστιθέμενη Αξία	% Πρωτογενής % Δευτερογενής % Τριτογενής

	Παραγωγικότητα	Προστιθέμενη Αξία	Συνολική Μεγέθυνση Ανά Εργάτη
	Επενδύσεις	Κατανομή Κεφαλαίων	Σύνολο % Α.Ε.Π.
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ	Τοπογραφία & Κλίμα	Βουνά Περίοδος Βλάστησης	km ² πάνω από 600m Ημέρες ανά χρόνο
	Χρήσεις Γης	Γεωργία Καλλιεργήσιμη Δάση	Εκτάρια % συνολική έκταση Αλλαγές ανά χρόνο
	Κατοικίδια & Είδη	Προστατευόμενες Περιοχές Είδη υπό Εξαφάνιση	km ² % συνολικής έκτασης % γνωστών ειδών
	Έδαφος & Νερό	Κίνδυνος Διάβρωσης Ισορροπία Θρεπτικών Συστατικών Αφαίρεση Νερού	Μέγεθος Κινδύνου % Εδάφους N,P,K kg/ha m ³
	Ποιότητα Αέρα	Ισορροπία Εκπομπές	SO ₂ CO ₂

Πηγή: O.E.C.D. (1994)

Η ανάπτυξη των συγκεκριμένων δεικτών πρέπει να ακολουθείται από τα χωρικά, πολυδιάστατα και δυναμικά χαρακτηριστικά της αγροτικής ανάπτυξης. Έτσι οι δείκτες ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών πρέπει να παρέχουν οικονομικές και κοινωνικές πληροφορίες για τις αλλαγές των τοπικά διαφοροποιημένων περιοχών κατά την διάρκεια του χρόνου. Η Theodoropoulos (1990) για να αναλύσει την παραπάνω σχέση χρησιμοποίησε ένα σύστημα κοινωνικών, αγροτικών και εθνολογικών δεικτών (βλέπε πίνακα 3.3).

Πίνακας 3.3: Κοινωνικοί, Γεωργικοί & Εθνολογικοί Δείκτες

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ	ΔΕΙΚΤΕΣ
Φτώχεια	Ποσοστό κατοίκων με εισόδημα κάτω από το όριο της φτώχειας Ποσοστό κατοίκων μειονοτήτων με εισόδημα κάτω από το όριο της φτώχειας
Εισόδημα	Μέσο οικογενειακό εισόδημα
Εκπαίδευση	Ποσοστό κατοίκων με πλήρη μόρφωση
Απασχόληση	Ποσοστό κατοίκων (>16 ετών) που απασχολούνται στην κατασκευή διαρκών ή μη διαρκών αγαθών
Συνθήκες Διαβίωσης	Ποσοστό κατοίκων που ενοικιάζουν κατοικία Μέσος αριθμός ατόμων ανά δωμάτιο οικίας Ποσοστό κατοίκων (>5 ετών) που διαμένουν στην ίδια οικία για πέντε ή περισσότερα χρόνια Ποσοστό χρησιμοποιούμενων κατοικιών με πλήρεις υδραυλικές εγκαταστάσεις Ποσοστό οικιών χωρίς κλιματισμό
Μέγεθος Εκμετάλλευσης	Αναλογία της αγροτικής γης που βρίσκεται εντός των ορίων της κοινότητας
Απουσιάζοντες Ιδιοκτήτες	Αναλογία των ιδιοκτητών αγροτικής γης οι οποίοι διαμένουν μακριά από την κοινότητα
Περιοχή Άρδευσης	Μέγεθος σε (acre) της μεγαλύτερης περιοχής στην οποία η κοινότητα έχει την αρμοδιότητα διαχείρισης του νερού
Καλλιέργειες	Ποσοστό της αγροτικής γης που είναι λιβάδια, κηπευτικά και σιτηρά και έχουν ομοιόμορφες απαιτήσεις σε εργασία
Ποσοστό των ιδιοκτητών εκμεταλλεύσεων προς εργάτες εκμεταλλεύσεων	Ποσοστό των ιδιοκτητών εκμεταλλεύσεων σε σχέση με τους εργάτες των εκμεταλλεύσεων που μένουν στην κοινότητα
Εθνικότητες Μειονότητες	Μερίδα του πληθυσμού της κοινότητας που κατατάσσεται σαν μειονότητα από το γραφείο απογραφών

Πηγή: Theodoropoulos (1990)

Ο Bryden, (2002) στα πλαίσια του ερευνητικού προγράμματος DORA (Dynamics Of Rural Areas) για την επιλογή των κατάλληλων δεικτών για τη ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών συνεκτίμησε τα παρακάτω στοιχεία:

1. Η δημιουργία νέων τομέων οικονομικής δραστηριότητας που σχετίζονται με τον τουρισμό, την ψυχαγωγία και την δημιουργία νέων αγορών.

2. Το μεταναστευτικό κύμα. Η εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση επηρεάζει την υφιστάμενη κατάσταση σε μια αγροτική περιοχή και σε μερικές περιπτώσεις αποδεικνύεται ότι οι πιο αναπτυγμένες περιοχές μπορούν να ελκύσουν οικογένειες ως εργάτες.

3. Οι υπάρχουσες συνθήκες στον δημόσιο τομέα απασχόλησης. Πολλές φορές ο δημόσιος τομέας απασχολεί ποσοστό μεγαλύτερο από το 30% του αγροτικού εργατικού δυναμικού στους τομείς της υγείας, της κοινωνικής πρόνοιας και της εκπαίδευσης.

4. Η οικονομική διάρθρωση και η τυπολογία των επιχειρήσεων. Η ανεξαρτησία του ιδιωτικού τομέα μπορεί να αναδείξει βασικές αδυναμίες των τοπικών οικονομιών, οι οποίες συχνά συνδέονται με ανεπαρκείς υποδομές για την ανάπτυξη νέων επιχειρήσεων και καινοτομιών.

5. Η αναδιάρθρωση και αποκέντρωση. Υπάρχει διασύνδεση μεταξύ της ποιότητας και της φύσης των διαρθρωτικών παρεμβάσεων, ιδιαίτερα μετά την αναδιοργάνωση των μεταφορικών και επικοινωνιακών δικτύων.

6. Υποδομές και περιφερειακότητα. Συνδέονται στενά. Η περιφερειακότητα σε συνδυασμό με τις κύριες αγορές της Ε.Ε. παραμένει ένα σημαντικό ζήτημα και έχουν γίνει πολλές προσπάθειες να μετρηθεί. Υπάρχει μια αλληλεπίδραση με την ποιότητα και την φύση των παρερχόμενων υποδομών ειδικά με τις υποδομές των μεταφορών και των τηλεπικοινωνιών.

Η ποιότητα ζωής συχνά συγχέεται με το επίπεδο διαβίωσης. Όμως το επίπεδο διαβίωσης γενικά μετριέται από το μέγεθος της κατανάλωσης και το μέγεθος του εισοδήματος. Η ποιότητα ζωής σχετίζεται με υλικούς και ψυχολογικούς παράγοντες και αντανakλά το σημείο στο οποίο το κάθε μεμονωμένο άτομο αισθάνεται προσωπική πληρότητα. Η ικανοποίηση από την ζωή είναι επίσης ένα παράγοντας της ποιότητας ζωής. Ο Anderson (2005) εξέτασε την ποιότητα ζωής στην Ευρωπαϊκή ύπαιθρο χρησιμοποιώντας διάφορους δείκτες οι οποίοι κατά γενική ομολογία επηρεάζουν την ποιότητα ζωής. Οι δείκτες αυτοί είναι:

- Οικονομικοί Πόροι

- Υγεία και Περίθαλψη
- Απασχόληση και Συνθήκες Εργασίας
- Γνώση, Εκπαίδευση και Κατάρτιση
- Οικογένειες και Νοικοκυριά
- Κατοικίες
- Κοινωνική Ζωή και Συμμετοχή
- Τοπικό Περιβάλλον και Απολαύσεις
- Μεταφορές
- Δημόσια Ασφάλεια και Εγκληματικότητα
- Δραστηριότητες Αναψυχής και Ξεκούρασης
- Πολιτισμός και Ταυτότητα, Ανθρώπινα Δικαιώματα

Οι δείκτες αυτοί χρησιμοποιήθηκαν σε 28 χώρες και η όλη έρευνα δείχνει τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει η διευρυμένη Ευρώπη. Κάποια αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν ότι η δια βίου μάθηση και κατάρτιση βρίσκεται σε χαμηλά επίπεδα στις αγροτικές περιοχές στην πλειονότητα των κρατών μελών. Αυτό το γεγονός είναι εμφανές ότι επηρεάζει την ποιότητα ζωής των κατοίκων και τις διάφορες πτυχές της αγροτικής ζωής όπως είναι η απασχόληση, οι δραστηριότητες αναψυχής και ξεκούρασης, η κοινωνική ζωή και οικογενειακές ευθύνες. Παράλληλα η έρευνα καταγράφει και την μειωμένη χρήση του διαδικτύου στις αγροτικές περιοχές γεγονός που περιορίζει την χρήση της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης για τους κατοίκους των αγροτικών περιοχών.

3.4 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα ζητήματα με τα οποία ασχολείται η αγροτική πολιτική εντός την Ευρωπαϊκής Ένωσης και των συνδεδεμένων κρατών μελών έχουν αλλάξει δραματικά τα τελευταία 15 χρόνια. Υπάρχει όμως μια υστέρηση όσον αφορά τους κατάλληλους δείκτες και τα δεδομένα που υποστηρίζουν αυτές τις αλλαγές. Αυτό συμβαίνει γιατί υπάρχει μια σύγχυση μεταξύ των τομεακών (κυρίως γεωργικών) πολιτικών και των περιφερειακών αναπτυξιακών πολιτικών καθώς έχουν διαφορετικούς σκοπούς και υποστηρικτές. Παρόλα αυτά η τάση είναι ξεκάθαρη, η Ευρώπη θα συνεχίσει να θέτει ως πρώτη προτεραιότητα ζητήματα οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής συνοχής που απαιτούν μια περιφερειακή και αποκεντρωμένη προσέγγιση. Αυτό σημαίνει ότι

χρειάζονται νέοι δείκτες που να είναι συγκρίσιμοι ανάμεσα στα κράτη μέλη, τις περιφέρειες και τις τοποθεσίες και να είναι διαθέσιμοι στο χαμηλότερο χωρικό επίπεδο. Αυτό μπορεί να φαίνεται σαν ένας ανέφικτος στόχος αλλά η αποτυχία να διευθετηθεί αποτελεί θεμελιώδη αδυναμία της Ευρωπαϊκής πολιτικής για την ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών.

Η επινόηση και η χρήση των κατάλληλων δεικτών αγροτικής ανάπτυξης θα βοηθήσει στην αποκάλυψη, καταγραφή και κατανόηση των αλληλεπιδράσεων μεταξύ της μαζικής κοινωνίας και των αγροτικών κοινοτήτων. Η καλύτερη κατανόηση της θεωρητικής βάσης αυτής της αλληλεπίδρασης θα παρέχει την δυνατότητα για την εξεύρεση των κατάλληλων λύσεων οι οποίες θα βελτιώνουν την ποιότητα της ζωής στην ύπαιθρο.

Η εξεύρεση των κατάλληλων δεικτών αγροτικής ανάπτυξης δεν είναι εύκολη υπόθεση λόγω της πολυσυλλεκτικότητας και ποικιλομορφίας της υπαίθρου. Για να αποδώσουν τα δέοντα θα πρέπει να είναι αντικειμενικοί και να καταγραφούν όλες τις πτυχές της αναπτυξιακής διαδικασίας των αγροτικών περιοχών έτσι ώστε να εξελιχθούν σε χρήσιμα εργαλεία για την άσκηση της κατάλληλης αναπτυξιακής πολιτικής που θα απολαμβάνει την κοινωνική συναίνεση.

3.5 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Anderson, R. (2005). *Quality of life in rural Europe*. European Foundation on the improvement of working and living conditions. Dublin, Ireland.
2. Bryden, J. (2002). *Rural development indicators and diversity in the European Union*. University of Aberdeen, Rural policy research institute, Fellow. (<http://srdc.msstate.edu/measuring/bryden.pdf>)
3. Bryden J., Copus, A. and Macleone, M. (2002). *Rural development indicators in the report of the PAIS project Phase 1*. Report for Eurostat with LANDSIS, Luxembourg.
4. European Commission, (2005). *Impact analysis: Study on baseline and impact indicators for rural development programming 2007-2013*. Synthesis report AGRI/2004/G2/O2.Ecorys, Rotterdam, The Netherlands.
5. Organization for Economic Co-operation and Development, (1994). *Creating rural indicators for shaping territorial policy*. Head of publications service, rue Andre-Pascal, 75775 Paris CEDEX 16, France.
6. Theodoropoulos, H. (1990). *The effects of agriculture and ethnicity of residents on the social conditions of rural communities in San Joaquin Valley, California*. Ph.D. Thesis, University of California, Davis.
7. Καραμέτου, Π., Αποστολόπουλος, Κ. και Κυριακούσης, Α. (2004). *Βιώσιμη ανάπτυξη αγροτικών και αστικών περιοχών και εκτίμηση του ρόλου της τοπικής αυτοδιοίκησης και της τοπικής κοινωνίας στη διαμόρφωση βασικών συνιστωσών αυτής: Συγκριτική αξιολόγηση δυο δήμων του νομού Άρτας*. Πρακτικά 8^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Αγροτικής Οικονομίας. Επιμέλεια Παπαναγιώτου Ε., Σέμος Α. και Καραφύλλης Χ. Θεσσαλονίκη 2005, Αγροτύπος, σελ 555-566.
8. Μπριάσουλη, Ε. (1997). *Δείκτες Αειφορίας: Κριτική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας*. Τόπος, Επιθεώρηση αστικών και περιφερειακών μελετών σελ.55-75.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

4.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η διεθνής βιβλιογραφία έχει να επιδείξει ένα μεγάλο πλήθος ερευνών και μελετών που σχετίζονται με την αγροτική ανάπτυξη ή γενικότερα με την ανάπτυξη της υπαίθρου και συγκεκριμένων αγροτικών περιοχών. Ο λόγος είναι η σημασία που δίνεται στις αγροτικές περιοχές του πλανήτη καθώς αυτές αποτελούν κύριο συστατικό της παγκόσμιας λειτουργίας. Άλλωστε με την ποικιλομορφία τους και την πολυλειτουργικότητα τους, η μελέτη για την ανάπτυξη τους γίνεται ακόμη πιο πολύπλοκη.

Υπάρχουν πολλοί παράγοντες που σχετίζονται με την ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών και έχουν μελετηθεί από διάφορους ερευνητές. Αυτοί οι οποίοι συνδέονται άμεσα με το περιεχόμενο της παρούσας μελέτης και εξετάζονται στην συνέχεια του κεφαλαίου είναι πρώτα η αγροτική ανάπτυξη ως μια αναπτυξιακή στρατηγική, η εκπαίδευση και κατάρτιση, οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, οι μετανάστες η βιολογική γεωργία, το φυσικό περιβάλλον, η πολιτιστική κληρονομιά, ο τουρισμός-αγροτουρισμός και η πολιτική διαχείριση-διακυβέρνηση.

4.2 ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ (RURAL DEVELOPMENT)

Σύμφωνα με την Terluin (2003), για την οικονομική ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών πρέπει να εφαρμοστούν στρατηγικές για την αύξηση της απασχόλησης και την οικονομική μεγέθυνση με κύριους εκφραστές τους τοπικούς παράγοντες και τους επιχειρηματίες. Τα βασικά κλειδιά για να επιτευχθεί αυτό είναι:

- ✓ Σκέψου παγκόσμια και πράξε τοπικά (Think global and act local). Είναι το μυστικό της επιτυχίας, που δείχνει τη διασύνδεση του τοπικού με τον παγκόσμιο χώρο
- ✓ Η βελτίωση των ικανοτήτων των κατοίκων, μέσω της γνώσης, που θα συμβάλλει, στην αποτελεσματικότερη άσκηση πολιτικής για την προσέλκυση δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων, στην υποστήριξη πρωτοβουλιών των κατοίκων για τη βιωσιμότητα και στην αύξηση της επιχειρηματικότητας,
- ✓ Η ενδυνάμωση της συνεργασίας των παραγόντων εντός και εκτός του αγροτικού χώρου, τόσο του ιδιωτικού όσο και του δημόσιου τομέα, η οποία θα διευκολύνει την δημιουργία και την διατήρηση δικτύων,
- ✓ Η διοικητική αναδιάρθρωση, που θα συμβάλλει στην ανάπτυξη από κάτω προς τα πάνω (bottom-up).

Ο Ψαλτόπουλος (2004) στην εργασία του εξειδικεύει τις πολιτικές ανάπτυξης της υπαίθρου σε επίπεδο χώρας και συγκεκριμένα της Ελλάδας. Υποστηρίζει ότι ο συνδυασμός της πολιτικής ανάπτυξης της υπαίθρου με την πολιτική στήριξης της γεωργίας στο πλαίσιο μιας ευρύτερης αναπτυξιακής στρατηγικής αποτελεί εμφανή ανάγκη των καιρών για την χώρα μας. Το γεγονός ότι όλο και λιγότεροι κάτοικοι της υπαίθρου θα εξαρτούν την επιβίωση τους από τη γη, σε συνδυασμό με το ότι μια πραγματική αναπτυξιακή στρατηγική οφείλει να προωθεί τις αναγκαίες διαρθρωτικές μεταβολές, συνηγορούν υπέρ της κατεύθυνσης αυτής.

Χρειάζεται λοιπόν μια νέα προσέγγιση, όπου με κεντρικό το ρόλο της αγροτικής οικονομίας θα προωθείται η ανάπτυξη της ελληνικής υπαίθρου με όραμα και σχέδιο. Οι βασικές κατευθύνσεις μιας τέτοιας προσέγγισης θα πρέπει να είναι η ενίσχυση της προσπάθειας διαφοροποίησης της οικονομίας της υπαίθρου και η αξιοποίηση του ρόλου των αγροτικών πόλεων, η προώθηση αναπτυξιακών πρωτοβουλιών, οι οποίες σχεδιάζονται και υλοποιούνται σε τοπικό επίπεδο, η χορήγηση ευέλικτων επενδυτικών κινήτρων, η δέσμευση ενός ποσοστού των επενδυτικών δαπανών του κράτους προς την παροχή βασικών σύγχρονων υπηρεσιών και υποδομών στην ύπαιθρο με στόχο τη βελτίωση της ποιότητας ζωής, η βελτίωση των τοπικών μεταφορικών δικτύων και η υλοποίηση μιας ολοκληρωμένης πολιτικής διαχείρισης του φυσικού περιβάλλοντος και της υπαίθρου.

Η αποτελεσματική αντιμετώπιση των αναπτυξιακών προβλημάτων, σύμφωνα με τον Ψαλτόπουλο, αποτελεί μόνο τη μια όψη του νομίσματος της στρατηγικής για την ανάπτυξη της ελληνικής υπαίθρου. Παράλληλα όμως, η εξειδίκευση ενός σύγχρονου και αποτελεσματικού πλαισίου άσκησης πολιτικής αποτελεί την άλλη και ίσως την πλέον σημαντική όψη. Όλες οι επιμέρους πολιτικές (αγροτική, περιβαλλοντική, κοινωνική, υποδομών) θα πρέπει να θεωρούνται το ίδιο σημαντικές για τους πολίτες της υπαίθρου και να ενσωματώνονται σε μια σύγχρονη στρατηγική. Τέλος η στρατηγική αυτή θα πρέπει να υπόκειται σε διαρκή αντικειμενική αξιολόγηση, ενώ θα πρέπει να θεσπιστεί ένας μηχανισμός ελέγχου των επιπτώσεων των διαφόρων τομεακών και οριζοντίων εθνικών πολιτικών στην ύπαιθρο (rural proofing).

Παρόμοιες απόψεις με την προηγούμενη εργασία παραθέτει στην ανάλυση του και ο Παπαδόπουλος (2004). Υποστηρίζει ότι η έννοια του «αγροτικού» αποτελεί το διακύβευμα της αγροτικής ανάπτυξης καθώς η συγκρότησή του αντανάκλα τις συμφωνίες, τις διαφωνίες ή/και τις συγκρούσεις σχετικά με τη χρήση και τη

διαχείριση των περιβαλλοντικών και των γεωργικών πόρων από συγκεκριμένα συλλογικά δρώντα υποκείμενα φορείς και κοινωνικές ομάδες. Η ιστορικότητα του αγροτικού χώρου και η πολιτική κατασκευή του «αγροτικού» και της «αγροτικότητας» συνιστούν την βασική προϋπόθεση για την πρόσληψη και το σχεδιασμό της ανάπτυξης της υπαίθρου. Η ερμηνεία των τάσεων μετασχηματισμού του αγροτικού χώρου συνδέεται άρρηκτα με τις προκλήσεις που διαφαίνονται μέσα από τη νέα ευρωπαϊκή πολιτική αγροτικής ανάπτυξης.

Ο Παπαδόπουλος μετά μια ενδελεχή ανάλυση των μοντέλων και των προκλήσεων της αγροτικής ανάπτυξης την Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση καθώς και τον μετασχηματισμών της υπαίθρου καταλήγει σε ορισμένες παρατηρήσεις. Πρώτον, θεωρεί ότι διευρύνεται η αποδοχή της θέσης ότι η ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών μπορεί να σχεδιαστεί στη βάση της ενδογενούς ανάπτυξης που όμως θα λαμβάνει υπόψη τις εξωγενείς συνθήκες και το ευρύτερο κοινωνικοοικονομικό και θεσμικό πλαίσιο. Δεύτερον, η ενδογενής αγροτική ανάπτυξη συνοδεύεται από σημαντικό αριθμό αλλαγών στην τομεακή και τη χωρική οργάνωση της παραγωγής που αναδεικνύει το ρόλο των δικτύων, των περιφερειών και της εμπέδωσης των τοπικών αναπτυξιακών διαδικασιών. Τρίτον η αναγνώριση της πολυλειτουργικότητας της υπαίθρου συνέβαλε καθοριστικά στην ανάπτυξη του αγροτικού χώρου, επιτρέποντας της πληρέστερη ενσωμάτωση των αγροτικών περιοχών. Τέταρτον, η μετάβαση της γεωργικής διαρθρωτικής πολιτικής από τον τομεακό σχεδιασμό και την εφαρμογή των μέτρων πολιτικής στο χωρικό σχεδιασμό και την εφαρμογή των μέτρων πολιτικής μπορεί να αξιοποιηθεί ουσιαστικά μέσα από την ενεργοποίηση της κοινωνίας των πολιτών στην ύπαιθρο.

Τέλος ο Παπαδοπουλος καταλήγει στην παρατήρηση ότι η ευρωπαϊκή πολιτική αγροτικής ανάπτυξης φαίνεται να διαμορφώνει τις προϋποθέσεις για την ανάθεση ενεργού ρόλου στα συλλογικά δρώντα υποκείμενα και φορείς, προωθώντας κατ'ουσία μια νέα διακυβέρνηση των αγροτικών περιοχών με σημαντικές επιπτώσεις για τη θεωρία και την πολιτική αγροτικής ανάπτυξης.

Ο Gramzow (2005) ανέλυσε τα προβλήματα και τις προοπτικές της διαδικασίας της τοπικής ανάπτυξης μελετώντας την αγροτική περιοχή Dolina Strugu στην Πολωνία. Διερεύνησε την προοπτική των τοπικών πρωτοβουλιών για την στήριξη της οικονομικής ανάπτυξης και τις δυνατότητες της εφαρμογής της κοινοτικής πρωτοβουλίας Leader+. Η ανάλυση βασίστηκε σε 35 ανοιχτές συνεντεύξεις με τοπικούς φορείς. Σύμφωνα με την έρευνα τα μεγαλύτερα

προβλήματα της περιοχής σύμφωνα με τους κατοίκους είναι η έλλειψη ευκαιριών απασχόλησης, η κακή οικονομική κατάσταση των εκμεταλλεύσεων και η έλλειψη συνεργασίας των τοπικών φορέων. Για την αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων προωθήθηκαν πρωτοβουλίες για την τοπική ενδογενή ανάπτυξη ξεκινώντας από ένα τηλεφωνικό συνεταιρισμό και από μια μη κερδοσκοπική οργάνωση με όνομα «Dolina Strugu» η οποία δημιούργησε ένα γραφείο ευρέσεως εργασίας και ένα ταμείο για την ενίσχυση των μικρών επιχειρήσεων. Μια σημαντική πρωτοβουλία ήταν η σύμπραξη του ιδιωτικού και του δημοσίου τομέα για την δημιουργία ενός οργανισμού ο οποίος αγοράζει τα προϊόντα των τοπικών παραγωγών, τα μεταποιεί και τα μεταπωλεί. Εκτός από την επιρροή του στην αύξηση του αγροτικού εισοδήματος της περιοχής, αυξάνει την απασχόληση του τοπικού αγροτικού πληθυσμού καθώς εκεί εργάζονται 400 κάτοικοι και έτσι οδηγεί σε αυξήσει τους αγροτικούς πόρους της περιοχής.

Ο Gramzow προτείνει τρία σχέδια τύπου Leader για την περιοχή: α) την ανάπτυξη μιας στρατηγικής για τον τοπικό τουρισμό η οποία θα καθορίζει τις τοπικές δραστηριότητες για την τουριστική ανάπτυξη όλων των εμπλεκόμενων παραγόντων β) την έναρξη ενός ταμείου για τις μικρές επιχειρήσεις το οποίο να βοηθείται από τους πόρους του προγράμματος Leader και να βασίζεται σε μια πιστωτική ένωση γ) δημιουργία ενός σχεδίου για την κατασκευή μονάδων επεξεργασίας γαλακτοκομικών φρούτων και λαχανικών καθώς και μερική συμμετοχή των πόρων του προγράμματος Leader στην αρχική επένδυση.

Υπάρχουν όμως πιθανά εμπόδια για την εφαρμογή του προγράμματος στην περιοχή. Το πρώτο είναι ότι η επιτυχής πιλοτική εφαρμογή του προγράμματος απαιτεί την ισχυρή αφοσίωση των τοπικών κοινωνιών στους αναληφθέντες στόχους. Αυτό μπορεί να εμποδιστεί από την έλλειψη γνώσης των κατοίκων σχετικά με την κοινοτική πρωτοβουλία όπως επίσης και από την έλλειψη συνδέσμων στην περιοχή οι οποίοι μπορούν να λειτουργήσουν σαν συνδετικοί κρίκοι μεταξύ των τοπικών αρχών και της τοπικής κοινωνίας με σκοπό να διευκολύνουν τις πρώτες συνθήκες εφαρμογής. Ένα άλλο εμπόδιο είναι ο βραχυπρόθεσμος σχεδιασμός των κατοίκων και η απαξίωση που έχουν για το Leader λόγω του γεγονότος ότι οι επενδυτικοί πόροι του θα είναι διαθέσιμοι μετά το 2007. Είναι απαραίτητο να παρουσιαστούν επιτυχείς εφαρμογές του προγράμματος από την υπόλοιπη Ευρώπη έτσι ώστε να επεξηγηθούν οι βασικές ιδέες του προγράμματος και τα πιθανά αποτελέσματα τους. Το γεγονός ότι ο προϋπολογισμός του Leader δεν συνδέεται με τις τοπικές αρχές αλλά με τις τοπικές ομάδες δράσης και ότι οι κάτοικοι συμμετέχουν ενεργά στις τοπικές ομάδες δράσης

ενδυναμώνει την προθυμία της τοπικής κοινωνίας να συνεισφέρει σε ιδέες και προτάσεις.

Η πιλοτική εφαρμογή του προγράμματος εξαρτάται από τον μη κερδοσκοπικό οργανισμό «Dolina Strugu» καθώς θα αυξήσει την συμμετοχή των κατοίκων αν τους εμπλέξει στις αναληφθέντες δραστηριότητες και τους εξηγήσει τις ιδέες τους σχετικά με το πρόγραμμα μέσα στο τοπικό πλαίσιο. Αυτός ο οργανισμός λόγω της εμπιστοσύνης που εμπνέει στους κατοίκους μπορεί να αποδεδειχθεί σημαντικός για την ενθάρρυνση της τοπικής κοινωνίας για συνεισφορά της στις πρωτοβουλίες τοπικής ανάπτυξης. Επιπλέον η έλλειψη συνεργασίας μεταξύ των τοπικών αρχών και του οργανισμού όπως επίσης και οι διαφορετικές ιδεολογικές πεποιθήσεις των τοπικών «αρχόντων» οι οποίες μπορούν να μειώνουν την προθυμία τους για συνεργασία ενδεχομένως να περιπλέξουν την διαδικασία εφαρμογής του προγράμματος.

Εν κατακλείδι η κοινοτική πρωτοβουλία μπορεί να συνεισφέρει στην εμπειρία της αγροτικής ανάπτυξης με σκοπό την εκπόνηση μιας συντονισμένης με αυτής στρατηγικής για τον οργανισμό «Dolina Strugu». Προσφέρει την δυνατότητα να αναμειχτεί η τοπική κοινωνία σε αυτές τις δραστηριότητες με αποτέλεσμα τον καλύτερο συντονισμό και την μεγαλύτερη αποδοχή τους. Τα προγράμματα τύπου Leader θα πρέπει να ενθαρρύνουν την συνεργασία μεταξύ τοπικών επιχειρήσεων και αγροτικών εκμεταλλεύσεων και να ενισχύουν τις τοπικές ενδογενείς πρωτοβουλίες.

Η Caraveli (2005) στην εργασία της επιχειρεί να ελέγξει την υπόθεση ότι η αγροτική πολιτική της Ε.Ε. συγχωνεύεται σταδιακά με την περιφερειακή πολιτική. Ο Κανονισμός Αγροτικής Ανάπτυξης (1257/99) είναι το νέο εργαλείο για την προώθηση αυτής της εξέλιξης. Για τον έλεγχο της υπόθεσης εξετάζεται η εφαρμογή του κανονισμού στην περίπτωση της Ελλάδας. Η μεθοδολογία που υιοθετείται βασίζεται σε συγκρίσεις της υλοποίησης των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης μεταξύ διαφορετικών προγραμματικών περιόδων. Αν και οι περισσότερες ενδείξεις οδηγούν στην αποδοχή της αρχικής υπόθεσης, κάποιοι παράγοντες (όπως η διατήρηση νομικών και θεσμικών περιορισμών και το σχετικό ύψος των κονδυλίων) θέτουν σοβαρές αμφιβολίες σε ότι αφορά το συμπέρασμα αυτό.

Πιο συγκεκριμένα η ανάλυση της υλοποίησης του Κανονισμού Αγροτικής Ανάπτυξης (1257/99) στην Ελλάδα ικανοποιεί τα τέσσερα κριτήρια που τέθηκαν για την αποδοχή της υπόθεσης και έδειξε ότι:

Σε όλα τα εργαλεία υλοποίησης του ΚΑΑ (το κυριότερο των οποίων είναι

το ΚΠΣ) δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην ενίσχυση των οικονομικά και κοινωνικά καθυστερημένων περιοχών. Αυτό αντανakλάται ιδιαίτερα τόσο στους γενικούς στόχους όσο και στην κατανομή των πόρων μεταξύ των παρεμβάσεων. Το βασικό νέο στοιχείο είναι ότι οι παρεμβάσεις υλοποιούνται μέσω ‘ολοκληρωμένων δράσεων’ σε επιλεγμένες τοπικές ζώνες. Το στοιχείο αυτό διαφοροποιεί ουσιαστικά την τρέχουσα προσέγγιση της πολιτικής αγροτικής ανάπτυξης από εκείνη προηγούμενων περιόδων.

Τα Διαρθρωτικά Ταμεία της Ε.Ε. παραμένουν η κύρια πηγή χρηματοδότησης, με σημαντικότερη πηγή το ΕΓΤΠΕ-Προσανατολισμού, αλλά είναι εμφανής μια ανακατανομή των εισερχόμενων πόρων υπέρ του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) στην τελευταία περίοδο προγραμματισμού 2000-06. Νέο στοιχείο αποτελεί η εμφάνιση του ΕΓΤΠΕ-Εγγυήσεων ως πηγής χρηματοδότησης της αγροτικής ανάπτυξης. Ο βαθμός συνοχής μεταξύ των διαφόρων Ταμείων εμφανίζεται να είναι ικανοποιητικός.

Τα αποτελέσματα της ex-ante αξιολόγησης του τρέχοντος ΚΠΣ παρέχουν ενδείξεις ότι η υλοποίησή του αναμένεται να είναι επιτυχής στην επίτευξη στόχων στρατηγικής σημασίας για την αγροτική και περιφερειακή ανάπτυξη. Οι πιθανότητες επιτυχίας του ενισχύονται από την εμπειρία του ΚΠΣ 1994-99, του οποίου η ex-post αξιολόγηση έδειξε ότι, αν και γενικά επιτυχές, απέτυχε να αντιμετωπίσει τους κρίσιμους τομείς στους οποίους επικεντρώνεται το τρέχον πρόγραμμα. Ένας από τους τομείς αυτούς είναι η δημιουργία συνθηκών που εξασφαλίζουν τη μακροχρόνια αγροτική και περιφερειακή ‘διατηρήσιμη’ (sustainable) ανάπτυξη.

Θα πρέπει επίσης να αναφερθεί ότι η πρόσφατη στροφή των προτιμήσεων των καταναλωτών προς προϊόντα ‘έντασης ποιότητας’ με γεωγραφική προέλευση, σε συνδυασμό με την αντίστοιχη νέα έμφαση της ΚΑΠ προς παραγωγικές μεθόδους φιλικές προς το περιβάλλον, ευνοεί τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του Ελληνικού αγροτικού τομέα μετατρέποντας το συγκριτικό πλεονέκτημα της χώρας σε ανταγωνιστικό πλεονέκτημα. Με τον τρόπο αυτόν, ο στόχος της αύξησης της ανταγωνιστικότητας του τομέα (μέσω της αναδιάρθρωσης της παραγωγής) ταυτίζεται με το στόχο της προώθησης της τοπικής (αγροτικής και περιφερειακής) ανάπτυξης, γεγονός που αυξάνει τις πιθανότητες επιτυχούς εφαρμογής του κανονισμού.

Εντούτοις, τα ακόλουθα στοιχεία δημιουργούν σοβαρές αμφιβολίες γύρω

από την επιτυχία υλοποίησης του ΚΑΑ και συνεπώς την αποδοχή της αρχικής υπόθεσης: (α) η σχετική σημασία της 'αγροτικής ανάπτυξης' στις συνολικές δαπάνες του τομέα δεν έχει αυξηθεί μεταξύ των προγραμματικών περιόδων (β) τα συνολικά ποσά εξακολουθούν να θεωρούνται μικρά σε σχέση με τη σοβαρότητα των προβλημάτων (γ) Περιορισμοί νομικής φύσης (π.χ. κληρονομικό δίκαιο) και θεσμικοί περιορισμοί (π.χ. γραφειοκρατικά προβλήματα στην υλοποίηση των μέτρων), τα οποία είχαν οδηγήσει σε αναποτελεσματική διαχείριση σε προηγούμενες περιόδους, εξακολουθούν να υφίστανται.

Στη εργασία της η Hidding (1993) επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στα προβλήματα της σχέσης μεταξύ της δυναμικής της γεωργία και της διατήρησης της φύσης που επηρεάζουν άμεσα την βιωσιμότητα.. Η έρευνα εστιάζεται στο επίπεδο της Ολλανδίας όπου αυτή η σχέση είναι κεντρικό θέμα του εθνικού σχεδιασμού για την φυσική χωροταξία. Αυτά τα προβλήματα αναλύονται μέσα από το πλαίσιο του ολλανδικού συστήματος χωροταξίας. Η Hidding αφού παραθέσει το θεωρητικό πλαίσιο για την χωροταξία στην Ολλανδία, την διατήρηση της φύσης προτείνει νέες στρατηγικές για την χωροταξία των αγροτικών περιοχών οι οποίες θα πρέπει να εναρμονίζονται με την περιφερειακή διαφοροποίηση της γεωργικής δυναμικής. Επιπλέον επισημαίνει ότι σε σχέση με την διαφοροποίηση των γεωργικής δυναμικής θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και η διαφοροποίηση των φυσικών παραγόντων καθώς στις περιοχές με εντατική γεωργία παρουσιάζονται τα μεγαλύτερα περιβαλλοντικά προβλήματα. Ακόμα καθίσταται σαφές ότι η υπάρχουσα διοικητική ικανότητα είναι μη επαρκής για να ξεπεράσει τα προβλήματα της σχέσης της γεωργίας με το φυσικό περιβάλλον.

Υπάρχει όμως μια ισχυρή ροπή για τη υιοθέτηση μιας πολιτικής προσανατολιζόμενης στην εκάστοτε περιοχή. Πιο συγκεκριμένα κάθε περιοχή λόγω των συγκεκριμένων κοινωνικών δυνατοτήτων της (συμπεριλαμβανομένης και της γεωργικής) και των ιδιαίτερων φυσικών χαρακτηριστικών της (όπως οι υδάτινοι πόροι) απαιτεί μια συγκεκριμένη πολιτική τόσο σε επίπεδο χωροταξίας όσο και σε επίπεδο διαχείρισης ύδατος και περιβάλλοντος. Κατά συνέπεια απαιτείται οριζόντιος συντονισμός και των τριών παραγόντων. Είναι εμφανές λοιπόν ότι παρουσιάζεται αδήριτη η ανάγκη εμπέδωσης των εθνικών πολιτικών σε κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.

Ένα βασικό συμπέρασμα της εργασίας είναι ότι η ολλανδική φυσική χωροταξία δεν είναι επιτυχής στην καθοδήγηση της γεωργικής δυναμικής εντός των

περιοριστικών πλαισίων της βιώσιμης ανάπτυξης τα τελευταία 25 χρόνια. Από περιβαλλοντική και χωρική άποψη στο μεγαλύτερο μέρος των αγροτικών περιοχών της Ολλανδίας η βιωσιμότητα είναι υπό απειλή. Ένα από τα πλέον βασικά θέματα που αφορά την βιωσιμότητα στις αγροτικές περιοχές είναι η εμπέδωση των αρχών της βιώσιμης ανάπτυξης από τις τοπικές και περιφερειακές κοινωνίες ιδιαίτερα σε επίπεδο γεωργικών πρακτικών. Οι στρατηγικές για την βιώσιμη ανάπτυξη θα επιτύχουν μόνο εάν βασιστούν σε ένα ορισμό της βιωσιμότητας ο οποίος να διαμοιράζεται ισόποσα σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο. Ο ορισμός αυτός είναι θέμα κοινωνικών και πολιτικών συζητήσεων και επιλογών. Σε σχέση με τις αγροτικές περιοχές η κατάληξη σε ένα κοινά αποδεκτό ορισμό για την βιωσιμότητα δεν θα είναι εύκολη. Έτσι από την μια θα υπάρχουν προσπάθειες και μεγάλη πίεση να μειωθούν στο ελάχιστο τα όρια της βιωσιμότητας ιδιαίτερα στον αγροτικό τομέα και από την άλλη απαιτείται μεγάλη προσπάθεια να επιτευχθούν τα κατώτατα όρια χωρικής και περιβαλλοντικής ποιότητας.

Οι Παπαδόπουλος κ.α (2004) επισημαίνουν ότι οι επιπτώσεις της γεωργίας στο περιβάλλον βρίσκονται στο επίκεντρο του δημόσιου ενδιαφέροντος. Συνδέονται άμεσα με την μεταρρύθμιση της ΚΑΠ, την φιλελευθεροποίηση του εμπορίου, τις διεθνείς περιβαλλοντικές συμφωνίες και την επίτευξη μιας βιώσιμης γεωργίας. Η ολοένα εντεινόμενη συζήτηση για την «πολυλειτουργικότητα της γεωργίας» ουσιαστικά συνδέει τη συνειδητοποίηση των περιβαλλοντικών κινδύνων από τη γεωργία, με την αναγνώριση του περιβαλλοντικού οφέλους – ως δημόσιο αγαθό – από μια «πρακτικά ορθή» γεωργία, την επικέντρωση στις περιθωριοποιημένες περιοχές και την ανάγκη για αγροτική ανάπτυξη αλλά και τις πιέσεις για την συνέχιση της μεταρρύθμισης της ΚΑΠ.

Η τεχνολογική ανάπτυξη και οι εμπορευματικές προσδοκίες που αυξάνουν το οικονομικό όφελος και μειώνουν τα κόστη, έχουν οδηγήσει σε μια χωρίς προηγούμενο εντατικοποίηση της γεωργίας τις τελευταίες δεκαετίες. Ιδιαίτερα στις χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου η εντατικοποίηση της γεωργίας έχει συνδεθεί με την υπερεκμετάλλευση του νερού όπως και με την αυξημένη διάβρωση του εδάφους, διαδικασίες που έχουν οδηγήσει σε φαινόμενα ερημοποίησης (desertification). Όμως και η εγκατάλειψη της γεωργικής χρήσης γης δημιουργεί πιέσεις στο τοπίο και την βιοποικιλότητα. Τα προβλήματα που συνδέονται τόσο με την εντατικοποίηση όσο και με την εγκατάλειψη της γεωργίας αναδεικνύουν την σπουδαιότητα ανάλυσης της

σχέσης ανάμεσα στη γεωργία και το περιβάλλον όπως και της μελλοντικής πορείας της ολοκληρωμένης αγροτικής ανάπτυξης.

Η ανάπτυξη του αγροτικού χώρου αναδεικνύεται ως ένα νέο ζητούμενο στο πλαίσιο της εθνικής αλλά και της περιφερειακής ανάπτυξης στη Νότια Ευρώπη. Αυτό οφείλεται κυρίως στο ότι η αγροτική ανάπτυξη αποτελεί έναν από τους δύο πυλώνες της νέας ΚΑΠ, και η οποία αφορά κυρίως την βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων, την διατήρηση του κοινωνικού και οικονομικού ιστού και την προστασία των περιβαλλοντικών αγαθών (Παπαδόπουλος, κ.α 2004).

Βασικός στόχος της εισήγησης είναι να αναδείξει τη σημασία αλλά και τα χαρακτηριστικά της σχέσης ανάμεσα στην αειφόρο αγροτική ανάπτυξη και την ερημοποίηση. Μέχρι τη δεκαετία του 1990, η σχέση αυτή ήταν ανίσχυρη, αλλά στην επόμενη δεκαετία προσφέρθηκαν οι δυνατότητες για την ισχυροποίηση αυτής της σχέσης.

Η εργασία ανάδεικνει την σημασία της αειφόρου αγροτικής ανάπτυξης για την αντιμετώπιση της ερημοποίησης. Στη συνέχεια, αναδεικνύει την καταλληλότητα της αειφόρου αγροτικής ανάπτυξης μέσα από το παράδειγμα της κοινοτικής πρωτοβουλίας LEADER. Τέλος, προχωρά σε μια κριτική εισαγωγή στο ζήτημα της ερημοποίησης στην Ελλάδα και τη Νότια Ευρώπη.

Οι Smailes *et al* (2002) μελέτησαν την συμβολή της πληθυσμιακής πυκνότητας για την κοινωνική και πληθυσμιακή ανάπτυξη επιλεγμένων αγροτικών περιοχών στη Νότια Αυστραλία. Χρησιμοποιώντας μια μελέτη περίπτωσης εξέτασαν την εμπειρική σχέση μεταξύ της πυκνότητας, ως ανεξάρτητης μεταβλητής, και επιλεγμένων δημογραφικών και κοινωνικό-οικονομικών δεικτών, ως εξαρτημένων μεταβλητών, για δυο συγκεκριμένες χρονικές περιόδους. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι:

- Όσο μικρότερη είναι η πληθυσμιακή πυκνότητα στις αγροτικές περιοχές τόσο μεγαλύτερη είναι η έκταση των κοινοτήτων και η απόστασή τους από γειτονικές πόλεις.
- Όσο μικρότερη είναι η πυκνότητα τόσο μικρότερος είναι ο συνολικός πληθυσμός των περιοχών.
- Η χαμηλή πληθυσμιακή πυκνότητα μπορεί να συνδέεται με χαμηλό ποσοστό εργατικό δυναμικό.

- Η χαμηλή πληθυσμιακή πυκνότητα συνδέεται με υψηλό ποσοστό εργατικού δυναμικού απασχολούμενο στη γεωργία.
- Η υψηλή πληθυσμιακή πυκνότητα στον αγροτικό χώρο συνδέεται με υψηλά επίπεδα διαφοροποίησης της απασχόλησης.
- Η μικρή πληθυσμιακή πυκνότητα στις αγροτικές περιοχές συνδέεται με χαμηλό ποσοστό ανεργίας.

Στη συνέχεια στην ίδια περιοχή για την ίδια περίοδο (1981-1996) και με τους ίδιους δείκτες, πραγματοποιήθηκε, μέσω του συντελεστή Pearson r , σύγκριση μεταξύ της πυκνότητας του αγροτικού πληθυσμού, ως ανεξάρτητης μεταβλητής, και τριών ποιοτικών χαρακτηριστικών, της κινητικότητας (remoteness), του μεγέθους του οικισμού και της αστικής συγκέντρωσης. Τα χαρακτηριστικά αυτά εκφράζονται από το συνολικό πληθυσμό της περιοχής, το ποσοστό του εργατικού δυναμικού, το ποσοστό των απασχολούμενων στην γεωργία, το δείκτη βιομηχανικής παραγωγής, το ποσοστό της ανεργίας, την αναλογία ανδρών/ γυναικών, το ποσοστό των γεννήσεων, το δείκτη γονιμότητας, το ποσοστό του πληθυσμού κάτω των 15 ετών. Η μελέτη αποδεικνύει ότι σε τοπικό επίπεδο η πυκνότητα του πληθυσμού στον αγροτικό χώρο είναι σημαντικός δείκτης αφού περιγράφει, εκτιμά και ταξινομεί τις αγροτικές (μη μητροπολιτικές) περιοχές παρέχοντας χρήσιμες πληροφορίες σχετικά με την επιβίωσή τους σε σχέση με τον αστικό χώρο.

Η Ανθοπούλου (2004) υποστηρίζει ότι η ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και η αξιοποίηση των τοπικών ιδιοτυπιών, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τα παραδοσιακά αγροδιατροφικά προϊόντα, αποτελούν τα τελευταία χρόνια βασικό άξονα της αγροτικής πολιτικής για την χωρική τοπική ανάπτυξη. Και αυτό γιατί, αξιοποιούν τους τοπικά –συχνά υποαπασχολούμενους – πόρους ενώ, από την άλλη, δημιουργούν συνέργειες με άλλους τομείς της τοπικής οικονομίας. Παράλληλα οι κάτοικοι των πόλεων «ξανά-ανακαλύπτουν» την ύπαιθρο αναζητώντας παραδοσιακές γεύσεις και ασφαλή τρόφιμα ιδιαίτερα μετά τους πρόσφατους διατροφικούς κινδύνους των βιομηχανικά παραγόμενων προϊόντων. Αποτελεί πλέον κοινή διατύπωση το τέλος των μοντέλων αγροτικής παραγωγής (τεχνικά, οργανωτικά, κοινωνικά, επαγγελματικά) όσο και ανάπτυξης του γεωργικού τομέα. Η κρίση των γεωργικών αγορών, η υποβάθμιση του αγροτικού περιβάλλοντος και τοπίου οδηγούν στην παγίωση νέων λογικών της ανάπτυξης, στη βάση της διαφοροποίησης και της

ποιότητας των προσφερόμενων αγαθών και υπηρεσιών, καθώς και σε οριζόντιες συνεργασίες των εμπλεκόμενων δρώντων και φορέων στον ύπαιθρο χώρο.

Πιο συγκεκριμένα η ανάδειξη της τοπικής ιδιοτυπίας ως ένας σημαντικός πόρος στην υπηρεσία της ανάπτυξης μιας εδαφικής επικράτειας συνιστά μια νέα λογική και πρακτική για το τοπικό γίνεσθαι και παράλληλα αποτελεί ένα δύσκολο εγχείρημα που απαιτεί νέες συλλογικότητες και δικτύωση σε οριζόντιες συνεργασίες για την από κοινού αξιοποίηση της. Η διαφοροποίηση και ενίσχυση της αγοράς μέσω της ανάδειξης των τοπικών ιδιοτυπιών αποκτά ιδιαίτερη σημασία στον ελλαδικό και γενικότερα στο μεσογειακό χώρο και κόσμο, όπου από την μια πλευρά, υποφέρουν από φυσικές μειονεξίες και τις περιορισμένες κατ' επέκταση, οικονομικές αποδόσεις του αγροτικού τομέα ενώ από την άλλη, φέρουν μια μακρόχρονη, ποικιλόμορφη και συχνά σε κίνδυνο εξαφάνισης πολιτισμική κληρονομιά. Πολύ περισσότερο, που οι δεσμοί της πόλης με την ύπαιθρο παραμένουν σε σημαντικό βαθμό ζωντανοί καθιστώντας τα ιδιότυπα προϊόντα ένα ζωτικής σημασίας πόρο για τις τοπικές οικονομίες.

Από τη έρευνα τίθενται δυο βασικά ερωτήματα. Το ένα είναι κατά πόσο οι καταναλωτές και γενικότερα οι χρήστες των τοπικών πόρων είναι διατεθειμένοι να αποδεχθούν και να σεβαστούν τους όρους της αξιοποίησης της κληρονομιάς στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών: π.χ. μικρή κλίμακα παραγωγής τοπικών προϊόντων, διατήρηση της φέρουσας ικανότητας ενός τόπου και του φυσικού περιβάλλοντος, ιδιαίτερα όσον αφορά στις δραστηριότητες τουρισμού και αναψυχής, διατήρησης πολιτισμικών ιδιοτυπιών μιας περιοχής. Στο δύσκολο εγχείρημα σύζευξης και ανάπτυξης, η κοινωνική συναίνεση αναδεικνύεται ως βασική προϋπόθεση.

Το δεύτερο ερώτημα είναι μέχρι σε ποιο βαθμό μπορούν τα ιδιότυπα προϊόντα και οι νέες καταναλωτικές τάσεις να ενσωματωθούν και να παρεισφρήσουν στο υπάρχον συμβατικό αγροδιατροφικό σύστημα συμβάλλοντας, μάλιστα, ουσιαστικά στους στόχους της βιώσιμης γεωργίας και της αγροτικής ανάπτυξης. Η απάντηση δεν είναι εύκολη. Γιατί από την μια μεριά, είναι σαφές ότι σε όλο τον ευρωπαϊκό χώρο αναδύονται εναλλακτικά αγροδιατροφικά δίκτυα και αγροτικές εκμεταλλεύσεις που προβάλλουν τις ιδιαιτερότητες των τοπικών προϊόντων. Από την άλλη, όμως, είναι ακόμα νωρίς να κρίνει κανείς τη βιωσιμότητα και την αποτελεσματικότητα τους. Είναι βέβαια γεγονός ότι τα ιδιότυπα τοπικά προϊόντα και τα βραχεία δίκτυα εμπορίας δημιουργούν νέους στενότερους δεσμούς μεταξύ αγροτικού κόσμου και κοινωνίας,

παραγωγών και αστών καταναλωτών ενώ φέρνουν πιο κοντά τον καταναλωτή στους τόπους παραγωγής των τροφίμων και της κουλτούρας τους.

4.3 ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΠΕΡΙΟΧΩΝ

Ένα από τα βασικά ερωτήματα που απασχολεί τους επιστήμονες σε ευρωπαϊκό επίπεδο, είναι ποιοι κοινωνικοί και οικονομικοί δείκτες μπορούν να αξιολογήσουν τις αλλαγές στην αγροτική πολιτική. Από την εφαρμογή του προγράμματος DORA (Dynamics of Rural Areas) επιλέχθηκαν 55 δείκτες ως δείγματα «καλής πρακτικής» (Bryden, 2002) σε επιλεγμένες αγροτικές περιοχές 4 ευρωπαϊκών χωρών, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, που σχετίζονται με την οικονομική τους επίδοση, και μετρούν:

- ❖ Την μεταβολή του πληθυσμού στο χρόνο
- ❖ Το κύμα της μετανάστευσης
- ❖ Την δημιουργία νέων επιχειρήσεων
- ❖ Την αναπτύξει της απασχόλησης
- ❖ Τις τάσεις στον τουριστικό τομέα (υπηρεσίες, διαμονή)
- ❖ Τα επίπεδα εκπαίδευσης και κατάρτισης του εργατικού δυναμικού
- ❖ Την απασχόληση και την αυτοαπασχόληση ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού

Με τη χρήση των δεικτών αυτών κατά την εφαρμογή του προγράμματος προκύπτει ότι, η Ευρώπη θα συνεχίσει να θεωρεί πρωτεύουσας σημασίας την οικονομική, κοινωνική και πολιτική συνοχή, τα θέματα της οποίας χρειάζονται περιφερειακή και αποκεντρωμένη προσέγγιση. Αυτό σημαίνει ότι χρειάζονται νέα δεδομένα και δείκτες που να είναι συγκρίσιμοι μεταξύ των περιοχών της Ένωσης και να είναι διαθέσιμα στα κατώτερα πιθανά χωρικά επίπεδα.

4.4 ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Σήμερα, η εκπαίδευση και η κατάρτιση που σχετίζονται με τον αγροτικό τομέα βρίσκονται αντιμέτωπες με μια σειρά προβλημάτων, καθώς το ‘περιβάλλον’ τους (πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικο-πολιτιστικό, φυσικό) αλλάζει με γρήγορους ρυθμούς. Έτσι, τα σχήματα εκπαίδευσης – κατάρτισης προσπαθούν, με πολλούς τρόπους, να συμπεριλάβουν στα προγράμματά τους θέματα που άπτονται του επαναπροσδιορισμού των λειτουργιών της γεωργίας και του αγροτικού χώρου στο πλαίσιο της αειφόρου (ή ολοκληρωμένης ή ενδογενούς) αγροτικής ανάπτυξης, με

στόχο να αποφευχθούν οι δυσμενείς επιπτώσεις της άσκησης του εντατικού - παραγωγίστικου μοντέλου της γεωργίας στο περιβάλλον και τον άνθρωπο. Τέτοια θέματα αναφέρονται, ενδεικτικά, στην εν γένει αξιοποίηση της σύγχρονης τεχνολογίας, την ανάγκη παραγωγής ασφαλών και ποιοτικών τροφίμων διαμέσου κυρίως της αξιοποίησης αειφόρων παραγωγικών τεχνικών, την ικανοποίηση των κοινωνικο-οικονομικών αναγκών των πληθυσμών των αγροτικών περιοχών διαμέσου της βελτίωσης του επιπέδου ζωής των αγροτών, της βελτίωσης του ανθρώπινου δυναμικού, της ανάπτυξης ποικίλων μορφών πολυαπασχόλησης, της ανάπτυξης επίλεκτων αγορών, κλπ (Κουτσούρης 2004).

Ο Κουτσούρης (2004) επισημαίνει στην εργασία του ότι είναι φανερό ότι η εισαγωγή των εννοιών της αειφορίας και της συστημικής σκέψης σηματοδοτούν την ανάγκη σημαντικής αναθεώρησης των μέχρι σήμερα δεδομένων, μεταξύ άλλων, και στο χώρο της αγροτικής εκπαίδευσης – κατάρτισης.

Ειδικότερα, η αειφόρος γεωργία και αγροτική ανάπτυξη αφορούν σε ένα σύστημα που πρέπει να επιδιώκει τους παρακάτω στόχους:

- Την μείωση της χρήσης εξωτερικών και μη-ανανεώσιμων εισροών οι οποίες εν δυνάμει επηρεάζουν αρνητικά το περιβάλλον ή την υγεία των γεωργών και των καταναλωτών
- Την πλήρη συμμετοχή των γεωργών και των ανθρώπων της υπαίθρου σε όλες τις διαδικασίες της ανάλυσης προβλημάτων, της λήψης αποφάσεων, της υλοποίησης, παρακολούθησης και αξιολόγησης αναπτυξιακών σχεδίων, συμπεριλαμβανόμενης της ανάπτυξης τεχνολογίας, της προσαρμογής και της διάδοσής της
- Μια πιο ισομερή πρόσβαση στους παραγωγικούς πόρους και τις ευκαιρίες
- Μια πιο παραγωγική χρήση της τοπικής γνώσης και των σχετικών πρακτικών
- Την ενίσχυση της αυτοδυναμίας των γεωργών και των ανθρώπων της υπαίθρου
- Μια βελτιωμένη αντιστοιχία μεταξύ παραγωγικών προτύπων, παραγωγικού δυναμικού και περιβαλλοντικών περιορισμών ώστε να διασφαλιστεί η μακροχρόνια βιωσιμότητα του επιπέδου παραγωγής και γενικότερα όλων των όψεων του αγροτικού χώρου.

Κατά συνέπεια, και τα συστατικά στοιχεία του εκπαιδευτικού συστήματος και των συστημάτων κατάρτισης στο γεωργικό ή ευρύτερο αγροτικό χώρο οφείλουν να ακολουθήσουν αυτές τις κατευθυντήριες γραμμές. Αυτό προφανώς δεν θα γίνει αυτόματα. Η εκπαίδευση είναι ταυτόχρονα ο φορέας αλλαγής αλλά και εμπόδιο στην

αλλαγή. Είναι φανερό ότι οι αλλαγές θα είναι μάλλον αργές και θα συναντήσουν αντιστάσεις.

Παρόλα αυτά η αλλαγή αυτή είναι κρίσιμης σημασίας για όλη την κοινωνία. Όσον μάλιστα αφορά στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, αυτή, ως γνωστόν, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο τόσο στην έρευνα όσο και στην εκπαίδευση ειδικών και στελεχών σε όλα τα πεδία και επίπεδα και η σημασία του μετασχηματισμού της είναι αυτονόητη. Συνολικά δε, η εκπαίδευση οφείλει να έχει ως στόχο την προώθηση μεγαλύτερης κατανόησης και ενημερότητας και την επινόηση νέων τεχνικών και ‘εργαλείων’ ώστε να διευκολύνει τους ανθρώπους στη λήψη αποφάσεων στη βάση της επαρκούς πληροφόρησης και των ηθικών αρχών. Με άλλα λόγια, η εκπαίδευση πρέπει να εντείνει την ανησυχία των ατόμων όσον αφορά στις τρέχουσες μη αειφόρες πρακτικές και, παράλληλα, να προωθήσει τις δυνατότητες μετασχηματισμού του κοινωνικού οράματος και την αντιμετώπιση και τον έλεγχο των εν δυνάμει αλλαγών.

Ο Maalouf (1988) υποστηρίζει ότι τα προγράμματα γεωργικής και αγροτικής ανάπτυξης μπορούν να είναι επιτυχημένα εφόσον έχουν σαν βάση τους την αποτελεσματική συμμετοχή και στήριξη όλων των παραγόντων ξεκινώντας από το επίπεδο του καθορισμού των ακολουθούμενων πολιτικών και φτάνοντας μέχρι το επίπεδο των παραγωγών. Όμως όλοι αυτοί οι παράγοντες πρέπει να κατέχουν την απαιτούμενη γνώση, τα προσόντα και την συμπεριφορά για να φέρουν εις πέρας τις υποχρεώσεις τους. Για αυτό το λόγο η γεωργική εκπαίδευση παίζει καθοριστικό ρόλο στις προσπάθειες για την ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών. Για την βελτίωση της υπάρχουσας παγκόσμιας κατάστασης, όπως αυτή καταγράφεται σύμφωνα με τις αναφορές του Παγκόσμιου Οργανισμού Γεωργίας και Τροφίμων (F.A.O.), προτείνονται τα εξής:

1. Τα ιδρύματα ανώτατης γεωργικής εκπαίδευσης θα πρέπει να υπεισέρχονται στην διαδικασία την αγροτικής ανάπτυξης με την συμμετοχή τους στις ανάλογες δραστηριότητες έτσι ώστε να καθορίζουν τις αναπτυξιακές πολιτικές.
2. Αυτά τα ιδρύματα θα πρέπει να αναπτύξουν εκπαιδευτικά προγράμματα τα οποία να ανταποκρίνονται στις ανάγκες της ανάπτυξης παρέχοντας γνώση και δεξιότητες οι οποίες απαιτούνται για την κάλυψη των αναγκών των πολιτών και την λύση των τεχνικών και κοινωνικό-οικονομικών προβλημάτων.
3. Θα πρέπει να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στην βελτίωση της ποιότητας της διδασκαλίας και της πρακτικής άσκησης.

4. Τα ίδια ιδρύματα θα πρέπει να αναλάβουν ηγετικό ρόλο στον καθορισμό των γεωργικών και πρακτικών συστημάτων σε εθνικό επίπεδο.
5. Η έρευνα θα πρέπει να είναι αναπόσπαστο κομμάτι των εκπαιδευτικών προγραμμάτων των γεωργικών ιδρυμάτων και τα πεδία της έρευνας θα πρέπει να περιλαμβάνουν θέματα σχετικά με τα ενδιαφέροντα των μικρών και φτωχών γεωργών και πρέπει να μετρούνται οι επιπτώσεις της.
6. Θα πρέπει να ενθαρρύνεται η περιφερειακή και διαπεριφερειακή συνεργασία των ιδρυμάτων ανώτατης γεωργικής εκπαίδευσης.

4.5 ΑΠΕ

Σύμφωνα με την έρευνα του Chaibi (2004) οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας μπορούν να συνδράμουν καθοριστικά στην ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών της Τυνησίας. Πρέπει όμως να δοθεί προτεραιότητα σε τρία σημεία. Πρώτον στις απαιτούμενες συνεργασίες σε διεθνές επίπεδο, εκτός από το εθνικό, για την χρήση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας. Συνεργασίες με ερευνητικά ινστιτούτα, πανεπιστήμια και οργανισμούς οι οποίες θα προάγουν και θα βελτιώνουν την χρήση των Α.Π.Ε. Δεύτερον στην χρήση και προώθηση των ενδογενών τεχνολογιών, του τοπικού εργατικού πληθυσμού και της τοπικής τεχνογνωσίας. Έτσι δημιουργούνται πλεονεκτήματα για τους κατοίκους των αγροτικών περιοχών χωρίς να διαταράσσονται τα έθιμα τους και ο τρόπος ζωής τους. Τρίτον είναι απαραίτητη η κατάρτιση ενός πιλοτικού σχεδίου έτσι ώστε να ελεγχθεί η βιωσιμότητα του προγράμματος. Με αυτό τον τρόπο ελέγχεται η απόδοση του σχεδίου υπό τυπικές συνθήκες εργασίας.

Ο Ardehali (2006) στην έρευνα του υποστηρίζει ότι οι αγροτικές περιοχές του Ιράν συνδέονται άμεσα με την γεωργία χωρίς καμιά διαφοροποίηση της αγροτικής παραγωγής. Αυτές οι κοινωνίες στηρίζονται στην λειτουργία μιας ή δυο μεγάλων επιχειρήσεων. Αυτή είναι μια πολύ λεπτή κατάσταση και για να εξασφαλιστεί οικονομική και κοινωνική βιωσιμότητα θα πρέπει να υπάρξει κάποια διαφοροποίηση. Η ανάλυση έδειξε ότι παρόλο που υπάρχουν πολλές ανανεώσιμες και μη πηγές ενέργειας, προβλήματα όπως τα ηθικά εμπόδια και η έλλειψη της κατάλληλης νοοτροπίας για την ενέργεια εμποδίζουν την τόσο απαραίτητη ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών του Ιράν.

Πιο συγκεκριμένα οι παράγοντες που είναι υπεύθυνοι για την καθυστερημένη αγροτική ανάπτυξη του Ιράν είναι: η έλλειψη κατανόησης της σημασίας της

ενέργειας (υψηλά επιδοτούμενα ορυκτά καύσιμα και ηλεκτρική ενέργεια), χαμηλό και μη τακτικό εισόδημα (λόγω της φύσης της κρατικά υποστηριζόμενης αγοράς εργασίας), έλλειψη της κατάλληλης διαχείρισης και των απαραίτητων υποδομών για ενεργειακά θέματα, άνιση ανάπτυξη μεταξύ των περιοχών της χώρας (επενδύσεις κυρίως σε κρατική περιουσία).

Η κυβέρνηση για την αντιμετώπιση των παραπάνω προβλημάτων ακολούθησε συγκεκριμένες στρατηγικές όπως την ανάπτυξη και αναθεώρηση της σχετικής με την ενέργεια νομοθεσίας που επηρεάζει την αγροτική ανάπτυξη, την κατασκευή σημαντικών υποδομών όπως δρόμοι, δίκτυο ύδρευσης, φράγματα για άρδευση και πόσιμο νερό, δίκτυα φυσικού αερίου, εγκαταστάσεις τηλεπικοινωνιών και ηλεκτροδότησης, παροχή κοινωνικής βοήθειας υπό την μορφή κέντρων για την δημιουργική απασχόληση των νέων, εγκατάσταση βιομηχανιών οι οποίες χρησιμοποιούν τοπικούς πόρους με αποτέλεσμα την αύξηση της συμμετοχής της υπαίθρου στην παραγωγική διαδικασία και την αύξηση του αγροτικού εισοδήματος και τέλος την προώθηση της συμμετοχής της τοπικής αγροτικής κοινότητας στην κοινωνική ανάπτυξη.

Η σωστή κατανομή των επιδοτήσεων, η εκμετάλλευση των φυσικών πόρων και η υιοθέτηση νέων νόμων θα έχουν σημαντική επιρροή στη μελλοντική ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών του Ιράν. Για να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα που σχετίζονται με την αργή ενεργειακή ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών απαιτείται η υιοθέτηση μιας ενεργειακής πολιτικής η οποία να αναμορφώσει το υπάρχον καθεστώς κατανομής των επιδοτήσεων, να ενσωματώσει τα προγράμματα και τις ευκαιρίες για την ενέργεια στις αγροτικές περιοχές στις εθνικές πολιτικές, να βελτιώσει την επιχειρηματική αποτελεσματικότητα του κάθε τομέα, να σχεδιάσει προγράμματα τα οποία θα ενθαρρύνουν την ανάπτυξη των Α.Π.Ε., να πετύχει έναν αποτελεσματικό διάλογο για την μεταφορά της τεχνολογίας και των ικανοτήτων διοίκησης και τέλος να ενθαρρύνει την συμμετοχή των τοπικών οργανισμών και αρχών, του παραγωγικού ιδιωτικού τομέα, των χρηματοοικονομικών και ακαδημαϊκών ιδρυμάτων στην ικανοποίηση των αναγκών της αγροτικής ανάπτυξης. Για να καλυφθούν οι ανάγκες των αγροτικών περιοχών σε ενέργεια θα πρέπει να δημιουργηθούν εργοστάσια Α.Π.Ε. τοπικά στις διάφορες περιοχές της χώρας ανάλογα με το δυναμικό της καθεμιάς από αυτές. Πιο συγκεκριμένα υδροηλεκτρική και γεωθερμική στις βόρειες και δυτικές περιοχές, αιολική στις ανατολικές και νότιες και ηλιακή στις κεντρικές ερημικές περιοχές.

4.6 ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ

Ο Furst (2007) υποστηρίζει ότι τα προγράμματα Leader πρέπει να αναπτύσσονται σε τοπική βάση, να είναι οργανωμένα «από τα κάτω προς τα επάνω», να βασίζονται σε τοπικές/περιφερειακές εταιρικές σχέσεις δημοσίου-ιδιωτικού τομέα και να είναι σχεδιασμένα με βάση μια ολοκληρωμένη, πολυτομεακή προσέγγιση. Αυτές είναι οι συνιστώσες της «τοπικής διακυβέρνησης». Η τοπική διακυβέρνηση αναφέρεται σε νέους τρόπους τοπικής αυτοδιαχείρισης και συνεργασίας με κύρια χαρακτηριστικά τους:

- Την ενθάρρυνση των τοπικών συντελεστών να επιλύουν κοινά προβλήματα ή να θέτουν κοινούς στόχους.
- Δίκτυα τα οποία παρέχουν δυνατότητες αλληλεπίδρασης στους διάφορους συντελεστές (σε πολιτικό, οικονομικό επίπεδο και μέσω της δημιουργίας ενώσεων).
- Οριζόντιες μορφές αλληλεπίδρασης μέσω της επιχειρηματολογίας και της διαπραγμάτευσης.
- Μια σειρά συμφωνημένων κανόνων και συμβάσεων.
- Την ενσωμάτωση στα υφιστάμενα θεσμικά πλαίσια, γεγονός το οποίο περιορίζει την αυτονομία των δικτύων (πολυεπίπεδη διακυβέρνηση).

Η τοπική διακυβέρνηση απαιτεί ένα ελάχιστο επίπεδο θεσμοποίησης (κανόνες) όσον αφορά τη στελέχωση, το δικαίωμα εξόδου, τη λήψη αποφάσεων, τη συμμόρφωση κλπ., καθώς και μια οργανωτική μονάδα για την εκπλήρωση των καθημερινών διοικητικών καθηκόντων. Εντούτοις, δεν έχει ακόμη διατυπωθεί ένας κοινώς αποδεκτός ορισμός. Η συζήτηση φαίνεται να περιστρέφεται περισσότερο γύρω από τις νέες προκλήσεις σε περιφερειακό επίπεδο τις οποίες δεν αντιμετώπισαν επαρκώς οι υφιστάμενοι θεσμοί. Στις νέες απαιτήσεις περιλαμβάνονται οι αυξανόμενες εξαρτήσεις και ανάγκες για συνεργασία μεταξύ των δημόσιων και ιδιωτικών συντελεστών (εταιρικές σχέσεις δημοσίου – ιδιωτικού τομέα, καθεστώτα αειφόρου ανάπτυξης), οι εντεινόμενες προσπάθειες περιφερειοποίησης του ρόλου του κράτους ως «ενδυναμωτή» κ.λπ. Ο ευκολότερος τρόπος αντιμετώπισης αυτών των αναγκών είναι η οργάνωση συνεργασιών βασισμένων σε δίκτυα. Μορφές συνεργασίας περισσότερο θεσμοποιημένες συνεπάγονται σημαντικό κόστος (τόσο

πολιτικό όσο και οργανωτικό), ιδίως εφόσον περιορίζουν την αυτονομία των υφιστάμενων συμμετεχόντων οργανισμών.

Θεωρητικά, η έννοια της τοπικής διακυβέρνησης δεν είναι καινούργια. Θα μπορούσε να βασιστεί στις υπάρχουσες θεωρίες περί καθεστώτων αστικής διακυβέρνησης, νεοκορπορατισμού, δικτύων, λεσχών ή ακόμη και οικονομικών θυλάκων. Αυτό που είναι καινούργιο είναι η μετάβαση του αντίστοιχου παραδείγματος προς την τοπική αυτό-διακυβέρνηση, τη «δύναμη των αδυνάτων δεσμών», τη διατομεακή συνεργασία κ.λπ. Παρατηρείται συνεργασία μεταξύ συντελεστών με διαφορετική συλλογιστική δράσης: οι πολιτικοί συντελεστές είναι προσηλωμένοι στο χώρο — στραμμένοι προς την εδαφική εξουσία και το εκλογικό τους σώμα· οι οικονομικοί συντελεστές είναι λειτουργικά προσανατολισμένοι ανάλογα με τις αγορές και την κερδοφορία, ενώ οι εθελοντικές οργανώσεις συνδυάζουν λειτουργικούς και εδαφικούς προσανατολισμούς εστιασμένους μεν σε συλλογικές αποστολές (λειτουργική προσέγγιση) αλλά βασισμένους σε συμμετοχές χωρικής οργάνωσης και σε προσωπικές επαφές. Η τοπική διακυβέρνηση λειτουργεί, ως εκ τούτου, μεταξύ εδραιωμένων οργανισμών, όχι ως εναλλακτικός αλλά ως συμπληρωματικός μηχανισμός των υφιστάμενων τρόπων διακυβέρνησης. Η τοπική διακυβέρνηση υπόκειται σε κανόνες οι οποίοι βασίζονται, όμως, σε κοινωνικά πρότυπα (πολιτισμό, παράδοση), συμβόλαια ή/και συμβάσεις.

Στη συνέχεια ο Furst θέτει 8 ερωτήσεις που σχετίζουν την τοπική διακυβέρνηση με το πρόγραμμα αγροτικής ανάπτυξης Leader παραθέτοντας παράλληλα και τις απαντήσεις.

1. Πρέπει να υπερισχύσουν οι λειτουργικοί τρόποι διακυβέρνησης;

Οι θεωρητικές συζητήσεις έχουν οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι η τοπική διακυβέρνηση δεν μπορεί να γίνει αντιληπτή παρά μόνο ως λειτουργική. Ειδάλλως, θα ερχόταν σε κατάσταση έντονου ανταγωνισμού με τους εδραιωμένους φορείς λήψης πολιτικών αποφάσεων οι οποίοι έχουν κατά κανόνα εδαφική βάση. Το Leader ευνοεί, ωστόσο, τη χωρική προσέγγιση, η οποία συνεπάγεται τη στελέχωση σε αντιπροσωπευτική βάση. Εντούτοις, το συνεπαγόμενο αυξημένο κόστος διεκπεραίωσης μπορεί να αντισταθμιστεί με την αξιοποίηση των κοινωνικό-συναισθηματικών δεσμών που προκύπτουν από τη «δύναμη του τόπου». Με την ανάληψη τοπικής ευθύνης από τις ομάδες του Leader, η δεσμευτική δύναμη του τόπου ενδέχεται να αυξηθεί.

2. Πρέπει οι ρυθμίσεις της διακυβέρνησης να οδηγούν σε δεσμευτικές αποφάσεις;

Η απάντηση είναι, σε γενικές γραμμές, αρνητική, διότι κάτι τέτοιο προϋποθέτει την εγκαθίδρυση ενός ανώτερου θεσμικού πλαισίου και καλύτερη νομιμοποίηση, συν το γεγονός ότι ενέχει τον κίνδυνο συγκρούσεων με τις τοπικές αυτοδιοικήσεις. Παρ' όλα αυτά, τα δίκτυα διακυβέρνησης μπορούν να κινητοποιούν υψηλόβαθμο προσωπικό μόνο εφόσον αυτό κρίνεται σκόπιμο, γεγονός το οποίο υποδηλώνει ότι είναι σε θέση να επιλύουν προβλήματα και, κατά συνέπεια, να λαμβάνουν αποφάσεις οι οποίες υλοποιούνται. Η λύση στο πρόβλημα είναι η αυτοδέσμευση των συμμετεχόντων συντελεστών.

3. Είναι επαρκής η νομιμοποίηση εκ του αποτελέσματος ή χρειάζεται να συμπληρωθεί από τη νομιμοποίηση της διαδικασίας;

Οι δυτικές δημοκρατίες εδράζονται στη νομιμοποίηση της διαδικασίας (άμεσα εκλεγμένοι αντιπρόσωποι), ενώ τα δίκτυα νομιμοποιούνται με βάση τα αποτελέσματά τους. Αλλά ακόμη και με τη νομιμοποίηση εκ του αποτελέσματος, εξακολουθεί να υφίσταται η ανάγκη σύνδεσης των αποφάσεων που λαμβάνονται από τα δίκτυα με τα θεσμικά όργανα που αναλαμβάνουν την υλοποίησή τους (πολυεπίπεδη διακυβέρνηση)

4. Πώς μπορεί να διασφαλιστεί μια ισόρροπη αντιμετώπιση όλων των πτυχών (οικονομική, οικολογική, κοινωνική);

Σε γενικές γραμμές, στις οικονομικές πτυχές αποδίδεται μεγαλύτερη προτεραιότητα λόγω της μεγαλύτερης επίδρασής τους στην περιφερειακή ανάπτυξη και ευημερία καθώς και της στενής τους σύνδεσης με κοινωνικούς προβληματισμούς (χώροι εργασίας). Αντιθέτως, οι οικολογικές πτυχές θεωρούνται λιγότερο συναφείς. Μια μέθοδος πρόληψης των ανισορροπιών θα μπορούσε να είναι η θέσπιση μηχανισμών ελέγχου ή η εισαγωγή διαδικασιών αναστοχασμού (reflexive) στη λήψη αποφάσεων (π.χ. διαδικασίες περιβαλλοντικής αξιολόγησης, χωρικής αξιολόγησης, κοινωνικής αξιολόγησης). Ένας άλλος τρόπος είναι η στελέχωση με τα «κατάλληλα» πρόσωπα, τα οποία πρέπει να διαθέτουν ευρύ και συνεργατικό πνεύμα για την εξεύρεση «δίκαιων» λύσεων. Οι προσεγγίσεις που παρατηρούνται στην πράξη στηρίζονται σε μεγάλο βαθμό στον αυτοέλεγχο και την αυτοπειθαρχία των συμμετεχόντων συντελεστών καθώς και στην αυτοαξιολόγηση.

5. Πώς μπορεί μια διατομεακή περιφερειακή προσέγγιση (Leader) να ενταχθεί σε μια γραφειοκρατική δομή χωρισμένη σε κάθετα και τομεακά τμήματα;

Ο βέλτιστος τρόπος επίτευξης της διατομεακής ολοκλήρωσης είναι ανά έργο. Όμως η προσέγγιση αυτή αποκαλύπτει τα όριά της όταν οι προτεραιότητες ανά έργο δεν

ενσωματώνονται στα περιφερειακά προγράμματα και όταν ο περιφερειακός συντονισμός παρεμποδίζεται από τομεακές ιεραρχίες. Ως εκ τούτου, το Leader μεταφέρει τις προσπάθειες διατομεακού συντονισμού στο εθνικό επίπεδο.

6. Υπάρχει σύγκρουση μεταξύ των ομάδων του Leader και της ανάγκης αυτονομίας της τοπικής αυτοδιοίκησης;

Οι συγκρούσεις είναι συμφυείς με τον συγκεκριμένο μηχανισμό, όμως η μεθοδολογία του Leader μπορεί να επιλύσει το πρόβλημα ενσωματώνοντας ενεργά τις τοπικές αυτοδιοικήσεις στις ρυθμίσεις της διακυβέρνησης. Εντούτοις, λόγω της χωρικής διάστασης του Leader, οι ρυθμίσεις της διακυβέρνησης ενδέχεται να κλίνουν περισσότερο προς μια «κοινοτιστική» προσέγγιση, ιδίως εάν οι εκπρόσωποι της οικονομικής ζωής και της κοινωνίας των πολιτών είναι φειδωλοί ως προς τη δέσμευσή τους.

7. Μήπως οι ομάδες του Leader αποτελούν πρόσκαιρες ρυθμίσεις οι οποίες αποδιαρθρώνονται μόλις σταματήσει η εισροή κονδυλίων;

Αυτή είναι όντως η περίπτωση πολλών ρυθμίσεων τοπικής διακυβέρνησης, όμως το Leader είναι ένα μακροπρόθεσμο πρόγραμμα προσανατολισμένο στην «ενσωμάτωση», γεγονός το οποίο συνεπάγεται ότι στις ομάδες παρέχεται η δυνατότητα για μάθηση, ότι τα επιτυχή έργα προσελκύουν περισσότερους συντελεστές και ότι οι δεσμοί αλληλεπίδρασης των συμμετεχόντων συντελεστών γίνονται ολοένα και πιο πυκνοί (δημιουργία κοινωνικού κεφαλαίου): η επιτυχία γεννά επιτυχία και συνεχιστές

8. Χρειάζονται οι ομάδες του Leader ισχυρότερη θεσμοποίηση;

Προφανώς ναι, διότι με την αύξηση του αριθμού των συμμετεχόντων πρέπει να αποδοθεί μεγαλύτερη βαρύτητα στη διαφάνεια, στη λογοδοσία και την επίσημη εκπροσώπηση

Εν κατακλείδι, η τοπική διακυβέρνηση είναι πρωτίστως μια διαδικασία για τη βελτίωση της αλληλεπίδρασης μεταξύ συντελεστών σε ένα κατακερματισμένο και πολυδιασπασμένο θεσμικό πλαίσιο. Όμως, θα μπορούσε ομοίως να γίνει αντιληπτή ως μια έννοια της *αιφόρου ανάπτυξης*, δεδομένου ότι η τελευταία βασίζεται στη διακλαδική και τη διατομεακή συνεργασία των διαφόρων συντελεστών πέραν των τυπικών διαδικαστικών πρακτικών. Πρόκειται, ουσιαστικά, για ένα μηχανισμό μάθησης προσανατολισμένο προς τη συλλογική μάθηση, με την προοπτική της επακόλουθης αλλαγής του υφιστάμενου θεσμικού πλαισίου ούτως ώστε να καταστεί πιο αποτελεσματική η επεξεργασία των ζητημάτων της τοπικής διακυβέρνησης.

Η αγροτική ανάπτυξη είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο. Σύμφωνα με τον Douglas (2005) η πολιτική της διάσταση, η οποία σχετίζεται με την εξουσία, τους πόρους, την υπευθυνότητα, τις προτεραιότητες και τις επιλογές, αποτελεί μια κεντρική πτυχή της αγροτικής ανάπτυξης. Η τοπική διακυβέρνηση είναι το κεντρικό κομμάτι των αγροτικών πολιτικών συστημάτων. Οι παρεμβάσεις για την αναδιοργάνωση της τοπικής διακυβέρνησης είναι η πεμπτουσία των πρωτοβουλιών για την αγροτική ανάπτυξη. Υπάρχουν για να συμπληρώνουν, να ουδετεροποιούν ή να μειώνουν τις άλλες αναπτυξιακές πρωτοβουλίες. Ένας τρόπος για να κρίνεις τα προγράμματα και τις πολιτικές για την ανασυγκρότηση της τοπικής διακυβέρνησης είναι να βρεις το σημείο στο οποίο συμφωνούν με τις αρχές της αγροτικής ανάπτυξης τόσο σε επίπεδο διαδικασίας όσο και αποτελεσμάτων. Η αναδιοργάνωση της τοπικής διακυβέρνησης και ιδιαιτέρως της τοπικής αυτοδιοίκησης περιλαμβάνει σημαντικές παρεμβάσεις για την ζωή των αγροτικών κοινωνιών. Οι προτάσεις σε επίπεδο πιθανόν θετικών ή αρνητικών αποτελεσμάτων είναι πολλές και αβέβαιες. Τα αναμενόμενα αποτελέσματα επηρεάζονται άμεσα από την κατανομή της εξουσίας στην κοινωνία, ιδίως μεταξύ των διαφορών επιπέδων διακυβέρνησης, και από τις αξίες και τις ιδεολογικές συγκρούσεις των ισχυρών. Η ανασυγκρότηση της διακυβέρνησης των αγροτικών περιοχών είναι κεντρικής σημασίας για την αγροτική ανάπτυξη ιδιαιτέρως αν λάβει κανείς υπόψη του την σημασία των υγιών και βιώσιμων κοινωνιών και των σχέσεων μεταξύ αυτών και των τοπικών συστημάτων διακυβέρνησης. Σε καμία περίπτωση η όλη αυτή διαδικασία δεν είναι δευτερευούσης σημασίας σε σύγκριση με την οικονομική ανάπτυξη, τις κοινωνικές παροχές και τις επενδύσεις σε φυσικές υποδομές.

Ο Douglas εξέτασε την εφαρμογή των παραπάνω διαπιστώσεων σε μια μελέτη περίπτωσης στην αγροτική περιοχή Οντάριο του Καναδά. Οι παρεμβάσεις της δημόσιας πολιτικής μέσω της εφαρμογής των αρχών και των κριτηρίων της αγροτικής ανάπτυξης οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι η όλη διαδικασία σε επίπεδο αποτελεσμάτων είναι αμφίβολης αξίας και ότι είναι ανήθικη σε σχέση με το μοντέλο της αγροτικής ανάπτυξης. Παράλληλα τίθενται πολλά ερωτήματα και προκλήσεις για την αγροτική ανάπτυξη που περιλαμβάνουν την διακυβέρνηση και την εφαρμογή της στην πράξη.

Η Herbert-Cheshire (2000) υποστηρίζει ότι οι σύγχρονες στρατηγικές για την αγροτική ανάπτυξη της Αυστραλίας βασίζονται στις έννοιες της αυτοβοήθειας και εκ των έσω πρωτοβουλιών οι οποίες στηρίζονται στην τοπική κοινωνία. Αυτές

ενδυναμώνουν τους μεμονωμένους σε σχέση με τις δομές που επιβάλλουν τα κυβερνητικά προγράμματα. Παρόλο όμως που αυτές οι στρατηγικές δεν είναι καινούργιες στην Αυστραλία θεωρούνται υπό μια λειτουργιοκρατική θεώρηση σαν μια ένδειξη της προσπάθειας να περισκοπούν οι δημόσιες δαπάνες. Σκοπός της εργασίας μέσα στο πλαίσιο της κυβερνητικής θεώρησης είναι να εξετάσει τις απόψεις τις κυβέρνησης και των ειδικών για την ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών του Queensland και να προτείνει ότι αυτές οι στρατηγικές είναι ενδεικτικές μιας προχωρημένης φιλελεύθερης μορφής διακυβέρνησης η οποία επιδιώκει την διοίκηση διαμέσου της τοπικής κοινωνίας.

Από την ανάλυση της εργασίας φαίνεται ότι η κατάσταση της αγροτικής ανάπτυξης της Αυστραλίας όσον αφορά το επίπεδο της διοίκησης ακολουθεί την ίδια κατεύθυνση με την Αγγλία και την Ευρώπη. Συνοδεύεται από ορθολογιστικές ικανότητες οι οποίες δικαιολογούν τις νέες αυτές μορφές διοίκησης, την ανεπάρκεια του καπιταλιστικού συστήματος, το δικαίωμα των κατοίκων της υπαίθρου να επιλαμβάνονται τα προβλήματα τους και την ευρύτερη ανάγκη για προσαρμογή σε επίπεδο δομών. Τα σημερινά μοντέλα αγροτικής ανάπτυξης εξαρτώνται από τεχνικές οι οποίες επιδιώκουν την δημιουργία της αυτοδιοίκησης, επιχειρηματικότητας και κοινοτήτων οι οποίες έχουν την δυνατότητα να θέσουν σε εφαρμογή τα δικά τους προγράμματα αναδιάρθρωσης. Στη Αυστραλία η αγροτική ανάπτυξη εξακολουθεί να είναι εξειδικευμένη και απουσιάζει η οποιαδήποτε απλή ή αναλυτική πολιτική για την ανάπτυξη της υπαίθρου. Όπως διαφαίνεται από τα κρατικά στρατηγικά σχέδια, από τα συνέδρια για την ανάπτυξη της υπαίθρου και από τις συμβουλές των ειδικών μέσα από την συζήτηση για την αγροτική ανάπτυξη της Αυστραλίας προκύπτει η ιδεολογία της ενδυνάμωσης και της αυτοβοήθειας της τοπικής κοινωνίας. Ο στόχος για το μέλλον είναι η επισήμανση αυτή της ανάπτυξης έτσι ώστε να δούμε να αυτή η ιδεολογία μπορεί να καθιερωθεί σαν μια επίσημη στρατηγική για την αγροτική αναγέννηση. Αξίζει επιπλέον να σημειωθεί ότι η απουσία της οποιασδήποτε σοβαρής κυβερνητικής προσπάθειας να διατυπώσει μια συνεκτική πολιτική για την αγροτική ανάπτυξη, συνοδεύεται από ένα κενό στην σχετική βιβλιογραφία.

Η εργασία καταλήγει με την διαπίστωση ότι οι ενδυναμωτικές επιδράσεις της αυτοβοήθειας θεωρούνται το μεγαλύτερο προτέρημα της, όμως έτσι προστίθεται το βάρος της ευθύνης στους κατοίκους.

4.7 ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Ο σχεδιασμός του αστικού και αγροτικού χώρου έχουν επηρεαστεί σημαντικά από την πορεία της περιβαλλοντικής πολιτικής στη διάρκεια αυτών των τριών τελευταίων δεκαετιών και γενικότερα από την εξέλιξη των αντιλήψεων για την ανάπτυξη. Σήμερα έχει γίνει αποδεκτό, σε πανευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο, ότι η φροντίδα για το περιβάλλον αποτελεί μια ουσιαστική συνιστώσα της αναπτυξιακής διαδικασίας και μάλιστα εκείνη που συνιστά την ποιοτική όψη της ανάπτυξης.

Συμφώνα με τους Μπεριάτο και Ψαλτόπουλο (2004) οι κύριες τάσεις της εξέλιξης των αντιλήψεων για την ανάπτυξη είναι αφενός η προσπάθεια σφαιρικότερης αντιμετώπισης των αναπτυξιακών προβλημάτων και αφετέρου η ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης. Με δεδομένα τα ανωτέρω, η αναπτυξιακή χωροταξική πολιτική κάθε χώρας οφείλει να χρησιμοποιεί την κατάλληλη μεθοδολογία με στόχο την ένταξη της περιβαλλοντικής φροντίδας στον σχεδιασμό του αστικού και αγροτικού χώρου. Ειδικά για τον αγροτικό χώρο και την ύπαιθρο, που αποτελεί το κατ' εξοχήν πεδίο προέλευσης και ύπαρξης του φυσικού περιβάλλοντος αλλά και σημαντικών στοιχείων πολιτιστικής κληρονομιάς, ο περιβαλλοντικός σχεδιασμός καλείται να στηρίξει αλλά και να μετασχηματίσει τις τομεακές πολιτικές, που αναφέρονται στις αγροτικές περιοχές, σε ολοκληρωμένες αναπτυξιακές δράσεις.

Πράγματι από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 η προσέγγιση που διέπει την αγροτική πολιτική στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) άλλαξε σημαντικά. Οι ανεπάρκειες της τομεακά προσανατολισμένης Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ), ζητήματα όπως η ασφάλεια των τροφίμων και η προστασία του περιβάλλοντος, σε συνδυασμό με την υιοθέτηση της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης (European Commission, 1997) αλλά και της ενδογενούς αναπτυξιακής προσέγγισης επέτειναν περαιτέρω την ανάγκη επαναπροσανατολισμού της ΚΑΠ και στην εξειδίκευση νέων εργαλείων άσκησης αναπτυξιακής πολιτικής για το αγροτικό χώρο. Έτσι, σταδιακά προέκυψε μία μετατόπιση του προσανατολισμού της πολιτικής αγροτικής ανάπτυξης της ΕΕ, προς την προσέγγιση της ολοκληρωμένης ανάπτυξης της υπαίθρου. Με βάση τα παραπάνω ζητήματα, θα μπορούσε κανείς να ισχυρισθεί ότι εδώ και αρκετά χρόνια επιχειρείται μία ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών απαιτήσεων (και παραμέτρων) στην αναπτυξιακή πολιτική της ΕΕ για τον αγροτικό χώρο. Βέβαια, η ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης σε ένα ολοκληρωμένο αναπτυξιακό σχέδιο για την ύπαιθρο αποτελεί μία σύνθετη διαδικασία, αφού προϋποθέτει την εξασφάλιση

συνέργειας και σύζευξης μεταξύ των περιβαλλοντικών και των άλλων τομεακών πολιτικών και μέτρων, όσο και (γενικότερα) την ύπαρξη διασύνδεσης του παραγωγικού συστήματος με την έννοια της προστασίας (Μπεριάτος και Ψαλτόπουλος 2004).

Στόχος της εργασίας τους είναι η διερεύνηση και αποτίμηση του ρόλου του περιβαλλοντικού σχεδιασμού στην πολιτική για την ανάπτυξη της υπαίθρου στην Ελλάδα. Η πολιτική για την ανάπτυξη της υπαίθρου στις ημέρες μας χαρακτηρίζεται από μία ολοκληρωμένη προσέγγιση, στο πλαίσιο της οποίας η αρμονική σχέση ανάμεσα στο περιβάλλον και την οικονομική δραστηριότητας αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση. Στη χώρα μας, είναι γεγονός ότι η περιβαλλοντική φροντίδα δεν έχει τύχει της ανάλογης προσοχής στην κατάρτιση και εφαρμογή των αναπτυξιακών προγραμμάτων και σχεδίων τόσο γενικά όσο και ειδικά ως προς την Ύπαιθρο. Αυτό οφείλεται κυρίως στον τρόπο με τον οποίο γίνεται ο σχεδιασμός και στη στρατηγική που ακολουθείται από τους παράγοντες που εμπλέκονται στις σχετικές διαδικασίες. Η ύπαρξη των σχετικών νομοθετικών διατάξεων (π.χ. Ν.1650/86, Ν. 2742/99, Καν. 1259/99, κλπ.) δεν αποτελεί ικανή συνθήκη και δεν εγγυάται πάντοτε την αποτελεσματικότητα του εγχειρήματος. Για το λόγο αυτό είναι ανάγκη να υπάρξει μια προσπάθεια προσαρμογής όλων των μηχανισμών και των φορέων (δημόσιες αρχές, ΜΚΟ, επιστημονική κοινότητα, ευρύ κοινό, κλπ.) σε μια στρατηγική που θα βασίζεται όχι μόνο σε απαγορευτικές κανονιστικές ρυθμίσεις, αλλά σε μια συμβασιακή λογική και διαδικασία όπου τα ενδιαφερόμενα μέρη θα συμφωνούν σε ένα κοινό σχέδιο, στηριζόμενα στα αμοιβαία οφέλη μιας διαπραγμάτευσης. Αυτό όμως προϋποθέτει πολλές και ριζικές αλλαγές σε πολιτικό καθώς και σε πολιτιστικό επίπεδο, δηλαδή αλλαγές συμπεριφορών και νοοτροπίας και κυρίως μια νέα ‘κουλτούρα’ συνεργασίας (Μπεριάτος και Ψαλτόπουλος 2004).

Οι Λουκάτος κ.α. (2003) στην εργασία τους προτείνουν ένα σχέδιο ολοκληρωμένης ανάπτυξης αγροτικών περιοχών στο νησιώτικο χώρο και συγκεκριμένα στην περιοχή της βόρειας Κεφαλληνίας (Δήμος Ερυσσού-Δήμος Πύλαρου). Βασικός στόχος του προτεινόμενου σχεδίου είναι ανάπτυξης είναι η δημιουργία των προϋποθέσεων για την αξιοποίηση του συνόλου των διαθέσιμων πόρων (φυσικών και ανθρωπογενών). Η στρατηγική ανάπτυξης της περιοχής επιλέχτηκε με ιδιαίτερη έμφαση στις αρχές της ολοκλήρωσης (integration) και της ισορροπίας, προωθώντας αφενός την αξιοποίηση του συνόλου των διαθέσιμων πόρων και δυνατοτήτων της περιοχής και αφετέρου εντάσσοντας στο σχεδιασμό την

ενδοχώρα, που παραμένει εξαιρετικά απομονωμένη και αποτελεί πραγματική δεξαμενή για την ανάπτυξη νέων εναλλακτικών μορφών τουρισμού.

Ο στόχος επιτυγχάνεται μέσα από την προώθηση ενός διαφοροποιημένου μοντέλου ανάπτυξης, στηριγμένου στην πολυδραστηριότητα, την κινητοποίηση του ανθρωπίνου δυναμικού, την αξιοποίηση του φυσικού περιβάλλοντος και της φυσικής κληρονομιάς, δίνοντας βάση στην ανάπτυξη του ελλείποντος στοιχείου της κάθε ενότητας. Έτσι στη μεν Έρυσσο, εκκινώντας από το φυσικό περιβάλλον/τοπίο και το μνημειακό πλούτο, προωθώντας συμπληρωματικά και μια σειρά δραστηριότητες παραγωγικού χαρακτήρα για τις οποίες εκδηλώνεται ενδιαφέρον από τους τοπικούς πρωταγωνιστές. Στη δε Πύλαρο, με άξονα την τοπική σημαντική κτηνοτροφική παραγωγή, καλείται ο περιηγητής/επισκέπτης να γνωρίσει την ενδοχώρα με τα στοιχεία των προσεισμικών οικισμών, τα λιγότερα εναπομείναντα μνημεία, τους τόπους παραγωγής και το ορεινό φυσικό περιβάλλον. Επίκεντρο είναι το κέντρο προώθησης της τοπικής παραγωγής, που αποτελεί προτεραιότητα πρώτης γραμμής για το Δήμο της περιοχής.

Εξειδικεύοντας την παραπάνω στρατηγική, οι στόχοι που τεθήκαν για την ανάπτυξη της περιοχής ήταν οι εξής:

- Μείωση του βαθμού απομόνωσης της περιοχής, καλύτερη ενσωμάτωση στο γίνεσθαι του νομού, διανοησιωτική επικοινωνία.
- Κινητοποίηση του τοπικού δυναμικού μέσα από ένα σχέδιο ολοκληρωμένης ανάπτυξης με άξονα τις νέες μορφές τουρισμού.
- Δημιουργία κινήτρων για εγκατάσταση νέων ανθρώπων (ντόπιοι και παλλινοστούντες).
- Βελτίωση συνθηκών διαβίωσης και επικοινωνίας.
- Ανάπτυξη αγροτικού τουρισμού, πράσινου τουρισμού, οικοτουρισμού.
- Προστασία και ανάδειξη του φυσικού περιβάλλοντος παράκτιας ζώνης αλλά και ενδοχώρας.
- Ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς (οικισμοί, μνημεία) και ένταξη τους σε δίκτυο αξιοποίησης.
- Εκσυγχρονισμός και διαφοροποίηση των αγροτικών εκμεταλλεύσεων.
- Ανάδειξη των τοπικών προϊόντων (σήματα ποιότητας, μεταποίηση και συσκευασία, δίκτυα διανομής).

Η φυσική κληρονομιά παίζει σημαντικό ρόλο στην διαδικασία της αγροτικής οικονομικής ανάπτυξης. Οι Courtney *et al* (2006) εξέτασαν τη φύση και το μέγεθος των τοπικών οικονομικών διασυνδέσεων που σχετίζονται με τη φυσική κληρονομιά σε τέσσερις περιοχές της Σκωτίας οι οποίες διαφέρουν σε επίπεδο περιφερειοποίησης και εξάρτησης από το φυσικό κεφάλαιο. Αναπτύχθηκε ένα σύστημα αναγνώρισης των δραστηριοτήτων της φυσικής κληρονομιάς και εφαρμόστηκε στην κάθε περιοχή. Το σύστημα διακρίνει τρεις κατηγορίες δραστηριοτήτων της φυσικής κληρονομιάς: πρώτον οι κύριες δραστηριότητες όπως η περιβαλλοντική διαχείριση, δεύτερον οι δραστηριότητες που σχετίζονται με την βασική παραγωγή και τις εξαγωγές των φυσικών πόρων όπως τα λατομεία, την κτηνοτροφία και τα δάση και τρίτον τις συσχετιζόμενες δραστηριότητες όπου η φυσική κληρονομιά είναι σημαντική για την εμπορική και οικονομική βιωσιμότητα των επιχειρήσεων. Αυτή η τελευταία κατηγορία των δραστηριοτήτων σύμφωνα με την ανάλυση έχει την μεγαλύτερη προοπτική για να δημιουργήσει τοπικά οικονομικά οφέλη μέσω της τάσης τους να συλλέγονται τοπικά. Επιπλέον συνεισφέρουν σημαντικά στην οικονομική βάση των υπό εξέταση περιοχών διαμέσου της πώλησης αγαθών και υπηρεσιών στους επισκέπτες.

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι οι κύριες δραστηριότητες (η διατήρηση του περιβάλλοντος, τουρισμός) έχουν μεγάλη συνεισφορά στις τοπικές οικονομίες των υπό εξέταση περιοχών σε επίπεδο απασχόλησης και δαπανών όπως επίσης και στις τοπικές αγροτικές οικονομίες υποστηρίζοντας εκείνες τις οικονομικές δραστηριότητες που σχετίζονται με την πραγματική ποιότητα του τοπικού κεφαλαίου. Σε ακολουθία με τα παραπάνω υποστηρίζεται η ενίσχυση των δημοσιών δαπανών για τις κύριες δραστηριότητες καθώς παίζουν σημαντικό ρόλο στην διατήρηση της βιωσιμότητας των αγροτικών κοινοτήτων της Σκωτίας. Παρόλα αυτά η συνεχής διαχείριση της φυσικής κληρονομιάς δεν πρέπει να θεωρείται δεδομένη δοθέντος ότι η οικονομική επιτυχία των συσχετιζόμενων δραστηριοτήτων εξαρτάται από την περιβαλλοντική ποιότητα, ενδεχομένως αυτές οι δραστηριότητες να πρέπει να κατέχουν μεγαλύτερο μέρος στην διαχείριση των φυσικών πόρων διαμέσου είτε της συμμετοχής είτε της οικονομικής βοήθειας. Επιπλέον διαφαίνεται η ανάγκη της αναγνώρισης του ευρύτερου ρόλου που διαδραματίζει η φυσική κληρονομιά και το περιβάλλον στις αγροτικές κοινωνίες σε επίπεδο υποστήριξης οικονομικών δραστηριοτήτων όπως αυτές που σχετίζονται με τον τουρισμό.

Τέλος η έρευνα ανέδειξε την σημασία του τοπικού γενικού πλαισίου στο οποίο οι αναπτυξιακές πολιτικές πρέπει να δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα ιδίως σε επίπεδο οικονομικών δομών, οικονομικών δραστηριοτήτων και εξάρτησης από το φυσικό κεφάλαιο. Το ιστορικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο είναι εξίσου σημαντικό, με αποτέλεσμα την δυσκολία της ενθάρρυνσης της ανάπτυξης σε συγκεκριμένους τομείς. Επιπλέον η προοπτική της ανάπτυξης των σχετικών με την φυσική κληρονομιά παραγόντων περιορίζεται από συγκεκριμένους παράγοντες όπως η περαιτέρω αξιοποίηση της φέρουσας ικανότητας του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων χωρίς όμως να καταστρέφονται οι πηγές τους. Για μια ακόμη φορά επαναλαμβάνεται η ανάγκη για βιώσιμη διαχείριση της φυσικής κληρονομιάς.

Ο Αλέγρας (2003) επιχειρεί μια διαφορετική προσέγγιση της ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών συνδυάζοντας την με το περιβάλλον και την αγροτική διαφοροποίηση. Πιο συγκεκριμένα για τις λιγότερο ευνοημένες αγροτικές περιοχές, η υποχώρηση της πρωτογενούς δραστηριότητας προκρίνει νέες επιλογές, όπως την αγροτική διαφοροποίηση (πολυτομεακή προσέγγιση της αγροτικής ανάπτυξης), οι οποίες αναφέρονται στο τοπικό επίπεδο και στηρίζονται σε δυο κυρίως συγκριτικά πλεονεκτήματα, το περιβάλλον και την τοπική τεχνογνωσία και παράδοση. Επιπροσθέτως η διαρκώς αυξανόμενη σημασία του περιβάλλοντος στην ποιότητα ζωής που οδηγεί τους κατοίκους των αστικών περιοχών σε διαρκή αναζήτηση των περιβαλλοντικών αγαθών του αγροτικού χώρου (φυσικό τοπίο, αναψυχή, «καθαρά αγροτικά προϊόντα»), σε συνδυασμό με την υποχρεωτική ενσωμάτωση περιβαλλοντικών παραμέτρων στις τομεακές οικονομικές πολιτικές, προσδίδουν και πάλι μια κυρίαρχη θέση στο φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον, στα πλαίσια της διαδικασίας της αγροτικής ανάπτυξης. Παράλληλα, το περιβάλλον ποιότητας αποτελεί ένα σοβαρό συγκριτικό πλεονέκτημα στο σχεδιασμό της τοπικής και περιφερειακής ανάπτυξης.

Για το κρίσιμο ζήτημα της ανάπτυξης των λιγότερο ευνοημένων αγροτικών περιοχών, η αγροτική διαφοροποίηση, που στηρίζεται στις τοπικές πρωτοβουλίες και αντιμετωπίζει το περιβάλλον ως ένα εν δυνάμει ουσιαστικό πόρο ανάπτυξης, αποτελεί μια αξιόπιστη λύση, η οποία όμως προϋποθέτει την ύπαρξη μακροπρόθεσμων στρατηγικών και κρίσιμων επιλογών οργάνωσης και λειτουργίας των αγροτικών περιοχών. Η ολοκληρωμένη πολυτομεακή προσέγγιση της ανάπτυξης των λιγότερο ευνοημένων περιοχών βασίζεται κυρίως στην αξιοποίηση των περιβαλλοντικών πόρων, στους οποίους συμπεριλαμβάνεται το φυσικό περιβάλλον,

το αγροτικό τοπίο, και η πολιτιστική κληρονομιά των χωρίων και του αγροτικού χώρου.

Η εμπειρία από την ανάπτυξη τοπικών προγραμμάτων αγροτικής διαφοροποίησης (κυρίως μέσα από την Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader και των γεωργικών κανονισμών της Ε.Ε.) έχει δείξει ότι το περιβάλλον μπορεί να αποτελέσει άμεσο πόρο ανάπτυξης οικονομικών δραστηριοτήτων και ουσιαστική προϋπόθεση ενίσχυσης των τοπικών οικονομιών. Οι δυνατότητες αυτές είναι εξαιρετικά σημαντικές και μπορούν να αξιοποιηθούν από τις αγροτικές περιοχές. Μερικές από αυτές τις δυνατότητες σύμφωνα με τον Αλέγρα είναι:

- *Η ανάπτυξη προϊόντων και υπηρεσιών αγροτουρισμού, οικοτουρισμού ή πράσινου τουρισμού και εν γένει ήπιων μορφών τουρισμού.* Το αγροτικό τοπίο, η φάρμα, το σπιτικό φαγητό, η περιήγηση και η άθληση στο φυσικό τοπίο, η ανακάλυψη του φυσικού πλούτου, η ανάπτυξη εκπαιδευτικών διαδικασιών μάθησης της φύσης και παράλληλη παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών τοπικής παράδοσης (χειροτεχνία κλπ) αποτελούν πραγματικές ευκαιρίες για τις αγροτικές περιοχές, οι οποίες έχουν το πλεονέκτημα της χαμηλής κλίμακας παραγωγής προϊόντων και υπηρεσιών και κατά συνέπεια της απαίτησης μικρής μερίδας από την αγορά για την πώληση. Η μεγάλη ζήτηση για προϊόντα και υπηρεσίες αυτού του τύπου μπορεί να οδηγήσει τις αγροτικές περιοχές στο λάθος της μαζικής παραγωγής και πώλησης, γεγονός που θα προκαλέσει την απώλεια των χαρακτηριστικών τους και μακροπρόθεσμα τον εκφυλισμό της αναπτυξιακής διαδικασίας. Επίσης πρέπει απαραίτητα να υφίσταται προσδιορισμός της «φέρουσας» ικανότητας ή της «οικολογικής χωρητικότητας» της κάθε περιοχής για την επίτευξη της αειφορίας.
- *Η παραγωγή «καθάρων» προϊόντων με την ενθάρρυνση της ανάπτυξης της βιολογικής γεωργίας και κυρίως της βιολογικής κτηνοτροφίας σύγχρονες και τεχνολογικά αναβαθμισμένες εκμεταλλεύσεις.* Οι εξελίξεις στον τομέα της μοριακής γεωργίας, οι ασθένειες που παρατηρούνται κυρίως στη ζωική παραγωγή λόγω της υπερεντατικής εκμετάλλευσης του ζωικού κεφαλαίου και το πέρασμα των βλαβερών ιχνοστοιχείων των φυτοφαρμάκων στην τροφική αλυσίδα, οδηγούν τους καταναλωτές ολοένα και περισσότερο στα καθαρά προϊόντα. Οι αγροτικές περιοχές, που με συγκεκριμένη ταυτότητα παραγωγής καθάρων προϊόντων θα εισέλθουν στη διαφαινόμενη μεγάλη αγορά, θα έχουν μακροπρόθεσμα, σημαντικό αναπτυξιακό πλεονέκτημα.

- *Η ανάπτυξη υπηρεσιών προστασίας και διαχείρισης στις ευαίσθητες ή απειλούμενες περιοχές χλωρίδας και άγριας πανίδας και ορνιθοπανίδας.* Η προστασία των περιοχών αυτών προσφέρει μεγάλες δυνατότητες ανάπτυξης υπηρεσιών υποστήριξης, όπως παρατηρητήρια άγριας ζωής, κέντρα εκπαίδευσης, ανάπτυξη έντυπου και ηλεκτρονικού υλικού πληροφόρησης προς πώληση, οικολογικά μουσεία και ψυχαγωγικές υπηρεσίες.
- *Η αξιοποίηση εναλλακτικών τοπικών φυσικών πόρων και ενεργειακών πόρων.* Η παραγωγή εναλλακτικών γεωργικών προϊόντων, όπως φαρμακευτικά ή αρωματικά βότανα, ιαματικά λουτρά, ξυλοκάρβουνα, μέλι, τοπικά παραδοσιακά ζωικά προϊόντα μικρής κλίμακας παραγωγής, η ανάπτυξη ενεργειακών καλλιεργειών και η αξιοποίηση της βιομάζας, της ηλιακής και αιολικής ενέργειας και του νερού για την τοπική παραγωγή ενέργειας, αποτελούν ουσιαστικές δυνατότητες οικονομικής ανάπτυξης.
- *Η δημιουργία νέων υπηρεσιών περιβαλλοντικής διαχείρισης και προστασίας.* Όπως η επισκευή, η συντήρηση και σήμανση μικρών αγροτικών δρόμων και μονοπατιών, η διαχείριση δασών και προστατευόμενων χώρων, η εξυγίανση ποταμών, ρεμάτων αποτελούν νέες δυνατότητες για την τοπική ανάπτυξη.
- *Στον τομέα του πολιτισμού.* Η αξιοποίηση του αγροτικού πολιτισμού, η ανανέωση των χωρίων, η διάσωση και ανάδειξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, οι πολιτιστικές διαδρομές, η οργάνωση και διάδοση πολιτιστικών δραστηριοτήτων, η ανάδειξη και αξιοποίηση της τοπικής παράδοσης (πανηγύρια, γιορτές), η δημιουργία μόνιμης πολιτιστικής υποδομής, η αξιοποίηση της παραδοσιακής τεχνογνωσίας και η ανάπτυξη βιοτεχνιών τοπικής τέχνης, αποτελούν μερικές μόνο από τις αναρίθμητες δυνατότητες που προσφέρει ο τομέας του πολιτισμού για την αγροτική ανάπτυξη.

4.8 ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ

Η ενσωμάτωση των οικονομικών μεταναστών στην κοινωνία της υπαίθρου συνδέεται άμεσα με την υψηλή παρουσία τους τόσο στον αγροτικό τομέα όσο και στους μη αγροτικούς τομείς της ελληνικής υπαίθρου. Η συνεισφορά των μεταναστών υπήρξε αρκετά σημαντική κυρίως όσον αφορά την μείωση των ελλειμμάτων σε εργατικό δυναμικό και στην εξασφάλιση φτηνής, ευέλικτης εργασίας σε ένα πρώτο χρόνο, ενώ αργότερα η σημαντική διαθεσιμότητα ημειδικευμένης και/ή ανειδίκευτης

εργασίας αποτέλεσε την βάση για την ευρύτερη επέκταση της απασχόλησης τους σε όλο και περισσότερες κατηγορίες θέσεων εργασίας. Ταυτόχρονα η παρουσία των μεταναστών είχε ιδιαίτερα θετική επίδραση στην επιβίωση των αγροτικών νοικοκυριών αλλά και στην μεγέθυνση των οικογενειακών εκμεταλλεύσεων στις αγροτικές περιοχές που χαρακτηρίζονται από δυσμενή δημογραφικά χαρακτηριστικά (Παπαδόπουλος 2006β).

Ο Κασίμης κ.α. (2003) υποστηρίζουν, σύμφωνα με έρευνα που διεξήγαγαν στην ελληνική ύπαιθρο, ότι οι μετανάστες προσέφεραν στις οικογενειακές εκμεταλλεύσεις μια μοναδική ευκαιρία να επανασχεδιάσουν την κατανομή της οικογενειακής εργασίας εντός και εκτός της εκμετάλλευσής τους υλοποιώντας νέες στρατηγικές για την επιβίωση ή την επέκταση της αγροτικής τους εκμετάλλευσης. Πιο συγκεκριμένα στη βάση της υπόθεσης ότι μετανάστες συνέβαλαν στην κάλυψη των αναγκών που προέκυψαν από το δημογραφικό έλλειμμα, την οικονομική και κοινωνική αναδιάρθρωση του αγροτικού χώρου και την κοινωνική αποστροφή προς την αγροτική εργασία, μελετήθηκαν τρεις πληθυσμιακά σχετικά ισομεγέθεις αγροτικές περιοχές που θεωρήθηκαν ως παραδειγματικές της χώρας: μια πεδινή αγροτική περιοχή με δυναμική γεωργία (Δήμος Βέλου, Νομός Κορινθίας), μια περιοχή στην οποία συνδυάζονται και συνυπάρχουν αγροτικές και μη αγροτικές δραστηριότητες (Δήμοι Κισσάμου και Ιναχωρίου, Νομός Χανίων) και μια ορεινή, μειονεκτική αγροτική περιοχή (Δήμοι Κόνιτσας και Μαστοροχωρίων, Νομός Ιωαννίνων).

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι μετανάστες συνέβαλαν στην κάλυψη των αναγκών σε εργατικό δυναμικό που προέκυψαν κυρίως από την δημογραφική κρίση της υπαίθρου (περιοχή Ιωαννίνων), την κοινωνική αποστροφή προς την γεωργική εργασία και τη ζωή στην ύπαιθρο (και στις τρεις περιοχές) και την αναδιάρθρωση της γεωργίας (περιοχές Κορινθίας-Χανίων) και των αγροτικών περιοχών (περιοχές Χανίων –Ιωαννίνων). Η εξασφάλιση, κυρίως εποχιακού αλλά και μόνιμου εργατικού δυναμικού, και μάλιστα χαμηλού κόστους, κάλυψε ικανοποιητικά το διαρθρωτικό έλλειμμα που δημιουργήθηκε τόσο από τη στρόφη προς νέες, δυναμικές καλλιέργειες, όπως η σουλτανίνα (περιοχή Κορινθίας) και τα θερμοκήπια (περιοχή Χανίων), όσο και από την ίδια την αναδιάρθρωση των αγροτικών περιοχών και την ανάπτυξη άλλων δραστηριοτήτων όπως ο τουρισμός (Χανιά), ο αγροτουρισμός και οι κατασκευές (Ιωάννινα) (Κασίμης 2004).

Σύμφωνα με τον Παπαδόπουλο (2006α) υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις ότι η απασχόληση των μεταναστών στην ύπαιθρο είχε δυο αλληλένδετα αποτελέσματα. Σε ένα πρώτο επίπεδο, η εργασία των μεταναστών βοήθησε σημαντικά στην επέκταση των μεγαλύτερων εκμεταλλεύσεων, που εντοπίζονται σε πεδινές αγροτικές περιοχές, προσφέροντας τους την δυνατότητα να επιβιώσουν στην αγορά, να εκσυγχρονίσουν την καλλιέργεια τους και να αυξήσουν την παραγωγή τους. Η εργασία των μεταναστών οδήγησε με τον τρόπο αυτό στην «ανδροποίηση» των μεγάλων εκμεταλλεύσεων ασκώντας μια πρόσθετη πίεση που ωθεί στην υποχώρηση των γυναικών στην οικιακή σφαίρα ή στην εξωγεωργική τους απασχόληση. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, η εργασία των μεταναστών είχε ένα έμμεσο αποτέλεσμα στην επαγγελματική ταυτότητα των γυναικών αγροτών και ιδιαίτερα σε εκείνες που βρίσκονται στις λιγότερο ευνοημένες περιοχές της χώρας προσφέροντας εποχική μισθωτή εργασία που υποκαθιστά ένα σημαντικό τμήμα της οικογενειακής εργασίας. Η διαθεσιμότητα μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού προσέφερε μια εναλλακτική λύση ώστε το ανδρικό δυναμικό να αναζητήσει έξω-γεωργική πλήρη απασχόληση. Με τον τρόπο αυτό, η εργασία των μεταναστών διευκόλυνε τη μεταβίβαση της διαχείρισης της εκμετάλλευσης στις γυναίκες που έτσι είχαν την δυνατότητα να αποκτήσουν την επαγγελματική ταυτότητα της αγρότισσας.

Οι μετανάστες αποτέλεσαν έναν αναπάντεχο παράγοντα για την ανάπτυξη της υπαίθρου καθώς αναδείχθηκαν σε μια πολυλειτουργική κοινωνική δύναμη με ποικίλα αποτελέσματα για την αγροτική διάρθρωση. Τα πρόσφατα σημάδια της κοινωνικής κινητικότητας των μεταναστών αποτελούν απλώς την απαρχή των νέων διαχωρισμών και των κοινωνικών στρωμάτων που αργά αλλά σταθερά αναδύονται στην ελληνική ύπαιθρο.

Ο Πέτρου (2006) στην εργασία του και μέσα από μια ανθρωπολογική προσέγγιση, επικεντρώνει το ερευνητικό ενδιαφέρον του στον τρόπο αλληλόδρασης των μεταναστών με τους κατοίκους μιας πεδινής αγροτικής κοινότητας, και συγκεκριμένα, στο κατά πόσο η απασχόληση των αλλοδαπών αγρεργατών συνδέεται με την ενεργοποίηση μιας σειράς έμφυλων και αλληλοεξαρτώμενων κοινωνικών δράσεων τόσο στον οικιακό όσο και στον εργασιακό χώρο της αγροτικής εκμετάλλευσης. Ο γενικότερος ερευνητικός προβληματισμός αφορά: α) στον τρόπο με τον οποίο σε τοπικό επίπεδο, το εργατικό δυναμικό των αλλοδαπών έρχεται να επηρεάσει τις στρατηγικές που χαράσσουν τα μέλη του αγροτικού νοικοκυριού και τις πρακτικές που αυτά επιλέγουν να ακολουθήσουν, σ' ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο

κοινωνικό-πολιτισμικό και οικονομικό περιβάλλον και β) πώς αυτές οι στρατηγικές και πρακτικές, φαίνεται να σχετίζονται με την επαναδιαπραγμάτευση της έμφυλης συγκρότησης και διαχείρισης του οικιακού και εργασιακού χώρου, όπου σε συνδυασμό με την εμπλοκή των τοπικών πολιτισμικών συστημάτων ταξινόμησης, αξιών, αναπαραστάσεων και ιδεολογιών έρχονται να αποκαλύψουν τις εντόπιες μορφές πρόσληψης της έμφυλης ταυτότητας στο χώρο και στο χρόνο.

Με αφορμή την απασχόληση αλλοδαπών αγρεργατών στις εκμεταλλεύσεις της κοινότητας Δροσοπηγής του νομού Βοιωτίας, η παρούσα εισήγηση επιχειρήσε να δώσει μια ερμηνεία των έμφυλων σχέσεων που επικρατούν σήμερα σε μια περιοχή της ελληνικής υπαίθρου. Η παρουσία των μεταναστών επέτρεψε την εντατικοποίηση και μεγέθυνση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων ενώ από την άλλη αποδέσμευσε ελεύθερο χρόνο για τους παραγωγούς ώστε ν' αναπτύξουν νέες τοπικές και υπερτοπικές επιχειρηματικές συνεργασίες και εμπορικές συναλλαγές. Υπό αυτό το πρίσμα φωτίζεται ο μετασχηματισμός της ταυτότητας του παραγωγού από απλό καλλιεργητή σε επιχειρηματία-εργοδότη. Η πολυμορφία και η πολύπλοκη δομή, όμως, που χαρακτηρίζει τις διαφορετικές εκμεταλλεύσεις έχει ως αποτέλεσμα -σε ορισμένες απ' αυτές- η απασχόληση των μεταναστών να προκαλεί την ενεργοποίηση μιας άλλης «εργατικής δύναμης σε εφεδρεία», αυτής των γυναικών, η οποία αξιοποιείται για την μείωση του κόστους παραγωγής και γενικότερα την εύρυθμη λειτουργία της εκμετάλλευσης. Είτε πρόκειται για την επάνοδο «παραδοσιακών ενασχολήσεων» (π.χ. μαγείρεμα για τους εργάτες) είτε για νέες, εξειδικευμένες και επιτελικές (π.χ. «δουλειά γραφείου»). Καθώς, λοιπόν, η απασχόληση των μεταναστών οδηγεί, όπως δείξαμε, σε εκσυγχρονισμό της εκμετάλλευσης, αυτός ο εκσυγχρονισμός δεν οδηγεί αναγκαστικά και στην έξοδο από τη γεωργία των συμβοηθούτων μελών και ειδικά της γυναίκας, ούτε σε αλλαγές στις συνθήκες συμμετοχής της.

Έτσι για παράδειγμα, η παρουσία των μεταναστών συνεκτιμάται ως συναίτιο της αποχώρησης των γυναικών από την αγροτική εκμετάλλευση και της συνεπαγόμενης υπερτοπικής απομάκρυνσής τους από την κοινότητα. Οι αλλοδαποί αγρεργάτες ήρθαν να αναδείξουν ή να φωτίσουν περαιτέρω τον τρόπο με τον οποίο στην κοινότητα συγκροτούνται τα πεδία διαπραγμάτευσης των έμφυλων σχέσεων στο χώρο και στον χρόνο. Με άλλα λόγια, οι μετανάστες μαζί με τις πολιτισμικές επιβαρύνσεις της ανδροτοπικότητας, τα δάνεια αστικών καταναλωτικών προτύπων και συμπεριφορών, τα τοπικά ιδεολογικά μορφώματα, συνδυα-μορφώνουν το πλαίσιο εντός του οποίου άνδρες και γυναίκες ως ενεργοί δρώντες επανα-διαπραγματεύονται

τις σχέσεις τους, επανα-συγκροτούν τα όρια δράσης των έμφυλων ρόλων τους επαν-ορίζοντας κατ' επέκταση και την ίδια την ταυτότητά τους.

4.9 ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗ-ΒΙΟΛΟΓΙΚΗ ΓΕΩΡΓΙΑ-ΑΡΩΜΑΤΙΚΑ

Οι Treagear et al (2007) μελέτησαν τον ρόλο που παίζει η πιστοποίηση των προϊόντων σε σχέση με τα τοπικά τρόφιμα και την αγροτική ανάπτυξη. Για να επιτύχουν τον στόχο τους ανέλυσαν τρεις περιπτώσεις τοπικών τροφίμων, το πρώτο είναι το καπνιστό χοιρινό από την Πάρμα (Culatello di Zibello), το δεύτερο είναι τα κεράσια του Lari (περιοχή της Τοσκάνης, Ιταλία) και το τρίτο είναι το παραδοσιακό αγελαδινό τυρί του Lancashire (Beacon Fell Traditional Lancashire Cheese).

Οι περιπτώσεις που αναλύθηκαν στην εργασία προτείνουν ότι πράγματι η πιστοποίηση μπορεί να αποτελέσει μέρος μιας διευρυμένης περιφερειακής στρατηγικής, παρόλο που η επιτυχία της εξαρτάται από ένα μείγμα παραγόντων με τα ανάλογα κίνητρα. Μπορεί η διαδικασία της πιστοποίησης από μόνη της να φέρει κοινωνικό-οικονομικά οφέλη στις αγροτικές περιοχές; Τα αποτελέσματα της έρευνας για το θέμα αυτό είναι ανάμεικτα. Από την μια η διαδικασία των αλληλεπιδράσεων, της συζήτησης και της δημιουργίας ομάδων ενδιαφέροντος είναι θετική. Παρόλα αυτά οι εξεταζόμενες περιπτώσεις έδειξαν ότι η πιστοποίηση μπορεί να προκαλέσει διαφωνίες μεταξύ διαφορετικών παραγόντων, και οι αποφάσεις για την αποκλειστικότητα και τους κανόνες της ορθής γεωργικής πρακτικής πρέπει να λαμβάνονται με προσοχή εφόσον βέβαια θέλουμε η ετικέτα της πιστοποίησης να λειτουργήσει αποτελεσματικά σαν μια ετικέτα αγοράς και εφόσον οι πιστοποιημένοι παραγωγοί έχουν κίνητρο να ακολουθήσουν τις πρακτικές με τις μεγαλύτερες δυνατότητες ανάπτυξης.

Η ανάλυση και των τριών περιπτώσεων δείχνει ότι η πιστοποίηση των τροφίμων δημιουργεί προβλήματα και οφέλη για την αγροτική ανάπτυξη. Για παράδειγμα στην περίπτωση των κερασιών του Lari παρόλο που η διαδικασία που ενεργοποιήθηκε με την πιστοποίηση ήταν ωφέλιμη για την ανάπτυξη, η ετικέτα του Π.Ο.Π. προϊόντος δεν εφαρμόστηκε καθώς παρουσιάστηκαν προβλήματα σχετικά με το κόστος παραγωγής και την έλλειψη αποκλειστικότητας. Στην περίπτωση του τυριού η διαδικασία την πιστοποίησης αναλήφθηκε χωρίς διαμάχες αλλά σύμφωνα με την προσέγγιση των τοπικών παραγόντων δεν υπήρξαν σημαντικά οφέλη από την κοινωνική και την θεσμική αλληλεπίδραση. Για να γίνει κατανοητό πότε η πιστοποίηση δημιουργεί οφέλη, σύμφωνα με την ανάλυση των τριών περιπτώσεων,

παρουσιάζονται δυο κύρια χαρακτηριστικά. Το ένα είναι η ετερογένεια των τοπικών παραγωγών καθώς και οι τρεις περιπτώσεις δείχνουν πως οι διαμάχες μεταξύ των παραγωγών σχετίζονται με την ετερογένεια τους, η οποία έχει να κάνει με χαρακτηριστικά όπως το μέγεθος της παραγωγής, ο βαθμός βιομηχανοποίησης και ο τύπος των καναλιών διαφήμισης και διανομής που επιζητείται. Το δεύτερο είναι οι τοπικές θεσμικές αποφάσεις. Οι επιπτώσεις τους φαίνονται και από τις τρεις περιπτώσεις ειδικά σε σχέση με τα οφέλη που δημιουργούνται για την αγροτική ανάπτυξη από την διαδικασία της πιστοποίησης. Αυτές δημιουργούνται λόγω της παρέμβασης σε διαφωνίες σχετικές με τα ειδικά ζητήματα της πιστοποίησης καθώς και για την ανάληψη της ευθύνης του καθορισμού των κανόνων ορθής πρακτικής, γεωγραφικών ορίων κλπ.

Λαμβάνοντας υπόψη όλα αυτά, οι τρεις περιπτώσεις έδειξαν ότι θα ήταν χρήσιμη η θεσμική παρέμβαση κατά την διαδικασία την πιστοποίησης σε δυο φάσεις: εκ των προτέρων και εκ των υστέρων. Κατά την εκ των προτέρων φάση (πριν την πιστοποίηση) οι παραγωγοί ασχολούνται με το κρίσιμο ζήτημα των κανόνων ορθής πρακτικής και προσπαθούν να πετύχουν τον καλύτερο συμβιβασμό μεταξύ εισροών και εκροών. Η θεσμική παρέμβαση σε αυτό το σημείο πρέπει να πετύχει την ισορροπία μεταξύ της ενεργούς συμμετοχής ή και ακόμα της αρχηγικής διάθεσης από την μια, και της προσαρμογής των παραγωγών που δεν έχουν καμία προηγούμενη εμπειρία σε θέματα συλλογικής δράσης από την άλλη. Έτσι ώστε να μην δημιουργούνται δυσλειτουργίες κατά τις διαπραγματεύσεις των παραγωγών, οι οποίες προκαλούν απώλειες στην κοινωνικό-οικονομική συνοχή. Στη εκ των υστέρων φάση (μετά την πιστοποίηση) η θεσμική παρέμβαση μπορεί να διατελέσει έναν πιο ενεργό ρόλο, χρησιμοποιώντας την πιστοποίηση σαν ένα μέρος μιας περιφερειακής στρατηγικής χωρίς να τροποποιήσει ή να απειλεί να τροποποιήσει τούς κανόνες ορθής πρακτικής.

Εν κατακλείδι η πιστοποίηση των προϊόντων μπορεί να θεωρηθεί σαν ένας μηχανισμός που συνδέει τοπικούς και μη τοπικούς παράγοντες, μέσα στην λογική ενός μικτού μοντέλου εξωγενούς/ενδογενούς ανάπτυξης. Είναι ένα μέσο το οποίο για τους τοπικούς παράγοντες σηματοδοτεί και προσελκύει έσοδα που προέρχονται από εξωγενείς παράγοντες και ιδρύματα. Όμως παραμένουν κάποια ερωτήματα όπως το ποιος ελέγχει αυτό το μηχανισμό και πως μπορεί να διαχειριστεί με τον καλύτερο τρόπο ώστε να επιτευχθούν οφέλη για την αγροτική ανάπτυξη.

Ο Μυγδάκος (2004) υποστηρίζει ότι η βιολογική γεωργία θα μπορούσε να αναδειχθεί ως βασικός άξονας ανάπτυξης για τη χώρα μας και να επαληθεύσει τις προσδοκίες των παραγωγών και καταναλωτών από άποψη οικονομική, κοινωνική, περιβαλλοντική αλλά και ποιότητας προϊόντων. Πιο συγκεκριμένα οι μικρές οικογενειακής μορφής εκμεταλλεύσεις που επικρατούν στην χώρα μας και αποτελούν το μεγάλο διαρθρωτικό πρόβλημα, σε σύγκριση με τις μεγάλες και σύγχρονες γεωργικές εκμεταλλεύσεις βιομηχανικού τύπου της Ευρώπης, αναδεικνύονται σε θετικό παράγοντα για την βιολογική γεωργία. Αντί να επιδιώκεται η μεγέθυνση των μικρών εκμεταλλεύσεων και η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής γεωργίας στα πλαίσια της βιομηχανικής γεωργίας, είναι καιρός να διερευνηθεί ο αναπροσανατολισμός της πρωτογενούς παραγωγής στη χώρα μας και οι δυνατότητες που παρέχονται από τους κανονισμούς της βιολογικής γεωργίας για μια ολοκληρωμένη ανάπτυξη του γεωργικού τομέα.

Επιπλέον η γεωμορφολογία της χώρας με τις κλειστές πεδινές, ορεινές ημιορεινές και νησιωτικές περιοχές, αποτελεί ένα ακόμη πλεονέκτημα που πρέπει να αξιοποιηθεί προς την κατεύθυνση της βιολογικής παραγωγής των προϊόντων. Η επέκταση της βιολογικής γεωργίας θα βοηθήσει στην αύξηση της επιχειρηματικότητας μεταξύ των νέων που ζουν στις αγροτικές περιοχές αλλά και όσων εγκαταλείψουν τις πόλεις και επιστρέψουν στην ύπαιθρο αναζητώντας καλύτερες συνθήκες διαβίωσης τους. Ακόμα με δεδομένη την βιοποικιλότητα του τοπίου και των προϊόντων η βιολογική γεωργία θα έχει θετικές επιπτώσεις και στη γενικότερη τουριστική προβολή της Ελλάδας και θα συμβάλλει σημαντικά στην προώθηση του αγροτουρισμού. Οι μεγαλύτερες απαιτήσεις της οικολογικής γεωργίας σε ανθρώπινη εργασία, θα συμβάλουν θετικά προς την κατεύθυνση της αύξησης της απασχόλησης και του περιορισμού της ανεργίας, της ενίσχυσης του εισοδήματος των παραγωγών και της συγκράτησης του κοινωνικού ιστού στην επαρχία προς όφελος των ιδίων και της υπαίθρου (Μυγδάκος 2004).

Η ενασχόληση με την οικολογική γεωργία και η ανάγκη συλλογικών δραστηριοτήτων με απώτερο σκοπό την καλύτερη εξυπηρέτηση της όλης διαδικασίας, από την παραγωγή μέχρι τη διάθεση των προϊόντων, θα δώσει την ευκαιρία για οργάνωση των παραγωγών σε συνεταιρισμούς, ομάδες παραγωγών, διεπαγγελματικές οργανώσεις κ.α., για απόκτηση μεγαλύτερης διαπραγματευτικής δύναμης και οικονομιών μεγέθους για το δικό τους συμφέρον (Φωτόπουλος 2000).

Σε μια παρόμοια έρευνα οι Θεοδωροπούλου και Αποστολόπουλος (2003) προτείνουν ως μια εναλλακτική μορφή ανάπτυξης της ελληνικής υπαίθρου το συνδυασμό οίκο-αγροτουρισμού και βιολογικής γεωργίας. Οι ήπιες μορφές τουρισμού και η βιολογική γεωργία παρέχουν ευελιξία για πρόσθετη και παράλληλη εργασία, στις περιπτώσεις που οι δυνατότητες απασχόλησης είναι περιορισμένες, και με αυτό τον τρόπο να συμβάλλουν στη διατήρηση της οικονομικής δραστηριότητας αλλά και ενός αποδεκτού επιπέδου πληθυσμού στις αγροτικές περιοχές, αφού παρέχουν τη δυνατότητα απόκτησης ενός ικανοποιητικού οικογενειακού εισοδήματος. Επιπλέον, οι δυο αυτοί τομείς μπορούν να διαδραματίσουν αξιόλογο ρόλο στη διατήρηση της οικολογικής και κοινωνικής ισορροπίας των μειονεκτικών και πληθυσμιακά αποψιλωμένων περιοχών, μετριάζοντας τους κινδύνους αποδιοργάνωσης τους.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας ένα μοντέλο βιώσιμης ανάπτυξης μπορεί να αφορά το συνδυασμό απασχόλησης των κατοίκων της υπαίθρου με τη βιολογική γεωργία, τον οικοτουρισμό και τον αγροτουρισμό. Πιο συγκεκριμένα η οικοτεχνία, η αγροτική βιοτεχνία, ο οικολογικός τουρισμός και η βιολογική γεωργία αποτελούν δραστηριότητες συναφείς και παράλληλες προς τον αγροτουρισμό. Ο συνδυασμός του οικοτουρισμού με τον αγροτουρισμό δημιουργεί τον οίκο-αγροτουρισμό, που συμβάλλει θετικά στην αειφόρο τοπική ανάπτυξη. Κατά συνέπεια ο ελληνικός χώρος λόγω του ανάγλυφού του και της ποικιλομορφίας του τοπίου του, έχει τη δυνατότητα ανάπτυξης τόσο του οίκο-αγροτουρισμού όσο και της βιολογικής γεωργίας. Οι δραστηριότητες αυτές προγραμματίζονται, σχεδιάζονται και πραγματοποιούνται κυρίως σε μειονεκτικές, ορεινές ή νησιωτικές περιοχές, διαφοροποιούν το τοπικό παραγωγικό σύστημα και προωθούν την ενδογενή και ολοκληρωμένη τοπική ανάπτυξη.

Ο συνδυασμός της βιολογικής γεωργίας με τον οίκο-αγροτουρισμό ωφελεί τους αγρότες γιατί διευρύνει την αγορά των προϊόντων και αυξάνει το εισόδημα τους. Επίσης ωφελεί και τους τουρίστες που απολαμβάνουν ήρεμες διακοπές στην ύπαιθρο και γνωρίζουν το φυσικό περιβάλλον και τις τοπικές παραδόσεις. Ακόμα κατά την διαφοροποίηση του αγροτικού συστήματος των περιοχών, πρέπει να καταβάλλεται προσπάθεια για την επικράτηση του συνδυασμού οίκο-αγροτουρισμού και πρωτογενή τομέα, ώστε να δίδεται η δυνατότητα στην αγροτική οικογένεια, των ορεινών κυρίως περιοχών, να ενισχύεται οικονομικά και να ανανεώνεται κοινωνικά, χωρίς τον κίνδυνο αλλοίωσης του φυσικού και αγροτικού περιβάλλοντος. Τέλος ο οικο-

αγροτουρισμός και η βιολογική γεωργία, σε σχέση με την τοπική ανάπτυξη, είναι επιθυμητές πολιτικές, αφού συμβάλλουν στην αύξηση του εισοδήματος, στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και σέβονται το περιβάλλον και τους βιολογικούς κύκλους των οικοσυστημάτων της χώρας.

Με την ανάπτυξη του κλάδου των αρωματικών και φαρμακευτικών φυτών επιδιώκεται η αξιοποίηση και η προστασία άγονων εδαφών ορεινών και ημιορεινών περιοχών και η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων των παραπάνω περιοχών, η συμμετοχή των φυτών στην αναδιάρθρωση των καλλιεργειών, η δημιουργία βιομηχανιών στην ύπαιθρο, η ανάπτυξη της μελισσοκομίας και η εξασφάλιση αυξημένου συναλλάγματος για τη χώρα και γενικότερα η ενίσχυση της ελληνικής οικονομίας.

Η Τσιγαρίδα (2004) διερευνά ένα μοντέλο ανάπτυξης που δημιουργείται μέσω της παραγωγής ρίγανης και ριγανέλαιου στα πλαίσια της συμβολαιακής γεωργίας. Ειδικότερα η έρευνα επικεντρώνεται στις κατάλληλες προϋποθέσεις που πρέπει να επικρατήσουν ώστε να λάβει χώρα η δημιουργία οικονομικών μονάδων επεξεργασίας και τυποποίησης σε κάθε περιφέρεια της Ελλάδος. Αυτές οι μονάδες μπορούν να συντελέσουν στην οικονομική ανάκαμψη των αγροτών, εφόσον η ύπαρξη των αγορών είναι δεδομένη.

Τα βασικά συμπεράσματα που προκύπτουν από την συγκεκριμένη εργασία προσομοιωτικής εγκατάστασης των μονάδων έχουν οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική διάσταση. Σχετικά με την οικονομική διάσταση η ζήτηση για τα αρωματικά και φαρμακευτικά φυτά στην αγορά είναι συνεχώς αυξανόμενη, υπάρχουν συγκριτικά πλεονεκτήματα των ελληνικών προϊόντων στην εγχώρια και διεθνή αγορά, λόγω των ποσοτικών και ποιοτικών χαρακτηριστικών, υπάρχει ευκολία καθετοποιημένης παραγωγικής διαδικασίας χωρίς μεγάλες επενδύσεις από μικρά εταιρικά σχήματα, εμφανίζεται σημαντική πρόσοδος, υψηλή προτεραιότητα από την Ευρωπαϊκή Ένωση και αποτελεί μερική εναλλακτική με σημαντικά πλεονεκτήματα για αναδιάρθρωση καλλιεργειών που αντιμετωπίζουν προβλήματα από την Κοινή Αγροτική Πολιτική. Η κοινωνική διάσταση περιλαμβάνει τη δημιουργία θέσεων εργασίας λόγω των δυνατοτήτων ολοκληρωμένης παραγωγικής διαδικασίας, απασχόλησης και συγκράτησης του αγροτικού πληθυσμού σε ορεινές, νησιώτικές και μειονεκτικές περιοχές καθώς και δυνατότητα απασχόλησης όλων των μελών της οικογένειας στον κλάδο της μεταποίησης.

Παράλληλα, από περιβαλλοντική άποψη συμβάλλει στην προστασία του περιβάλλοντος από την αλόγιστη και άναρχη συλλογή και εκμετάλλευση αυτοφυών αρωματικών και φαρμακευτικών φυτών, μειώνει τη διάβρωση του εδάφους σε περιοχές που είναι ακαλλιέργητες, εξοικονομείται υδατικό δυναμικό, επιτυγχάνεται ανάπλαση, αποκατάσταση περιοχών και αυτόνομη ανάπτυξη του αρωματουρισμού καθώς και σταθεροποίηση των οικοσυστημάτων.

4.10 ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Σήμερα γίνεται όλο και περισσότερο κατανοητό από όλο και περισσότερους ανθρώπους ότι η ποσοτική αντίληψη για την τουριστική ανάπτυξη αλλά και για την ανάπτυξη συνολικά έχει οδηγήσει σε αδιέξοδα τόσο σε εθνικό επίπεδο όσο και σε παγκόσμιο. Αδιέξοδα κοινωνικού και περιβαλλοντικού χαρακτήρα. Η περιβαλλοντική μάλιστα διάσταση της κρίσης αυτής θεωρήθηκε ως «η πεμπτουσία της κρίσης του καπιταλισμού» και πήρε προεκτάσεις ως κρίση πολιτισμού με την ευρύτερη σημασία του όρου που περιλαμβάνει το σύνολο των ιδεών και των αξιών που καθορίζουν τις κοινωνικές πρακτικές.

Ο αγροτουρισμός είναι μια επιχειρηματική δραστηριότητα που αφορά μικρές κυρίως επιχειρήσεις και έχει ως κέντρο από όλες τις απόψεις τον άνθρωπο. Επενδύει στο συναίσθημα, εξωτερικεύει αρχές, μοιράζεται εμπειρίες με τον επισκέπτη-πελάτη της. Σε αυτό συντελεί ο χαρακτήρας της αγροτουριστικής επιχείρησης που είναι συνήθως οικογενειακής ή συνεταιριστικής μορφής (Goffey S., and Polese M., 1985).

Ο αγροτουρισμός ευρέως θεωρείται ότι αυξάνει την οικονομική βιωσιμότητα των ακριτικών περιοχών, υποκινεί την κοινωνική αναγέννηση και βελτιώνει τις συνθήκες διαβίωσης στις τοπικές κοινωνίες. Ειδικά οι υποανάπτυκτες χώρες, οι οποίες δεινοπαθούν από την εξουθενωτική φτώχεια των αγροτικών περιοχών, έχουν ένα συγκριτικό πλεονέκτημα στο να προσελκύουν τουρίστες οι οποίοι αναζητούν νέες αυθεντικές εμπειρίες σε ανεξερεύνητες περιοχές φυσικού και πολιτιστικού κάλους. Οι κυβερνήσεις σε αυτές τις χώρες ωθούμενες από την πίεση της ανοικοδόμησης και τις απαιτήσεις για την οικονομική ανάπτυξη και δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας, πέφτουν συχνά θύματα της τυχαίας και κλαδικής ανάπτυξης χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους την οικονομική και πολιτιστική διαβίωση των αγροτικών κοινωνιών, την διατήρηση του περιβάλλοντος και την συμμετοχή των κατοίκων στην λήψη των αποφάσεων (Britton, 1991; Marsden, 1992).

Οι κυβερνήσεις πιστεύουν ότι η ανάπτυξη του τουρισμού θα δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας, θα ενισχύσει τις τοπικές υποδομές και θα βοηθήσει στην αναγέννηση των οικονομιών των αγροτικών περιοχών. Όμως ο τουρισμός σαν αναπτυξιακή προοπτική δέχεται κριτική λόγω της θεωρούμενης ανεπάρκειας των εσόδων, της μεροληψίας στην διανομή των κερδών και του κοινωνικού κόστους που προκαλεί στις τοπικές κοινωνίες (Jud & Krause, 1976; Whelan, 1991,). Έτσι διαψεύδει τον στόχο από τον οποίο προέρχεται η αναπτυξιακή διαδικασία που είναι η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των συνηθισμένων ανθρώπων.

Οι Μπιτσάνη κ.α. (2006) αναλύουν στην εργασία τους το παράδειγμα της ορεινής Ναυπακτίας , με εστίαση στο Δήμο Αποδοτίας. Ο αγροτικός βίος είναι βασική συνιστώσα της παραδοσιακής πολιτισμικής ταυτότητας της περιοχής του Δήμου Αποδοτίας αλλά και ολόκληρης της Ορεινής Ναυπακτίας όπως και κάθε άλλης παραδοσιακής κοινότητας. Ο πρωτογενής τομέας της παραγωγής αποτελούσε τον βασικό πυλώνα της οικονομικής ζωής της παραδοσιακής κοινότητας. Οι υπόλοιποι τομείς ήταν συμπληρωματικοί και άμεσα συνδεδεμένοι με αυτόν. Με δεδομένη την ανεπάρκεια των πόρων ο πρωτογενής τομέας χαρακτηριζόταν από το μικρό μέγεθος των εκμεταλλεύσεων, τη δυσκολία πρόσβασης προς τα εμπορικά κέντρα. Επιπλέον η μονοδιάστατη οικονομική ανάπτυξη μεταπολεμικά αλλά και η αστυφιλία οδήγησαν πολλούς από τους αυταπασχολούμενους άμεσα στον πρωτογενή τομέα στη μετανάστευση (εσωτερική και εξωτερική) ή στην απασχόληση στον τομέα των υπηρεσιών (τουρισμό) στα αστικά κέντρα του Νομού Έτσι η γεωργία και η κτηνοτροφία υπέστησαν πλήγμα. Η κατάσταση αυτή είχε κοινωνικές προεκτάσεις μια που άλλαξε δραματικά ο παραγωγικός χάρτης του τόπου σε εξαιρετικά σύντομο χρονικό διάστημα, διαμορφώνοντας και αντίστοιχες αλλαγές στην πολιτισμική ταυτότητά του, με τα όποια επακόλουθα. Σήμερα αντιμετωπίζοντας τα αδιέξοδα της μονοκαλλιέργειας του μαζικού τουρισμού, μπορούμε να αποτιμήσουμε το ρόλο του πρωτογενούς τομέα τόσο αναπτυξιακά όσο και κοινωνικά / πολιτισμικά και να επαναπροσδιορίσουμε τις δυνατότητές του. Αυτές μπορούν να αναζητηθούν στην επιστροφή μέρους του ανθρώπινου δυναμικού που διαφοροποιήθηκε επαγγελματικά, την προσέλκυση νέων αγροτών, την ποιοτική αναβάθμιση των παραγόμενων προϊόντων, την συστηματική προσέγγιση επιχειρηματικών θεμάτων (προβολή, marketing, πωλήσεις, δίκτυα διανομής)και τέλος την ενίσχυση των εισοδημάτων των ενασχολούμενων στον τομέα.

Η ενίσχυση αυτή θα πρέπει να αναζητηθεί μέσα από διαδικασίες που επιδιώκουν την ύπαρξη παράλληλων δραστηριοτήτων που κυρίως έχουν να κάνουν με τη μορφή τουρισμού που καλείται αγροτουρισμός. Μάλιστα είναι ανάγκη να επισημανθεί ότι για τον πρωτογενή τομέα και τους απασχολούμενους σε αυτόν η ανάδειξη του αγροτουρισμού ως κύριου μοντέλου τουριστικής ανάπτυξης αποτελεί μονόδρομο μια που οι φορείς του μαζικού τουρισμού σπάνια αξιοποιούν τα τοπικά προϊόντα για να καλύψουν τις ανάγκες τους.

Ο αγροτικός βίος διαμόρφωσε το αγροτικό τοπίο φυσικό και δομημένο στην παραδοσιακή κοινότητα. Στην αγροτική ζωή οφείλεται μια πλούσια πολιτισμική κληρονομιά που έχει να κάνει με την αρχιτεκτονική, τα εργαλεία, τα εργαστήρια, τη γαστρονομία, τις σχέσεις του παραδοσιακού ανθρώπου με το ανθρωπογενές και δομημένο περιβάλλον του. Αυτά δηλαδή που καθορίζουν τη ξεχωριστή, πολιτισμική ταυτότητα της ορεινής Ναυπακτίας. Αυτή ακριβώς η πολιτισμική ταυτότητα μπορεί να αποτελέσει έναν ισχυρό πόλο έλξης για επισκέπτες και ότι η καταλληλότερη υποδομή για να τους υποδεχθεί και να τους φιλοξενήσει είναι η μικρή αγροτουριστική μονάδα

Ειδικότερα η μεταποίηση θα μπορούσε να αποτελέσει δυναμικό πόλο ανάπτυξης. Αυτό διότι θα μπορούσε να τροφοδοτείται από τον πρωτογενή και να τον ανατροφοδοτεί με επεξεργασμένα προϊόντα (όπως τυριά, μέλι κλπ) τουλάχιστον στο αγροτουριστικό του κομμάτι. Η μεταποίηση είναι αυτή που μπορεί μέσω της χειροτεχνίας να αξιοποιήσει δημιουργικά και επιχειρηματικά την πολιτισμική παράδοση. Ξυλογλυπτικά εργαστήρια, εργαστήρια κεραμικής, υφαντικής κλπ. Δεν θα πρέπει να παραληφθεί και η δυνατότητα της μεταποίησης να προσελκύσει ειδική κατηγορία επισκεπτών που θα ήθελαν κατά τον χρόνο των διακοπών τους να γνωρίσουν δημιουργικά μία «τέχνη» να συμμετέχουν δηλαδή στην εμπράγματη αποτύπωση στοιχείων της πολιτισμικής ταυτότητας του μέρους που τους φιλοξενεί.

Η προβολή των παραγόμενων προϊόντων θα είναι καθοριστικής σημασίας για την επίτευξη του στόχου που δεν είναι άλλος από την βιωσιμότητα των μονάδων που θα δημιουργηθούν. Η προβολή αυτή θα πρέπει να σχεδιαστεί από ειδικούς και να περιλαμβάνει οπωσδήποτε συμμετοχή σε αντίστοιχες εκθέσεις, εθνικές ή διεθνείς.

Μία τέτοια προοπτική όμως θα πρέπει να συνδυαστεί με γενικότερο αναπτυξιακό σχεδιασμό, ιδίως στον τομέα των διοικητικών και κοινωνικών υπηρεσιών και της ανάπτυξης του αστικού ιστού των οικισμών. Για το σκοπό αυτό προτείνεται καταρχήν η βελτίωση της αστικής, διοικητικής και κοινωνικής υποδομής,

στην βάση χωροταξικών και πολεοδομικών σχεδίων και συνοδευτικά η εκπόνηση και εφαρμογή προγραμμάτων κατάρτισης για αγρότες, για επαγγελματίες τουριστικών υπηρεσιών, εκπόνηση προγραμμάτων κατάρτισης γυναικών στην μεταποίηση των τοπικών προϊόντων, την οικοτεχνία και παραδοσιακές τέχνες κ.ο.κ.(Μπιτσάνη κ.α. 2006).

Οι Briedenhann *et al* (2004) υποστηρίζουν ότι η ομαδοποίηση των τουριστικών δραστηριοτήτων και των πόλων έλξεως, στις μη ανεπτυγμένες περιοχές, προκαλεί συμπράξεις και συνεργασίες μεταξύ των κοινοτήτων σε τοπικές και γειτονικές περιοχές όπως επίσης λειτουργεί σαν ένας μηχανισμός επίτευξης της οικονομικής ανάπτυξης διαμέσου του τουρισμού. Πιο συγκεκριμένα οι συγγραφείς αναλύουν την ανάπτυξη των δρόμων-διαδρομών του αγροτουρισμού στη Νότια Αφρική και επισημαίνουν τους παράγοντες που είναι κρίσιμοι για την επιτυχία τους. Ακόμα σχολιάζουν γενικά τις τουριστικές διαδρομές και συζητούν την χρησιμοποίηση των τουριστικών διαδρομών σαν μια στρατηγική η οποία βελτιστοποιεί τις συνεργίες μεταξύ της δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας, του τουρισμού και της διατήρησης του φυσικού περιβάλλοντος στην Αφρική.

Οι παράγοντες που επηρεάζουν κυρίως την ανάπτυξη των διαδρομών του αγροτουρισμού σύμφωνα με τα αποτελέσματα των δομημένων συνεντεύξεων της έρευνας είναι πρώτον ότι τα νέα προγράμματα ανάπτυξης του αγροτικού τουρισμού θα πρέπει να επιφέρουν αύξηση της ανάπτυξης δημιουργώντας ταυτόχρονα ένα μεγάλο μέγεθος τουριστικών δραστηριοτήτων και υποδομών. Αυτός ο παράγοντας παρουσιάζει σχετική συχνότητα 82% και τυπική απόκλιση 0,66. Δευτερον τα νέα προγράμματα ανάπτυξης του αγροτικού τουρισμού θα πρέπει να επεκτείνουν την παραγωγική βάση των παραδοσιακών ή των νέων τουριστικών διαδρομών, ενισχύοντας έτσι την δυνατότητα τους να προσελκύουν και να κρατούν τους τουρίστες στην περιοχή για μεγαλύτερη χρονική διάρκεια. Αυτός ο παράγοντας παρουσιάζει σχετική συχνότητα 96% και τυπική απόκλιση 0,55.

Από τα αποτελέσματα της έρευνας προκύπτει ότι ένα πρόγραμμα ανάπτυξης με βάση τις αγροτουριστικές διαδρομές στην Νότια Αφρική θα ήταν ανίκανο να αντιμετωπίσει θέματα σχετικά με την αναβάθμιση των υποδομών και την ανάπτυξη. Ακόμα η κυβέρνηση θα πρέπει να αναλάβει τις ευθύνες για την περιοχή και τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα θα πρέπει να βοηθήσουν με την δημιουργία σχετικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Τα θέματα ασφάλειας βρίσκονται και αυτά στον τομέα αρμοδιότητας του δημοσίου καθώς κανένα επίπεδο ανάπτυξης δεν θα

επιτευχθεί αν οι τουρίστες δεν αισθάνονται ασφαλείς για να ταξιδέψουν στις αγροτικές περιοχές. Χρειάζεται και η ιδιωτική πρωτοβουλία για την επιτυχία του προγράμματος. Απαιτείται επιπλέον ειλικρινής συνεργασία και σύμπραξη μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικού τομέα και τοπικών κοινωνιών. Για την Νότια Αφρική οι συνέπειες από την αποτυχία ανάπτυξης μιας βιώσιμης τουριστικής βιομηχανίας, συμπεριλαμβανομένου και των ευκαιριών για όλους τους κατοίκους της, θα είναι καταστροφικές

Σύμφωνα με την Εμμανουηλίδου (2006) η Πρωτοβουλία LEADER προκάλεσε μία δυναμική εμφύχωσης και μία κινητοποίηση των πληθυσμών ή έστω ομάδων του πληθυσμού, που είχαν «παραιτηθεί» από τη διάθεση συμμετοχής ή ακόμα και από την αναγνώριση της ύπαρξης ευκαιριών στην περιοχή τους ενώ παράλληλά εισήγαγε μία αλλαγή νοοτροπίας μεταξύ των τοπικών παραγόντων, οδηγώντας από παθητικές σε ενεργητικές συμπεριφορές. Η εφαρμογή της παρείχε χρήσιμες απαντήσεις στις ειδικές ανάγκες των αγροτικών περιοχών, με τη δυνατότητα εκτίμησης των πλεονεκτημάτων, αδυναμιών, κινδύνων και ευκαιριών, της μοναδικότητας δηλαδή της κάθε περιοχής.

Η LEADER ήταν ένα από τα ευρωπαϊκά προγράμματα που εισήγαγαν την έννοια του αγροτικού τουρισμού στον επιχειρηματικό ορίζοντα της Ελλάδας, συμπεριλαμβανομένου και του Νομού Θεσσαλονίκης. Ωστόσο, οι υπεύθυνοι για τη διαχείριση των προγραμμάτων φορείς, ελλείψει ενός συνολικού σχεδιασμού, της σύγχυσης που επικρατούσε ως προς τον προσδιορισμό του αγροτικού τουρισμού, αλλά και της προσπάθειας τους να απορροφήσουν όσο το δυνατόν σε μεγαλύτερο βαθμό τα διαθέσιμα κονδύλια, χρηματοδότησαν επενδύσεις χωρίς να προχωρήσουν στους απαραίτητους ελέγχους της εφαρμογής αυτών. Σε τοπικό επίπεδο, η προσπάθεια ανάπτυξης του αγροτικού τουρισμού, ή τουλάχιστον η προσέγγιση της έννοιας αυτής μέσω των επενδύσεων LEADER δεν οδήγησε σε ικανοποιητικό αποτέλεσμα. Δεν συνέβαλε στην επίτευξη των στόχων που τέθηκαν στο σχεδιασμό, και κατ' επέκταση στην προσπάθεια αναστροφής του αρνητικού κλίματος που επικρατεί σε σχέση με τα δημογραφικά, οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά της υπαίθρου του Νομού.

Οι παρεμβάσεις αγροτικού τουρισμού θα πρέπει να εξυπηρετούν μία προκαθορισμένη στρατηγική ανάπτυξης του τομέα, η οποία θα στηρίζεται στις ανάγκες, τη δυναμική, τις δυνατότητες και τις προοπτικές της κάθε αγροτικής περιοχής, θα σέβεται το φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον και θα χαρακτηρίζεται

από υπηρεσίες ποιότητας, ποικιλία ενδιαφερόντων και σωστό προγραμματισμό συγκεκριμένων διαδρομών και προορισμών προκειμένου να δημιουργηθούν προϋποθέσεις κατευθυνόμενης κίνησης των επισκεπτών και διαφοροποίησης του προσφερόμενου προϊόντος, που οδηγούν τελικά στην αύξηση του χρόνου παραμονής των τουριστών στις περιοχές ενδιαφέροντος. Εξάλλου, με αυτό τον τρόπο, ο αγροτικός τουρισμός αποτελεί ένα "εργαλείο" απομάκρυνσης από τις οικονομίες κλίμακος και προσέγγισης των οικονομιών σκοπού, δημιουργώντας πρόσθετες εισροές, όχι μέσω της μεγιστοποίησης του αριθμού των επισκεπτών, αλλά διαμέσου της μεγιστοποίησης των δυνατοτήτων που έχουν οι επισκέπτες να δαπανήσουν χρήματα.

Βέβαια, το *LEADER* δεν είναι ένα πρόγραμμα τουριστικής ανάπτυξης, αλλά ένα πρόγραμμα αγροτικής ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο. Η τουριστική επένδυση, στα πλαίσια του *LEADER*, εκτός από βασική διέξοδο εναλλακτικής απασχόλησης, πρέπει να αποτελέσει μοχλό ανάπτυξης, παραγωγό δραστηριοτήτων σε άλλους τομείς, γι' αυτό και πρέπει να αναπτυχθεί ένας τουρισμός ποιότητας. Έτσι, ο αγροτικός τουρισμός θα παίζει, έστω και δύσκολα, ένα πολυλειτουργικό ρόλο στην ολοκληρωμένη ανάπτυξη της υπαίθρου.

4.11 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ardehali, M. M. (2006). Rural energy development in Iran: Non-renewable and renewable resources. *Renewable Energy* 31 pp. 655-662.
2. Briedenhann, J. and Wickens, E. (2004). Tourism routes as a tool for the economic development of rural areas: Vibrant hope or impossible dream? *Tourism Management*, 25, pp. 71-79.
3. Britton, S. (1991). Tourism, capital and place: Towards a critical geography of tourism. *Environment and Planning*. D9. pp. 451-478.
4. Bryden, J. (2002). *Rural development indicators and diversity in the European Union*. University of Aberdeen, Rural policy research institute, Fellow. (<http://srdc.msstate.edu/measuring/bryden.pdf>)
5. Caraveli, H., (2005). Is rural development policy a regional policy? An assessment of the EU's Rural Development Regulation and its implications for the case of Greece. *Journal of Common Market Studies* (14), pp.117-129.
6. Chaibi, M.T. (1994). Renewable energies and their role in the development of rural areas of Tunisia. *Renewable Energy* Vol 5, part II, pp. 1538-1540.
7. Courtney, P., Hill, G. and Roberts, D. (2006). The role of natural heritage in rural development: An analysis of economic linkages in Scotland. *Journal of Rural Studies* 22, pp.469-484.
8. Douglas, D.J.A. (2005). The restructuring of local government in rural regions: A rural development perspective. *Journal of Rural Studies* 21, pp.231-246.
9. European Commission (1997). *Agriculture and the Environment: CAP Working Notes*, Brussels
10. Furst, D. (2007). Regional governance: Implication for Leader program. *Leader Magazine* 8 pp.8-11.
11. Gramzow, A. (2005). *Experience with endogenous rural development initiatives and the prospects for Leader+ in the region "Dolina Strugu", Poland*. Discussion paper 89. Institute of agricultural development in Central and Eastern Europe. Germany. (www.iamo.de).
12. Goffey S., and Polese M., (1985). *Local development: Conceptual basis and policy implications*. Regional Studies.
13. Herbert-Cheshire, L. (2000). Contemporary strategies for rural community development in Australia: A governmentality perspective. *Journal of Rural Studies* 16, pp. 203-215.

14. Hidding M. C. (1993). In search of new concepts of sustainable development of rural areas in the Netherlands. *Landscape and Urban Planning* (27) pp. 259-264.
15. Jud, G. D., & Krause, W. (1976). Evaluating tourism in developing areas: An exploratory enquiry. *Journal of Travel Research*, 15(2), 1–9.
16. Maalouf, W.D. (1988). Views on strategies for higher agricultural education in support of agricultural and rural development. *Agriculture and Human Values*, Fall 1988 pp,40-49.
17. Marsden, T. (1992). Exploring rural sociology for the fordist transition: Incorporating social relations into economic restructuring. *Sociologia Ruralis*, 32, pp. 209-230.
18. Smailes, P., Argent, N. and Griffin, L. (2002). Rural population density: Its impact on social and demographic aspects of rural communities. *Journal of Rural Studies* (18) pp. 385-404.
19. Tregear, A., Arfini, F., Belletti, G. and Marescotti, A. (2007). Regional foods and rural development: The role of product qualification. *Journal of Rural Studies* (23) pp. 12-22.
20. Whelan, T. (1991). *Ecotourism and its role in sustainable development*. In T. Whelan (Ed.), *Nature tourism: managing for the environment* (pp. 3–22). Washington, DC: Island Press.
21. Αλέγρας, Γ. (2003). *Περιβάλλον, τοπική ανάπτυξη και αγροτική διαφοροποίηση*. Στο Μπεριάτος Η. και Ψαλτόπουλος Δ.(επιμ). *Περιβάλλον και ανάπτυξη της υπαίθρου*. Αθήνα. Εκδόσεις Θεμέλιο, σελ 225-237.
22. Ανθοπούλου, Θ. (2004). *Η ανάδειξη της αγροτικής κληρονομιάς και η καινοτομία ως στοιχεία της χώρο-τοπικής ανάπτυξης: Η περίπτωση των ιδιότυπων αγροδιατροφικών προϊόντων (Λαδοτύρι Μυτιλήνης)*. Στο Παπαδόπουλος Α.Γ. (επιμ) *Η ανάπτυξη σε μια πολυλειτουργική ύπαιθρο*, Αθήνα, Gutenberg, σελ 221-263.
23. Εμμανουηλίδου, Μ. (2006). *LEADER: Η πρωτοβουλία για την ανάπτυξη του τουρισμού της υπαίθρου*. Πρακτικά 9^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Αγροτικής Οικονομίας. Αθήνα.
24. Θεοδοροπούλου, Ε. και Αποστολόπουλος, Κ.Δ. (2003). *Συνδυασμός οικο-αγροτουρισμού και βιολογικής γεωργίας: Μια εναλλακτική μορφή ανάπτυξης της Ελληνικής υπαίθρου*. Στο Μπεριάτος, Η. και Ψαλτόπουλος, Δ.(επιμ). *Περιβάλλον και ανάπτυξη της υπαίθρου*. Αθήνα. Εκδόσεις Θεμέλιο, σελ 154-165.

25. Καραμέτου, Π., Αποστολόπουλος, Κ. και Κυριακούσης, Α. (2004). *Βιώσιμη ανάπτυξη αγροτικών και αστικών περιοχών και εκτίμηση του ρόλου της τοπικής αυτοδιοίκησης και της τοπικής κοινωνίας στη διαμόρφωση βασικών συνιστωσών αυτής: Συγκριτική αξιολόγηση δυο δήμων του νομού Άρτας*. Πρακτικά 8^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Αγροτικής Οικονομίας. Επιμέλεια Παπαναγιώτου Ε., Σέμος Α. και Καραφύλλης Χ. Θεσσαλονίκη 2004, Αγροτύπος, σελ 555-566.
26. Κασίμης, Χ., Ζακοπούλου, Ε. και Παπαδόπουλος, Α.Γ. (2003). *Η συμβολή των μεταναστών στη σύγχρονη οικογενειακή εκμετάλλευση: Μελέτη τριών παραδειγματικών περιοχών*. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών Νο 111, σελ 9-38.
27. Κασίμης, Χ. (2004). *Μετανάστες: Ένας άγνωστος συντελεστής ανάπτυξης στην Ελληνική ύπαιθρο*. Στο Παπαδόπουλος Α.Γ. (επιμ) *Η ανάπτυξη σε μια πολυλειτουργική ύπαιθρο*, Αθήνα, Gutenberg, σελ 53- 84.
28. Κουτσούρης, Α. (2004). *Σύγχρονες τάσεις στην εκπαίδευση και κατάρτιση για την αειφόρο αγροτική ανάπτυξη*. Πρακτικά 8^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Αγροτικής Οικονομίας. Επιμέλεια Παπαναγιώτου Ε., Σέμος Α. και Καραφύλλης Χ. Θεσσαλονίκη 2004, Αγροτύπος, σελ 638-649.
29. Λουκάτος, Α., Αντζουλάτος, Γ. και Πραγιάτη, Μ.(2003). *Περιβάλλον και γεωργική ανάπτυξη στο νησιωτικό χώρο: Η περίπτωση της βόρειας Κεφαλληνίας*. Στο Μπεριάτος, Η. και Ψαλτόπουλος, Δ.(επιμ). *Περιβάλλον και ανάπτυξη της υπαίθρου*. Αθήνα. Εκδόσεις Θεμέλιο, σελ 238-246.
30. Μπεριάτος, Η., και Ψαλτόπουλος, Δ. (2004). *Ο ρόλος του περιβάλλοντος στο σχεδιασμό για την ανάπτυξη της υπαίθρου στην Ελλάδα*. Πρακτικά 8^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Αγροτικής Οικονομίας. Επιμέλεια Παπαναγιώτου Ε., Σέμος Α. και Καραφύλλης Χ. Θεσσαλονίκη 2004, Αγροτύπος, σελ 467-480.
31. Μπιτσάνη, Ε., Καλομενίδης, Π., Σταυρουλάκης, Δ. και Πανάγου, Β., (2006). *Η αξιοποίηση των τοπικών πολιτισμών για την προώθηση της ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών αγροτικού τουρισμού σε ορεινές περιοχές: Μελέτη περίπτωσης ορεινής Ναυπακτίας*. Πρακτικά 9^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Αγροτικής Οικονομίας. Αθήνα.
32. Μυγδάκος, Ε. (2004). *Η βιολογική γεωργία στο πλαίσιο της νέας Κ.Α.Π.: Η περίπτωση του βιολογικού βαμβακιού στην Ελλάδα*. Στο Παπαδόπουλος, Α.Γ. (επιμ) *Η ανάπτυξη σε μια πολυλειτουργική ύπαιθρο*, Αθήνα, Gutenberg, σελ 265-297.

33. Παπαδόπουλος, Α.Γ., Κυριαζή-Άλλισον, Ε. και Λιαρίκος, Κ.(2002). *Αειφόρος αγροτική ανάπτυξη και ερημοποίηση: Προς μια νέα πολιτική διαχείρισης του αγροτικού χώρου*. Πρακτικά 7^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Αγροτικής Οικονομίας. Επιμέλεια Γιδάρáκου, Ι., Καζακόπουλος, Λ. και Κουτσούρης, Α. Αθήνα .
34. Παπαδόπουλος, Α.Γ.(2004). *Το διακύβευμα της αγροτικής ανάπτυξης σε μια πολυλειτουργική ύπαιθρο*. Στο Παπαδόπουλος, Α.Γ. (επιμ) *Η ανάπτυξη σε μια πολυλειτουργική ύπαιθρο*, Αθήνα, Gutenberg, σελ 13- 51.
35. Παπαδόπουλος, Α.Γ.(2006α). *Γυναικεία απασχόληση και οικονομικοί μετανάστες στην Ελληνική ύπαιθρο*. Γεωγραφίες, τεύχος 11, σελ 51-77.
36. Παπαδόπουλος, Α.Γ.(2006β). *Κοινωνικές ανισότητες και οι κοινωνικές επιπτώσεις της αγροτικής πολιτικής στην Ελληνική ύπαιθρο*. Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, σελ 101-112. Αθήνα.
37. Πέτρου, Μ., (2006). *Αλλοδαποί μετανάστες και γυναικεία εργασία σε μια πεδινή αγροτική κοινότητα . Έμφυλος επαναπροσδιορισμός του εργασιακού χώρου και πολιτισμικές αναπαραστάσεις του φύλου*. Πρακτικά 9^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Αγροτικής Οικονομίας. Αθήνα.
38. Τσιγαρίδα, Ε-Α. (2004). *Φαρμακευτικά φυτά και τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη: Η περίπτωση ενός μοντέλου τοπικής και περιφερειακής ανάπτυξης στο πλαίσιο της συμβολαιακής γεωργίας στην Ελλάδα*. Μεταπτυχιακή εργασία. Βιβλιοθήκη Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.
39. Φωτόπουλος, Χ.(επιμ) (2000). Πρακτικά αγροπεριβαλλοντικής συνάντησης εργασίας με θέμα: Αγροπεριβαλλοντική πολιτική για μια βιώσιμη ανάπτυξη της υπαίθρου. Αθήνα, Εκδόσεις Σταμούλη.
40. Ψαλτόπουλος, Δ. (2004). *Η πολιτική για την ανάπτυξη της υπαίθρου στην Ελλάδα: Πολιτική οικονομία, ρητορική και προκλήσεις*. Στο Παπαδόπουλος Α.Γ. (επιμ) *Η ανάπτυξη σε μια πολυλειτουργική ύπαιθρο*, Αθήνα, Gutenberg, σελ 337- 365.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5º: ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

5.1 Η ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

5.1.1 Τα χαρακτηριστικά της περιφέρειας

α. Γεωγραφική θέση

Η Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας ευρίσκεται στον κεντρικό ηπειρωτικό κορμό της χώρας και συνορεύει με την Αττική νότια, με τη Θεσσαλία βόρεια, με την Ήπειρο βορειοδυτικά και με τη Δυτική Ελλάδα δυτικά. Ανατολικά βρέχεται από το Αιγαίο και νοτιοδυτικά από τον Κορινθιακό Κόλπο. Καταλαμβάνει συνολική έκταση 15.550 Km² ή ποσοστό 11,8% της συνολικής έκτασης της χώρας. Σχεδόν η μισή έκταση της Περιφέρειας είναι ορεινή (47,4%) ενώ οι ημιορεινές εκτάσεις ανέρχονται σε 31,8%. Οι πεδινές εκτάσεις εντοπίζονται κυρίως στην Βοιωτία και τη Φθιώτιδα(www.stereaellada.gr).

Η Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας έχει χωροταξικά κεντροβαρή ρόλο και συνορεύει με την Αττική, ενώ διασχίζεται από το μείζον μεταφορικό (οδικό και σιδηροδρομικό) δίκτυο της χώρας. Παράλληλα, εξυπηρετείται από ένα ευρύ οδικό δίκτυο διαπεριφερειακής εμβέλειας. Κατά μήκος του ΠΑΘΕ σημειώνεται πολύ υψηλή βιομηχανική συγκέντρωση σε ισχυρή εξάρτηση από την Αθήνα και σε φθίνουσα ένταση σε συνάρτηση με την απόσταση από αυτήν.

β. Διοικητική οργάνωση

Η Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας αποτελείται από 5 Νομούς: Βοιωτία, Εύβοια, Ευρυτανία, Φθιώτιδα και Φωκίδα. Ο Νομός Βοιωτίας αποτελείται από 18 δήμους που περιλαμβάνουν 67 Δημοτικά Διαμερίσματα και 2 Κοινότητες. Ο Νομός Εύβοιας αποτελείται από 25 δήμους που περιλαμβάνουν 161 Δημοτικά Διαμερίσματα και 2 Κοινότητες. Ο Νομός Ευρυτανίας αποτελείται από 11 δήμους που περιλαμβάνουν 92 Δημοτικά Διαμερίσματα. Ο Νομός Φθιώτιδας αποτελείται από 23 δήμους που συμπεριλαμβάνουν 179 Δημοτικά Διαμερίσματα και από δύο Κοινότητες. Ο Νομός Φωκίδας αποτελείται από 12 δήμους που συμπεριλαμβάνουν 91 Δημοτικά Διαμερίσματα.

Χάρτης Διοικητικής Διαίρεσης Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδος

γ. Πληθυσμός

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της απογραφής του 2001 ο πραγματικός πληθυσμός της Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας ανέρχεται σε 605.329 κατοίκους. Κατά την περίοδο 1981-2001 ο πληθυσμός σημείωσε αξιόλογη αύξηση (13,7%). Η αύξηση είναι σημαντικότερη στην δεκαετία 1981-1991 (9,4%). Η αύξηση που καταγράφηκε σε επίπεδο περιφέρειας αποτυπώνει ουσιαστικά την αύξηση σε όλους τους νομούς της Περιφέρειας, με εξαίρεση το Νομό Ευρυτανίας του οποίου ο πληθυσμός μειώθηκε κατά 5,9%. Η εντονότερη αύξηση αφορά το Νομό Βοιωτίας.

Τη δεκαετία (1991-2001) ο πληθυσμός αυξήθηκε με χαμηλότερους συγκριτικά ρυθμούς, κατά 4%. Η αύξηση αυτή είναι αποτέλεσμα χαμηλής έντασης αυξητικών μεταβολών στους Νομούς Ευβοίας, Φθιώτιδας και Φωκίδας, ενώ στην Ευρυτανία κατεγράφη αύξηση κατά 32% του πραγματικού πληθυσμού. Αντιθέτως στο Νομό Βοιωτίας ο πραγματικός πληθυσμός μειώθηκε ελαφρά, κατά 2,2%.

Πίνακας 5.1: Διαχρονική εξέλιξη πραγματικού πληθυσμού (Ε.Σ.Υ.Ε.)

Γεωγραφική ενότητα	Πραγματικός πληθυσμός			Μεταβολή πραγματικού πληθυσμού		
	1981	1991	2001	1981-1991	1991-2001	1981-2001
ΣΥΝΟΛΟ ΕΛΛΑΔΑΣ	9.739.589	10.259.900	10.964.020	5,3	6,9	12,6
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	532.358	582.212	605.329	9,4	4,0	13,7
ΝΟΜΟΣ ΒΟΙΩΤΙΑΣ	117.182	134.040	131.085	14,4	-2,2	11,9
ΝΟΜΟΣ ΕΥΒΟΙΑΣ	188.230	208.408	215.136	10,7	3,2	14,3
ΝΟΜΟΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ	25.822	24.307	32.053	-5,9	31,9	24,1
ΝΟΜΟΣ ΦΘΙΩΤΙΔΟΣ	162.005	171.274	178.771	5,7	4,4	10,3
ΝΟΜΟΣ ΦΩΚΙΔΟΣ	39.119	44.183	48.284	12,9	9,3	23,4

Σε ότι αφορά τους δημογραφικούς δείκτες σημειώνονται τα παρακάτω: Με βάση τα αναλυτικά στοιχεία της απογραφής του 2001 ανά φύλο και ηλικία ο πληθυσμός της Στερεάς Ελλάδας εμφανίζει **έντονες τάσεις γήρανσης**, εντονότερες σε σύγκριση με το 1991. Η βάση της πυραμίδας, που αποτελεί ένδειξη του βαθμού ανανέωσης του πληθυσμού, είναι αρκετά συρρικνωμένη στις ηλικίες έως 15 ετών κυρίως, ενώ διογκωμένη εμφανίζεται η κορυφή της πυραμίδας, ιδιαίτερα στο τμήμα της 60-75 ετών. Παρ' όλα αυτά, οι εξειδικευμένοι δημογραφικοί δείκτες δεν εμφανίζουν δυσμενή εικόνα. Ειδικότερα παρατηρείται:

- Σοβαρή μείωση του δείκτη νεανικότητας (από 19,5% το 1991 σε 14,8% το 2001), ο οποίος κινείται ακόμα σε ικανοποιητικά επίπεδα.
- Αύξηση του ποσοστού γήρανσης από 8,2% στο 9,8%, τιμή η οποία ωστόσο είναι σε ανεκτά επίπεδα.
- Βελτίωση του δείκτη εξάρτησης από 86,7% το 1991 σε 77% το 2001.

Η διερεύνηση των δημογραφικών εξελίξεων σε επίπεδο νομών δεν αναδεικνύει μείζονες διαφοροποιήσεις σε σύγκριση με το μέσο όρο της Περιφέρειας. Οι διαχρονικές μεταβολές οι οποίες καταγράφηκαν για το συνολικό πληθυσμό της Περιφέρειας παρατηρούνται σε όλους τους νομούς με μικρές διαφοροποιήσεις ως προς την έντασή τους.

Σημειώνεται ότι η αύξηση την οποία παρουσίασε ο πληθυσμός της Περιφέρειας είναι αποτέλεσμα εισροής αλλοδαπού πληθυσμού. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της απογραφής του 2001 οι αλλοδαποί που κατεγράφησαν στην Περιφέρεια ανέρχονται σε 41.699 άτομα και αντιστοιχούν στο 7% του πληθυσμού, ποσοστό χαμηλότερο του εθνικού μέσου όρου. Τέλος, πρέπει να αναφερθεί ότι κατά το 2001 το μορφωτικό επίπεδο του πληθυσμού της Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας εμφανίζεται ελαφρά χαμηλότερο σε σύγκριση με το Σύνολο της Χώρας, παρόλο που στο διάστημα 1991-2001 βελτιώθηκε.

Πίνακας 5.2 : Διαχρονική εξέλιξη των δημογραφικών δεικτών ανά νομό

Γεωγραφική Ενότητα	1991			2001		
	Νεανικότητας	Γήρανσης	Εξάρτησης	Νεανικότητας	Γήρανσης	Εξάρτησης
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	19,5	8,2	86,7	14,8	9,8	77,0
Ν. ΒΟΙΩΤΙΑΣ	20,8	7,1	87,4	14,7	8,9	74,1
Ν. ΕΥΒΟΙΑΣ	20,5	7,7	88,3	15,5	9,4	76,9
Ν. ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ	17,6	9,7	89,2	14,9	10,6	83,6
Ν. ΦΘΙΩΤΙΔΟΣ	18,3	8,8	83,2	14,3	10,3	76,8
Ν. ΦΩΚΙΔΟΣ	16,4	11,0	89,7	13,3	11,9	81,9

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., Απογραφές 1991, 2001. Επεξεργασία Στοιχείων

δ. Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός και η απασχόληση

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της απογραφής του 2001 ο οικονομικά μόνιμος ενεργός πληθυσμός της Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας ανέρχεται σε 222.741 άτομα, ενώ ο αντίστοιχος πραγματικός φτάνει τα 244.867 άτομα. Συνεπώς διαπιστώνεται υπερεκτίμηση του Ο.Ε.Π. κατά 10% η οποία είναι αρκετά μεγαλύτερη από την αντίστοιχη υπερεκτίμηση του συνολικού πληθυσμού. Η απόκλιση αυτή αφορά σε όλους τους νομούς, όμως η ένταση του φαινομένου διαφοροποιείται σημαντικά μεταξύ τους. Κατά την περίοδο 1981-2001, ο Ο.Ε.Π. της Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας σημείωσε αξιόλογη αύξηση (23,7%), η οποία όμως παραμένει σε επίπεδο μικρότερο από το αντίστοιχο ποσοστό της χώρας (30,4%) με μοναδική εξαίρεση το Νομό Βοιωτίας που εμφανίζει έντονη αύξηση (37%). Για το σύνολο της Περιφέρειας, η αύξηση είναι σημαντικότερη στην δεκαετία 1991-2001 (15,8%). Οι μεταβολές που καταγράφηκαν σε επίπεδο περιφέρειας δεν αποτυπώνουν τις εξελίξεις σε επίπεδο νομού. Πραγματικά, παρατηρούμε δύο διαφορετικές τάσεις: ο Ο.Ε.Π. στους Νομούς Βοιωτίας και Ευβοίας αυξήθηκε με χαμηλότερους ή ίσους συγκριτικά ρυθμούς κατά το διάστημα 1991-2001 ενώ για τους τρεις υπόλοιπους νομούς, μετά από μείωση κατά την 1^η δεκαετία, ο Ο.Ε.Π. παρουσιάζει αύξηση.

Πίνακας 5.3 : Διαχρονική εξέλιξη πραγματικού Ο.Ε.Π. ανά νομό

Γεωγραφική Ενότητα	Πραγματικός Πληθυσμός			Μεταβολή πραγματικού πληθυσμού		
	1981	1991	2001	1981-1991	1991-2001	1981-2001
ΣΥΝΟΛΟ ΕΛΛΑΔΑΣ	3.543.797	3.886.157	4.622.822	9,7	19,0	30,4
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	197.982	211.544	244.867	6,9	15,8	23,7
ΝΟΜΟΣ ΒΟΙΩΤΙΑΣ	42.308	50.719	57.988	19,9	14,3	37,1
ΝΟΜΟΣ ΕΥΒΟΙΑΣ	65.476	74.026	83.837	13,1	13,3	28,0
ΝΟΜΟΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ	10.948	8.872	13.117	-19,0	47,8	19,8
ΝΟΜΟΣ ΦΘΙΩΤΙΔΟΣ	62.149	62.048	72.692	-0,2	17,2	17,0
ΝΟΜΟΣ ΦΩΚΙΔΟΣ	17.101	15.879	17.233	-7,1	8,5	0,8

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή 1981, 1991 και 2001.

Στην Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της απογραφής του 2001, οι απασχολούμενοι ανέρχονται σε 218.686 εργαζόμενους, εκ των οποίων 147.476 είναι άνδρες και 71.210 είναι γυναίκες (67% και 33% αντιστοίχως έναντι 63% και 37% για την Χώρα). Σε σύγκριση με το 1991 οι απασχολούμενοι αυξήθηκαν κατά 13% (έναντι 15% για το σύνολο της Ελλάδας) και

η αύξηση αυτή οφείλεται κυρίως σε αύξηση των απασχολουμένων γυναικών κατά 45% και σε πολύ μικρότερο βαθμό των απασχολουμένων ανδρών κατά 2,5%. Το 2001, ο δείκτης απασχόλησης για την Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας ανέρχεται σε 40%, τιμή που παραμένει μικρότερη από την αντίστοιχη τιμή της Ελλάδας. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της απογραφής του 2001 στην Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας, ο αριθμός των ανέργων ανέρχεται σε 26.181 άτομα, εκ των οποίων 14.885 είναι άνδρες και 11.296 είναι γυναίκες. Ο δείκτης ανεργίας, δηλαδή το ειδικό βάρος των ανέργων επί του Ο.Ε.Π., ανέρχεται σε 10,7% και παραμένει κάτω από το μέσο όρο της Χώρας (11,1%).

Η Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας, παρουσιάζει παράλληλη εξέλιξη με αυτή του συνόλου της χώρας, όσον αφορά την αύξηση της απασχόλησης του τριτογενή τομέα και την παράλληλη μείωση της απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα. Η αυξημένη συμμετοχή της απασχόλησης στο δευτερογενή τομέα, στο σύνολο της απασχόλησης της Περιφέρειας ερμηνεύεται από την ύπαρξη σημαντικής βιομηχανικής δραστηριότητας στην περιφέρεια, όπως είναι οι μεγάλες βιομηχανικές μονάδες επεξεργασίας ορυκτών πόρων, καθώς και μεγάλος αριθμός μεταποιητικών μονάδων εγκατεστημένων κυρίως στον άξονα Χαλκίδας – Θήβας. Οι ίδιες τάσεις παρατηρούνται και στο σύνολο της Ε.Ε όπου η απασχόληση στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα μειώνεται ελάχιστα, με παράλληλη αύξηση του τριτογενή τομέα. Το 2001 σε επίπεδο Ε.Ε. ο πρωτογενής τομέας απασχολεί το 4,16%, ο δευτερογενής τομέας το 28,69% και ο τριτογενής το 67,14%.

Ο πρωτογενής τομέας αποτελεί βασική πηγή εισοδήματος και απασχόλησης για μεγάλο μέρος του πληθυσμού και καθοριστικό παράγοντα για την διατήρηση της κοινωνικής και οικονομικής συνοχής των περιοχών της υπαίθρου, παρά τη συνεχή φθίνουσα πορεία του. Στην Περιφέρεια της Στερεάς Ελλάδας παράγεται το 23% της συνολικής παραγωγής της τομάτας της χώρας, όπου και κατέχει την 1η θέση μεταξύ των Περιφερειών της χώρας, το 16% της συνολικής παραγωγής βάμβακος (3η θέση), το 12% του καπνού (3η θέση), το 11% της πατάτας (4η θέση), το 6% του ελαιολάδου (5η θέση) και το 12% της παραγωγής σίτου (4η θέση), με βάση στατιστικά στοιχεία του 2001. Σημαντική είναι και η παραγωγή προϊόντων ζωικής προέλευσης στην Περιφέρεια, όπου παράγονται το 13% του συνόλου της εγχώριας παραγωγής κρέατος, το 15,6% της συνολικής παραγωγής σε μέλι και το 28,1% των ψαριών εσωτερικών υδάτων. (Περιοδικό “Επιλογή”, Νομοί, 2002).

Η κτηνοτροφία διαδραματίζει δευτερεύοντα, αλλά σημαντικό ρόλο στην περιφερειακή οικονομία. Οι κύριες μορφές άσκησης της κτηνοτροφίας είναι η εκτατική που αφορά κυρίως νομαδική προβατοτροφία που είναι συγκεντρωμένη περισσότερο στις ορεινές περιοχές της Φθιώτιδας και της Εύβοιας και η εντατική – ενσταβλισμένη κτηνοτροφία, που αφορά κυρίως τα πουλερικά και τους χοίρους και λιγότερο τα βοοειδή και είναι συγκεντρωμένη στην κεντρική Εύβοια και στη Ν.Α. Βοιωτία δηλαδή σε περιοχές που γειτνιάζουν με το μεγάλο κέντρο κατανάλωσης της Αθήνας.

Τα δάση στην Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας καλύπτουν σημαντικό ποσοστό της συνολικής της έκτασης και ανέρχεται σε 25% περίπου δηλαδή ποσοστό μεγαλύτερο εκείνου που αντιστοιχεί σε επίπεδο χώρας (22%). Τα είδη που κυριαρχούν είναι το Έλατο και το Πεύκο και είναι συγκεντρωμένα κυρίως στην Ευρυτανία, Β. Εύβοια και στους ορεινούς όγκους της Φωκίδας και της Φθιώτιδας. Τα δάση εξασφαλίζουν απασχόληση και εισόδημα σε τμήμα του πληθυσμού των ορεινών οικισμών μέσω της παραγωγής τεχνικής ξυλείας, ρητίνης, καυσόξυλων και των ελάτων διακόσμησης κ.λ.π. και προσφέρονται για τις δραστηριότητες της θήρας και του ορεινού τουρισμού (χειμερινού και θερινού).

Η αλιεία ανοικτής θάλασσας στη Περιφέρεια είναι περιορισμένη, παρά τις δυνατότητες που έχουν οι κόλποι του Ευβοϊκού, του Μαλιακού και του Κορινθιακού, λόγω μη ορθολογικής διαχείρισης των αλιευτικών πόρων και ελλειπούς προστασίας τους από τα αστικά και βιομηχανικά κέντρα. Σημαντική είναι η ανάπτυξη των ιχθυοκαλλιεργειών, που αποτελεί δυναμικό αναπτυσσόμενο κλάδο τα τελευταία χρόνια.

Ο δευτερογενής τομέας αποτελεί την κατεξοχήν παραγωγική δραστηριότητα της περιφέρειας, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση του Ακαθάριστου Περιφερειακού Προϊόντος κατά 42,3%. Σημειώνεται επίσης ότι ο δευτερογενής τομέας παρουσιάζει μία ελαφρά ενδυνάμωση, σε σχέση με την περίοδο οριστικοποίησης του προγραμματικού σχεδιασμού.

Ο τριτογενής τομέας στην Περιφέρεια είναι ο τομέας που παρουσιάζει τον μεγαλύτερο δυναμισμό. Στον τριτογενή τομέα και ιδιαίτερα στο κλάδο του χονδρικού και λιανικού εμπορίου παρατηρείται συνεχής ενίσχυση του ρόλου του στην οικονομία της Περιφέρειας, με τη μεγαλύτερη συγκέντρωση των καταστημάτων χονδρικού και λιανικού εμπορίου να συναντάται κύρια στα αστικά κέντρα (Λαμία, Χαλκίδα, Λειβαδιά και Θήβα).

5.1.2 Φυσικά-γεωγραφικά χαρακτηριστικά της περιφέρειας

Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας έχει συνολική έκταση 15.550 km², αποτελεί το 11,8% της συνολικής έκτασης της επιφάνειας της χώρας, ενώ τα τέσσερα πέμπτα αυτής καταλαμβάνονται από ορεινές και ημιορεινές περιοχές.

α. Χρήσεις Γης

Οι δασικές εκτάσεις της Περιφέρειας αποτελούν το 25% του συνόλου της ενώ το ίδιο ποσοστό χρησιμοποιείται για καλλιέργειες. Τέλος οι οικιστικές εκτάσεις καταλαμβάνουν το 3% του συνολικού μεγέθους της Περιφέρειας και μόλις το 2% καλύπτεται από νερά. Τα κυριότερα χαρακτηριστικά των νομών της Περιφέρειας είναι το μεγάλο ποσοστό επιφανειακών υδάτων και δασοκάλυψης στην Ευρυτανία, οι μεγάλοι βοσκότοποι στη Φωκίδα και ο πεδινός χαρακτήρας της Βοιωτίας όπου παρουσιάζεται η μεγαλύτερη κάλυψη γεωργικών εκτάσεων. Περισσότερο διαφοροποιημένοι παρουσιάζονται οι νομοί Εύβοιας και Φθιώτιδας, τόσο ως προς την μορφολογία τους όσο και ως προς τις χρήσεις γης.

β. Κλίμα

Η διαφοροποίηση του γεωγραφικού ανάγλυφου της Περιφέρειας, προκαλεί και διαφορετικές κλιματολογικές συνθήκες, με τις πεδινές περιοχές να παρουσιάζουν μεσογειακό κλίμα και τις ορεινές αντίθετα, ψυχρό. Η μέγιστη θερμοκρασία αγγίζει

τους 26⁰ Κελσίου ενώ οι βροχοπτώσεις είναι έντονες κυρίως στην ορεινή ζώνη των δυτικών περιοχών και στην περιοχή της Βόρειας Εύβοιας.

γ. Γεωμορφολογία

Η Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας χαρακτηρίζεται από έντονη γεωμορφολογική ανομοιογένεια που αντανακλάται σε σημαντικές κοινωνικοοικονομικές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις διάφορες περιοχές που την συναποτελούν. Εντός των γεωγραφικών ορίων της Περιφέρειας, και λόγω της απόληξης της οροσειράς της Πίνδου, συγκεντρώνεται μεγάλος αριθμός ορεινών όγκων όπως τα όρη Γκιώνα, Βαρδούσια, Παρνασσός, με το τελευταίο να παρουσιάζει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον και μεγάλη τουριστική επισκεψιμότητα.

Το σύνολο των δασών της Περιφέρειας φτάνουν τα 3.946 χιλ. στρέμματα. Η μεγαλύτερη δασική κάλυψη εμφανίζεται στο Νομό Εύβοιας (σε ποσοστό 33% του συνόλου της Περιφέρειας), ενώ ακολουθούν με φθίνουσα σειρά οι Νομοί Φθιώτιδας, Ευρυτανίας Φωκίδας και Βοιωτίας.

Λόγω της γεωγραφικής θέσης της, η Περιφέρεια διαθέτει σημαντικό μήκος ακτογραμμών (1.695,3 km) μιας και οι 4 από τους 5 νομούς βρέχονται από θάλασσα. Η Εύβοια διαθέτει 1.065,65 χλμ ακτών, ενώ με μεγάλη διαφορά ακολουθούν οι Νομοί Φθιώτιδας με 259,52 χλμ. ακτών, Βοιωτίας με 195,11 χλμ. και τέλος ο Νομός Φωκίδας με 175 χλμ. ακτών. Τέλος, βρέχεται από τρεις σημαντικούς κόλπους: τον Ευβοϊκό ανατολικά, το Μαλιακό βόρεια και τον Κορινθιακό νοτιοδυτικά.

δ. Φυσικοί πόροι

Το υπέδαφος της περιφέρειας είναι ιδιαίτερα πλούσιο σε μέταλλα, μεταλλεύματα, ορυκτά και μάρμαρα. Χαρακτηριστικά αναφέρονται ο βωξίτης με αποκλειστικότητα στην παραγωγή της χώρας, τα σιδηρονικελιούχα μεταλλεύματα, ο χρωμίτης και τέλος μάρμαρα διαφόρων ειδών, με πρώτα τις γνωστές «πλάκες Καρύστου» στην Εύβοια. Στον εξορυκτικό τομέα δραστηριοποιούνται μερικές από τις μεγαλύτερες βιομηχανικές μονάδες της χώρας.

ε. Περιβαλλοντικές απειλές

Οι κυριότερες απειλές για το περιβάλλον της Περιφέρειας εντοπίζονται κυρίως στη ρύπανση των αστικών περιοχών (ατμοσφαιρική ρύπανση, αστικά λύματα, απορρίμματα κ.λπ.) και τη δραστηριότητα του δευτερογενή τομέα: βιομηχανία και λατομεία (ατμοσφαιρική ρύπανση αλλά και στερεά και υγρά απόβλητα). Σοβαρότερη πηγή ρύπανσης, πάντως, αποτελεί η ανεξέλεγκτη διάθεση των αστικών και βιομηχανικών λυμάτων. Σημαντική επίσης πηγή ρύπανσης αποτελεί η εντατική καλλιέργεια των εδαφών που επιβάλλει εκτεταμένη χρήση λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων. Το πρόβλημα είναι εντονότερο σε περιοχές που επικοινωνούν με ευαίσθητα υδάτινα στρώματα, όπως η Κωπαΐδα. Συνέπεια των παραπάνω είναι σημαντικοί κίνδυνοι επιβάρυνσης τόσο των επιφανειακών όσο και των υπόγειων υδάτων. Τέλος, σημαντική επιβάρυνση για το περιβάλλον αποτελεί ο άξονας της ΠΑΘΕ.

στ. Περιοχές προστασίας

Η Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας περιλαμβάνει πολλές περιοχές οι οποίες προστατεύονται από εθνικά νομοθετικά διατάγματα και κοινοτικές οδηγίες. Οι περιοχές αυτές ταξινομούνται σε κατηγορίες «Ειδικών Περιοχών Προστασίας» με 16 περιοχές, «Δίκτυο Natura 2000» με 13 περιοχές και συνολικής έκτασης 2,046 εκατ. στρεμμάτων, «Βιότοποι Corine» με 24 περιοχές, «Υγρότοποι» με 39 τύπους, 9 περιοχές «Προστατευόμενης Οрниθοπανίδας», 36 «Ευαίσθητες Φυσικές Περιοχές» συνολικής έκτασης 4,844 εκατ. στρεμμάτων, καταφύγια θηραμάτων, και τέλος 28 Ζώνες Οικιστικού Ελέγχου.

ζ. Υδατικοί πόροι

Τέλος, η Περιφέρεια διαθέτει ένα σημαντικό πλήθος υδάτινων πόρων χωρίς όμως να παρουσιάζει τη μέγιστη δυνατή αξιοποίησή τους. Η οργανωμένη αξιοποίηση συγκεντρώνεται κυρίως στο σύστημα του Βοιωτικού Κηφισού επιφάνειας 1900 km² και στη λεκάνη του Σπερχειού με έκταση 2116 km².

5.1.3 Ιστορία

Η Στερεά κατοικείται από την εποχή του λίθου, όπως δείχνουν τα ευρήματα στην Αλίαρτο, στη Χαλκίδα, στα Ψαχνά κ.α. Πρωτοελλαδικές πόλεις φαίνεται πως υπήρχαν στο Λευκαντί και το Μάνικα όπως και στην πελασγική Αμάρυνθο κ.α. Στην

εποχή την παράλληλη του Μυκηναϊκού πολιτισμού εμφανίζονται οικισμοί σε μεγάλη έκταση με πιο γνωστό βέβαια τον πολιτισμό των Μινύων στον Ορχομενό που άφησε πίσω του τα θαυμαστά έργα όπως το αποστραγγιστικό έργο της Κωπαΐδας και το θολωτό τάφο του Μινύα. Στην προκλασσική αρχαιότητα έχουμε τη δημιουργία του μαντείου του Τροφωνίου, την Ομοσπονδία των Βοιωτών και το δεύτερο ελληνικό εποικισμό όπου πρωτοστατούν οι Χαλκιδείς και οι Ερετριείς. Η κλασσική εποχή βρήκε τη Στερεά να έχει δεκάδες πόλεις σε ακμή αλλά κυρίως να είναι το επίκεντρο του ελλαδικού χώρου της Δελφικής αμφικτιονίας. Καθώς επικράτησε η Οθωμανική αυτοκρατορία, η Στερεά πρωτοστατούσης της Ευρυτανίας, αποτέλεσε ορμητήριο των κλεφταρματολών και κατά την ελληνική επανάσταση έγινε συχνά θέατρο μαχών. Επανάληψη των ηρωικών στιγμών της ελληνικής επανάστασης είχαμε και κατά τη γερμανική κατοχή και την εθνική αντίσταση. Στη Ρούμελη ήταν η ελεύθερη Ελλάδα και η κυβέρνηση του βουνού.

Η Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας έχει ιδιαίτερα πολιτιστικά χαρακτηριστικά που διαμορφώνονται από τους αρχαιολογικούς και ιστορικούς της χώρους και τις διασυνδέσεις τους με την ευρύτερη περιοχή. Στην Περιφέρεια βρίσκονται σημαντικά μνημεία με κυριότερα το αρχαίο μαντείο των Δελφών και τις Θερμοπύλες. Το πέρασμα από τον αρχαιοελληνικό, στον βυζαντινό και τέλος στο νεότερο ελληνικό πολιτισμό άφησε έντονα ίχνη στην περιοχή. Στην Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας υπάρχουν σημαντικές για την ορθοδοξία μονές όπως οι μονές Προυσού και Οσίου Λουκά, ενώ τέλος η ευρύτερη περιφέρεια αποτελεί σημαντικό τόπο και σημείο αναφοράς της δημιουργίας της νεώτερης Ελλάδας μετά την τουρκοκρατία.

Στα γεωγραφικά όρια της Περιφέρειας άκμασαν κατά την αρχαιότητα σημαντικές πόλεις. Οι σημαντικότερες από τις πόλεις αυτές είναι η Θήβα, ο Ορχομενός, οι Θεσπίες, η Χαλκίδα, η Οιχαλία και η Ερέτρια. Οι σημαντικότεροι αρχαιολογικοί χώροι και μνημεία στο Νομό Βοιωτίας είναι ο Ορχομενός, η Χαιρώνεια, το Καβίρειο, οι Πλαταιές και η Κοιλάδα των Μουσών στις Θεσπίες. Στο Νομό Εύβοιας τα βασικότερα μνημεία είναι το Αρχαίο Θέατρο Ερέτριας, ο Μακεδονικός Τάφος Ερέτριας, ο Ταύρος Ωρεών, η Αμάρυνθος, και η Αρχαία Χαλκίδα. Στο Νομό Φθιώτιδας ξεχωρίζουν ως σημαντικοί αρχαιολογικοί χώροι και μνημεία η Αρχαία Λάρυμνα, ο Ναός Αθηνάς Κραναίας και ο Αδριάντας του Λεωνίδα στις Θερμοπύλες. Στο Νομό Ευρυτανίας δεν υπάρχουν μνημεία και αρχαιολογικοί χώροι από την αρχαιότητα, παρά μόνο από τη βυζαντινή εποχή και μετά. Τέλος, στο Νομό Φωκίδας βρίσκεται ο παγκοσμίως γνωστός αρχαιολογικός χώρος των Δελφών.

Ο συγκεκριμένος χώρος αποτελεί και μνημείο παγκόσμιας κληρονομιάς και κατέχει δεσπόζουσα θέση όχι μόνο για την Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας αλλά και τη χώρα γενικότερα. Άλλα μνημεία αρχαιολογικού ενδιαφέροντος που βρίσκονται στο Νομό Φωκίδας είναι η Αρχαία Λιλαία και η Οχύρωση της Αρχαίας Άμφισσας.

5.2 Ο ΝΟΜΟΣ ΕΥΒΟΙΑΣ

5.2.1 Τα χαρακτηριστικά του νομού Ευβοίας

α. Γεωγραφική θέση

Το επίμηκες νησί της Εύβοιας, μήκους 175 χλμ. βρίσκεται αντίκρυ στη Στερεά Ελλάδα σε όλο το μήκος των ανατολικών ακτών της, από το ακρωτήριο Κηναίο, που εισχωρεί στο Μαλιακό κόλπο και το ακρωτήριο Αρτεμίσιο, που βλέπει την είσοδο του Παγασητικού κόλπου μέχρι τον όρμο της Καρύστου που, μαζί με το νότιο άκρο της Αττικής αποτελούν τις πύλες που οδηγούν στο αρχιπέλαγος των Κυκλάδων. Στο μήκος της οφείλει και το όνομα "Μάκρις", ένα από τα ονόματα με το οποίο ήταν γνωστή στην αρχαιότητα. Την Εύβοια και την Στερεά τη χωρίζουν ο βόρειος και ο νότιος Ευβοϊκός κόλπος, οι οποίοι στο ύψος της Χαλκίδας στενεύουν σχηματίζοντας τον πορθμό του Ευρίπου, γέφυρα ανάμεσα στο νησί και την ηπειρωτική Ελλάδα και αντικείμενο θαυμασμού και έρευνας ήδη από τους πρώτους ιστορικούς εξαιτίας του φαινομένου της παλίρροιας.

β. Διοικητική οργάνωση

Ο Νομός Εύβοιας εντάσσεται διοικητικά στην Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας, έχει συνολική έκταση 3.896 τετραγωνικά χιλιόμετρα και πληθυσμό 215.136 κατοίκους σύμφωνα με την απογραφή του 2001. Η Εύβοια είναι το δεύτερο σε έκταση νησί της Ελλάδας μετά την Κρήτη. Πρωτεύουσα του νησιού είναι η Χαλκίδα και η διοικητική διαίρεσή του περιλαμβάνει 25 δήμους και 2 κοινότητες. Από τους 25 δήμους 22 βρίσκονται στην Εύβοια και 2 στην απέναντι ακτή της Στερεάς Ελλάδας.

γ. Πληθυσμός

Όσον αφορά στις διαχρονικές πληθυσμιακές μεταβολές στο Νομό Ευβοίας, οι αυξητικές τάσεις που καταγράφηκαν καθ' όλη την εξεταζόμενη περίοδο αποτυπώνουν έναν γενικό κανόνα πληθυσμιακών αυξήσεων, ο οποίος συνάδει με την έντονη παρουσία δραστηριοτήτων στον τριτογενή τομέα πρωτευόντως και στον δευτερογενή δευτερευόντως. Την σημαντικότερη αύξηση κατέγραψαν οι Δήμοι

Αυλίδος, Ερέτριας, Ανθηδώνος, Νέας Αρτάκης και Ληλαντίων. Μείωση πληθυσμού εμφανίζεται σε δήμους με συγκριτικά έντονη την παρουσία του πρωτογενούς τομέα, με σημαντικότερη την μείωση στον Δήμο Κηρέως όπου εντάσσεται το Μαντούδι και στον Δήμο Νηλέως, ο οποίος γειτνιάζει με τον Δήμο Κηρέως.

Στο Νομό Ευβοίας, ο Δήμος Χαλκίδας συγκεντρώνει 25% του πληθυσμού και δευτερευόντως αξιοσημείωτες πληθυσμιακές συγκεντρώσεις εμφανίζουν οι Δήμοι Ληλαντίων και Μεσσαπίων που γειτνιάζουν με την περιοχή της Χαλκίδας, καθώς και ο Δήμος Ταμιναίων, λόγω του εργοστασίου του Αλιβερίου. Την υψηλότερη πυκνότητα εμφανίζει ο Ν. Ευβοίας με 51,6 κατοίκους ανά km²

Όσον αφορά το Νομό Ευβοίας, οι αυξητικές τάσεις αποτυπώνουν όπως έχει ήδη αναφερθεί, έναν γενικό κανόνα πληθυσμιακών αυξήσεων. Εκτός από το Δήμο Χαλκιδέων, οι δήμοι που εμφανίζουν μεγάλη αύξηση του ΟΕΠ είναι δήμοι που εντάσσονται στην περι-αστική ζώνη της πρωτεύουσας του νομού, δηλαδή οι Δήμοι Νέας Αρτάκης, Ληλαντίων, Ανθηδώνος και σε μικρότερο βαθμό, ο Δ. Αυλίδος. Όσον αφορά τους δύο τελευταίους, επωφελούνται και από την γειτνίαση με την βιομηχανική ζώνη της Χαλκίδας. Σημαντική αύξηση του ΟΕΠ, παρατηρείται επίσης στους δήμους με αναπτυγμένη τουριστική δραστηριότητα όπως είναι η περίπτωση, στο Βόρειο τμήμα της Ευβοίας, των Δήμων Αιδηψού, Ελυμνίων και Λιχάδος και πιο Νότια, των Δήμων Αμαρυνθίων και Ερέτριας. Αύξηση επίσης παρατηρείται σε όλους τους δήμους που βρίσκονται στο νοτιότερο τμήμα της Εύβοιας, από το Δήμο Διστύων μέχρι το Δήμο Καρύστου. Μείωση του ΟΕΠ εμφανίζεται στους βόρειο-δυτικούς Δήμους της Ευβοίας οι οποίοι, με ανεπτυγμένο τον πρωτογενή τομέα και σημαντικό βαθμό ορεινότητας, ακολουθούν την γενικότερη πληθυσμιακή εξέλιξη της μειονεκτικής ζώνης αυτής.

Στο Νομό Ευβοίας, μειώθηκε ελαφρά το ειδικό βάρος του νεανικού τμήματος του ΟΕΠ, όμως η μείωση ήταν πολύ μεγαλύτερη για τις γυναίκες (βλ. Πίνακα 4). Η εξέλιξη αυτή οδήγησε στην αύξηση του ποσοστού των εργαζομένων ηλικίας 30-44 ετών, ενώ το ειδικό βάρος των ατόμων ηλικίας 45-64 ετών παρέμεινε σχεδόν στάσιμο, με μικρή μείωση 2 μονάδων για τους άνδρες. Με βάση τις ανωτέρω μεταβολές της κατά ηλικία δομής του ΟΕΠ στο Νομό Ευβοίας, η μέση ηλικία των ανδρών παρέμεινε σταθερή ενώ παρατηρείται μικρή αύξηση της μέσης ηλικίας των γυναικών από 36,4 σε 37,3 έτη.

Πίνακας 5.4: Κατανομή του οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά φύλο και ομάδες ηλικιών στο Νομό Εύβοιας

Φύλο και ομάδες ηλικιών	1991			2001		
	Σύνολο	Άρρενες	Θήλεις	Σύνολο	Άρρενες	Θήλεις
Σύνολο	74.026	53.987	20.039	83.837	55.752	28.085
10-19 ετών	3.893	2.458	1.435	2573	1688	885
20-24 ετών	8.992	5.855	3.137	9581	5886	3695
25-29 ετών	9.854	6.785	3.069	12107	7718	4389
30-44 ετών	27.252	19.915	7.337	34088	22277	11811
45-64 ετών	22.500	17.703	4.797	24145	17145	7000
65+ ετών	1.535	1.271	264	1343	1038	305

Σύνολο	100	100	100	100	100	100
10-19 ετών	5	5	7	3	3	3
20-24 ετών	12	11	16	11	11	13
25-29 ετών	13	13	15	14	14	16
30-44 ετών	37	37	37	41	40	42
45-64 ετών	30	33	24	29	31	25
65+ ετών	2	2	1	2	2	1
Μέση ηλικία	39,0	39,9	36,4	39,0	39,7	37,7

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., Απογραφές 1991, 2001.

δ. Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός και η απασχόληση

Ο νομός Εύβοιας παρουσιάζει τάση συρρίκνωσης του πρωτογενή τομέα με ποσοστά απασχόλησης πολύ μικρότερα από το μέσο όρο της Περιφέρειας. Οι Δήμοι της **Εύβοιας**, στην πλειονότητά τους, εμφανίζουν ποσοστό απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα μικρότερο από το 20%. Συγκέντρωση των απασχολούμενων στις αγροτικές δραστηριότητες καταγράφεται στις δύο κοινότητες Καφιερώς και Λιχάδος καθώς και στους Δήμους Μαρμαρίου, Ιστιαίας, Διρφύων, Διστίων, Αρτεμισίου, Στυραίων και Μεσσαπίων. Ως *ημιορεινος*, χαρακτηρίζεται ο νομός Ευβοίας, με χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση σε ημιορεινές περιοχές 77,2% .

Πίνακας 5.5: Η κατανομή των εκτάσεων και των εκμεταλλεύσεων κατά πεδινές, ημιορεινές και ορεινές περιοχές

Γεωγραφική Ενότητα		ΕΚΜΕΤ. (Αρ.)	ΕΚΤΑΣΕΙΣ (στρ.)	ΕΚΜΕΤ. (%)	ΕΚΤΑΣΕΙΣ (%)
ΝΟΜΟΣ ΕΥΒΟΙΑΣ		25.952	987.483	100,0	100,0
	Π	8.292	195.854	32,0	19,8
	Η	17.524	761.871	67,5	77,2
	Ο	136	29.758	0,5	3,0

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., Αποτελέσματα απογραφής γεωργίας-κτηνοτροφίας 2001

5.2.2 Φυσικά-γεωγραφικά χαρακτηριστικά του Νομού Ευβοίας

Η Εύβοια χωρίζεται σε μικρές φυσικές απομονωμένες περιφέρειες από τους μεγάλους και απότομους ορεινούς όγκους που καταλαμβάνουν τη μεγαλύτερη έκταση της : το Τελέθριο προς βορρά, τη Δίρφη στο κεντρικό τμήμα της και την Όχη προς νότο. Η Εύβοια έχει έντονο το στοιχείο του δυΐσμου στη φυσική της γεωγραφία. Ιδιαίτερα μορφολογικά στοιχεία του νησιού είναι τα ψηλά βουνά, οι εύφορες κοιλάδες, ο κλειστός ευβοϊκός κόλπος στα δυτικά με τις ομαλές ακτές, το ανοιχτό Αιγαίο με τις απότομες και εκτεθειμένες στο βοριά ανατολικές ακτές.

5.2.3 Ιστορία

Η Εύβοια στην αρχαιότητα ήταν γνωστή, κατά το Στράβωνα, ως Μάκρις, λόγω του μήκους της. Είναι το δεύτερο σε μέγεθος νησί της Ελλάδας μετά την Κρήτη. Επιφανειακές ανασκαφές έδειξαν ότι η πρώτη διαπιστωμένη ανθρώπινη παρουσία στην Εύβοια τοποθετείται στη Μέση Παλαιολιθική Εποχή (100.000 – 40.000 π.Χ.). Έχουν βρεθεί λίθινα εργαλεία σε διάφορες τοποθεσίες, αλλά δεν μπορούμε να ξέρουμε αν ήταν μόνιμες ή προσωρινές εγκαταστάσεις. Πολλές θέσεις της Νεολιθικής Εποχής (6000 – 3000 π.Χ.) έχουν εντοπισθεί σε όλη την έκταση του νησιού. Σημαντικότερη φαίνεται να είναι η παρουσία του ανθρώπου κατά την Εποχή του Χαλκού (3000 – 1000 π.Χ.). Κατά τα μέσα της 3ης χιλιετίας, το νησί παρουσιάζει μεγάλη άνθηση, όπως φαίνεται από τις ανασκαφές στη Μάνικα. Η Εύβοια στη Μυκηναϊκή Εποχή παρουσιάζει ιδιαίτερη ακμή. Σημαντικοί μυκηναϊκοί θολωτοί και θαλαμωτοί τάφοι έχουν βρεθεί σε όλο το νησί καθώς η Εύβοια ήταν τότε προφανώς χωρισμένη σε ανεξάρτητα μικρά βασίλεια. Ο Όμηρος στο Νεών Κατάλογο της Ιλιάδας (Β, 536-539) αναφέρει επτά πόλεις: Χαλκίδα, Ερέτρια, Ιστιαία, Δίον, Κήρινθος, Στύρα και Κάρυστος.

Στα ιστορικά χρόνια η Εύβοια θα διαδραματίσει ρόλο καθοριστικό στην εξέλιξη της ελληνικής ιστορίας. Οι Ευβοείς συμμετέχουν ενεργά στον πρώτο ελληνικό αποικισμό του 11 αι. π.Χ. και στρέφονται κυρίως στα νησιά του Αιγαίου και τα μικρασιατικά παράλια. Αναπτύσσουν τη ναυτιλία και το εμπόριο με την Κύπρο, την Αίγυπτο και τις ακτές της Συρίας και της Παλαιστίνης. Η Χαλκίδα και η Ερέτρια κυριαρχούν στο νησί και αλληλοσυγκρούονται για το Αηλάντιο πεδίο, γύρω στα τέλη του 8ου αι. π.Χ. Αυτές οι δύο πόλεις πρωταγωνιστούν και στο δεύτερο αποικισμό, από τον 8ο ως τον 6ο π.Χ. αιώνα, ο οποίος εξαπλώνεται όχι μόνο στη βόρεια Ελλάδα,

τη Μεσόγειο και τη νότια Ιταλία, αλλά και στον Εύξεινο Πόντο. Μερικές από τις σπουδαιότερες αποικίες είναι το Παντικάπαιον, η Φαναγορέα, η Όλυνθος, η Τορώνη, η Πύδνα, το Δίον, οι Πιθηκούσες, η Κύμη, η Ζάγκλη, το Ρήγιον, η Νάξος, η Ίμερα, ο Ακράγας και αρκετές άλλες που ιδρύθηκαν από Ευβοείς με ή χωρίς τη συμβολή και άλλων Ελληνικών πόλεων. Κατά την περίοδο αυτή, στις αρχές της Εποχής του Σιδήρου, η βασιλεία καταργείται και αντικαθίσταται από την αριστοκρατία.

Στα τέλη του 6ου π.Χ. αιώνα (506 π.Χ.) οι Αθηναίοι εγκαθιστούν κληρούχους στη Χαλκίδα και επιβάλλουν δημοκρατικό πολίτευμα. Η Εύβοια στο σύνολό της συμμετείχε ενεργά στον αγώνα κατά των Περσών, όπως στις ναυμαχίες του Αρτεμισίου και της Σαλαμίνας το 480 π.Χ. και τη μάχη των Πλαταιών το 479 π.Χ. Η γεωγραφική θέση της Εύβοιας κοντά στην Αττική και η στρατηγική της σημασία καθόρισαν τη συμμετοχή της στο πλευρό των Αθηναίων κατά τον Πελοποννησιακό πόλεμο (431 – 404 π.Χ.).

Μετά τη μάχη της Χαιρώνειας το 338 π.Χ., οι Μακεδόνες κυριαρχούν σε όλη την Ελλάδα και μόνιμη μακεδονική φρουρά εγκαθίσταται από το 331 π.Χ. στη Χαλκίδα. Το 146 π.Χ. η Εύβοια, παρ' όλη την αντίστασή της, υποτάσσεται στους Ρωμαίους. Η περίοδος της Ρωμαϊοκρατίας θεωρείται περίοδος ακμής. Η Χαλκίδα παραμένει η κύρια πόλη του νησιού. Η ανασκαφική έρευνα αποκάλυψε βαλανεία, λουτρά, ιερά, εργαστήρια κ.λπ.

Ακολουθούν τα Βυζαντινά χρόνια και γύρω στα 610 – 620 μ.Χ. η αρχαία πόλη της Χαλκίδας ερημώνεται και μεταφέρεται δυτικότερα. Γενικά, κατά τη Βυζαντινή περίοδο το νησί αντιστέκεται σε επιδρομές Σλάβων και Αράβων. Με την πτώση της Κωνσταντινούπολης κατά την 4η Σταυροφορία το 1204, η Εύβοια από το 1205 έως το 1470 παραχωρήθηκε στη Βενετία. Από την εποχή αυτή σώζονται διάφορα κάστρα όπως το Καστέλ Ρόσο, των Φύλλων, των Ωρεών καθώς και οχυρωματικοί πύργοι διάσπαρτοι σε όλο το νησί. Από το 1470 έως το 1833 η Εύβοια τουρκοκρατείται. Το 1833 το νησί παραδόθηκε στον εκπρόσωπο του βασιλιά Όθωνα και έκτοτε άρχισε μια περίοδος οικονομικής ανάπτυξης. Με την μικρασιατική καταστροφή το 1922, πολλοί πρόσφυγες από τα παράλια βρήκαν καταφύγιο στην Εύβοια. Τα τοπωνύμια Νέα Λάμψακος, Νέα Αρτάκη, Αλάτσανα και άλλα το μαρτυρούν.

5.3 Ο ΔΗΜΟΣ ΔΥΣΤΙΩΝ

5.3.1 Τα χαρακτηριστικά του Δήμου Δυστιών

α. Γεωγραφική θέση

Ο καποδιστριακός δήμος Δυστίων ιδρύθηκε το 1998 σύμφωνα με το πρόγραμμα ανασυγκρότησης της πρωτοβάθμιας τοπικής αυτοδιοίκησης «Ι. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ» και εντάσσεται διοικητικά στην νομαρχία Ευβοίας. Βρίσκεται στο βόρειο τμήμα της Νότιας Εύβοιας (γεωγραφικές συντεταγμένες 38° 21'N, 24° 08'E). Ο δήμος επεκτείνεται σε έκταση 162.431 στρεμμάτων. Το βόρειο τμήμα του δήμου συνορεύει με τους δήμους Ταμυναίων και Αυλώνας ενώ το νότιο με τον δήμο Στυραίων. Πρόκειται για παραθαλάσσιο δήμο που αναπτύσσεται πάνω στον κεντρικό οδικό άξονα Χαλκίδας-Καρύστου από βορρά προς νότο και έχει ακτές τόσο στην ανατολική του πλευρά προς το Αιγαίο πέλαγος (απέναντι από τη νήσο Σκύρο) όσο και στην δυτική του πλευρά προς στο νότιο τμήμα του Ευβοϊκού κόλπου (απέναντι από την περιοχή του Καλάμου).

β. Διοικητική οργάνωση

Διοικητικά απαρτίζεται από τις τέως κοινότητες της επαρχίας Καρυστίας και νυν δημοτικά διαμερίσματα : Δύστου, Κριεζών (έδρα δήμου), Κοσκίνων, Ζαράκων, Αργυρού, Βέλους, Λεπούρων και Πετριών. Τα δημοτικά διαμερίσματα των Κοσκίνων, Πετριών και Ζαράκων αναπτύσσονται κατά σειρά στις ανατολικές ακτές του δήμου, στις δυτικές ακτές αναπτύσσονται του Αργυρού και του Βέλους και στον κεντρικό άξονα του δήμου αναπτύσσονται τα Κρίεζα, ο Δύστος και τα Λέπουρα χωρίς πρόσβαση στη θάλασσα. Η έδρα του δήμου απέχει 140 χλμ από την Αθήνα, 60 χλμ από την Χαλκίδα και 40 χλμ από την Κάρυστο.

γ. Πληθυσμός

Ο συνολικός πληθυσμός του δήμου ανέρχεται σε 5.579 κατοίκους (Ε.Σ.Υ.Ε. απογραφή 2001) με αναλογία 34 κάτοικοι ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο (www.ypes.gr). Ο οικονομικά ενεργά πληθυσμός ανέρχεται σε 2000 περίπου ισοκατανεμημένος ανάμεσα σε άντρες και γυναίκες με ελαφρά κυριαρχία των ανδρών, με υψηλούς δείκτες γήρανσης (150%) και εξάρτησης (56%) σε αναντιστοιχία με αυτούς της αντικατάστασης (76%) (Ε.Σ.Υ.Ε. 2001).

Στον παρακάτω πίνακα φαίνεται η μεταβολή του πραγματικού πληθυσμού κατά τις τρεις τελευταίες απογραφές και γίνεται σύγκριση με τις ανάλογες μεταβολές σε επίπεδο νομού, περιφέρειας και συνόλου χώρας. Βλέπουμε ότι ο πραγματικός πληθυσμός του δήμου Δυστιών αυξήθηκε κατά 18,5% κατά την εικοσαετία 1981-

2001. Σε σχέση με τις μεταβολές των άλλων γεωγραφικών ενοτήτων οι οποίες και αυτές έχουν αυξανόμενο ρυθμό ο δήμος Δυστίων παρουσιάζει τον μεγαλύτερο τόσο για την περίοδο 1981-2001 όσο και για την περίοδο 1991-2001. Μια λογική εξήγηση του φαινομένου είναι η αθρόα εισαγωγή οικονομικών μεταναστών στην περιοχή μετά το 1991.

Πίνακας 5.6: Μεταβολή Πραγματικού Πληθυσμού

Γεωγραφική ενότητα	Πραγματικός πληθυσμός			Μεταβολή πραγματικού πληθυσμού		
	1981	1991	2001	1981-1991	1991-2001	1981-2001
ΣΥΝΟΛΟ ΕΛΛΑΔΑΣ	9.739.589	10.259.900	10.964.020	5,3	6,9	12,6
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	532.358	582.212	605.329	9,4	4,0	13,7
ΝΟΜΟΣ ΕΥΒΟΙΑΣ	188.230	208.408	215.136	10,7	3,2	14,3
ΔΗΜΟΣ ΔΥΣΤΙΩΝ	4.710	5.074	5.579	7,7	10,0	18,5

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., Απογραφές 1981, 1991, 2001.

Στον πίνακα 1 του παραρτήματος φαίνεται η καταγραφή του πραγματικού πληθυσμού του δήμου Δυστίων ανά δημοτικό διαμέρισμα και οικισμό από το 1879 έως το 2001 σύμφωνα με τις απογραφές της Ε.Σ.Υ.Ε. και το αρχείο της εφημερίδας Ευβοϊκή. Βλέπουμε ότι ο πληθυσμός του δήμου αυξάνεται διαρκώς με σταθερό ρυθμό από το 1879 μέχρι και σήμερα. Η αύξηση είναι ανάλογη και σε όλα τα δημοτικά διαμερίσματα.

δ. Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός και η απασχόληση

Η απασχόληση είναι υψηλή και αυξανόμενη στον πρωτογενή τομέα, μικρότερη αλλά περισσότερο αυξανόμενη στον τριτογενή, υψηλότερη αλλά μειούμενη εμφανίζεται στον δευτερογενή τομέα όπου και καταγράφεται μέσω των μεγάλων βιομηχανικών μονάδων του όμορου δήμου Ταμυναίων. Στον πρωτογενή τομέα υπερτερεί οριακά η ζωική παραγωγή σε σχέση με την φυτική αλλά τα τελευταία δυο έτη εμφανίζεται τάση ανατροπής προς όφελος της φυτικής λόγω της αποθάρρυνσης που κυριαρχεί, ιδιαίτερα ανάμεσα στους νέους ανθρώπους, για την ενασχόληση τους με την κτηνοτροφία όπως επίσης και από τα πλεονεκτήματα απολαβής υψηλής ακαθάριστης προσόδου που φαίνεται να δημιουργεί ο ανερχόμενος κλάδος των κηπευτικών στην ευρύτερη περιοχή της κεντρικής και νότιας Ευβοίας. Σε αυτό βέβαια συνδράμει μέγιστα ένα από τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της περιοχής το οποίο έγκειται στην μικρή απόσταση του δήμου Δυστίων από την Αθήνα και την Χαλκίδα.

Η γεωργία και η κτηνοτροφία της περιοχής είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένη με διαφορετική κατανομή και διάρθρωση και με κύριο στοιχείο τον ξηρικό ή ελαφρά αρδευόμενο χαρακτήρα τους. Σύμφωνα με την απογραφή της Ε.Σ.Υ.Ε.(2000) για την ελληνική γεωργία και κτηνοτροφία η ζωική παραγωγή υπερέχει της φυτικής στην περιοχή με ποσοστό 58% η πρώτη και 42% η δεύτερη. Η κατανομή των καλλιεργουμένων εκτάσεων έχει ως εξής: αροτραίες 44%, κηπευτικά 3%, αμπέλια 7%, δενδρώδεις καλλιέργειες 11% και 35% των γεωργικών εκτάσεων βρίσκονται σε περίοδο αγρανάπαυσης. Η περιοχή παράγει παραδοσιακά προϊόντα ποιότητας όπως κρασί, λάδι, αλιεύματα (ιχθυοκαλλιέργειας και ανοιχτής θάλασσας), κηπευτικά, κτηνοτροφικά και τυροκομικά προϊόντα.

Στον παρακάτω πίνακα φαίνονται οι οικονομικώς ενεργοί πολίτες μόνιμοι κάτοικοι του δήμου Δυστίων ανά δημοτικό διαμέρισμά. Πρέπει να επισημανθεί ότι οι μισοί και πλέον κάτοικοι του δήμου είναι οικονομικώς μη ενεργοί και οι άνεργοι ανέρχονται στους 140 ποσοστό περίπου στο 8,5% επί των οικονομικώς ενεργών. Οι απασχολούμενοι μοιράζονται ισομερώς στους τρεις τομείς της οικονομικής δραστηριότητας ενώ υπάρχουν και 37 πολίτες που δεν δήλωσαν οικονομική δραστηριότητα. Από πλευράς δημοτικών διαμερισμάτων οι περισσότεροι απασχολούμενοι βρίσκονται στο δ.δ. Κριεζών το οποίο είναι και η έδρα του δήμου και στο δ.δ. Πετριών το οποίο παρουσιάζει έντονη οικονομική δραστηριότητα στον πρωτογενή τομέα. Θα πρέπει να σχολιασθεί το γεγονός ότι παρόλο που ο δήμος Δυστίων είναι ένας κατεξοχήν αγροτικός δήμος της ελληνικής περιφέρειας οι απασχολούμενοι στον πρωτογενή τομέα δεν υπερτερούν σε σχέση με αυτούς των δυο άλλων τομέων όπως λογικά θα περίμενε κάποιος. Γεγονός που καταδεικνύει τα ιδιαίτερα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο αγροτικός τομέας στην περιοχή.

Πίνακας 5.7: Οικονομική Δραστηριότητα

	Οικονομικώς ενεργοί							Οικονομικώς μη ενεργοί
	Σύνολο	Απασχολούμενοι					Ανεργοί	
		Σύνολο	Πρωτογενής Τομέας NACE A-B	Δευτερογενής Τομέας NACE C-F	Τριτογενής Τομέας NACE G-Q	Δε δήλωσαν κλαδο οικονομικής δραστηριότητας	Σύνολο	
ΔΗΜΟΣ ΔΙΣΤΥΩΝ	1.745	1.605	524	533	511	37	140	2.852
Δ.Δ.Κριεζών	357	324	72	118	132	2	33	531
Δ.Δ.Αργυρού	178	173	108	35	26	4	5	264
Δ.Δ.Βέλους	204	191	25	85	73	8	13	342
Δ.Δ.Δύστου	221	192	57	86	43	6	29	411
Δ.Δ.Ζαράκων	227	205	54	68	73	10	22	428
Δ.Δ.Κοσκίνων	135	113	40	33	40	0	22	261
Δ.Δ.Λεπούρων	112	110	17	43	50	0	2	171
Δ.Δ.Πετριών	311	297	151	65	74	7	14	444

Πηγή:Ε.Σ.Υ.Ε.

Σε επίπεδο υποδομών η κατάσταση του δήμου μπορεί να χαρακτηριστεί επαρκής. Ειδικότερα υπάρχει πολύ καλό δίκτυο ηλεκτρικής ενέργειας λόγω του εργοστασίου της Δ.Ε.Η. που βρίσκεται σε γειτονικό δήμο, ικανοποιητικό δίκτυο τηλεπικοινωνιών και δίκτυο ύδρευσης ενώ δεν υπάρχει καθόλου αποχετευτικό δίκτυο. Οι αθλητικές εγκαταστάσεις χαρακτηρίζονται ως μέτριες καθώς σε ολόκληρο τον δήμο υπάρχουν 6 γήπεδα ποδοσφαίρου και 8 γήπεδα μπάσκετ ενώ δεν υπάρχει κλειστό γυμναστήριο. Οι εγκαταστάσεις που αφορούν την εκπαίδευση αποτελούνται από 8 σχολικές μονάδες με 21 αίθουσες διδασκαλίας και 17 λειτουργούντα τμήματα ενώ δεν υπάρχει νηπιαγωγείο. Οι μαθητές της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι 201 και της δευτεροβάθμιας 105 (www.ypes.gr).

5.3.2 Φυσικά-γεωγραφικά χαρακτηριστικά του Δήμου Δυστίων

Η γεωφυσική μορφολογία της περιοχής χαρακτηρίζεται από έντονες αντιθέσεις. Από την μια πλευρά υπάρχουν οι ήπιες και αμμώδεις ακτές του ευβοϊκού κόλπου και από την άλλη οι βραχώδεις, απότομες και άγριες ακτές του Αιγαίου πελάγους. Στο εσωτερικό του δήμου υπάρχουν και εκεί αντιθέσεις με την νότια πλευρά να χαρακτηρίζεται από την κοιλάδα που σχηματίζει η λίμνη του Δύστου και η γειτονική περιοχή αλλά και από μικρούς ορεινούς όγκους η κατάληξη των οποίων είναι οι τραχείς ακτές του Αιγαίου. Στο βόρειο τμήμα του δήμου έχουμε ανάλογες

γεωφυσικές παρατηρήσεις με μικρούς ορεινούς όγκους που καταλήγουν στην κοιλάδα της λίμνης.

α. Η λίμνη του Δύστου

Σημαντικός παράγοντας για την ανάπτυξη της περιοχής ιδιαίτερα σε τουριστικό επίπεδο ήπιας μορφής είναι ο υγροβιότοπος της λίμνης Δύστος ο οποίος παραμένει ανεκμετάλλευτος εδώ και δεκαετίες. Η λίμνη έχει ενταχθεί σε κοινοτικό καθεστώς προστασίας μέσω του δικτύου *NATURA 2000* με κωδική ονομασία *ΛΙΜΝΗ ΔΥΣΤΟΥ (LIMNI DISTOS GR 2420008)* και σε εθνικό καθεστώς προστασίας μέσω της οδηγίας 79/409 της Ε.Ο.Κ. για τη διατήρηση των άγριων πουλιών, έχει συμπεριληφθεί στον κατάλογο «*IMPORTANT BIRD AREAS IN THE E.E.C.*». Κατατάσσεται δηλαδή στις περιοχές με έλεγχο των δραστηριοτήτων που πιθανόν επιφέρουν διατάραξη της οικολογικής ισορροπίας και η Ελληνική κυβέρνηση υποχρεώνεται να προστατέψει τα πουλιά και τους τόπους διαμονής τους. Σήμερα η λίμνη καλύπτεται σε μεγάλο μέρος από καλαμιές και είναι δυσπρόσιτη. Αυτό επηρεάζει θετικά τους αποδημητικούς και διαχειμάζοντες πληθυσμούς των πουλιών και έχει σαν αποτέλεσμα τη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος και των αρχαιολογικών τόπων της περιοχής με εξαίρεση τα λατομεία μαρμάρου στα δυτικά της λίμνης. Έτσι λόγω αυτής της απομόνωσης η λίμνη έχει χαμηλό βαθμό ρύπανσης.

Η λίμνη του Δύστου έχει σημαντική αξία που απορρέει από τις διάφορες λειτουργίες του με άμεσο αποτέλεσμα την ωφέλεια του ανθρώπου και της περιοχής ποικιλοτρόπως. Σημαντική λειτουργία είναι η ανάπτυξη ευκαιριών αναψυχής π.χ. απόλαυση του τοπίου, φωτογράφιση, παρατήρηση πουλιών και φυτών, δραστηριότητες συνδεδεμένες με το υγρό στοιχείο. Ακόμα η πολιτιστική αξία του υγρότοπου έγκειται στην πλούσια ιστορία και λαογραφία της περιοχής όπως επίσης και στα αρχαιολογικά μνημεία που βρίσκονται εντός της υφιστάμενης περιοχής του υγροβιότοπου. Επιπλέον η ποικιλία των φυσικών γνωρισμάτων, η ποικιλότητα των ειδών, η ομορφιά των υδρόβιων πουλιών και οι ποικίλες χρήσεις καθιστούν την λίμνη του Δύστου χώρο ιδιαίτερα ελκυστικό για έρευνα και εκπαίδευση.

β. Προβλήματα-Απειλές για την λίμνη του Δύστου

Από την επιτόπια έρευνα, από την μελέτη διαχείρισης της λίμνης που έχει εκπονήσει ο δήμος Δυστίων σε συνεργασία με την Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδος και από την

μελέτη για την προστασία του υδροβιότοπου από τους Μαρκοπούλου Σ. και Πάτση Β.(1987) προκύπτει ότι τα σημαντικότερα προβλήματα για τον υδροβιότοπο είναι:

- **Εντατική γεωργία:** Η αύξηση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων με έδρα την ευρύτερη περιοχή, η άσκηση εντατικής γεωργίας με τη εισαγωγή νέων καλλιεργούμενων ειδών ιδιαίτερα υδροβόρων (θερμοκήπια, άνθη, πατάτα, αμπέλια), η μεγάλη αύξηση των εισροών (λιπάσματα, φυτοπροστατευτικά προϊόντα, εκμηχάνιση, εντατική άρδευση) συνιστούν εν δυνάμει και αντικειμενικά κίνδυνο για το περιβάλλον του οικοσυστήματος ευρύτερα. Αποτέλεσμα όλων αυτών είναι η μείωση των εκτάσεων του υδροβιότοπου και ιδιαίτερα των φυσικών κρυπτών φωλιασμού και αναπαραγωγής της πανίδας, η εξαφάνιση συγκεκριμένων βιοτύπων της χλωρίδας με αλλαγή της σύνθεσης της βιοποικιλότητας με την κυριαρχία ορισμένων ειδών, η συνεχής αύξηση των τοξικολογικών επιδράσεων στιγμιαίων και μακροχρόνιων επί της περιοχής λόγω της χρήσης αγροχημικών και τέλος οι σημαντικοί κίνδυνοι ρύπανσης του υδροφόρου ορίζοντα.
- **Παράνομο κυνήγι και ψάρεμα:** Λόγω της απουσίας σταθερής οριοθέτησης της ζώνης απαγόρευσης του κυνηγιού και κυρίως εξ αιτίας της ανυπαρξίας συστήματος ασφαλούς επιτήρησης και φύλαξης του χώρου δημιουργούνται συνθήκες λαθροθηρίας και παράνομης υπεραλίευσης. Το πρόβλημα γίνεται πιο έντονο στις περιοχές εισόδου των μεταναστευτικών πτηνών στον υδροβιότοπο προς τις παραθαλάσσιες περιοχές προσέγγισης. Σαν συνέπεια υπάρχει κίνδυνος μείωσης έως και εξαφάνισης πληθυσμών και ειδών, εκφοβίζεται η πανίδα στην άσκηση ολόπλευρα και ελεύθερα της φυσιολογικής λειτουργίας της με αποτέλεσμα να περιορίζεται ασφυκτικά στο εσωτερικό του υδροβιότοπου.
- **Αποξήρανση της λίμνης:** Η λίμνη χαρακτηρίζεται από την ιδιομορφία ότι πρόκειται για μια φυσική, ρηχή λίμνη με γλυκό νερό και αυξομειούμενη στάθμη. Αυτό συμβαίνει λόγω της επίδρασης των καιρικών φαινομένων και κύρια του ετήσιου ύψους βροχής που καθορίζει τον εμπλουτισμό της λίμνης με νερό, της υφής των πετρωμάτων (διάτρητος ασβεστόλιθος) που διευκολύνει την αυτόματη και σταδιακή απώλεια ποσοτήτων ύδατος, της ανθρώπινης δραστηριότητας μέσω της άντλησης τεραστίων όγκων υδάτων για τις ανάγκες της βιομηχανίας και της γεωργίας. Αποτέλεσμα όλων αυτών είναι η περιοδική συρρίκνωση και ευτυχώς διαχρονικά σπάνια αποξήρανση της λίμνης που περιορίζει ασφυκτικά τον ζωτικό

για αναπαραγωγή χώρο των πτηνών, αποθαρρύνει την στάση τους κατά την διάρκεια του μεταναστευτικού ταξιδιού τους και μειώνει την βιοποικιλότητα.

- **Ιδιόμορφο ιδιοκτησιακό καθεστώς:** Πολλοί κάτοικοι της περιοχής κατέχουν τίτλους ιδιοκτησίας επί εκτάσεων που καταλαμβάνει σήμερα η λίμνη, εκτάσεις οι οποίες στο παρελθόν ήταν ξηρές και καλλιεργούνταν. Η κατοχή αυτή δημιούργησε την εμμονή της συνεχούς διεκδίκησης αυτών των εκτάσεων με νόμιμα μέσα (κινητοποιήσεις) αλλά και παράνομα (εμπρησμοί, οργανωμένες προσπάθειες αποξήρανσης και εκχερσώσεις για την δημιουργία γεωργικής γης). Η παρουσία αυτής της ανθρώπινης δραστηριότητας αποτελεί σημαντικό κίνδυνο βιωσιμότητας του υγροβιότοπου.

Η Λίμνη του Δύστου

5.3.3 Ιστορία

Η Δύστος είναι αρχαία πόλη της Καρυστίας που ιδρύθηκε από τους Δρύοπες (Προ-δωρικό ελληνικό φύλο εγκατεστημένο ήδη από τη μυκηναϊκή περίοδο στην περιοχή της κοιλάδας του Σπερχειού σημερινή Φθιώτιδα) και διέσωσε το αρχαίο όνομα της. Βρίσκεται πάνω σε κωνοειδή λόφο (318μ) ανατολικά της συνώνυμης λίμνης. Η ταυτότητα της πιστοποιήθηκε από επιγραφή σε σαρκοφάγο, που φέρει ευκρινώς το όνομα «Δύστος», καθώς και από άλλες επιγραφές οι οποίες αποδεικνύουν ότι ήταν σπουδαίος δήμος της Αρχαίας Ερέτριας και μάλιστα από τους μεγαλύτερους της. Η ζωή της είναι συνεχής από τα χρόνια της Νεολιθικής Εποχής μέχρι τα χρόνια του Χριστιανισμού όποτε και καταστρέφεται για άγνωστη αιτία. Ο Θεόπομπος παραδίδει ότι ο Φίλιππος Ο Β΄ βασιλιάς της Μακεδονίας ξεκινώντας από την Ερέτρια έφτασε μέχρι την Δύστο. Στα χρόνια της τουρκοκρατίας η περιοχή ήταν ιδιοκτησία επίσημου Τούρκου της Χαλκίδας ο οποίος την πούλησε στον Όμερ Μπέη τον Καρυστινλή. Αυτός δημιούργησε εκεί τις σιταποθήκες του και υποχρέωνε τους κατοίκους εκτός από τα διάφορα άλλα δασύματα να δίνουν κάθε χρόνο και 90 κότες. Μετά την απελευθέρωση όλη η περιοχή αγοράστηκε από τον Κοντόσταβλο. Στη συνέχεια το 1910 απαλλοτριώθηκε και διανεμήθηκε στους κατοίκους και το 1920 έγινε αναδασμός.

Ήταν ανέκαθεν γεωργικός οικισμός που αναπτύχθηκε στη μικρή αλλά εύφορη πεδιάδα της λίμνης. Γύρω από την λίμνη σώζονται ερείπια που μαρτυρούν την ύπαρξη σπουδαίων αγροτικών οικισμών των οποίων οι κάτοικοι έβρισκαν ασφάλεια στην ακρόπολη που ήταν στον πελώριο βράχο πάνω από την λίμνη. Έχουν ακόμη βρεθεί νεολιθικά και μεσαιωνικά όστρακα, πολλά λίθινα εργαλεία, γκρίζα μινύεια όστρακα, κομμάτια από σκύφους και αμφορείς με γραμμική διακόσμηση, μυλόλιθοι και τριπτήρες. Στις υπώρειες της ακρόπολης βρίσκονται άφθονα όστρακα (μονόχρωμα από πηλό ακάθαρτο με παχιά τοιχώματα) νεολιθικών αγγείων. Στη θέση «Κούτσουρο» δυτικά της λίμνης όπου υπάρχει στενή πεδινή έκταση εντοπίστηκε προϊστορικός οικισμός που η κεραμική του ανήκει στην ΠΕ II περίοδο.

Σήμερα σώζονται πολλά κομμάτια της αρχαίας πόλης: όλη η ακρόπολη, τα τείχη μερικά σπίτια, πόρτες και διάδρομοι. Πιο συγκεκριμένα ο περίβολος της ακρόπολης διατηρείται σε ύψος 3μ. με πάχος 2μ. και ενισχύεται από 11 τετράγωνους πύργους διαγράφοντας έτσι ημικύκλιο γύρω από την βραχώδη όχθη της λίμνης. Ανάμεσα σε δυο πύργους βρίσκεται ένας μεγάλος πυλώνας που διατηρεί υπέρυθρο με

γείσα. Οι δυο πύργοι της πύλης είναι τοποθετημένοι με τέτοιο τρόπο ώστε οι επιτιθέμενοι να ήταν υποχρεωμένοι να γυρίζουν και να προσβάλλονται από τα βέλη. Προς το νότιο τμήμα υπάρχουν δυο πυλίδες και μια μεγάλη στέρνα που εφάπτεται με τα τείχη.

Σύμφωνα με την μυθολογία στη περιοχής φέρεται ότι έμενε ο Αργός ο Πανόπτης που ήταν γιος του Αθηναγόρα και της Ισμήνης. Όλο του το σώμα ήταν καλυμμένο από μάτια που έβλεπαν τα πάντα και άνοιγαν με την ανατολή του ήλιου και έκλεινάν με την δύση. Την νύχτα που κοιμόταν τα μισά έμεναν ανοιχτά. (Ευβοϊκή Εγκυκλοπαιδεία). Οι αρχαίοι τον παρίσταναν με μύρια μάτια (Ευριπίδη Φόνισσες 1114). Ο Αισχύλος τον ονομάζει « Μυρίωπον Βούταν» (Προμηθέας 578).

Η Ιώ, η κόρη του Ινάχου, κατ' άλλους του Ιησού, φίλη και ερωμένη του Δία, ιέρεια στο ναό της Ήρας στο Αργός, πιάστηκε επ' αυτοφώρω σε ερωτική στάση από την Ήρα, που σε εκδίκηση την μεταμόρφωσε σε «δαμάλα» και την παρέδωσε για φύλαξη στον Πανόπτη βουκόλο 'Αργό. Αυτός, για σιγουριά, την έδεσε σε μια ελιά στη θέση «Βοάς Αυλή», το σημερινό Πόρτο Μπούφαλο παραλιακό χωριό του Δήμου Δυστίων.

Ο Δίας διέταξε τότε τον Ερμή να αποσπάσει την Ιώ με κάθε τρόπο από την επιτήρηση του Αργού. Ο Ερμής αποκοίμισε τον βουκόλο με τη μελωδία του αυλού του και τον σκότωσε χτυπώντας τον ή με πέτρα ή βγάζοντας του τα μάτια με δρεπάνι ή αποκόπτοντας το κεφάλι του. Από τον φόνο αυτό ο Ερμής ονομάστηκε «Αργειφόντης», ή «Αργοφόνος» Ο φόνος έγινε στη θέση «Αργυρά» κοντά στο σημερινό Αργυρό δημοτικό διαμέρισμα του Δήμου Δυστίων. Τα μάτια του Αργού, που έλαμπαν, τα τοποθέτησε η Ήρα στην ουρά του ιερού της πτηνού ταώς (= παγώνι) (Ομ. Ιλ. Β' 103).

5.4 Ο ΔΗΜΟΣ ΑΥΛΩΝΟΣ

5.4.1 Τα χαρακτηριστικά του Δήμου Αυλώνος

α. Γεωγραφική θέση

Ο καποδιστριακός δήμος Αυλώνος ιδρύθηκε το 1998 σύμφωνα με το πρόγραμμα ανασυγκρότησης της πρωτοβάθμιας τοπικής αυτοδιοίκησης «Ι. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ» και εντάσσεται διοικητικά στην νομαρχία Ευβοίας. Καταλαμβάνει έκταση 143.406 στρέμματα με αναλογία 37 κατοίκους ανά χλμ² (www.ypes.gr). Βρίσκεται στο ανατολικό τμήμα της Εύβοιας και στο βορειότερο

τμήμα της Νότιας Εύβοιας. Το βόρειο τμήμα του δήμου συνορεύει με τους δήμους Κύμης και Κονίστρων ενώ το νότιο με τον δήμο Δυστίων και το δυτικό με το δήμο Ταμυναίων. Πρόκειται για παραθαλάσσιο δήμο που αναπτύσσεται παράλληλα στον κεντρικό οδικό άξονα Χαλκίδας-Κύμης από βορρά προς νότο και έχει ακτές στην ανατολική του πλευρά προς το Αιγαίο πέλαγος (απέναντι από τη νήσο Σκύρο).

β. Διοικητική οργάνωση

Η δήμος Αυλώνος διοικητικά απαρτίζεται από 8 δημοτικά διαμερίσματα και 22 οικισμούς. Τα δημοτικά διαμερίσματα είναι: Αυλωναρίου (έδρα δήμου), Αγίου Γεωργίου, Αχλαδεράς, Νεοχωρίου, Οκτωνιάς, Ορίου, Πυργίου και Ωρολογίου. Τα δημοτικά διαμερίσματα της Αχλαδεράς και της Οκτωνιάς αναπτύσσονται κατά σειρά στην ανατολική πλευρά του δήμου και περιλαμβάνουν τις ακτές του Αιγαίου πελάγους και στον κεντρικό άξονα του δήμου αναπτύσσονται το Αυλώνари, το Οριο, το Νεοχώρι, το Πυργί και ο Άγιος Γεώργιος. Η έδρα του δήμου απέχει 130 χλμ από την Αθήνα, 66 χλμ από την Χαλκίδα και 65 χλμ από την Κάρυστο.

Το δημοτικό διαμέρισμα του Αυλωναρίου αποτελείται από τους οικισμούς Αυλωνάρι, Δάφνη, Ελαία, Λοφίσκο, Χάνια, και Μονή Αγίου Χαραλάμπους Λευκών. Το δημοτικό διαμέρισμα Αγίου Γεωργίου αποτελείται από τον οικισμό Άγιο Γεώργιο. Το δημοτικό διαμέρισμα Αχλαδεράς αποτελείται από τους οικισμούς Συκιές, Αχλαδερά, Κάλαμο, Κορασίδα και Περιβόλια. Το δημοτικό διαμέρισμα Νεοχωρίου αποτελείται από τον οικισμό Νεοχώρι. Το δημοτικό διαμέρισμα Οκτωνιάς αποτελείται από τους οικισμούς Οκτωνιά, Άγιο Μερκούριο και Μουρτερή. Το δημοτικό διαμέρισμα Ορίου αποτελείται από τους οικισμούς Οριό και Μυρτιά. Το δημοτικό διαμέρισμα Πυργίου αποτελείται από τον οικισμό Πυργί. Το δημοτικό διαμέρισμα Ωρολογίου αποτελείται από τους οικισμούς Ωρολόγι, Αγία Θέκλα και Πρινάκι.

γ. Πληθυσμός

Στο δήμο Αυλώνος διαμένουν 5.335 κάτοικοι σύμφωνα με την απογραφή του 2001. Εμφανίστηκε μείωση κατά 5,41% σε σχέση με την απογραφή του 1991, η οποία παρατηρήθηκε κατά -3,54% στους άντρες και κατά -7,53% στις γυναίκες.

Πίνακας 5.8: Μεταβολή Πραγματικού Πληθυσμού

Γεωγραφική ενότητα	Πραγματικός πληθυσμός			Μεταβολή πραγματικού πληθυσμού		
	1981	1991	2001	1981-1991	1991-2001	1981-2001
ΣΥΝΟΛΟ ΕΛΛΑΔΑΣ	9.739.589	10.259.900	10.964.020	5,3	6,9	12,6
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	532.358	582.212	605.329	9,4	4,0	13,7
ΝΟΜΟΣ ΕΥΒΟΙΑΣ	188.230	208.408	215.136	10,7	3,2	14,3
ΔΗΜΟΣ ΑΥΛΩΝΟΣ	5.639	5.640	5.335	0,0	-5,4	-5,4

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., Απογραφές 1981, 1991, 2001.

Στον πίνακα 2 του παραρτήματος φαίνεται η καταγραφή του πραγματικού πληθυσμού του δήμο Αυλώνος ανά δημοτικό διαμέρισμα και οικισμό από το 1879 έως το 2001 σύμφωνα με τις απογραφές της Ε.Σ.Υ.Ε. και το αρχείο της εφημερίδας Ευβοϊκή. Βλέπουμε ότι ο πληθυσμός του δήμου παρουσιάζει αυξομειώσεις κατά την συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Από το 1940, χρονιά όπου παρουσιάζεται η μέγιστη τιμή πληθυσμού, και μετά υπάρχει μια συνεχής φθίνουσα μικρού μεγέθους πορεία. Τα χρόνια πριν το 1940 ο πληθυσμός συνεχώς αυξανόταν.

δ. Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός και η απασχόληση

Η διάρθρωση των σημαντικών κλάδων της απασχόλησης (με ποσοστό συμμετοχής επί του συνόλου άνω του 10%), παρατηρείται για το 2001 στους τομείς: γεωργία, μεταποιητικές βιομηχανίες, κατασκευές, εμπόριο. Για το 1991 παρατηρήθηκε στους τομείς: γεωργία και μεταποιητικές βιομηχανίες. Στη δεκαετία αυτή παρατηρήθηκε λοιπόν μείωση στην απασχόληση στους σημαντικούς κλάδους: γεωργία, μεταποιητικές βιομηχανίες, σε ποσοστό μεγαλύτερο από τη μείωση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού του δήμου, αναδεικνύοντας έτσι τους κλάδους αυτούς ως σημαντικούς αλλά και φθίνοντες. Αύξηση παρατηρήθηκε καθιστώντας ως σημαντικούς και δυναμικούς κλάδους απασχόλησης τους: κατασκευές και εμπόριο. Ως εν δυνάμει σημαντικός μπορεί να θεωρηθεί ο κλάδος ξενοδοχεία και εστιατόρια, ο οποίος στο ίδιο χρονικό διάστημα παρουσίασε αύξηση μεγαλύτερη του 50% (ΕΣΥΕ, 1991;ΕΣΥΕ, 2001).

Η ανεργία απο10,88% το1991, διαμορφώθηκε στο 14,4% το 2001, με τους άνεργους νέους να διαμορφώνουν το ποσοστό της ανεργίας από 52,28% το 1991, στο 60,45% το 2001, και με σαφή αύξηση της συμμετοχής των νέων ανέργων αλλά και γυναικών, στη διαμόρφωση της ανεργίας (Ε.Σ.Υ.Ε., 1991;Ε.Σ.Υ.Ε., 2001).

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε. από το σύνολο των 376 κατοίκων που απασχολούνται εκτός του δήμου Αυλώνας , το 50% απασχολούνται στο δήμο Ταμυναίων, το 12% στο δήμο Κύμης και το 9% στο δήμο Χαλκίδας, αναδεικνύοντας και τη συγκριτική σημασία του ρόλου του δήμου Ταμυναίων στην απασχόληση του πληθυσμού του δήμου Αυλώνας, σε σχέση με τους άλλους δήμους της περιοχής. Ακόμα από τα ίδια στοιχεία είχαμε για το 1991 παρουσία 16 αλλοδαπών στο δήμο Αυλώνας στο σύνολο των 5.640 κατοίκων, ενώ για το έτος 2001 οι αλλοδαποί ανήλθαν σε 182 στο σύνολο των 5.335 κατοίκων του δήμου. Σύμφωνα με τα στοιχεία του δήμου το 2007 έχουν καταγραφεί 405 μετανάστες (205 νόμιμοι και 200 παράνομοι) οι οποίοι ασχολούνται κυρίως σε αγροτικές εργασίες, κατασκευές και σε νοικοκυριά, ενώ οι χώρες προέλευσης τους είναι η Αλβανία και η Ινδία (Κατσούλης 2007).

Πίνακας 5.9: Οικονομική Δραστηριότητα

	Οικονομικώς ενεργοί							Οικονομικώς μη ενεργοί
	Σύνολο	Απασχολούμενοι					Ανεργοί	
		Σύνολο	Πρωτογενής Τομέας NACE A-B	Δευτερογενής Τομέας NACE C-F	Τριτογενής Τομέας NACE G-Q	Δε δήλωσαν κλαδο οικονομικής δραστηριότητας	Σύνολο	
ΔΗΜΟΣ ΑΥΛΩΝΟΣ	1.454	1.247	209	396	541	101	207	2.859
Δ.Δ.Αυλωναρίου	443	386	67	84	217	18	57	869
Δ.Δ. Αγίου Γεωργίου	84	69	8	28	29	4	15	152
Δ.Δ.Αχλαδεράς	232	207	30	75	70	32	25	465
Δ.Δ.Νεοχωρίου	175	143	13	65	56	9	32	307
Δ.Δ.Οκτωνίας	246	192	41	64	59	28	54	461
Δ.Δ.Ορίου	114	104	16	33	51	4	10	266
Δ.Δ.Πυργίου	71	69	20	19	26	4	2	130
Δ.Δ.Ωρολογίου	89	77	14	28	33	2	12	209

Πηγή:Ε.Σ.Υ.Ε.

Στον Πίνακα 5.9 καταγράφεται η οικονομική δραστηριότητα στο δήμο Αυλώνας ανά τομέα και ανά δημοτικό διαμέρισμα. Είναι εμφανές ότι κυρίαρχη θέση στην τοπική οικονομία έχει ο τριτογενής τομέας (υπηρεσίες) και μετά ακολουθεί ο δευτερογενής και τελευταίος ο πρωτογενής. Σε σχέση με τις προηγούμενες απογραφές βλέπουμε μια σημαντική υστέρηση του πρωτογενούς (αγροτικού) τομέα γεγονός που συνδέεται άμεσα με την γενικότερη απαξίωση του τομέα από τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό στο επίπεδο όλης της χώρας. Από πλευρά δημοτικών

διαμερισμάτων η μεγαλύτερη οικονομική δραστηριότητα παρουσιάζεται στο Δ.Δ. Αυλωναρίου που είναι η έδρα του δήμου και έχει τον μεγαλύτερο πληθυσμό.

Σε επίπεδο υποδομών η κατάσταση του δήμου μπορεί να χαρακτηριστεί επαρκής. Ειδικότερα υπάρχει πολύ καλό δίκτυο ηλεκτρικής ενέργειας λόγω του εργοστασίου της Δ.Ε.Η. που βρίσκεται σε γειτονικό δήμο, ικανοποιητικό δίκτυο τηλεπικοινωνιών και δίκτυο ύδρευσης ενώ αποχετευτικό δίκτυο βρίσκεται υπό κατασκευή. Οι αθλητικές εγκαταστάσεις χαρακτηρίζονται ως ανεπαρκείς καθώς σε ολόκληρο τον δήμο υπάρχουν 5 γήπεδα ποδοσφαίρου και 2 γήπεδα μπάσκετ ενώ δεν υπάρχει κλειστό γυμναστήριο. Οι εγκαταστάσεις που αφορούν την εκπαίδευση αποτελούνται από 6 σχολικές μονάδες με 28 αίθουσες διδασκαλίας και 27 λειτουργούντα τμήματα ενώ δεν υπάρχει νηπιαγωγείο. Οι μαθητές της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι 400 και της δευτεροβάθμιας 75 (www.ypes.gr).

5.4.2 Φυσικά-γεωγραφικά χαρακτηριστικά του Δήμου Αυλώνος

Ο δήμος Αυλώνος χαρακτηρίζεται από το έντονο φυσικό κάλος το οποίο από τη μια περιλαμβάνει τις απόκρημνες περιοχές κατά το μήκος της ακτής του Αιγαίου πελάγους και από την άλλη τις αγροτικές περιοχές στο εσωτερικό του δήμου, περιοχές οι οποίες περιλαμβάνουν λόφους και μικρούς ορεινούς όγκους. Ιδιαίτερη αναφορά αξίζει να γίνει για τον ποταμό Νηλέα που διασχίζει κατά μήκος ολόκληρο τον δήμο και δημιουργεί ένα ιδιαίτερο φυσικό τοπίο αποτελούμενο από αιωνόβια πλατάνια κατά μήκος της διαδρομής του.

5.4.3 Ιστορία

Ο αρχαίος Αυλών της Εύβοιας, εικάζεται από τους μελετητές ότι βρίσκεται στη θέση εκείνη που βρισκόταν η πόλη Οιχαλία. Η ευβοϊκή Οιχαλία ήταν αρχαιότατη μυκηναϊκή πόλη, γνωστή από την καταστροφή της από τον Ηρακλή. Βασιλιάς της ήταν ο Εύρυτος. Μετά την καταστροφή της η Οιχαλία παρέμεινε ένας μικρός και άσημος οικισμός. Νεολιθικοί οικισμοί έχουν εντοπιστεί στον οικισμό Χάνια Αυλωναρίου. Επίσης βρέθηκε μαρμάρινο αγγείο στο Π.Ε. οστεοφυλάκιο στον οικισμό του Αγίου Γεωργίου. Μεσοελλαδικοί οικισμοί έχουν εντοπιστεί στο λόφο Αντηρες της κοιλάδας Αυλωναρίου και υστεροελλαδικοί στο Αυλωνάρι.

Μέσα στην πορεία του στο χρόνο το Αυλωνάρι γνώρισε πολλούς κατακτητές και έζησε σημαντικές ιστορικές στιγμές. Έζησε τις εισβολές των Ενετών, των

Λομβαρδών, των Γενοβέζων, τα χνάρια των οποίων παραμένουν ακόμα και σήμερα με τη μορφή των κάστρων. Το Αυλωνάρι συνδέθηκε από τα πρώτα βυζαντινά χρόνια με την Εκκλησία, καθώς η πρώτη ιστορική παρουσία της σημειώνεται το 553 μ.Χ. στον τίτλο του επισκόπου Αυλώνος που από τα πρακτικά της Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως διαπιστώνεται ότι συμμετείχε στην Ε' Οικουμενική Σύνοδο στην Κωνσταντινούπολη.

Επομένως, πολύ νωρίς, στα πρώιμα βυζαντινά χρόνια συγκροτήθηκε σε επισκοπή η εκκλησιαστική κοινότητα της περιοχής. Το γεγονός αυτό προϋποθέτει τη δημογραφική, διοικητική και οικονομική δύναμη της Αυλώνος και την εξέχουσα θέση της στην ευρύτερη περιοχή Αλιβερίου και Κύμης, δεδομένου ότι δεν αναφέρεται άλλη επισκοπή, με εξαίρεση ίσως την περιστασιακή παρουσία της Επισκοπής Πορθμού στο Αλιβέρι.

Απομεινάρια της βυζαντινής εποχής στην περιοχή Αυλώνος είναι τα δύο γνωστά μοναστήρια, η Μονή Λευκών ανατολικά του Αυλωναρίου. Η ίδρυση και των δύο μονών ανάγεται στον 11ο-12ο αιώνα. Κτητορική επιγραφή στην πρώτη αναγράφει ότι ιδρύθηκε επί αυτοκρατορίας Μανουήλ Κομνηνού. Η Μονή Μάντζαρη θεωρείται η παλαιότερη της Εύβοιας μετά από τη Μονή Γαλατάκη. Στην παλαιοχριστιανική περίοδο εντάσσεται ακόμη και η πρώτη οικοδομική φάση του μεγαλοπρεπούς ναού του Αγίου Δημητρίου στα Χάνια που απέκτησε τη σημερινή μορφή του σταυρεπίστεγου το 1304.

Στη Φραγκοκρατία η Επισκοπή Αυλώνος καλείται Επισκοπή Abelonensis ή Avalonensis. Γειτονικές ήταν οι επισκοπές Καρύστου, Σκύρου και η Αρχιεπισκοπή Ευρίπου (Χαλκίδος). Σημειωτέον δε ότι μέχρι τον 8ο μ.Χ. αιώνα οι επισκοπές αυτές ανήκαν στην εκκλησιαστική διοίκηση της Κορίνθου και στη συνέχεια στη Μητρόπολη Αθηνών έως και τη συγκρότηση αυτοτελούς Μητροπόλεως Ευρίπου (13ος αιώνας).

Την περίοδο της ενετοκρατίας το Αυλωνάρι υπαγόταν στην οικογένεια Ghisi, όπως και όλη η περιοχή από το Αυλωνάρι ως την Κύμη και τη Σκύρο. Το 14ο αιώνα το Avlon (Αυλωνάρι) καθίσταται διοικητικό, στρατιωτικό και οικονομικό κέντρο της ευρύτερης περιοχής. Είναι η έδρα ενός φέουδου που υπαγόταν στον Βενετό βάιλο (επίτροπο) της Χαλκίδας και προστατευόταν από δύο μεγάλα κάστρα, το Potiri (Ποτήρι) νότια του οικισμού και το θρυλικό Cypria (Κούπα) στη Βρύση του δήμου

Κονιστρών, σε συνδυασμό με τους πύργους που κοσμούσαν αρκετά χωριά της περιοχής. Πρόκειται για ένα αμυντικό σύστημα πολύ καλά οργανωμένο και πυκνό. Επικεφαλής της πολεμικής αυτής μηχανής ο Capitaneus Avalone, ισχυρός αξιωματούχος, όπως αποδεικνύει και η αφιερωθείσα στον Άγιο Δημήτριο μορφή του στρατιωτικού αγίου Ιησού του Ναυή.

Οι λόγοι που υπαγόρευαν στους Βενετούς την ύπαρξη αυτής της διοικητικά ανεξάρτητης περιοχής ήταν η απειλή των Φράγκων, των Καταλανών και των Τούρκων πειρατών αλλά και ο αγροτικός πλούτος του τόπου που είχε 25 χωριά με παραγωγή σιταριού, λαδιού, κρασιού, κεριού, μελιού, μεταξιού. Φαίνεται πως οι ντόπιοι διατήρησαν τα προνόμια που είχαν επί Μανουήλ Κομνηνού, επί βυζαντινής δηλαδή κυριαρχίας, και πως ακόμη διατηρήθηκαν κάποιοι Έλληνες άρχοντες με διοικητικά αξιώματα. Τις μνήμες αυτής της εποχής διασώζει μέχρι σήμερα η ρυμοτομία του Αυλωναρίου που δίνει την εντύπωση οχυρωμένου οικισμού με τα παραδοσιακά σπίτια, τους ελικοειδείς δρόμους, τα στενά σοκάκια.

Ο ιππότης Λικάριος με τους Γενοβέζους ξεσηκώνει το φέουδο του Αυλώνος κατά των Λομβαρδών και Βενετών. Οι Έλληνες τον δέχτηκαν σαν ελευθερωτή, κυριεύει το φρούριο Ποτίρι και το οχυρώνει. Η επανάσταση στην περιοχή σημείωσε επιτυχία. Σε λίγα χρόνια όμως οι Βενετοί, με τη βοήθεια του πρίγκιπα του Μωριά Γουλιέλμου Β' Βιλλεαρδουίνου και του Γάλλου Καρόλου του Ανδιγανού Dreux De Beaumont και του φρουράρχου του Κάστρου, που διέμενε στη Χαλκίδα, επιτέθηκαν κατά των επαναστατών και πολιορκήσαν τους Έλληνες στο οχυρό Ποτίρι. Η άμυνα των Ελλήνων δεν κράτησε πολύ, γιατί η πείνα τους εξανάγκασε να παραδοθούν. Πολλοί από τους δουλοπάροικους σφάχτηκαν.

Το 1296 ο Λικάριος έχοντας ως βάση το φρούριο της Καρύστου "Ανεμοπύλες", με τη βοήθεια των Βυζαντινών, κυριεύει ξανά το κάστρο Ποτίρι, το οχυρώνει σιγά - σιγά και καταλαμβάνει όλα τα κάστρα της Εύβοιας εκτός από τη Χαλκίδα. Μέσα στο 1296, μετά την εξαφάνιση του Λικάριου, οι Λομβαρδοί ξαναπήραν το κάστρο και έγιναν κύριοι όλη της περιοχής. Αργότερα, η έδρα του φέουδου μεταφέρθηκε στο φρούριο Κούπα του οικισμού Βρύσης του δήμου Κονιστρών.

Οι συνθήκες ζωής των κατοίκων της Αυλώνος κατά τη Φραγκοκρατία ποικίλλουν. Το αυστηρό στρατοκρατικό σύστημα των ξένων κατακτητών σε

συνδυασμό με την αντιορθόδοξη προπαγάνδα περιορίζουν πολύ τις κινήσεις των ντόπιων. Συγκεκριμένα η ενετική διοίκηση είχε καταργήσει το θεσμό των επισκόπων και εφαρμόσει εκείνον των πρωτοπαπάδων, για να αποκόψει το ορθόδοξο ποίμνιο από την επιρροή του Πατριαρχείου. Νωρίτερα, το 1209, ο πάπας Ιννοκέντιος είχε υπαγάγει τις ευβοϊκές επισκοπές στον Λατίνο Αρχιεπίσκοπο Αθηνών, ενώ ο διάδοχός του Ονώριος Γ' τις ένωσε σε μια επισκοπή, την Επισκοπή Ευρίπου. Οι έντονες αντιδράσεις των κατοίκων κατάφεραν το 1235 τον πάπα Γρηγόριο Θ' να επιτρέψει την επανίδρυση της Επισκοπής Αυλώνος που είχε καταργηθεί. Οι κάτοικοι επικαλέστηκαν το μέγεθος του νησιού και τα αυξημένα εισοδήματα της περιοχής.

Σημειωτέον ότι οι βιοτικές συνθήκες απαλύνονταν από τον αγροτικό πλούτο που απέδιδε εκλεκτά προϊόντα. Η οικονομική αυτή άνεση εξασφάλισε στους Έλληνες άρχοντες, τους μεγαλοκτηματίες και στις ίδιες τις κοινότητες τη δυνατότητα να ιδρύσουν και να αγιογραφήσουν τους ναούς. Κυρίαρχη θέση κατέχει ο επισκοπικός ναός του Αγίου Δημητρίου (1304) στα Χάνια Αυλωναρίου. Το μέγεθος και η αγιογράφησή του αποκαλύπτουν τη δύναμη των Ελλήνων αρχόντων και τις οικονομικές δυνατότητες της περιοχής.

Το Αυλωνάρι ακολούθησε τη μοίρα της Εύβοιας, που κυριεύτηκε το 1470 από το Μωάμεθ τον Πορθητή. Στα χρόνια της τουρκοκρατίας το Αυλωνάρι ήταν "Ναχιγιές" (διοικητική μονάδα) που υπαγόταν στον Καζά του Εγριμπόζ. Το 1474 είχε 97 σπίτια, το δε 1521 είχε 190 σπίτια. Κατά την επανάσταση του Νικ. Καρυστινού το 1688 ξεσηκώθηκε όλη η περιοχή Αυλωναρίου και υπέστη μεγάλη καταστροφή από τους Τούρκους. Το 1821 δεν ξεσηκώθηκαν από την αρχή από φόβο. Το καλοκαίρι του 1821 στάλθηκε ο Αχμέτ μπέης με 1000 στρατιώτες στην περιοχή της Καρυστίας, για να καθησυχάσει το λαό να μην επαναστατήσει και να παραδώσει τα όπλα. Μετά την απελευθέρωση από τους Τούρκους, στο Αυλωνάρι και στην περιοχή μετοίκησαν μερικές οικογένειες Σαμίων.

5.5 ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΔΗΜΩΝ ΔΥΣΤΙΩΝ-ΑΥΛΩΝΟΣ

Η δημιουργία των δυο δήμων μέσα από το πρόγραμμα ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ (1998) αποτέλεσε μια μεγάλη αναπτυξιακή και όχι μονό προσπάθεια για την βελτίωση της τοπικής αυτοδιοίκησης και του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων. Η συνεννόηση των μικρών κοινοτήτων που προϋπαρχαν στην περιοχή σε ένα μεγαλύτερο δήμο είχε κυρίως κέρδος και για τις δυο περιοχές. Από τη συνένωση τους

και έπειτα οι δυο δήμο ακολουθούν κοινή πορεία τόσο όσον αφορά την ανάπτυξη τους όσο και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Εδώ θα πρέπει να τονίσουμε ότι ο δήμος Αυλώνος βρίσκεται σε πλεονεκτικότερη θέση από τον δήμο Δυστίων λόγω γεωγραφικής τοποθεσίας και λόγω της διοργάνωσης του παζαριού στα Χάνια του Αυλωναρίου το οποίο αποφέρει έσοδα τόσο στον δήμο όσο και στους κατοίκους.

Με την δημιουργία των δυο νέων δήμων παρουσιάστηκαν τα πρώτα θετικά αποτελέσματα. Λόγω της συγκεκριμένης διοικητικής μεταρρύθμισης αυξήθηκαν οι αρμοδιότητες της τοπικής αυτοδιοίκησης, με ταυτόχρονη αύξηση των οικονομικών πόρων, χωρίς βέβαια αυτοί να είναι επαρκείς. Βελτιώθηκαν οι υποδομές, χαρακτηριστικά αναφέρεται η επισήμανση που έκανε ο δήμαρχος Αυλώνος ότι μετά το 1998 έγινε συντονισμένη προσπάθεια με απορριματοφόρα για την αποκομιδή των σκουπιδιών σε τακτά χρονικά διαστήματα. Βελτιώσεις παρουσιάστηκαν και στο εκτεταμένο οδικό δίκτυο του δήμου Δυστίων

Όσον αφορά την απασχόληση και στις δυο περιοχές αναδεικνύεται η σημασία που είχαν και συνεχίζουν να έχουν οι μονάδες της ΔΕΗ και της ΑΓΕΤ που εδρεύουν στο γειτονικό δήμο Ταμιναίων. Άλλωστε πολλοί συνταξιούχοι των περιοχών προέρχονται από αυτές τις μονάδες. Τα τελευταία χρόνια παρουσιάζει άνοδο ο κλάδος των κατασκευών στην περιοχή, όπου λαμβάνει χώρα κυρίως στις παραθαλάσσιες περιοχές για παραθεριστική κατοικία

Τα προβλήματα της περιοχής είναι διαχρονικά και είναι η ανεργία, η έλλειψη αποχετευτικού δικτύου (ξεκίνησε η κατασκευή του και στις δυο περιοχές), η ανεξέλεγκτη διάθεση των απορριμμάτων (λύση αναμένεται να δώσει ο ΧΥΤΑ που θα κατασκευαστεί στον γειτονικό δήμο Στυραίων), η άναρχη δόμηση των παραλιακών οικισμών και γενικότερα η έλλειψη ενός χωροταξικού σχεδίου χρήσεων γης, η ρύπανση (από τις γειτονικές βιομηχανικές μονάδες και από την αλόγιστη χρήση φυτοφαρμάκων στην γεωργία) με επιπτώσεις τόσο στο φυσικό περιβάλλον όσο και στην υγεία των κατοίκων, η έλλειψη νέων και από τις δυο περιοχές καθώς αυτοί είτε φεύγουν για σπουδές και δεν επιστρέφουν είτε αναζητούν ένα καλύτερο μέλλον μακριά από τον τόπο καταγωγής τους. Άλλο πρόβλημα είναι η μη ανάδειξη της πλούσιας αρχαιολογικής κληρονομιάς της περιοχής η οποία μπορεί να αποτελέσει ένα σημαντικό παράγοντα για την ανάπτυξη της περιοχής.

Σημαντικές αναδεικνύονται και οι προοπτικές ανάπτυξης των δυο δήμων μέσω των συνεργασιών που έχουν επισυνάψει μεταξύ τους. Η κατασκευή του βιολογικού καθαρισμού στα όρια των δήμων που θα εξυπηρετεί και τους δυο είναι το

πιο πρόσφατο παράδειγμα. Επιπλέον κατά το παρελθόν έχει υπάρξει συνεργασία, η οποία συνεχίζεται ακόμα και σήμερα, για την εκπόνηση και λειτουργία του προγράμματος βοήθεια στο σπίτι και για την προώθηση των τοπικών συμφώνων απασχόλησης. Ειδική είναι η περίπτωση της διαχείρισης των απορριμμάτων, όπου η υποχρέωση από τη νομοθεσία έχει οδηγήσει σε διαδημοτική συνεργασία και η οποία σύμφωνα με τις απόψεις των δημαρχών παρουσιάζει κάποια προβλήματα. Συνεργασίες επίσης υπάρχουν σε θέματα αθλητισμού, πολιτισμού, κοινωνικών και πολιτιστικών δράσεων.

Συμπερασματικά μπορεί να ειπωθεί ότι η μεταρρύθμιση της τοπικής αυτοδιοίκησης ωφέλησε και τις δυο περιοχές δημιουργώντας υποδομές, επιλύοντας κάποια από τα προβλήματα τους και βελτιώνοντας το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων παρόλα τα προβλήματα που αρχικά παρουσιάστηκαν λόγω της συγκέντρωσης των υπηρεσιών σε μια τοποθεσία. Στο άμεσο μέλλον εμφανίζεται η νέα πρόκληση της διοικητικής μεταρρύθμισης για την τοπική αυτοδιοίκηση (ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ 2) όπου οι δυο δήμοι θα συνενωθούν υπό ένα μεγαλύτερο με ταυτόχρονη αύξηση των αρμοδιοτήτων και των χρηματοδοτήσεων. Έγκειται λοιπόν στις τοπικές κοινωνίες να αναλάβουν τις ευθύνες που τους αναλογούν και να επιδιώξουν την μεγιστοποίηση των ωφελειών για την περιοχή τους.

5.6 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Βρανόπουλος, Ε. (1987). *Ιστορία της αρχαίας Εύβοιας*. Αθήνα
2. Βρανόπουλος, Ε. (1995). *Ιστορία της Εύβοιας*. Εκδόσεις Πελασγός, Αθήνα.
3. Γλυκός, Ε. (1998). *Η Καρυστία και η Σκύρος μέσα στο χρόνο. Γεωφυσική, αρχαιολογική, ιστορική, οικονομική, εκκλησιαστική και αρχιτεκτονική παρουσίαση της επαρχίας Καρυστίας του νομού Ευβοίας*. Εκδόσεις Τυπωθήτω, Αθήνα
4. Γουναρόπουλος, Κ. (1979). *Ιστορία της νήσου Ευβοίας*. Εκδόσεις Προοδευτική, Χαλκίδα
5. Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος. Απόγραφες πληθυσμού 1981,1991,2001
6. Εφημερίδα Ευβοϊκή. Αρχειακό υλικό.
7. Κατσούλης, Δ. (Δήμαρχος Αυλώνας) (2007). Προσωπική επικοινωνία.
8. Μαρκοπούλου, Σ. και Πάτση, Β.(1987) *Προστασία-Ανάδειξη του υγροβιότοπου Λίμνης Δύστου του Ν. Ευβοίας, Δ/ση Χωροταξίας και Περιβάλλοντος*, Αθήνα
9. Μαστροκώστας, Π.(Δήμαρχος Δυστίων) (2007). Προσωπική επικοινωνία
10. Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδος-Δήμος Δυστίων (2003). Μελέτη διαχείρισης προστατευμένων περιοχών. *Αναγκαίες μικρές και ήπιες διαχειριστικές παρεμβάσεις ανάδειξης και προστασίας του Υδροβιότοπου της Λίμνης του Δύστου*.
11. Χατήρας, Α. (1992). *Ιστορία της ανατολικής και νότιας Εύβοιας*. Εκδόσεις Θουκυδίδης, Αθήνα.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

www.distos.gr

www.ypes.gr

www.el.wikipedia.org

www.statistics.gr

www.stereaellada.gr

www.naevias.gr

www.avlonari.gr

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο: ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

6.1 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Βασικός σκοπός της εργασίας είναι η συγκριτική αξιολόγηση, των δήμων Δυστίων και Αυλώνας της νομαρχιακής αυτοδιοίκησης Ευβοίας, ως προς τους αναπτυξιακούς τους παράγοντες διαμέσου της χρήσης δεικτών βιώσιμης ανάπτυξης του αγροτικού χώρου. Η επιλογή των δυο συγκεκριμένων δήμων δεν είναι τυχαία. Πρόκειται για δυο περιοχές που συγκεντρώνουν μαζί με τα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα (πλούσιο φυσικό περιβάλλον, αξιόλογοι τουριστικοί προορισμοί) και πολλές αναπτυξιακές αδυναμίες (έλλειψη υποδομών, υπανάπτυξη, ανεργία). Η βιώσιμη ανάπτυξη αποτελεί μεγάλη πρόκληση για τους δυο συγκεκριμένους δήμους, προκειμένου να ξεπεραστεί η οποιαδήποτε υστέρηση σε επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης και κοινωνικών υποδομών μέσα από την αξιοποίηση των ενδογενών πόρων και των περιβαλλοντικών στοιχείων τους.

Για την επίτευξη του παραπάνω σκοπού πραγματοποιήθηκε έρευνα πεδίου με τη χρήση ερωτηματολογίου που περιείχε 66 ερωτήσεις κλειστού τύπου (βλ. Παράρτημα), το οποίο διανεμήθηκε σε 250 κατοίκους του δήμου Δυστίων και σε 250 του δήμου Αυλώνας, ηλικίας πάνω από 18 ετών. Επεστράφησαν 212 ερωτηματολόγια για τον δήμο Δυστίων και 209 για το δήμο Αυλώνας. Κατά την επεξεργασία των στοιχείων κρίθηκαν ως μη αξιόπιστα 12 ερωτηματολόγια στο δήμο Δυστίων και 9 στο δήμο Αυλώνας με αποτέλεσμα το οριστικό μέγεθος του δείγματος να είναι 200 ερωτηματολόγια για τον κάθε δήμο. Σύμφωνα με την απογραφή πληθυσμού (Ε.Σ.Υ.Ε., 2001) και οι δυο δήμοι θεωρούνται αγροτικές περιοχές. Κατά την συμπλήρωση του ερωτηματολογίου δεν ζητηθήκαν προσωπικά στοιχεία των ερωτηθέντων.

Ως μέθοδος δειγματοληψίας εφαρμόστηκε η απλή τυχαία δειγματοληψία, εξαιτίας της απλότητας της και της λιγότερης δυνατής απαιτούμενης γνώσης, σχετικά με τον πληθυσμό από οποιαδήποτε άλλη μέθοδο (Δαμιανού, 1999). Η επιλογή του δείγματος επιχειρήθηκε να είναι όσο το δυνατόν πιο αντιπροσωπευτική όσον αφορά την ηλικία, το μορφωτικό επίπεδο και την απασχόληση των ερωτώμενων. Επιπλέον η διανομή των ερωτηματολογίων έγινε σε όλα τα δημοτικά διαμερίσματα και των δυο δήμων αναλογικά με τον πληθυσμό που διαθέτουν έτσι ώστε να υπάρξει πλήρης καταγραφή των ενδεχόμενων διαφορετικών απόψεων και ενδοδημοτικών αντιθέσεων.

Οι ερωτήσεις που απαρτίζουν το ερωτηματολόγιο της έρευνας χωριστήκαν σε θεματικές ενότητες έτσι ώστε να ανταποκρίνονται στο ζητούμενο της μελέτης. Πιο συγκεκριμένα οι ενότητες είναι:

- *Δημογραφικά Χαρακτηριστικά*: Περιλαμβάνει ερωτήσεις σχετικές με το φύλο, την ηλικία, την οικογενειακή κατάσταση, το επίπεδο εκπαίδευσης, τη σύνθεση της οικογένειας και τη μόνιμη κατοικία.
- *Οικονομικά Χαρακτηριστικά*: Περιλαμβάνει ερωτήσεις που σχετίζονται με την κύρια απασχόληση, το εισόδημα, τα καταναλωτικά πρότυπα, την αποταμίευση, τα δάνεια.
- *Υποδομές & Ανάπτυξη*: Αφορά ερωτήσεις σχετικές με τα προβλήματα της περιοχής, τις υποδομές, την τουριστική ανάπτυξη, την ελκυστικότητα της περιοχής.
- *Αγροτική Ανάπτυξη*: Περιλαμβάνει ερωτήσεις για τα προβλήματα και τις προοπτικές του αγροτικού τομέα, τη λειτουργία και τα προβλήματα των συνεταιρισμών καθώς και τις προοπτικές ενασχόλησης με την βιολογική γεωργία, τα αρωματικά και ενεργειακά φυτά.
- *Περιβάλλον*: Σχετίζεται με την επιβάρυνση του τοπικού φυσικού περιβάλλοντος και τα αιολικά πάρκα.
- *Τοπική Αυτοδιοίκηση*: Περιλαμβάνει ερωτήσεις σχετικές με την λειτουργία, την οργάνωση, τα προβλήματα και τις προοπτικές της τοπικής αυτοδιοίκησης.
- *Κοινωνία*: Περιλαμβάνει ερωτήσεις που αφορούν την συνοχή και τις αλλαγές που συντελέστηκαν στην τοπική κοινωνία όπως επίσης και τους οικονομικούς μετανάστες.
- *Εκπαίδευση*: Διερευνά τη συμμετοχή και τις προθέσεις συμμετοχής των κατοίκων σε εκπαιδευτικά προγράμματα και το κατά πόσον αυτά συμβάλλουν στην αύξηση της απασχόλησης και την ανάπτυξη της περιοχής.

Μετά την συμπλήρωση των 400 ερωτηματολογίων από τους κατοίκους ακολούθησε η κωδικοποίηση των μεταβλητών και η εισαγωγή των δεδομένων στο στατιστικό πακέτο *SPSS v 15.0*. Για να καταγραφούν οι ενδεχόμενες διαφορές όσον αφορά τους αναπτυξιακούς παράγοντες των δυο περιοχών χρησιμοποιήθηκε η συγκριτική ανάλυση των αποτελεσμάτων της περιγραφικής στατιστικής και στη συνέχεια εξετάστηκε αν υπάρχουν συσχετίσεις μεταξύ επιλεγμένων μεταβλητών που

αποδίδουν αναπτυξιακά χαρακτηριστικά των υπό εξέταση περιοχών. Ο έλεγχος της ύπαρξης των συσχετίσεων έγινε μέσω του ελέγχου ανεξαρτησίας χ^2 ο οποίος καθορίζει αν δυο μεταβλητές X και Ψ είναι ή όχι ανεξάρτητες.

Ο έλεγχος υποθέσεων με την μέθοδο αυτή περιλαμβάνει την μηδενική υπόθεση H_0 και την εναλλακτική υπόθεση (H_1) και ακολουθεί την παρακάτω διαδικασία για επίπεδο σημαντικότητας $\alpha=0,01$, $\alpha=0,05$, $\alpha=0,1$.

H_0 : οι εξεταζόμενες μεταβλητές του δείγματος είναι ανεξάρτητες,

H_1 : οι εξεταζόμενες μεταβλητές του δείγματος δεν είναι ανεξάρτητες,

Με βάση τον έλεγχο χ^2 και την τιμή P- value, έχουμε: Εάν P- value $< \alpha$, απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση H_0 της ανεξαρτησίας των δυο μεταβλητών, οπότε αποδεχόμαστε την υπόθεση H_1 και οι μεταβλητές σχετίζονται σε επίπεδο σημαντικότητας α . Εάν P- value $> \alpha$, δεν απορρίπτεται η H_0 υπόθεση της ανεξαρτησίας οπότε οι μεταβλητές είναι ανεξάρτητες.

Επίσης πρέπει :

- Η μικρότερη αναμενόμενη συχνότητα να είναι ≥ 1
- Το πολύ 20% των κελιών να έχουν αναμενόμενη συχνότητα ≤ 5

Αν δεν ικανοποιούνται οι παραπάνω προϋποθέσεις τότε προχωρούμε σε συμπτώξεις γραμμών ή/ και στηλών στη βάση δεδομένων.

Τέλος για να αποδειχτεί η ύπαρξη ή όχι διαφοροποίησης ως προς τους αναπτυξιακούς παράγοντες της κάθε περιοχής χρησιμοποιήθηκε η παραγοντική ανάλυση (Factor Analysis).

6.2 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗΣ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗΣ

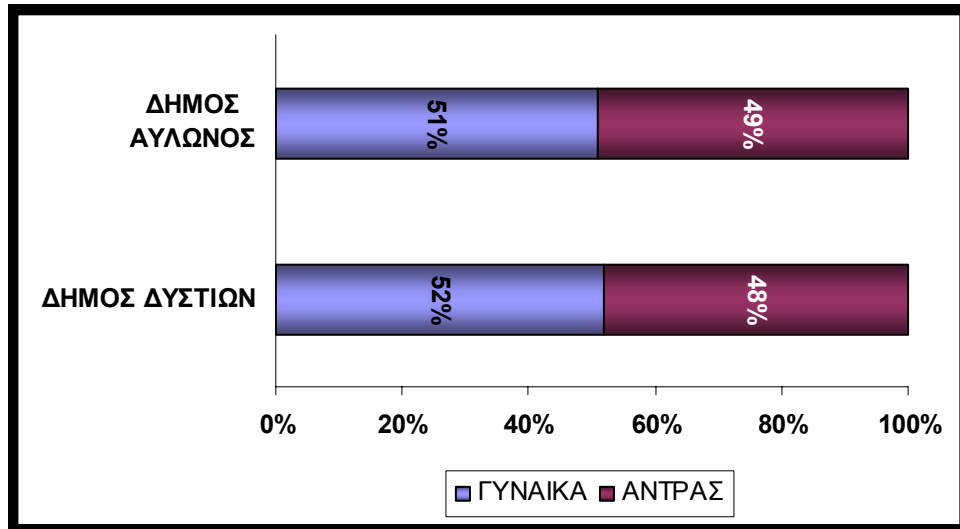
Η έρευνα πεδίου πραγματοποιήθηκε από τον Αύγουστο του 2007 έως και τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους και στους δυο αγροτικούς δήμους Δυστίων και Αυλώνας και συμπεριέλαβε όλα τα δημοτικά διαμερίσματα και των δυο περιοχών.

6.2.1. Δημογραφικά Χαρακτηριστικά

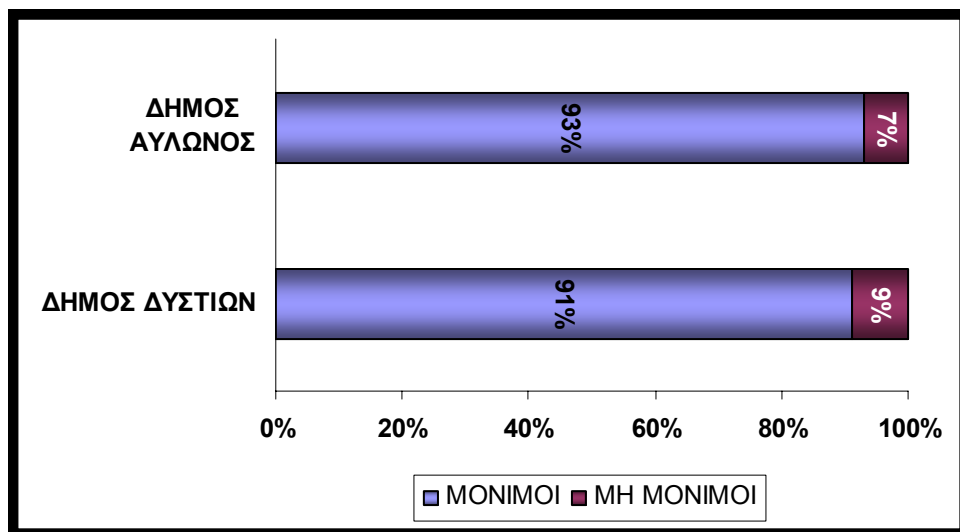
Στο δήμο Αυλώνας το 49% των ερωτηθέντων ήταν άντρες και το 51% γυναίκες. Το 25% του δείγματος στο δήμο Αυλώνας ήταν ηλικίας 20 με 30 ετών, το 28% ηλικίας 30 με 40 και 33% ήταν 40 με 50 ετών. Στο δήμο Δυστίων το 52% ήταν γυναίκες και 48% ήταν άντρες. Το 20% ήταν ηλικίας 20 με 30 ετών, το 19% ήταν ηλικίας 30 με 40 και το 17% ήταν 40 με 50 ετών. Οι περισσότεροι ερωτηθέντες δήλωσαν μόνιμοι κάτοικοι των περιοχών (διάγραμμα 2), Αυτοί που δηλώσαν μη

μόνιμοι είναι παραθεριστές οι οποίοι διαμένουν στο δήμο για κάποιο χρονικό διάστημα και συνήθως διαθέτουν εκεί κάποια εξοχική κατοικία.

Διάγραμμα 6.1: Κατανομή Φύλου Μελών Δείγματος

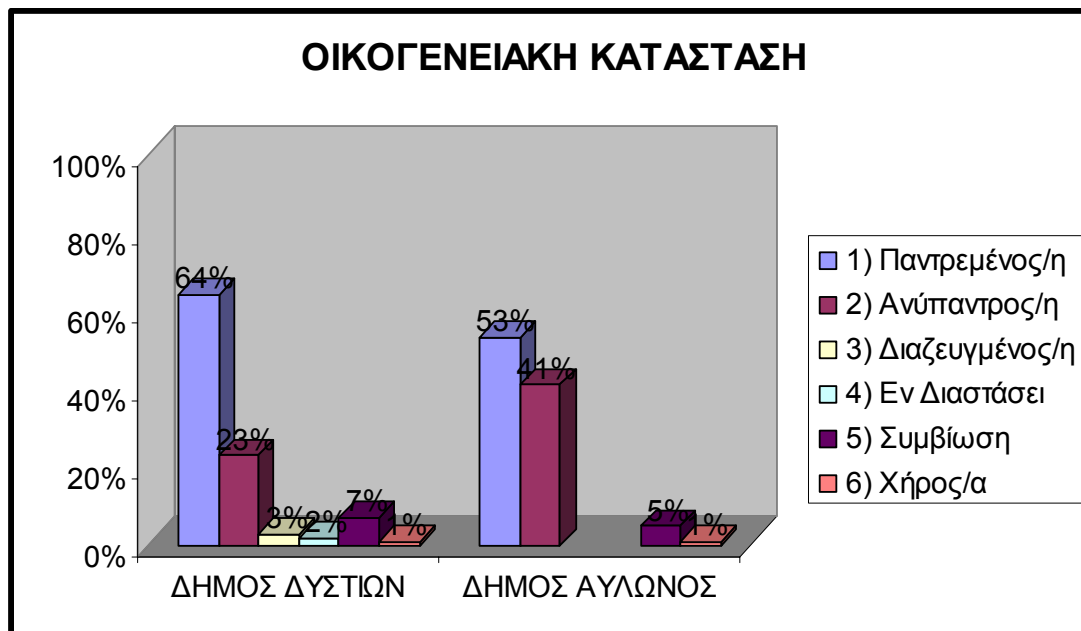
Διάγραμμα 6.2: Μόνιμη Κατοικία Μελών Δείγματος

Αναφορικά με την οικογενειακή κατάσταση των ερωτηθέντων στο δήμο Δυστίων το 64% (128 άτομα) είναι έγγαμοι ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στο δήμο Αυλώνας είναι 53% (106 άτομα). Στο δείγμα του δήμου Αυλώνας περιλαμβάνονται 83 ανύπαντρα άτομα (81%) γεγονός που συμβαδίζει με τις απόψεις των πολιτών ειδικά των νέων ότι «έχουν ερημώσει τα χωριά μας και από γυναίκες». Ακόμα στο

δήμου Αυλώνος δεν υπάρχουν διαζευγμένα ή εν διαστάσει άτομα. Στο δήμο Δυστίων οι ανύπαντροι είναι 46 άτομα (23%).

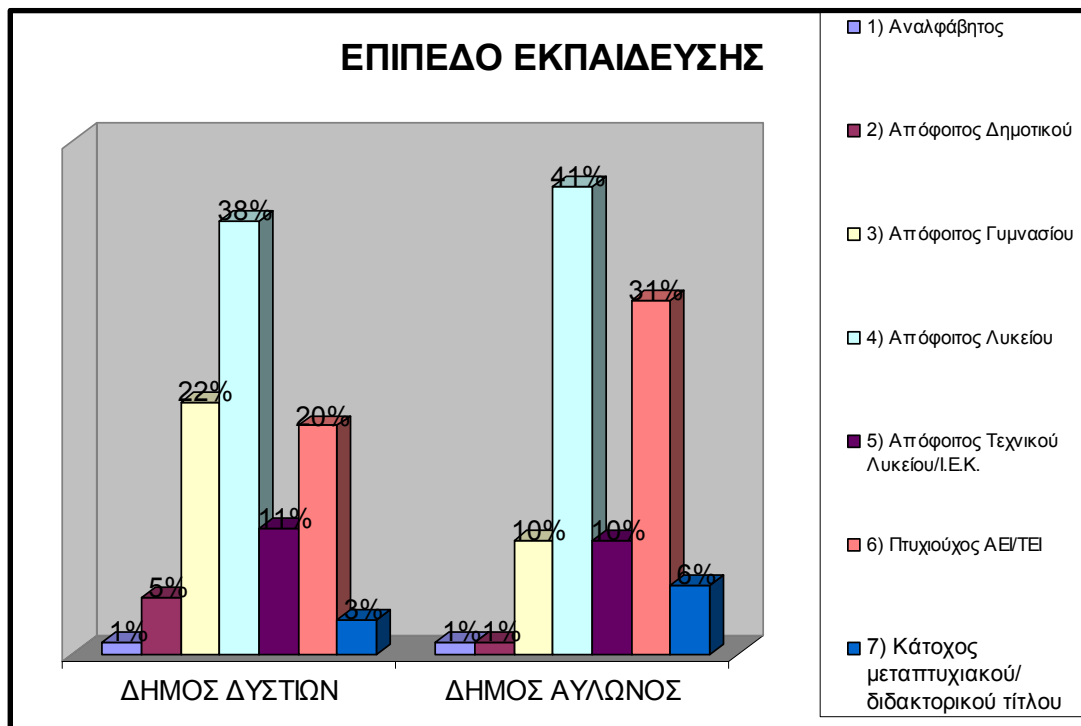
Διάγραμμα 6.3:Οικογενειακή Κατάσταση Μελών Δείγματος

Όσον αφορά το μορφωτικό επίπεδο των μελών του δείγματος στο δήμο Δυστίων το 38% του δείγματος είναι απόφοιτοι Λυκείου, το 22% απόφοιτοι Γυμνασίου, το 20% απόφοιτοι ΑΕΙ/ΤΕΙ, 11% απόφοιτοι τεχνικής εκπαίδευσης, 2% έχει μεταπτυχιακό ή διδακτορικό ενώ 6% είναι απόφοιτοι στοιχειώδους εκπαίδευσης. Τα αντίστοιχα μεγέθη για το δήμο Αυλώνος είναι το 41% του δείγματος είναι απόφοιτοι Λυκείου, το 10% απόφοιτοι Γυμνασίου, το 31% απόφοιτοι ΑΕΙ/ΤΕΙ, 10% απόφοιτοι τεχνικής εκπαίδευσης, 5% έχει μεταπτυχιακό ή διδακτορικό ενώ 2% είναι απόφοιτοι στοιχειώδους εκπαίδευσης.

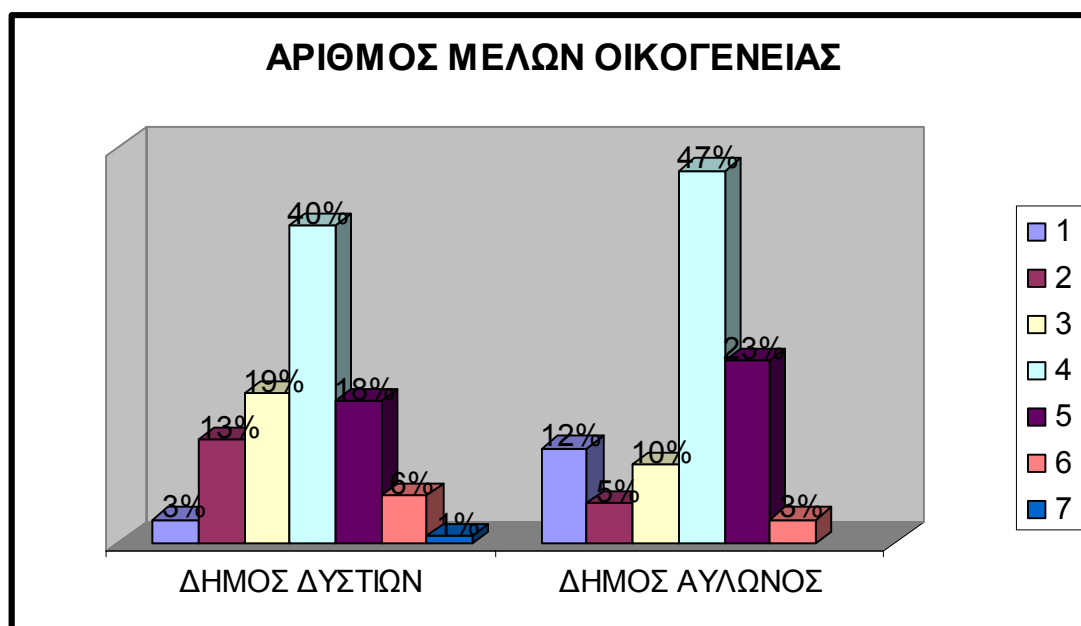
Η μεγάλη διαφορά που παρουσιάζεται στο ποσοστό των αποφοίτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ανάμεσα στις δυο περιοχές, εξηγείται από το γεγονός ότι αρκετοί από τους ερωτηθέντες στο δήμο Αυλώνος αποφάσισαν να συνεχίσουν τις σπουδές τους σε αντίθεση με αυτούς του δήμου Δυστίων οι οποίοι επέλεξαν να δουλέψουν είτε στην γεωργία είτε στις γειτονικές βιομηχανικές μονάδες του δήμου Ταμναίων ως εργάτες.

Διάγραμμα 6.4: Επίπεδο Εκπαίδευσης Μελών Δείγματος

Τέλος αναφορικά με τον αριθμό των μελών της οικογένειας (διάγραμμα 5) βλέπουμε ότι και στις δυο περιοχές επικρατούν οι τετραμελείς οικογένειες με δυο παιδιά. Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός ότι παρουσιάζονται αρκετές πενταμελής οικογένειες με τρία παιδιά οι οποίες είναι και οι πλέον χαρακτηριστικές του αγροτικού χώρου.

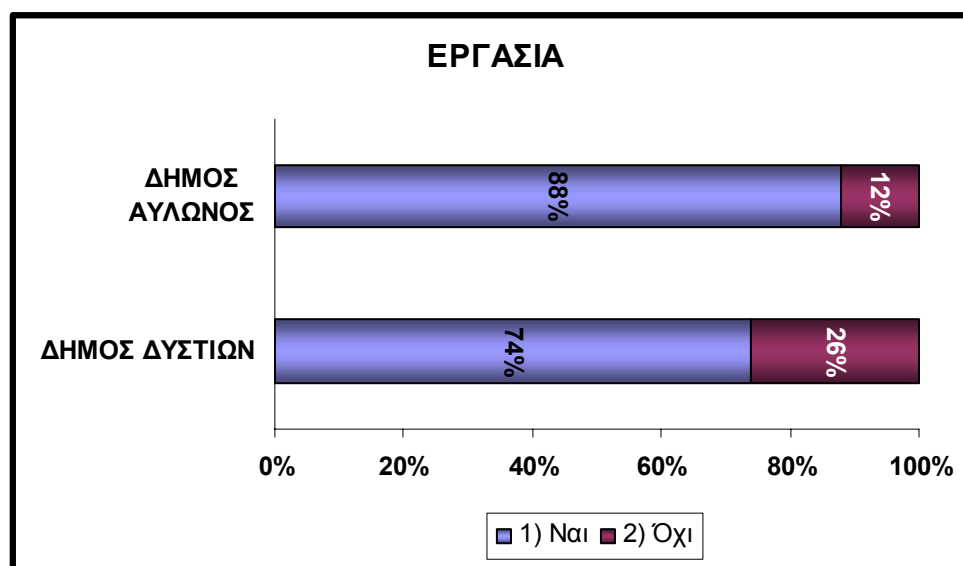
Διάγραμμα 6.5: Αριθμός Μελών Οικογένειας

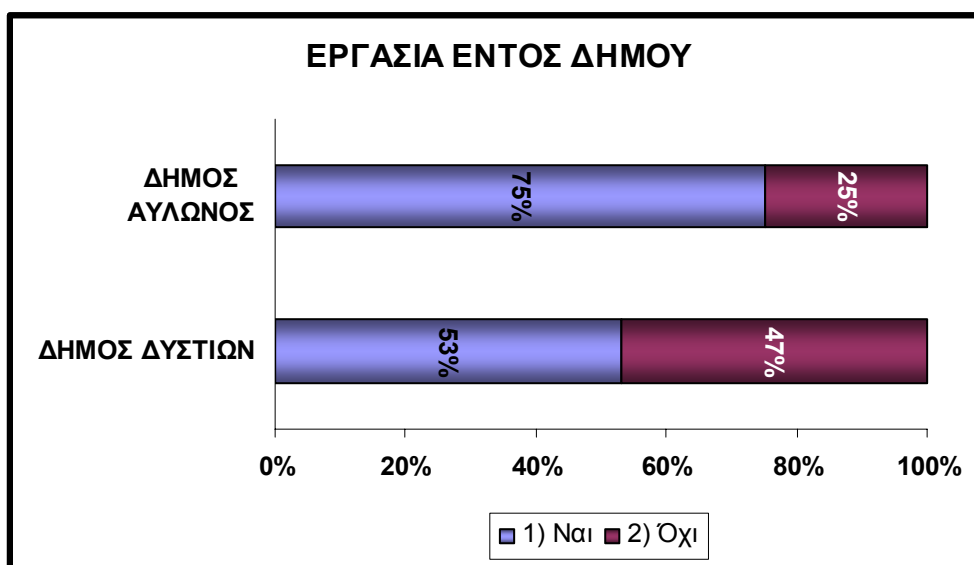
6.2.2. Οικονομικά Χαρακτηριστικά

Αναφορικά με τα οικονομικά χαρακτηριστικά του δείγματος όπως φαίνεται στο διάγραμμα (6) το 88% στο δήμο Αυλώνας και το 74% στο δήμο Δυστίων δηλώνουν ότι εργάζονται. Από αυτούς τους κατοίκους του δήμου Αυλώνας που δήλωσαν ότι εργάζονται το 75% εργάζεται εντός του δήμου ενώ το υπόλοιπο 25% εκτός. Από αυτό το ποσοστό σύμφωνα με το διάγραμμα (8) το μεγαλύτερο ποσοστό εργάζεται σε γειτονικό δήμο που είναι ο δήμος Ταμυναίων ο οποίος συγκεντρώνει έντονη βιομηχανική δραστηριότητα. Τα ίδια ισχύουν και για τον δήμο Δυστίων μόνο που εδώ το ποσοστό του δείγματος που δουλεύει εκτός του δήμου είναι πολύ μεγαλύτερο. Και εδώ ο δήμος Ταμυναίων σύμφωνα και με τον δήμαρχο προσφέρει εργασία σε κατοίκους του δήμου Δυστίων.

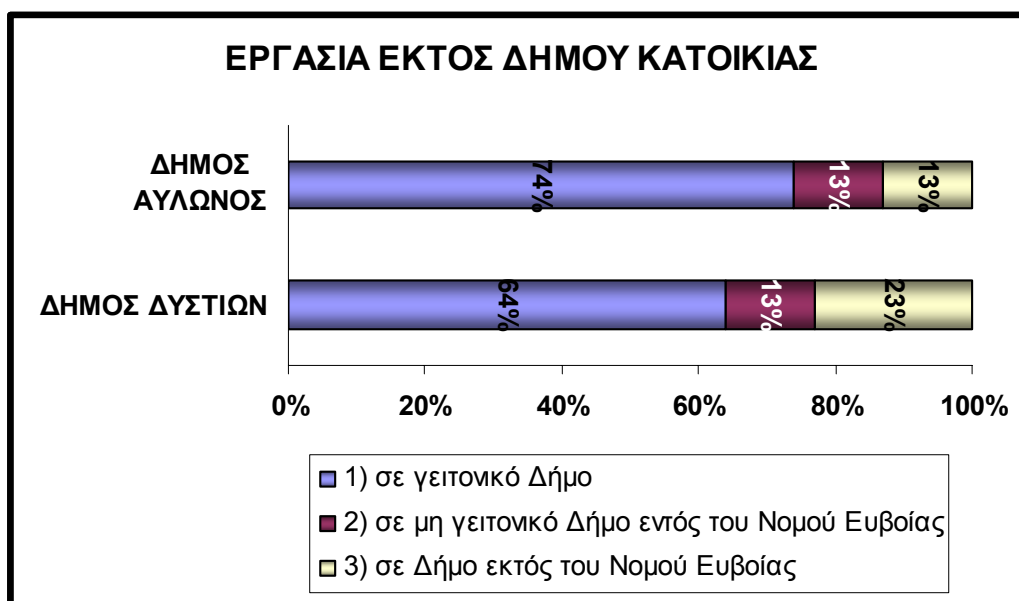
Διάγραμμα 6.6:Εργασία Μελών Δείγματος

Διάγραμμα 6.7:Εργασία Εντός Δήμου Κατοικίας Μελών Δείγματος

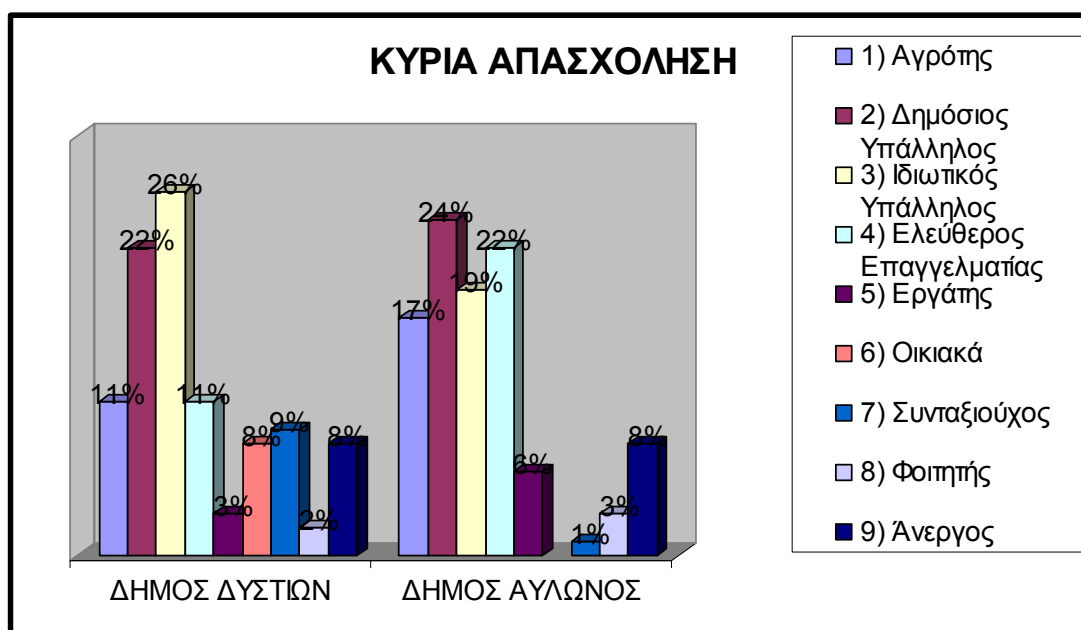
Διάγραμμα 6.8:Εργασία Εκτός Δήμου Κατοικίας Μελών Δείγματος

Η κύρια απασχόληση των μελών του δείγματος φαίνεται στο διάγραμμα (9) και συμβαδίζει με τα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε. για την οικονομική δραστηριότητα ανά κλάδο. Βλέπουμε ότι αν και δυο περιοχές είναι κατεξοχήν αγροτικές η κύρια απασχόληση της πλειοψηφίας των μελών του δείγματος δεν είναι η αγροτική. Αυτό συμβαίνει λόγω των δυσκολιών που αντιμετωπίζει ο αγροτικός τομέας με αποτέλεσμα να παρουσιάζονται φαινόμενα πολυαπασχόλησης δηλαδή κάποιος να έχει σαν δεύτερη δουλειά την απασχόληση στον αγροτικό τομέα, όπως επίσης η

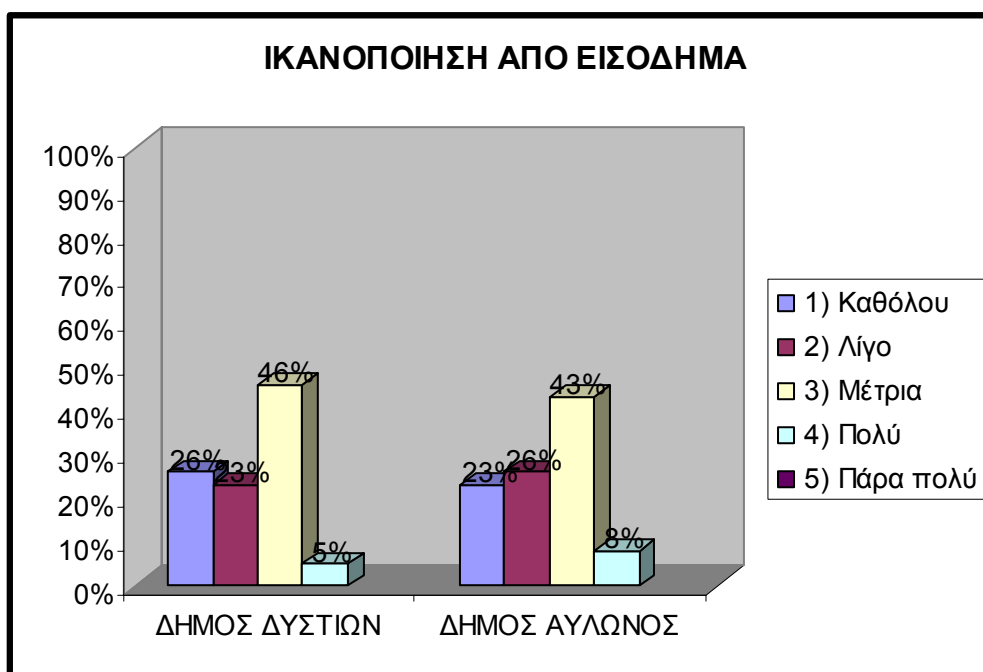
συνεχής έξοδος των ατόμων από τα αγροτικά επαγγέλματα λόγω του μειωμένου αγροτικού εισοδήματος που δεν καλύπτει το υψηλό κόστος ζωής. Οι αυξημένοι δημόσιοι υπάλληλοι στον δήμο Αυλώνας οφείλονται στο γεγονός ότι στο συγκεκριμένο δήμο εδρεύουν πολλές δημόσιες υπηρεσίες όπως ειρηνοδικείο, υποθηκοφυλακείο, κέντρο αγροτικής ανάπτυξης, δημοτική επιχείρηση ύδρευσης αποχέτευσης κ.α. Η ανεργία ανέρχεται σε 8% στο δείγμα και η πλειοψηφία αυτών δήλωσε ανεργία μεγαλύτερη των 18 μηνών αποδεικνύοντας έτσι ότι η μακροχρόνια ανεργία είναι ένα από τα βασικά προβλήματα των κατοίκων.

Διάγραμμα 6.9:Κύρια Απασχόληση Μελών Δείγματος

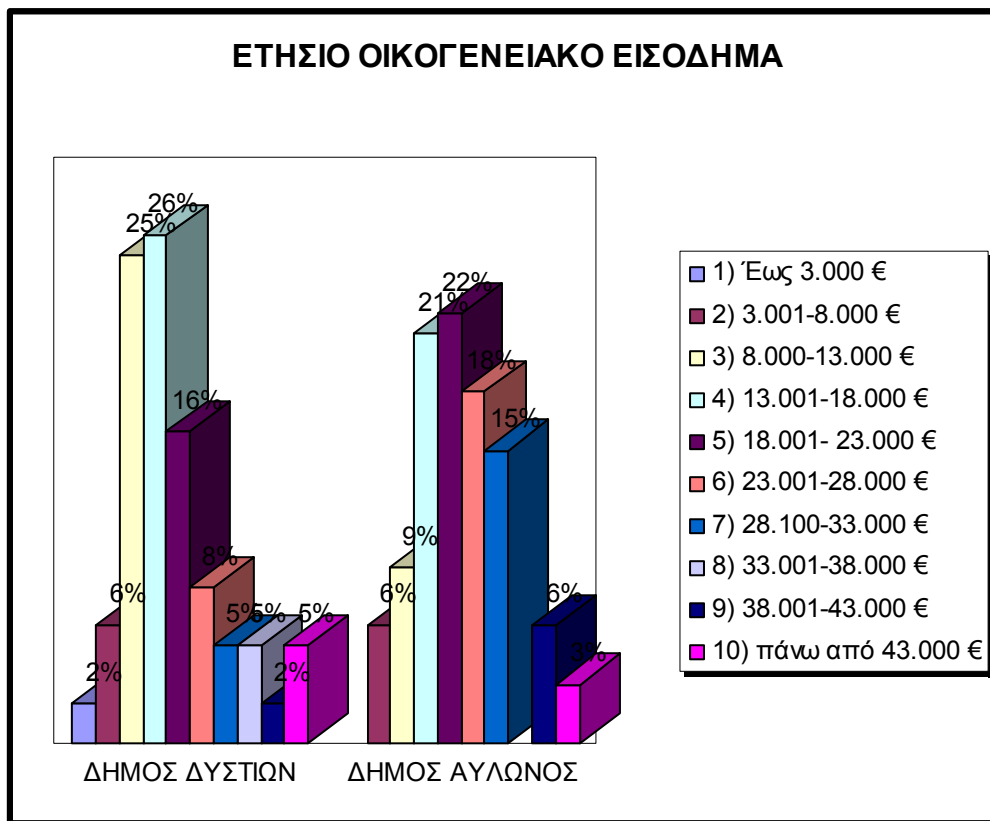
Η ικανοποίηση των κατοίκων από το εισόδημα τους φαίνεται στο διάγραμμα (10) με την πλειοψηφία., περίπου το ½ του δείγματος και στις δυο περιοχές να δηλώνει μέτρια ικανοποιημένη και στους δυο δήμους. Χαρακτηριστικό είναι ότι το υπόλοιπο ½ του δείγματος δηλώνει καθόλου ή λίγο ικανοποιημένο από το εισόδημα του. Δεδομένο που συμβαδίζει με την ευρύτερη οικονομική κατάσταση των κατοίκων στις διάφορες περιοχές της χώρας όπου το οικογενειακό εισόδημα δεν μπορεί να καλύψει τις ανάγκες των νοικοκυριών λόγω της συνεχούς αύξησης του κόστους ζωής, η οποία εν μέρει οφείλεται και στην μεγάλη άνοδο των τιμών του πετρελαίου. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι κανένας δεν δηλώνει πάρα πολύ ικανοποιημένος από το εισόδημα του.

Διάγραμμα 6.10: Ικανοποίηση από Εισόδημα Μελών Δείγματος

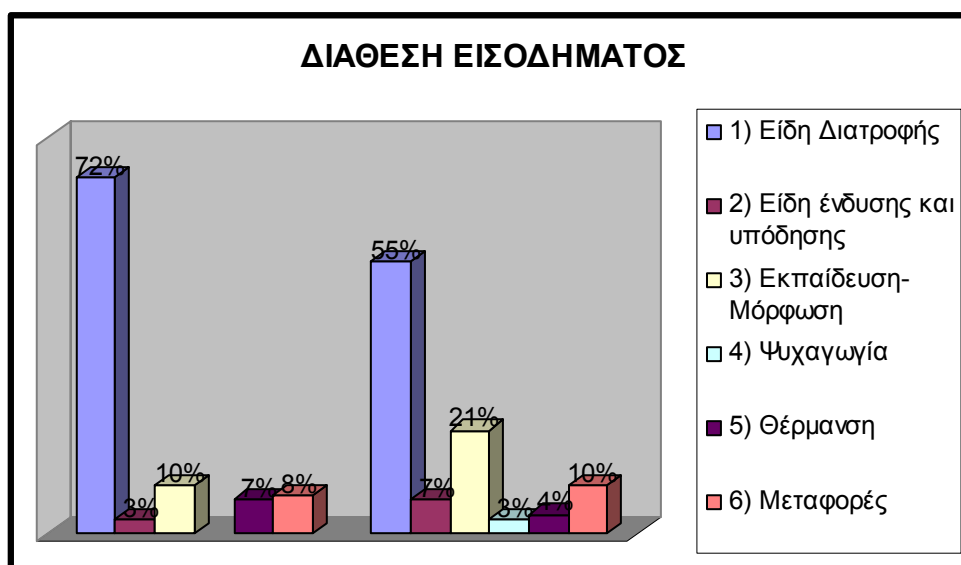
Σχετικά με το δηλωθέν ετήσιο οικογενειακό εισόδημα στο δήμο Δυστίων παρατηρούνται χαμηλότερα εισοδήματα ενώ στο δήμο Αυλώνας υψηλότερα. Αυτή η διαφοροποίηση οφείλεται στην μεγαλύτερη οικονομική ανάπτυξη του δήμου Αυλώνας λόγω γεωγραφικής θέσης. Σχετικά είναι και τα αποτελέσματα για την αποταμίευση καθώς στο δήμο Δυστίων το 52% του δείγματος δεν αποταμιεύει κανένα ποσό ενώ στο δήμο Αυλώνας το αντίστοιχο μέγεθος είναι 56%. Αντίστοιχα το 16% και 17% αποταμιεύουν 50 έως 100 ευρώ. Ενώ 10% και 14% αποταμιεύουν 101-150 ευρώ. Τέλος 15% και 10% αποταμιεύουν πάνω από 200 ευρώ. Το 96% των κατοίκων του δήμου Δυστίων και το 97% των κατοίκων του δήμου Αυλώνας δηλώνουν ότι αποταμιεύουν από 0% έως 25% του εισοδήματος τους.

Διάγραμμα 6.11:Ετήσιο Οικογενειακό Εισόδημα Μελών Δείγματος

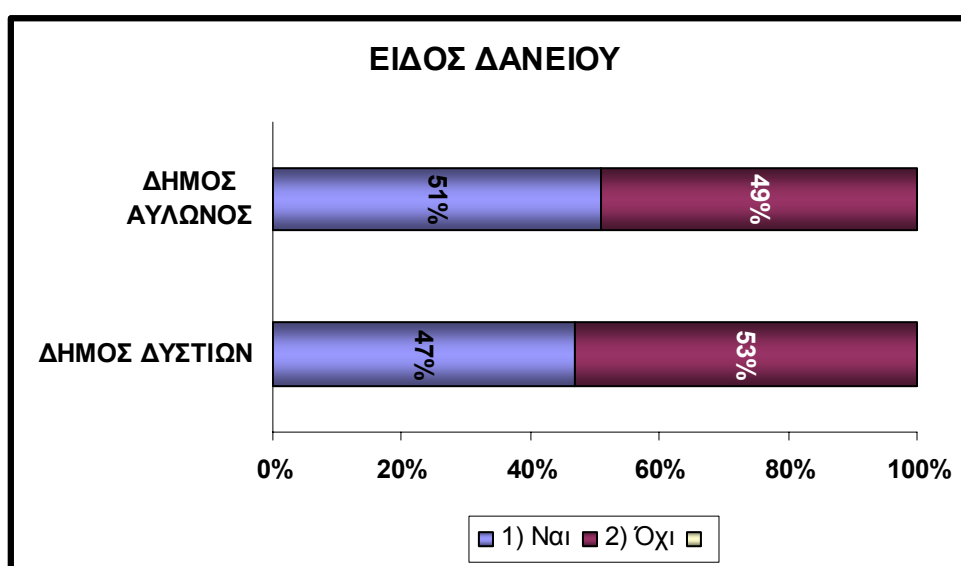
Σχετικά με τον τρόπο διάθεσης του μηνιαίου εισοδήματος η κατάσταση στις δυο περιοχές παρουσιάζει ομοιότητες (διάγραμμα 12). Συγκεκριμένα η συντριπτική πλειοψηφία του δείγματος (72% δήμο Δυστίων και 55% δήμο Αυλώνας) διαθέτει το εισόδημα του για την κάλυψη των διατροφικών του αναγκών, ενώ λιγότεροι (10% δήμο Δυστίων και 21% δήμο Αυλώνας) για την κάλυψη των αναγκών εκπαίδευσης και μόρφωσης. Σύμφωνα με τα λεγόμενα τους «Που να περισσέψουν χρήματα για τίποτα άλλο όλα στα είδη διατροφής τα δίνουμε», δεδομένο που συμβαδίζει, ιδιαίτερα στο δήμο Δυστίων, με το χαμηλό οικογενειακό εισόδημα. Τα παραπάνω ευρηματα συμβαδίζουν με αυτά άλλων μελέτων (Καραμέτου κ.α. 2004;Σωτηροπούλου 2005).

Διάγραμμα 6.12:Διάθεση Εισοδήματος Μελών Δείγματος

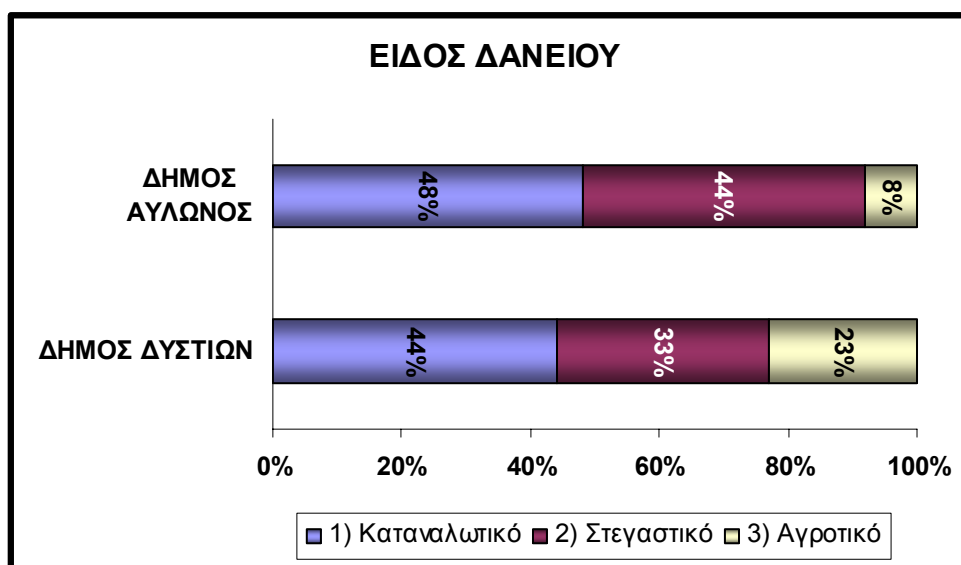

Σχετικά με το ερώτημα της λήψης δανείου κατά τα τελευταία πέντε χρόνια και στις δυο περιοχές περίπου το μισό του δείγματος δηλώνει ότι έχει λάβει κάποιο δάνειο γεγονός που συμβαδίζει και με τα στοιχεία της Τραπέζης της Ελλάδος για την υπερχρέωση των μισών και πλέον ελληνικών νοικοκυριών απέναντι στις εμπορικές τράπεζες με τη συνομολόγηση δανείων. Ανάλογα ευρήματα παραθέτουν στις εργασίες τους και οι Καραμέτου κ.α (2004) όπως επίσης και η Σωτηροπούλου (2005). Το είδος των δανείων για ο δήμο Αυλώνος είναι 48% καταναλωτικό, 44% στεγαστικό και 8% αγροτικό. Για τον δήμο Δυστίων τα ανάλογα μεγέθη είναι 44% καταναλωτικό, 33% στεγαστικό και 23% αγροτικό.

Διάγραμμα 6.13:Λήψη Δανείου Μελών Δείγματος

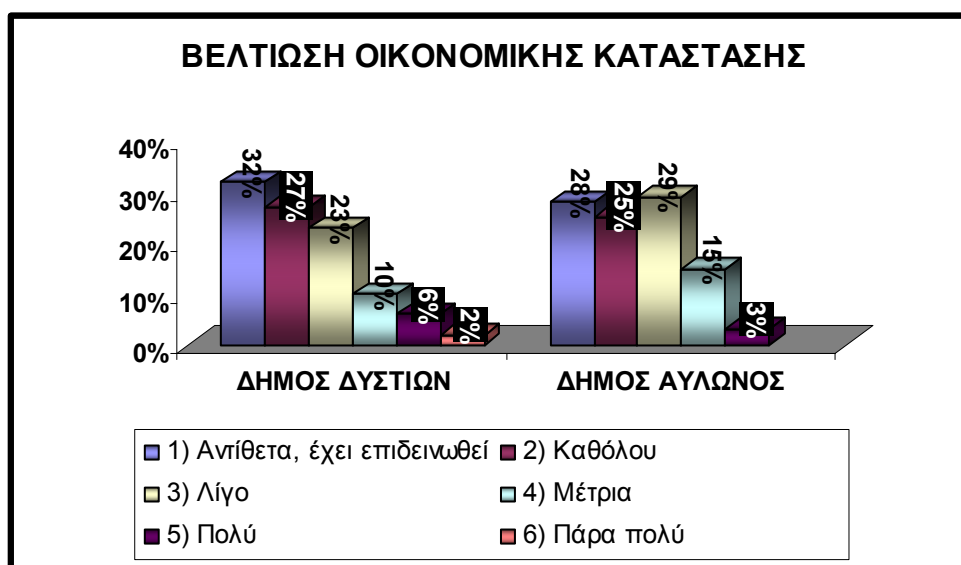

Διάγραμμα 6.14:Είδος Δανείου Μελών Δείγματος

Αναφορικά με το ερώτημα για την βελτίωση της οικονομικής κατάστασης των ερωτηθέντων τα τελευταία πέντε χρόνια οι απαντήσεις (διάγραμμα 15) δείχνουν ότι πάνω από το ½ του δείγματος και στις δυο περιοχές δηλώνει ότι η οικονομική του κατάσταση είτε δεν έχει βελτιωθεί καθόλου είτε έχει επιδεινωθεί. Ελάχιστοι είναι αυτοί που δηλώνουν ότι έχει βελτιωθεί πολύ ή πάρα πολύ. Τα δεδομένα συμβαδίζουν με την ευρύτερη δύσκολη οικονομική συγκυρία όπως επίσης και με τις απαντήσεις των ερωτηθέντων για το αν είναι ικανοποιημένοι από το εισόδημα τους.

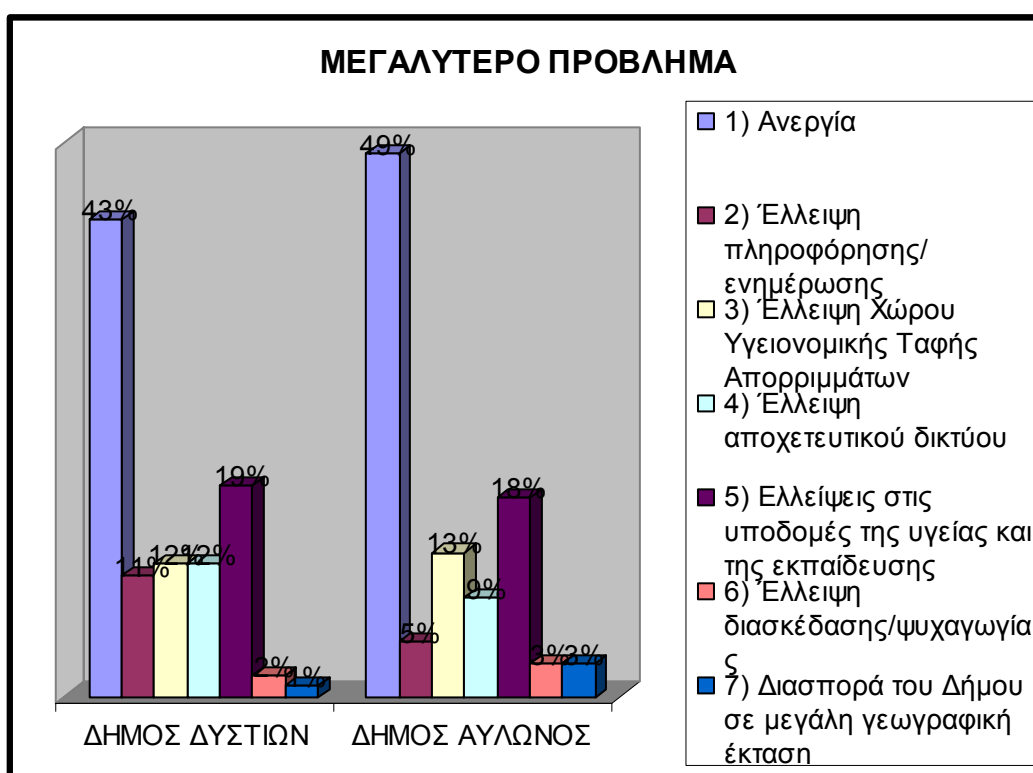
Διάγραμμα 6.15:Βελτίωση Οικονομικής Κατάστασης Μελών Δείγματος

6.2.3. Υποδομές & Ανάπτυξη

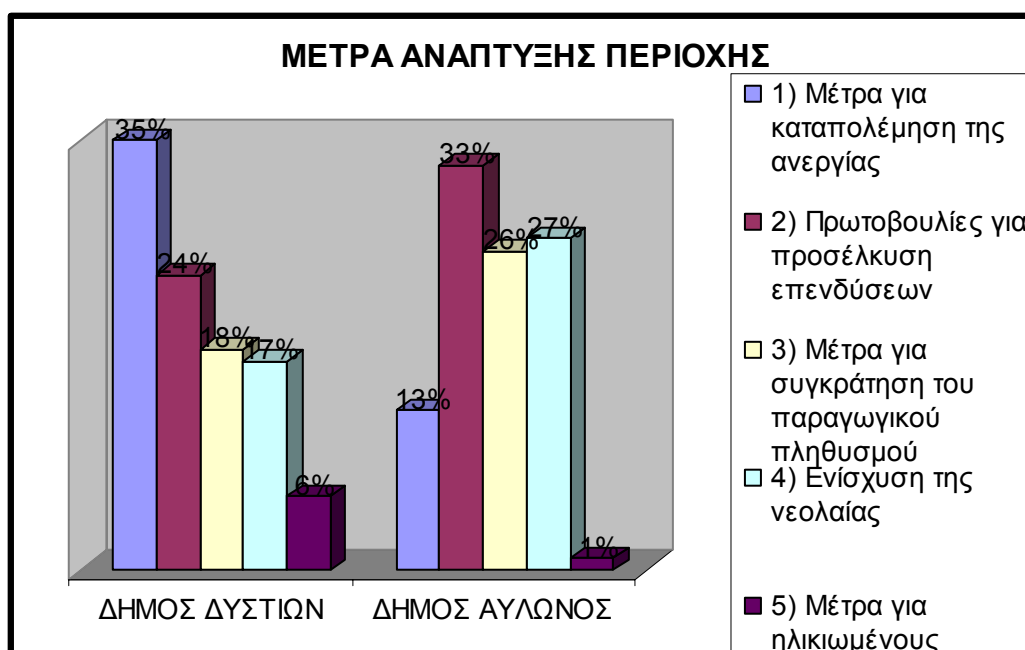
Το μεγαλύτερο πρόβλημα και στις δυο περιοχές σύμφωνα με τους κατοίκους είναι η ανεργία γεγονός που συμβαδίζει και με τα στοιχεία των δήμων και της ΕΣΥΕ που καταγράφουν ένα ποσοστό ανεργίας μεγαλύτερο από το 10%. Σημαντικά προβλήματα ακόμα είναι οι ελλείψεις στις υποδομές της υγείας και της εκπαίδευσης και η έλλειψη Χώρου Υγειονομικής Ταφής Απορριμμάτων

Διάγραμμα 6.15:Μεγαλύτερο Πρόβλημα Περιοχής

Για την αντιμετώπιση των προβλημάτων και την ανάπτυξη της περιοχής σύμφωνα με τους κατοίκους του δήμου Δυστίων πρέπει να ληφθούν κατά κύριο λόγο μέτρα για την καταπολέμηση της ανεργίας και κατά δεύτερο πρωτοβουλίες για την προσέλκυση επενδύσεων. Στο δήμο Αυλώνος την πλειοψηφία των απόψεων συγκεντρώνουν οι πρωτοβουλίες για την προσέλκυση επενδύσεων και την ενίσχυση της νεολαίας. Δεδομένο που συμβαδίζει και με προγενέστερες έρευνες (Καραμέτου κ.α. 2004; Σωτηροπούλου 2005).

Διάγραμμα 6.16: Μέτρα Ανάπτυξης Περιοχής

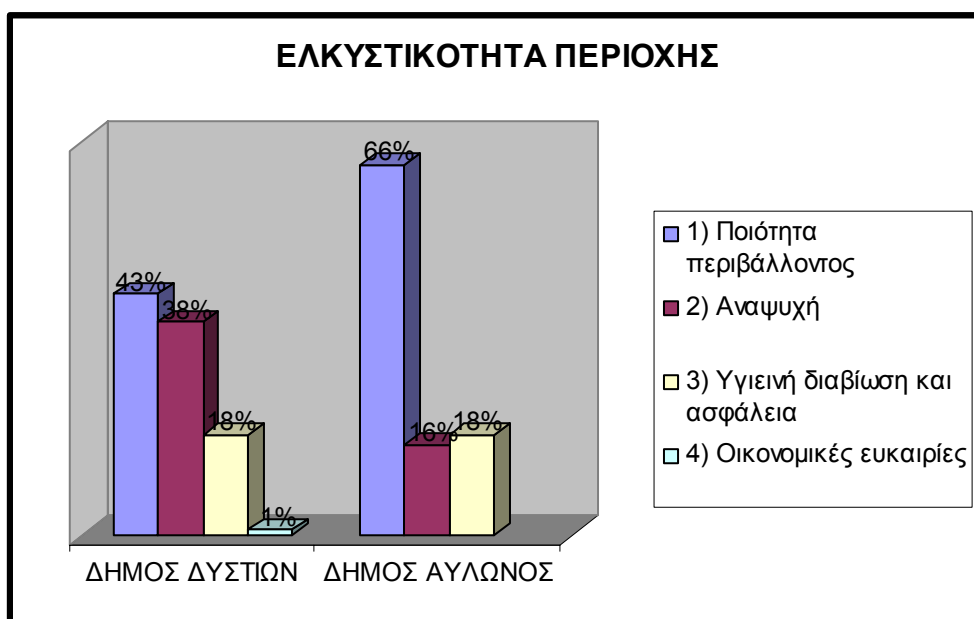

Αναφορικά με την προέλευση της οικονομικής ανάπτυξης της περιοχής του δήμου Δυστίων το 61% των ερωτηθέντων πιστεύει ότι είναι και ενδογενής και εξωγενής ενώ το 30% πιστεύει ότι είναι ενδογενής και το 9% πιστεύει ότι είναι εξωγενής. Στο δήμο Αυλώνος το 70% του δείγματος πιστεύει ότι είναι και ενδογενής και εξωγενής ενώ το 19% πιστεύει ότι είναι ενδογενής και το 11% πιστεύει ότι είναι εξωγενής. Σε αντίθεση με τα παραπάνω έρχονται τα αποτελέσματα των Efstratoglou *et al* (2001) στην έρευνα των οποίων το 95% του δείγματος στο νομό Τρικάλων και το 68% στο νομό Αρκαδίας πιστεύει ότι η προέλευση της ανάπτυξης της περιοχής του είναι ενδογενής. Ακόμα η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων και των δυο δήμων πιστεύει ότι η περιοχή δεν χαρακτηρίζεται από την έντονη ανάπτυξη των επιχειρήσεων (δήμος Διστύων 91%, δήμος Αυλώνος 99%). Αντίθετα βέβαια με την έρευνα των Efstratoglou *et al* (2001) όπου οι απαντήσεις των ερωτηθέντων μοιράζονται ισόποσα και για τις δυο περιοχές. Όπως επίσης και στις δυο περιοχές οι

περισσότεροι κάτοικοι θεωρούν ότι οι υπάρχουσες υποδομές αποτρέπουν την προσέλκυση ιδιωτικών επενδύσεων (δήμος Δυστίων 82%, δήμος Αυλώνος 75%).Επιπλέον αναφορικά με την ικανοποίηση για τις υποδομές του κάθε τομέα στο δήμο Δυστίων καταγράφονται οι εξής απόψεις . Για τον αγροτικό τομέα καθόλου δηλώνει το 18%, λίγο το 44%, μέτρια το 33%, πολύ το 5% και 1% δηλώνει πάρα πολύ. Για τον τομέα της βιομηχανίας καθόλου δηλώνει το 73%, λίγο το 20% και 7% δηλώνει μέτρια. Στον τομέα του τουρισμού 26% δηλώνει καθόλου, 37% λίγο, 34% μέτρια και 3% πολύ. Στον τομέα των υπηρεσιών 26% δηλώνει καθόλου, 37% δηλώνει λίγο, 32% δηλώνει μέτρια και 6% πολύ. Τέλος στον τομέα του επίπεδου διαβίωσης το 17% δηλώνει καθόλου, το 24% λίγο, το 45% μέτρια, το 13% πολύ και το 1% πάρα πολύ. Τα αντίστοιχα μεγέθη για τον δήμο Αυλώνος είναι για τον αγροτικό τομέα καθόλου δηλώνει το 9%, λίγο το 46%, μέτρια το 39%, πολύ το 6%. Για τον τομέα της βιομηχανίας καθόλου δηλώνει το 54%, λίγο το 21% και 10% δηλώνει μέτρια και 9% δηλώνει πολύ. Στον τομέα του τουρισμού 17% δηλώνει καθόλου, 44% λίγο και 39% μέτρια . Στον τομέα των υπηρεσιών 8% δηλώνει καθόλου, 27% δηλώνει λίγο, 53% δηλώνει μέτρια και 12% πολύ. Τέλος στον τομέα του επίπεδου διαβίωσης το 9% δηλώνει καθόλου, το 11% λίγο, το 54% μέτρια, το 25% πολύ και το 1% πάρα πολύ. Συμπερασματικά μπορεί να ειπωθεί ότι υπάρχουν σημαντικές ελλείψεις σε όλους τους τομείς.

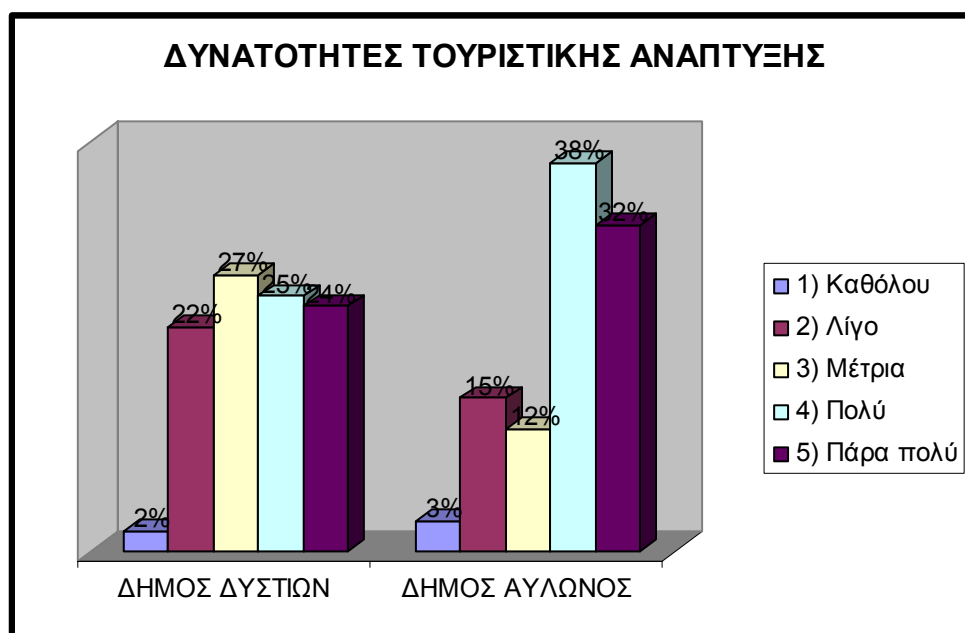
Οι λόγοι για τους οποίους θεωρείται ελκυστική η κάθε περιοχή φαίνονται στο διάγραμμα (17) και ο κυρίαρχος και για τους δυο δήμους είναι η ποιότητα του περιβάλλοντος. Δεδομένο που συμφωνεί και με τους Efstratoglou *et al* (2001) καθώς αναφέρουν ανάλογα αποτελέσματα για την ποιότητα του περιβάλλοντος (Νομός Τρικάλων 69%, Νομός Αρκαδίας 75%) Στον αντίποδα είναι απειροελάχιστο το ποσοστό του δείγματος που πιστεύει ότι οι οικονομικές ευκαιρίες είναι ένας σημαντικός λόγος που κάνει ελκυστική την περιοχή.

Διάγραμμα 6.17: Λόγοι Ελκυστικότητας Περιοχής

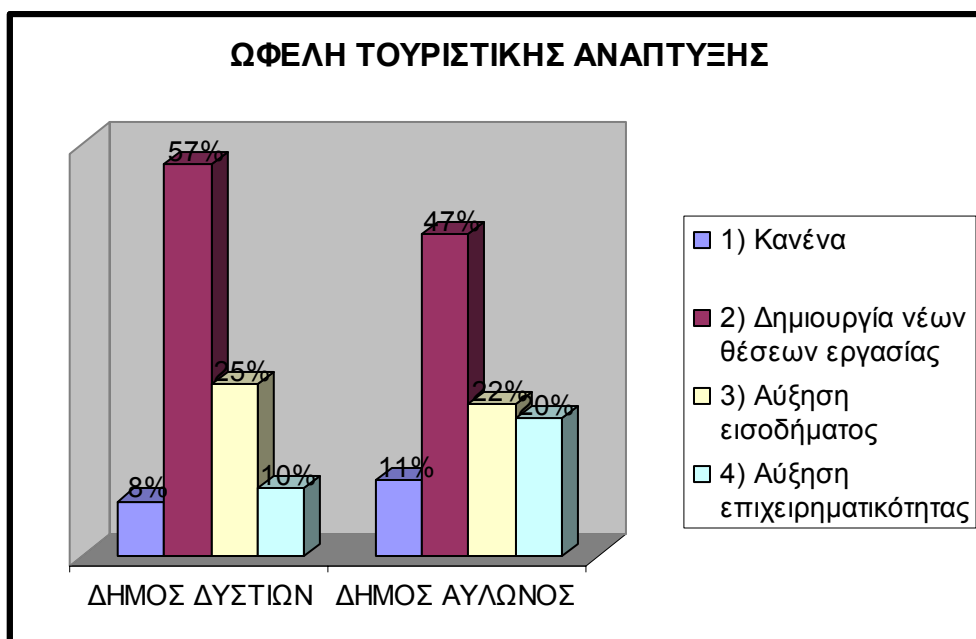

Όσον αφορά την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής στα διαγράμματα (18) και (19) φαίνονται οι δυνατότητες τουριστικής ανάπτυξης και των δυο δήμων όπου είναι ιδιαίτερα ευνοϊκές καθώς συγκεντρώνουν την πλειοψηφία των θετικών απόψεων των ερωτηθέντων. Ενώ το κύριο όφελος από την τουριστική ανάπτυξη και των δυο περιοχών σύμφωνα με τις απόψεις των κατοίκων είναι η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και κατά δεύτερο λόγο η αύξηση του εισοδήματος.

Διάγραμμα 6.18: Δυνατότητες Τουριστικής Ανάπτυξης Περιοχής

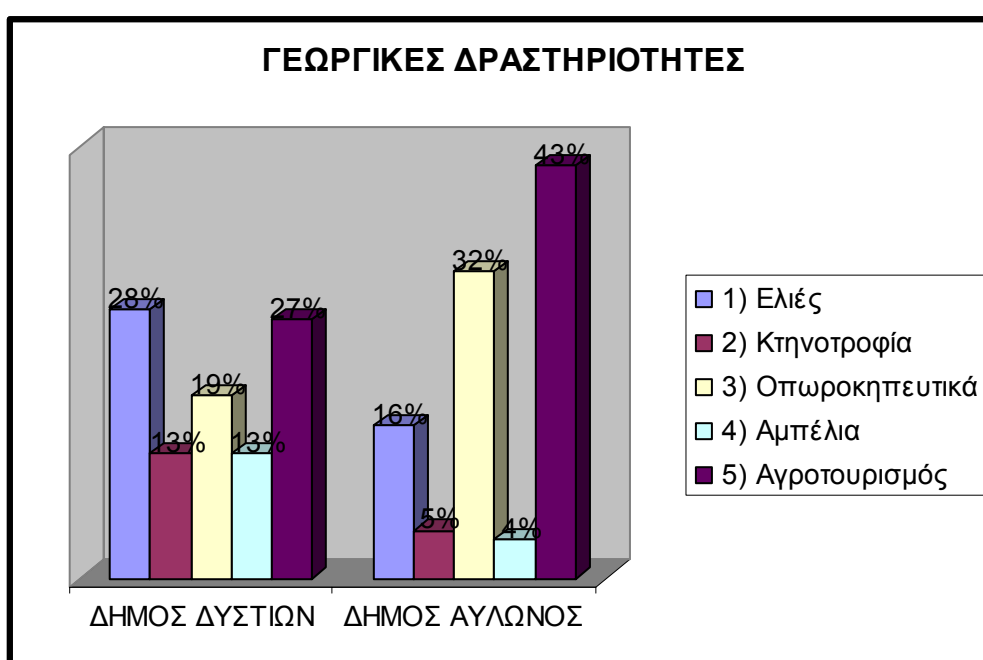
Διάγραμμα 6.19:Ωφέλη Τουριστικής Ανάπτυξης

6.2.4. Αγροτική Ανάπτυξη

Οι δυο υπό εξέταση περιοχές είναι κατεξοχήν αγροτικές. Οι κάτοικοι στο δήμο Δυστίων θεωρούν ότι πρώτα η ελαιοκαλλιέργεια (28%) και έπειτα ο αγροτουρισμός (27%) αποτελούν τις πλέον δυναμικές και με προοπτικές αγροτικές δραστηριότητες. Στο δήμο Αυλώνος ο αγροτουρισμός καταλαμβάνει την πρώτη θέση με ποσοστό 43% και ως δεύτερη απάντηση με ποσοστό 32% είναι τα οπωροκηπευτικά. Αξίζει να σημειωθεί ότι η κτηνοτροφία παρουσιάζει χαμηλά ποσοστά γεγονός που συμβαδίζει με την ολόένα αυξανόμενη εγκατάλειψη των κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων.

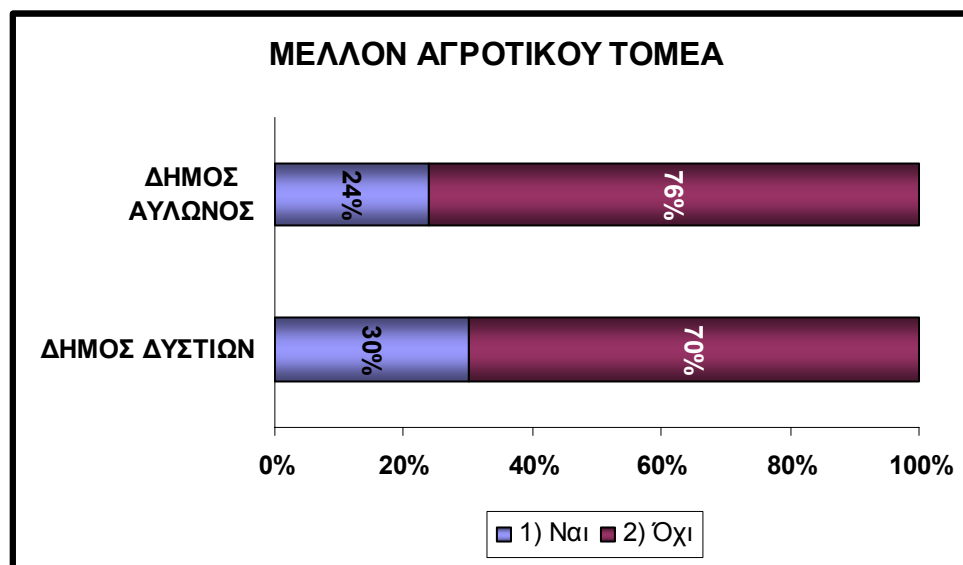
Διάγραμμα 6.20: Δυναμική Γεωργική Δραστηριότητα

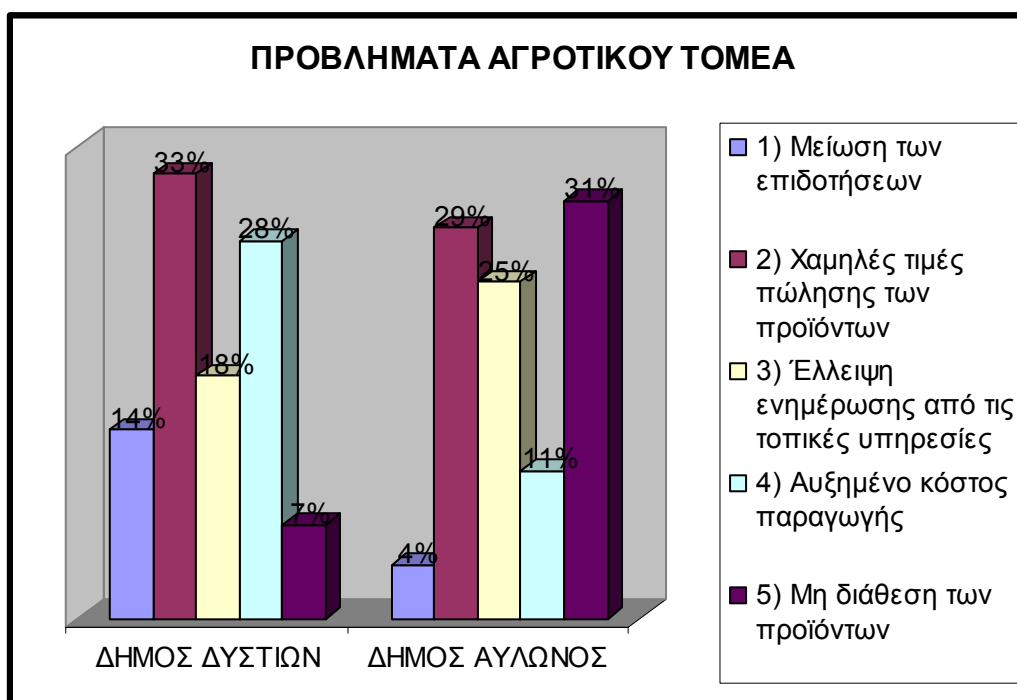
Σε συνάρτηση με τα παραπάνω τοποθετείται και η άποψη των κατοίκων για το μέλλον του αγροτικού τομέα στην περιοχή. Όπως φαίνεται από το διάγραμμα (21) η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων και των δυο περιοχών θεωρεί ότι ο αγροτικός τομέας δεν έχει μέλλον και η προοπτική του είναι δυσοίωνη λόγω της έλλειψης νέων ανθρώπων που ασχολούνται με αγροτική παραγωγή. Χαρακτηριστική είναι η άποψη πολλών αγροτών « μόλις πεθάνουμε και εμείς θα ρημάξουν όλα, έφυγαν οι νέοι δεν υπάρχει κανείς να ασχοληθεί με τα χωράφια». Στο ερώτημα για το σημαντικότερο πρόβλημα του αγροτικού τομέα στην περιοχή για το δήμο Δυστίων αναδεικνύεται κατά κύριο λόγο η χαμηλή τιμή πώλησης των προϊόντων που επηρεάζει το αγροτικό εισόδημα και κατά δεύτερο το αυξημένο κόστος παραγωγής των προϊόντων. Στο δήμο Αυλώνος τα κύρια προβλήματα είναι και εδώ η χαμηλή

τιμή πώλησης των προϊόντων που επηρεάζει το αγροτικό εισόδημα και η μη διάθεση των προϊόντων.

Διάγραμμα 6.21:Μέλλον Αγροτικού Τομέα

Διάγραμμα 6.22:Προβλήματα Αγροτικού Τομέα

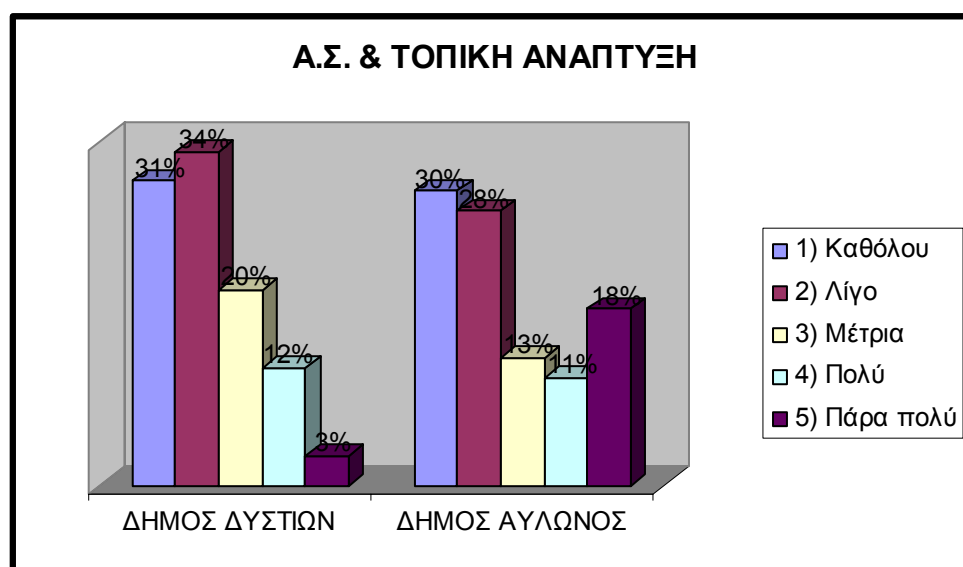

Λόγω των έντονων προβλημάτων που παρουσιάζει ο αγροτικός τομέας στην περιοχή και της αναδιάρθρωσης των καλλιεργειών σύμφωνα με την Κ.Α.Π. ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απόψεις των κατοίκων σχετικά με την ενασχόληση τους με την βιολογική γεωργία καθώς το 68% του δείγματος στο δήμο Αυλώνας και το

62% στο δήμο Δυστίων θα ήθελε να ασχοληθεί με την βιολογική γεωργία. Άλλωστε πολλοί είναι αυτοί που παράγουν βιολογικά προϊόντα κυρίως οπωροκηπευτικά για ίδια χρήση. Φαίνεται ακόμη η αναγνωρισιμότητα της βιολογικής γεωργίας ως καλλιεργητικής πρακτικής. Αντίθετα είναι τα αποτελέσματα από την ερώτηση για την ενασχόληση των κατοίκων με την καλλιέργεια ενεργειακών φυτών όπου το 53% στο δήμο Δυστίων και το 63% στο δήμο Αυλώνος δηλώνουν ότι δεν θα τους ενδιέφερε να ασχοληθούν. Παρόμοια είναι και τα αποτελέσματα για την καλλιέργεια αρωματικών και φαρμακευτικών φυτών (αρνητικά 53% δήμο Δυστίων και 56% δήμο Αυλώνος. Ενώ στην ερώτηση αν γνωρίζουν τι είναι η ολοκληρωμένη διαχείριση των καλλιεργειών κατά τα πρότυπα AGRO και EUREPGAP η συντριπτική πλειοψηφία δεν τα γνώριζε.

Ιδιαίτερη μνεία αξίζει να γίνει για τους αγροτικούς συνεταιρισμούς της περιοχής οι οποίοι είτε έκλεισαν είτε υπολειτουργούν. Μόλις το 19% του δείγματος στο δήμο Δυστίων και το 15% στο δήμο Αυλώνος ήταν ή είναι μέλος σε κάποιο αγροτικό συνεταιρισμό. Αρνητική είναι η εικόνα που επικρατεί για την λειτουργία τους καθώς στο δήμο Δυστίων το 40% απάντησε ότι είναι καθόλου ικανοποιημένο από την λειτουργία τους ενώ 38% απάντησε λίγο. Στο δήμο Αυλώνος το 49% απάντησε καθόλου και 28% λίγο. Οι απόψεις των κατοίκων για την συμβολή των Α.Σ. στην τοπική ανάπτυξη φαίνονται στο διάγραμμα (23) όπου και εδώ φαίνονται η αρνητική αντιμετώπιση του θέματος και στους δυο δήμους.

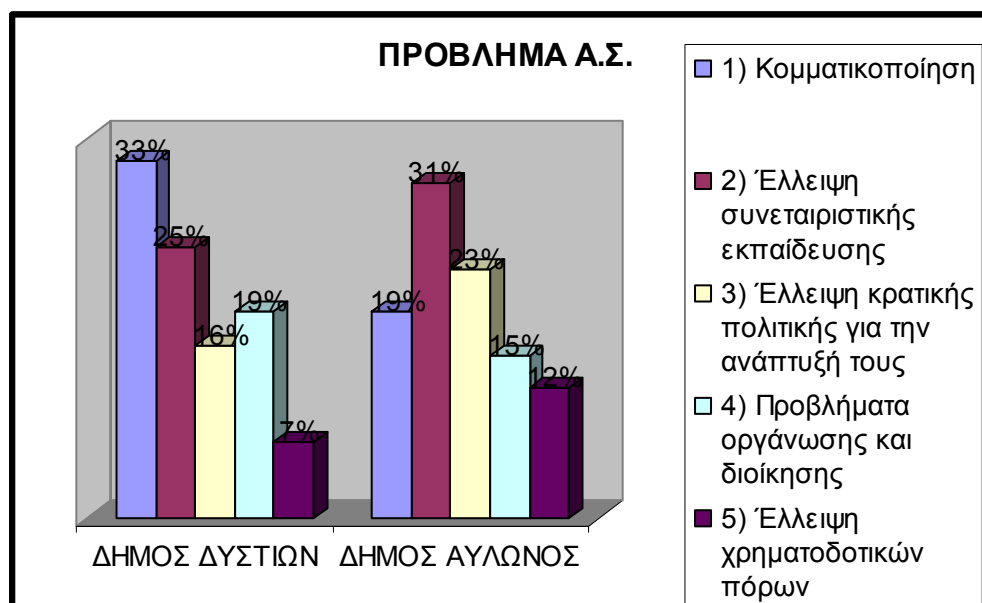
Διάγραμμα 6.23: Συμβολή Α.Σ. στην Τοπική Ανάπτυξη

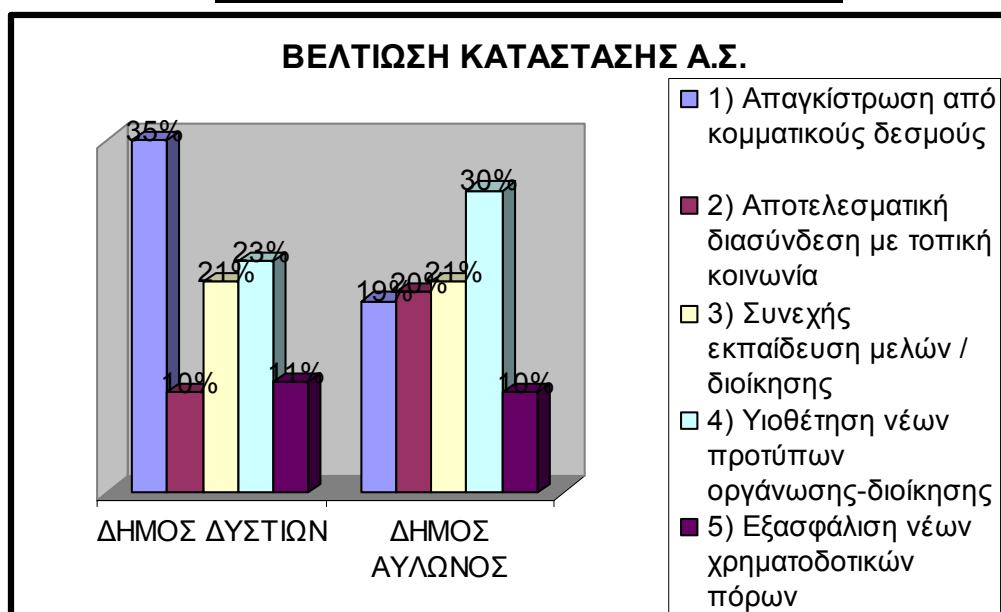
Ακόμα σύμφωνα με τη έρευνα σημαντικότερο πρόβλημα των Α.Σ. της περιοχής του δήμου Δυστίων είναι η κομματικοποίηση με ποσοστό 33% επί του

δείγματος ενώ δεύτερο πιο σημαντικό είναι η έλλειψη συνεταιριστική εκπαίδευσης με ποσοστό 25%. Ενώ στο δήμο Αυλώνας τα κύρια προβλήματα είναι η έλλειψη συνεταιριστικής εκπαίδευσης και η έλλειψη κρατικής πολιτικής για την ανάπτυξη τους. Οι επικρατέστερες προτάσεις για την αντιμετώπιση των προβλημάτων είναι η απαγκίστρωση από τους κομματικούς δεσμούς και η υιοθέτηση νέων προτύπων οργάνωσης και διοίκησης γεγονός που παραπέμπει στην δημιουργία συνεταιρισμών νέας γενιάς.

Διάγραμμα 6.24: Προβλήματα Α.Σ.

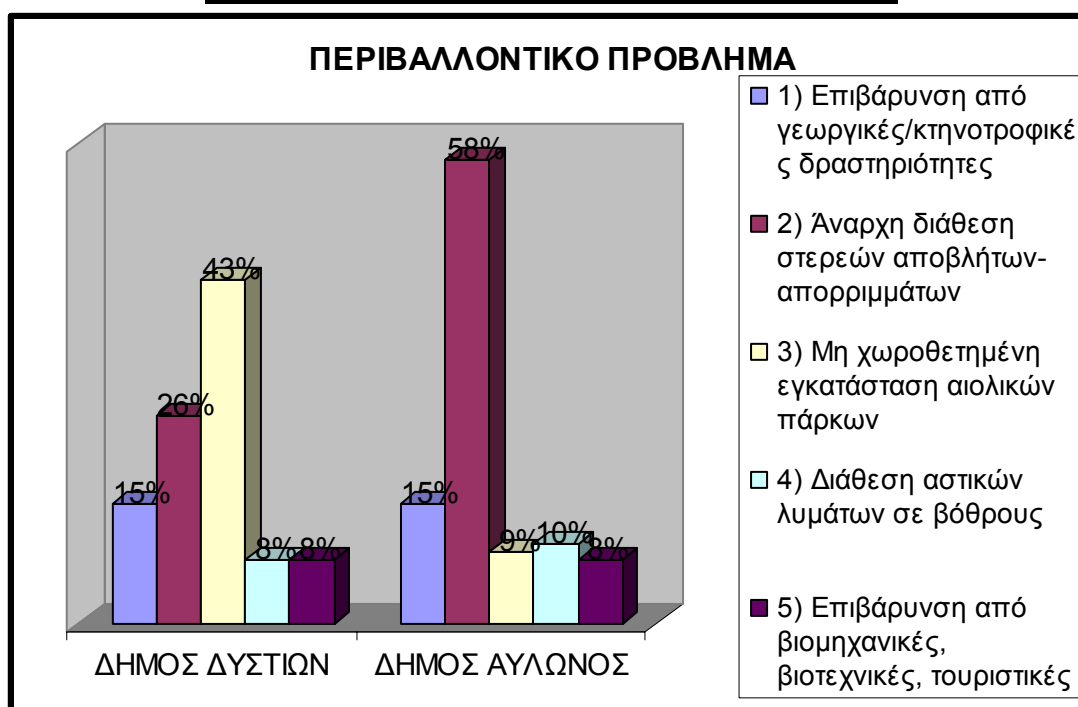
Διάγραμμα 6.25: Βελτίωση Κατάστασης Α.Σ.

6.2.5. Περιβάλλον

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απόψεις των κατοίκων της περιοχής για τα σχετικά με το περιβάλλον ερωτήματα καθώς όπως καταγράφεται από την ανάλυση της υφισταμένης κατάστασης της περιοχής το πλούσιο φυσικό περιβάλλον αποτελεί δυναμικό αναπτυξιακό παράγοντα. Οι απόψεις των κατοίκων διαφέρουν όσον αφορά το ποιο θεωρούν το κυριότερο περιβαλλοντικό πρόβλημα. Στο δήμο Δυστίων καταγράφεται η μη χωροθετημένη εγκατάσταση των αιολικών πάρκων με ποσοστό 43% και ακολουθεί η άναρχη διάθεση των απορριμμάτων με ποσοστό 26% (διάγραμμα 26). Αντίθετα στο δήμο Αυλώνας κύριο πρόβλημα αναδεικνύεται με ποσοστό 58% η άναρχη διάθεση των απορριμμάτων και κατά δεύτερο λόγο η επιβάρυνση του φυσικού περιβάλλοντος από γεωργικές/κτηνοτροφικές δραστηριότητες (15%). Καταδεικνύεται έτσι αφενός η έλλειψη ΧΥΤΑ στην περιοχή και των δυο δήμων και αφετέρου η έλλειψη χωροταξικού σχεδίου για την εγκατάσταση των αιολικών πάρκων.

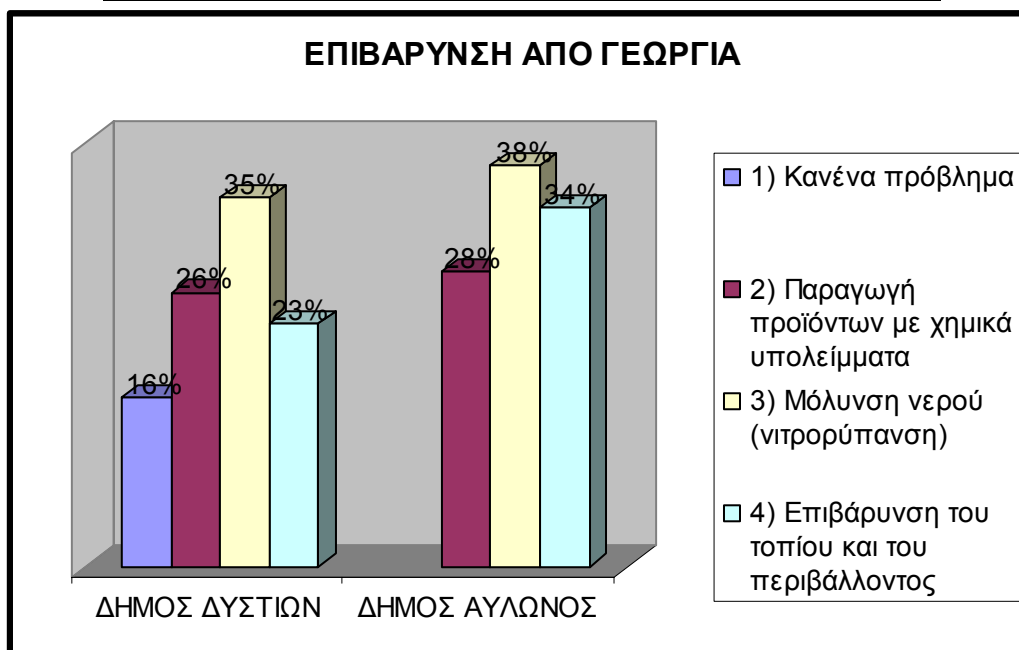
Διάγραμμα 6.26:Κύριο Περιβαλλοντικό Πρόβλημα

Στο ερώτημα ποιο θεωρούν το σημαντικότερο πρόβλημα που δημιουργούν τα γεωργικά συστήματα παραγωγής στην περιοχή οι κάτοικοι απάντησαν ότι (διάγραμμα 27) είναι η μόλυνση του νερού (νιτρορύπανση) και για τις δυο περιοχές και στη συνέχεια έπονται η παραγωγή προϊόντων με χημικά υπολείμματα και η επιβάρυνση του τοπίου και του περιβάλλοντος. Σύμφωνα με την εργασία των

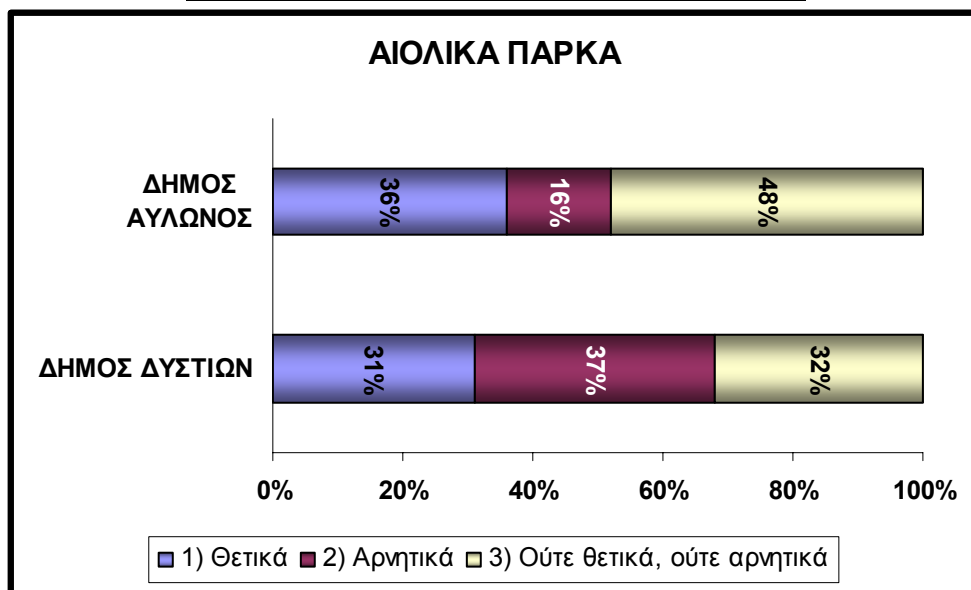
Καραμέτου κ.α (2004) κύριο περιβαλλοντικό πρόβλημα για τον δήμο Ξηροβουνίου του νομού Άρτας είναι η επιβάρυνση από γεωργικές/κτηνοτροφικές δραστηριότητες.

Διάγραμμα 6.27:Επίβαρυνση από Γεωργικές Δραστηριότητες

Επιπλέον οι κάτοικοι του δήμου Δυστίων θεωρούν ότι τα αιολικά πάρκα αποτελούν πρόβλημα για την περιοχή τους καθώς πιστεύουν ότι συμβάλουν αρνητικά στην ανάπτυξη της (διάγραμμα 28) σε ποσοστό 37% και ενώ ένα ποσοστό 32% πιστεύει ούτε αρνητικά ούτε θετικά. Στο δήμο Αυλώνας επικρατεί η άποψη ότι τα αιολικά πάρκα συμβάλουν ούτε θετικά ούτε αρνητικά στην ανάπτυξη της περιοχής με ποσοστό 48% ενώ οι αρνητικές απόψεις είναι μόλις 16%. Ακόμα οι ερωτηθέντες στην συντριπτική τους πλειοψηφία (95% δήμο Δυστίων 97% δήμο Αυλώνας) θεωρούν ότι το φυσικό περιβάλλον συμβάλει στην ανάπτυξη της περιοχής.

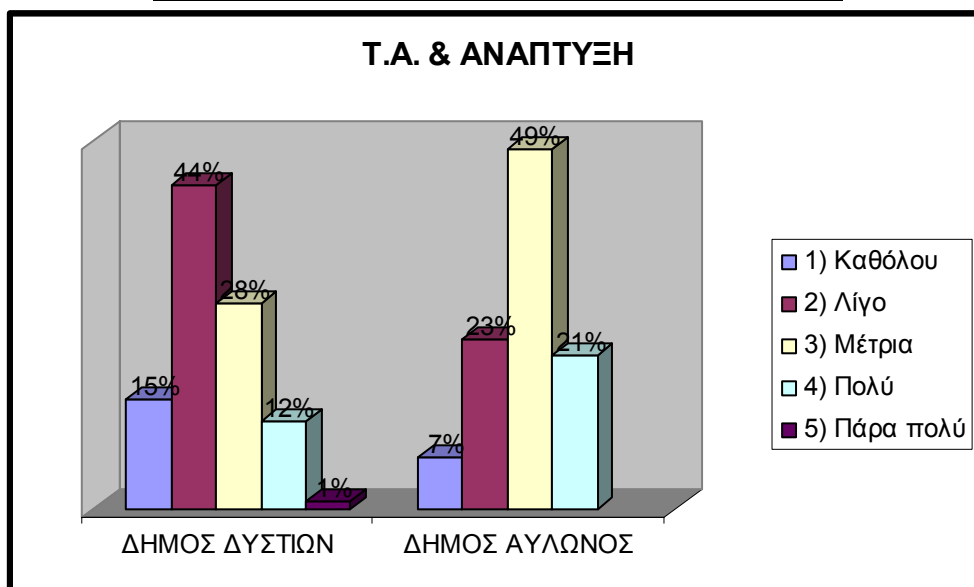
Διάγραμμα 6.28: Αιολικά Πάρκα & Ανάπτυξη

6.2.6. Τοπική Αυτοδιοίκηση

Η τοπική αυτοδιοίκηση διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη μιας περιοχής ειδικότερα διάμεσου της πολιτικής διαχείρισης των πόρων της περιοχής. Οι απαντήσεις των ερωτηθέντων για την συμβολή της τοπικής αυτοδιοίκησης στην τοπική ανάπτυξη φαίνονται στο διάγραμμα (29). Αξίζει να τονιστεί ότι στο δήμο Αυλώνος οι μέτριες και θετικές απόψεις υπερτερούν με ποσοστά 49% και 21% αντίστοιχα ενώ στον δήμο Δυστίων βλέπουμε ότι επικρατεί με ποσοστό 44% η άποψη ότι η συμβολή της Τ.Α. στην ανάπτυξη είναι πολύ μικρή ή και μερικές φορές ανύπαρκτη σε ποσοστό 15%. Η διαφορά αυτή μπορεί να ερμηνευτεί από την σύνθεση και το επίπεδο των δυο δημοτικών αρχών.

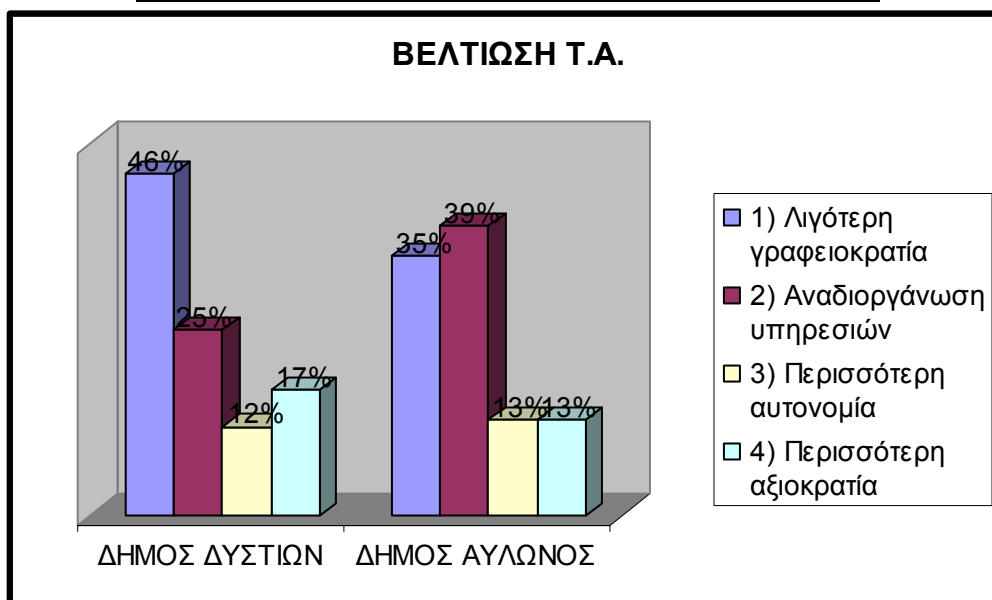
Διάγραμμα 6.29: Συμβολή της Τ.Α. στην Ανάπτυξη

Συνεπακόλουθα σχετίζονται με τα παραπάνω και οι απαντήσεις των κατοίκων στην ερώτηση αν είναι ικανοποιημένοι από την λειτουργία των δημοτικών υπηρεσιών στην περιοχή τους. Στον δήμο Δυστίων το 38% του δείγματος άπαντα λίγο, το 32% μέτρια και το 16% καθόλου, ενώ πολύ άπαντα το 10% και πάρα πλου μόλις το 4%. Σε αντίθεση στο δήμο Αυλώνας η κατάσταση παρουσιάζεται βελτιωμένη καθώς το 49% του δείγματος άπαντά μέτρια, το 20% πολύ και το 8% πάρα πολύ. Από την άλλη οι αρνητικές απόψεις λίγο και καθόλου συγκεντρώνουν ποσοστά 16% και 7% αντίστοιχα. Στη ερώτηση τι πιστεύετε ότι πρέπει να γίνει για να βελτιωθεί η αποτελεσματικότητα των δυο δήμων οι ερωτώμενοι απάντησαν όπως φαίνεται στο διάγραμμα (30) στο μεν δήμο Δυστίων σε ποσοστό 46% να μειωθεί η γραφειοκρατία, σε ποσοστό 25% να αναδιοργανωθούν οι υπηρεσίες, σε ποσοστό 17% να υπάρχει περισσότερη αξιοκρατία και σε ποσοστό 12% να υπάρχει περισσότερη αυτονομία. Στο δε δήμο Αυλώνας επικρατεί η άποψη της αναδιοργάνωσης των υπηρεσιών σε ποσοστό 39% και ακολουθούν, η μείωση της γραφειοκρατίας σε ποσοστό 35% και περισσότερη αυτονομία και αξιοκρατία με ποσοστό 13%.

Στην έρευνα των Efstratoglou et al (2001) για την βελτίωση της αποτελεσματικότητας της τοπικής αυτοδιοίκησης προτείνεται η αύξηση των εξειδικευμένων υπαλλήλων κατά κύριο λόγο και μετά η μείωση της γραφειοκρατίας.

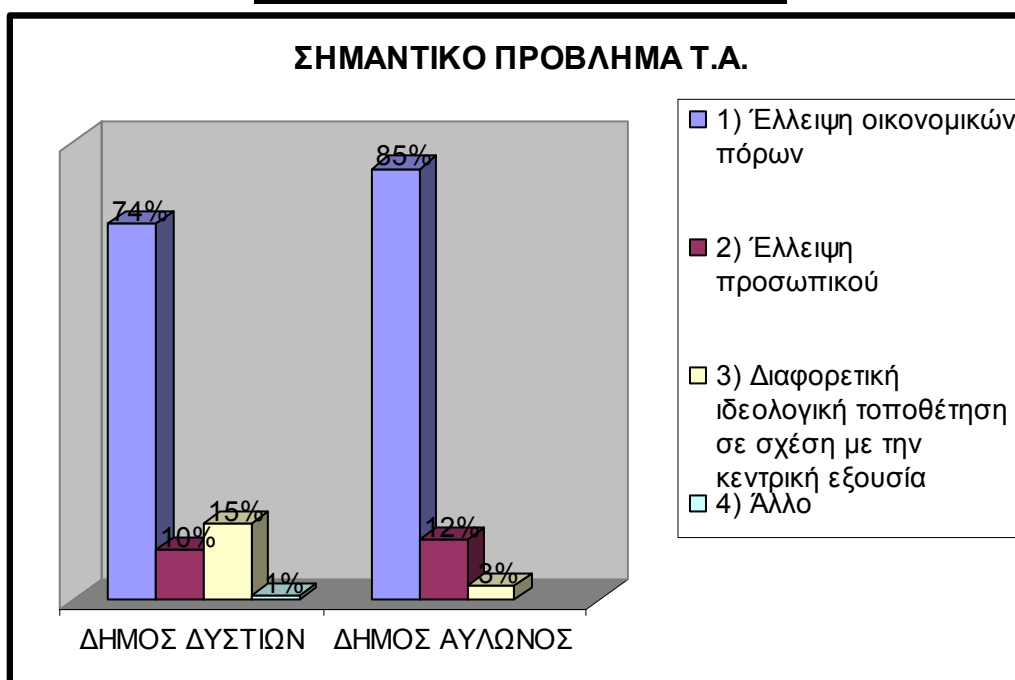
Διάγραμμα 6.30:Βελτίωση Αποτελεσματικότητας Τ.Α.

Στην ερώτηση για το κατά πόσον πιστεύουν οι ερωτηθέντες ότι ο δήμος ανταποκρίνεται στις ανάγκες τους στο δήμο Δυστίων απάντησαν σε ποσοστό 39% μέτρια, 35% λίγο και 15% καθόλου. Οι θετικές απόψεις πολύ και πάρα πολύ ήταν

μόλις 13%. Στο ανάλογο ερώτημα στο δήμο Αυλώνος το 59% του δείγματος απάντησε μέτρια, το 21% λίγο και το 4% καθόλου. Οι θετικές απόψεις πολύ και πάρα πολύ συγκέντρωσαν ποσοστό 16%. Οι κάτοικοι των δυο περιοχών στην ερώτηση για το ποιο θεωρούν το κύριο οργανωτικό πρόβλημα του δήμου τους (διάγραμμα 31) απάντησαν στην μεγάλη τους πλειοψηφία την έλλειψη οικονομικών πόρων και για τον δήμο Δυστίων και για τον δήμο Αυλώνος. Γεγονός που συμβαδίζει και με τις απόψεις των δυο δημάρχων οι οποίοι στις πραγματοποιηθείσες συνεντεύξεις έθεσαν σαν κύριο ζήτημα την υποχρηματοδότηση των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης από την κεντρική εξουσία.

Διάγραμμα 6.31:Κύριο Πρόβλημα Τ.Α.

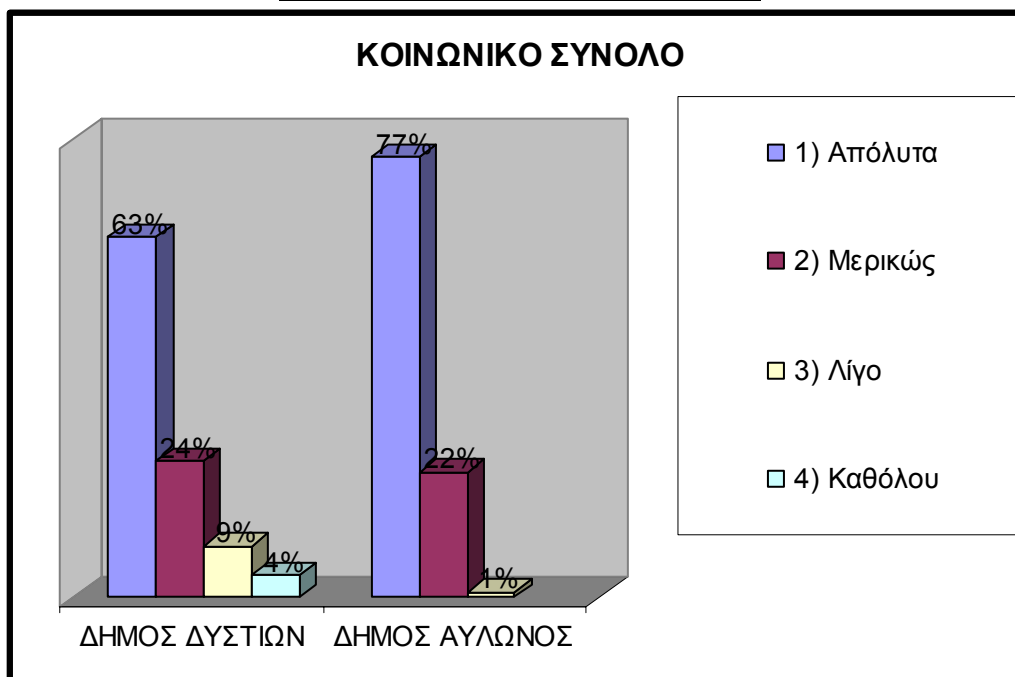

Τέλος οι κάτοικοι απάντησαν στο ερώτημα ποιες υπηρεσίες παρερχόμενες από τον δήμο γνωρίζουν ότι υπάρχουν στο δήμο Δυστίων το πρόγραμμα «Βοήθεια στο σπίτι» σε ποσοστό 87% και από αυτούς το 18% δήλωσε ότι το έχει χρησιμοποιήσει. Ενώ στο δήμο Αυλώνος το 81% δήλωσε ότι γνωρίζει το συγκεκριμένο πρόγραμμα και το 23% δήλωσε ότι το έχει χρησιμοποιήσει. Από αυτό αναδεικνύεται η χρησιμότητα και η ανάγκη αυτού του προγράμματος το οποίο λόγω έλλειψης κονδυλίων απειλείται να σταματήσει.

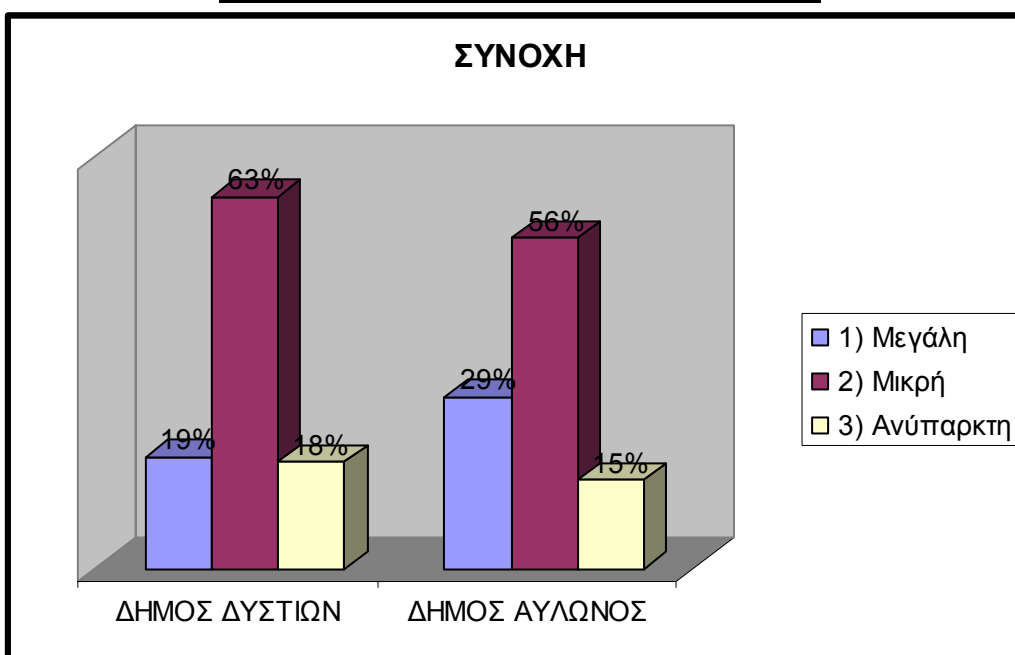
6.2.7. Κοινωνία

Όσον αφορά την δομή και λειτουργία της τοπικής κοινωνίας σύμφωνα με τις απόψεις των μελών του δείγματος μπορούν να γίνουν οι εξής διαπιστώσεις. Πρώτον και σύμφωνα με το διάγραμμα (29) βλέπουμε ότι οι κάτοικοι του δήμου Αυλώνος πιστεύουν ότι ανήκουν πιο πολύ στο κοινωνικό σύνολο (77%) σε αντίθεση με αυτούς του δήμου Δυστίων (63%) ποσοστό ικανοποιητικό αν λάβουμε υπόψη ότι και οι δυο κοινωνίες έχουν τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των μικρών αγροτικών κοινωνιών της ελληνικής υπαίθρου, όπου όλοι γνωρίζονται και συνεργάζονται μεταξύ τους. Τα αποτελέσματα της έρευνας έρχονται σε αντίθεση με αυτά των Efstratoglou *et al* (2001) οι οποίοι βρήκαν ότι η πλειψηφία του δείγματος τους θεωρεί ότι ανήκει μερικώς (Νομός Τρικάλων 47%, Νομός Αρκαδίας 42%) στο κοινωνικό σύνολο. Σε συνάρτηση με τα παραπάνω καταγράφονται και οι απαντήσεις των κατοίκων για την συνοχή της τοπικής κοινωνίας όπως φαίνεται στο διάγραμμα (32). Έτσι και στις δυο περιοχές η συνοχή χαρακτηρίζεται ως μικρή από τους ερωτηθέντες σε ποσοστά 63% για το δήμο Δυστίων και 56% για τον δήμο Αυλώνος. Σε αντίθεση μόνο το 19% των κατοίκων του δήμου Δυστίων χαρακτηρίζει μεγάλη την συνοχή της τοπικής κοινωνίας, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τον δήμο Αυλώνος είναι 29%. Τα αποτελέσματα είναι ίδια με αυτά των Efstratoglou *et al* (2001) οι οποίοι βρήκαν μικρή την συνοχή της τοπικής κοινωνίας σε ποσοστό 39% για τον Νομό Τρικάλων και 74% για το Νομό Αρκαδίας. Συμπερασματικά μπορεί να ειπωθεί ότι η δομή της κοινωνίας παρουσιάζεται σε καλύτερο επίπεδο στο δήμο Αυλώνος παρά στο δήμο Δυστίων.

Διάγραμμα 6.32: Κοινωνικό Σύνολο

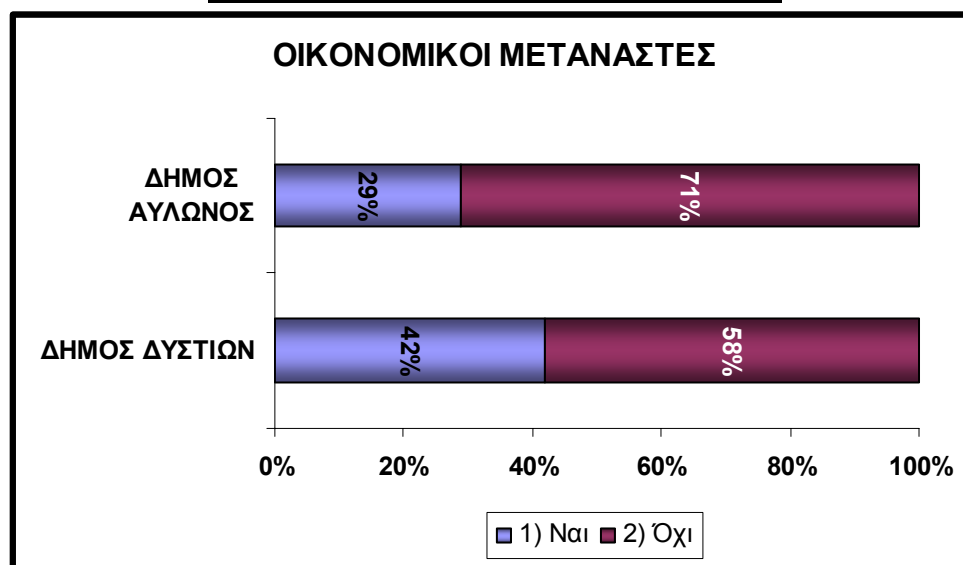
Διάγραμμα 6.33: Συναγωγή Τοπικής Κοινωνίας

Ένας ιδιαίτερος συντελεστής για την δομή και λειτουργία των τοπικών αγροτικών κοινωνιών είναι οι οικονομικοί μετανάστες. Οι ερωτηθέντες στο δήμο Αυλώνας (διάγραμμα 34) απάντησαν σε ποσοστό 71% ότι δεν θεωρούν τους οικονομικούς μετανάστες πρόβλημα για την περιοχή και σε ποσοστό 29% ότι τους θεωρούν. Στο δήμο Δυστίων είναι διαφορετικά τα δεδομένα καθώς μόλις το 58% του δείγματος θεωρεί ότι οι οικονομικοί μετανάστες δεν είναι πρόβλημα ενώ το 42%

θεωρεί ότι αποτελούν πρόβλημα. Η εξήγηση για αυτή την διαφορά είναι η αύξηση της εγκληματικότητας που παρατηρήθηκε στο δήμο Δυστίων με την αθρόα εισροή οικονομικών μεταναστών και η εξιχνίαση ορισμένων εγκλημάτων από την τοπική αστυνομία με δράστες οικονομικούς μετανάστες.

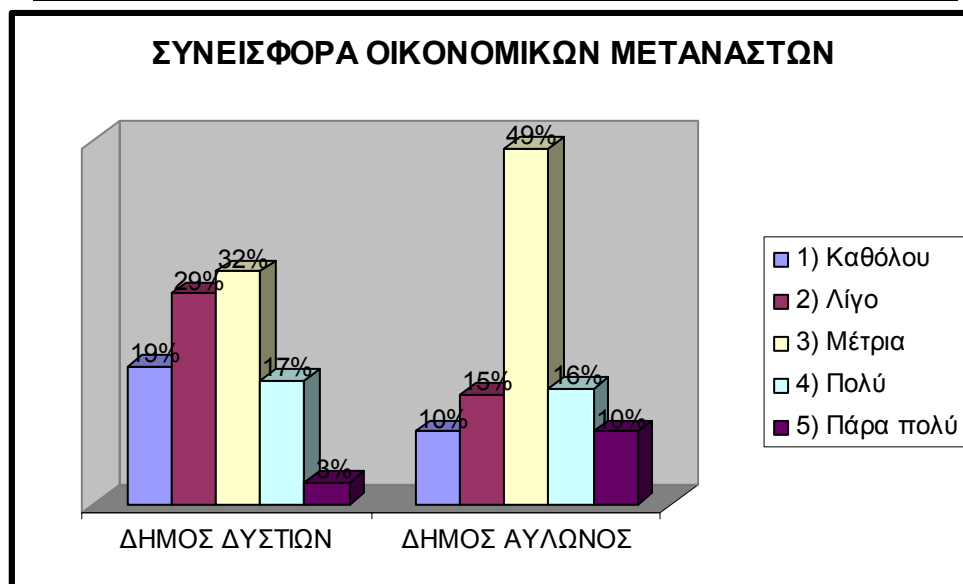
Διάγραμμα 6.34: Οικονομικοί Μετανάστες

Οι οικονομικοί μετανάστες σύμφωνα με τα δευτερογενή στοιχεία της έρευνας απασχολούνται σε όλους του κλάδους της οικονομικής δραστηριότητας των δυο περιοχών. Σύμφωνα με την έρευνα πεδίου στο δήμο Αυλώνας η πλειοψηφία των ερωτηθέντων εκτιμά σε μέτριο επίπεδο την συνεισφορά των μεταναστών (49%), ενώ οι αρνητικές απόψεις καθόλου και λίγο συγκεντρώνουν ποσοστά 10% και 15% αντίστοιχα και οι θετικές πολύ και πάρα πολύ 16% και 10%. Στο δήμο Δυστίων τα ανάλογα ποσοστά είναι 32% για την μέτρια εκτίμηση, 29% εκτιμούν λίγο τη συνεισφορά τους και 19% δεν την εκτιμούν καθόλου. Οι θετικές απόψεις είναι μικρότερες σε σχέση με το δήμο Αυλώνας με 17% των ερωτηθέντων να εκτιμά πολύ την συνεισφορά τους και μόλις 3% να την εκτιμά πάρα πολύ. Ανάλογες έρευνες έδειξαν ότι η πολύπλευρη συμβολή των μεταναστών στην τοπική οικονομία αναγνωρίζεται και από τον ίδιο τον αγροτικό πληθυσμό που θεωρεί τις επιπτώσεις της παρουσίας τους ως θετικές σε ποσοστό 50%, ως θετικές και αρνητικές σε ποσοστό 29,5% και αρνητικές σε ποσοστό 17%. Κασίμης (2004). Παρόμοια αποτελέσματα παρουσιάζουν και οι Efstratoglou *et al* (2001) με το 88% του

δείγματος στην Φθιώτιδα και το 58% στην Κορινθία να εκτιμά σε μεγάλο βαθμό τη συνεισφορά των οικονομικών μεταναστών.

Διάγραμμα 6.35:Εκτίμηση Συνεισφοράς Οικονομικών Μεταναστών

Όσον αφορά την λειτουργία της τοπικής κοινωνίας στον δήμο Δυστίων οι ερωτηθέντες απάντησαν ότι στον τομέα της οικονομίας σε ποσοστό 40% δεν έγιναν αλλαγές, σε ποσοστό 34% έγιναν αρνητικές αλλαγές, σε ποσοστό 7% έγιναν θετικές αλλαγές και σε ποσοστό 19% έγιναν και θετικές και αρνητικές αλλαγές. Στον αγροτικό τομέα τα ανάλογα ποσοστά είναι 32% ότι δεν έγιναν αλλαγές, 26% αρνητικές αλλαγές, 16 % θετικές και 26% και τα δυο. Στο τομέα της κοινωνίας 37% δεν έγιναν αλλαγές, 15% αρνητικές αλλαγές, 17% θετικές αλλαγές και 31% και τα δυο. Στο τομέα του περιβάλλοντος 19% δεν έγιναν αλλαγές, 47% αρνητικές αλλαγές, 11% θετικές και 23% και τα δυο. Στον τομέα της υγείας 47% δεν έγιναν αλλαγές, 20% αρνητικές αλλαγές , 9% θετικές αλλαγές και 24% και τα δυο.

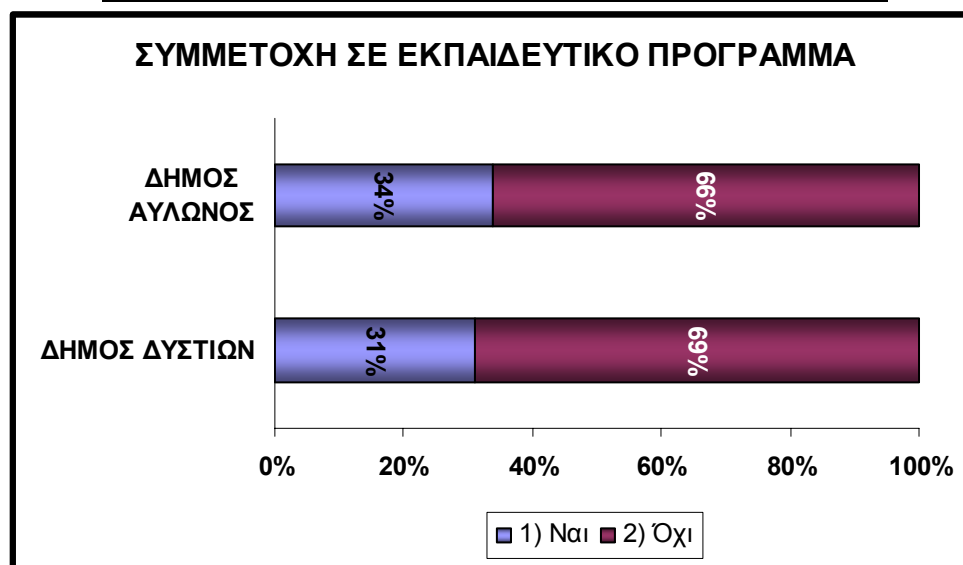
Για το δήμο Αυλώνος οι ερωτηθέντες απάντησαν ότι στον τομέα της οικονομίας σε ποσοστό 42% δεν έγιναν αλλαγές, σε ποσοστό 29% έγιναν αρνητικές αλλαγές, σε ποσοστό 16% έγιναν θετικές αλλαγές και σε ποσοστό 13% έγιναν και θετικές και αρνητικές αλλαγές. Στον αγροτικό τομέα τα ανάλογα ποσοστά είναι 43% ότι δεν έγιναν αλλαγές, 16% αρνητικές αλλαγές, 23% θετικές και 18% και τα δυο. Στο τομέα της κοινωνίας 52% δεν έγιναν αλλαγές, 3% αρνητικές αλλαγές, 16% θετικές αλλαγές και 29% και τα δυο. Στο τομέα του περιβάλλοντος 32% δεν έγιναν αλλαγές, 40% αρνητικές αλλαγές, 3% θετικές και 25% και τα δυο. Στον τομέα της

υγείας 51% δεν έγιναν αλλαγές, 10% αρνητικές αλλαγές, 15% θετικές αλλαγές και 24% και τα δυο.

6.2.8. Εκπαίδευση

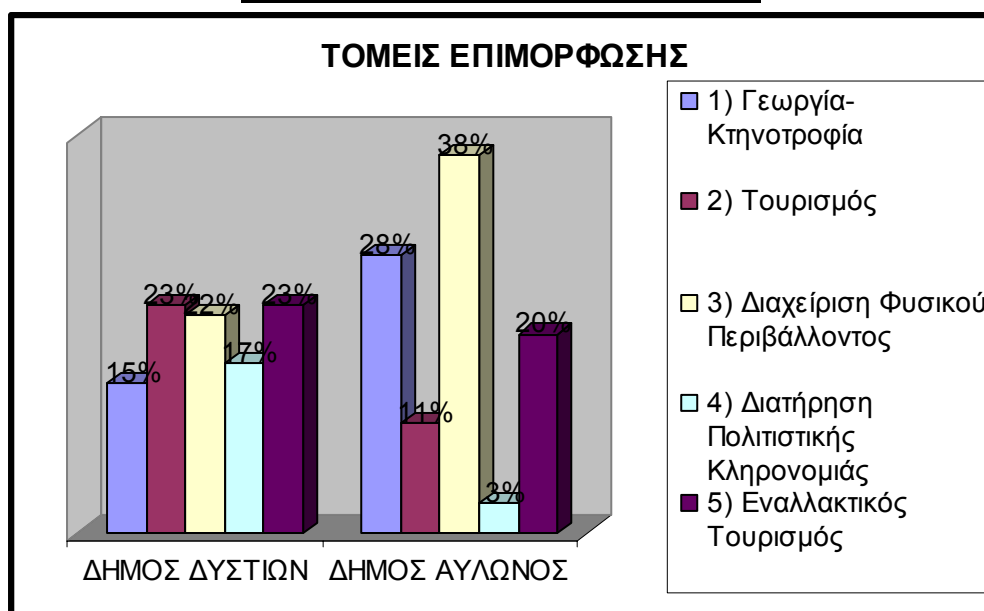
Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απόψεις των ερωτωμένων σχετικά με θέματα εκπαίδευσης και κατάρτισης. Πιο συγκεκριμένα και σύμφωνα με το διάγραμμα (36) βλέπουμε ότι και στους δυο δήμους η πλειοψηφικά του δείγματος δεν έχει συμμετάσχει σε κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή σεμινάριο. Ομοια αποτελέσματα βρήκαν και οι Καραμέτου κ.α. (2004). Οι κύριοι λόγοι μη συμμετοχής για το δήμο Δυστίων είναι πρώτα η μη πραγματοποίηση σεμιναρίων στην περιοχή (50%) στη συνέχεια η έλλειψη χρόνου (30%) και τέλος η έλλειψη ενδιαφέροντος (20%). Για τον δήμο Αυλώνας υπάρχει η ίδια ιεράρχηση των λόγων μη συμμετοχής όμως διαφέρουν τα ποσοστά τα οποία είναι 72% για την μη πραγματοποίηση σεμιναρίων στην περιοχή, 17% για την έλλειψη χρόνου και 11% για την έλλειψη ενδιαφέροντος. Εδώ θα πρέπει να επισημανθεί ότι στην περιοχή σύμφωνα με τις δηλώσεις των δυο δημάρχων έχουν πραγματοποιηθεί κάποια σεμινάρια επαγγελματικής κατάρτισης τα οποία όμως δεν είχαν ιδιαίτερη απήχηση στον τοπικό πληθυσμό και από τα αποτελέσματα της έρευνας φαίνεται ότι υπάρχει έλλειψη πληροφόρησης για τους κατοίκους καθώς η πλειοψηφικά τους δεν γνώριζε ότι πραγματοποιηθήκαν τέτοια σεμινάρια.

Διάγραμμα 6.36: Συμμετογή σε Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα

Σε άμεση συνάρτηση με τα παραπάνω το 86% του δείγματος στο δήμο Δυστίων και το 91% στο δήμο Αυλώνος δηλώνει ότι θα επιθυμούσε να συμμετάσχει σε κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα/σεμινάριο. Οι τομείς επιμόρφωσης που έχουν την μεγαλύτερη απήχηση καταγράφονται στο διάγραμμα (37). Για το δήμο Δυστίων ο τουρισμός και ο εναλλακτικός τουρισμός συγκεντρώνουν τις περισσότερες προτιμήσεις (23% έκαστος) και ακολουθούν η διαχείριση του φυσικού περιβάλλοντος (22%), η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς (17%) και τέλος η γεωργία-κτηνοτροφία (15%). Στον δήμο Αυλώνος επικρατεί η διαχείριση του φυσικού περιβάλλοντος (38%) και έπονται η γεωργία-κτηνοτροφία (28%), ο εναλλακτικός τουρισμός (20%), ο τουρισμός και τέλος η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς (11%).

Διάγραμμα 6.37: Τομείς Επιμόρφωσης

Η ιδιαίτερη σημασία που έχουν τα προγράμματα/σεμινάρια επιμόρφωσης και για τις δυο περιοχές φαίνεται από τις απαντήσεις των μελών του δείγματος στο ερώτημα να τα συγκεκριμένα προγράμματα συμβάλουν στην αύξηση της απασχόλησης και την ανάπτυξη της περιοχής. Στο δήμο Δυστίων το 87% του δείγματος πιστεύει ότι συμβάλουν στην αύξηση της απασχόλησης και το 93% πιστεύει ότι συμβάλουν στην ανάπτυξη της περιοχής. Στο δήμο Αυλώνος τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 95% και 90%.

6.3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗΣ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗΣ

Από την περιγραφική στατιστική προκύπτουν χρήσιμα συμπεράσματα τόσο για το οικονομικό και κοινωνικό προφίλ του δείγματος όσο και για τις προοπτικές και του παράγοντες ανάπτυξης των δυο περιοχών. Πιο συγκεκριμένα:

- ❖ Το δηλωθέν οικογενειακό εισόδημα παρουσιάζεται αυξημένο στο δήμο Αυλώνος, η αποταμίευση είναι μικρή και για τις δυο περιοχές. Το μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματος δαπανάται για κάλυψη αναγκών διατροφής.
- ❖ Η πλειοψηφία του δείγματος και στις δυο περιοχές δηλώνει μη ικανοποιημένη από το εισόδημα, η οικονομική κατάσταση των ερωτηθέντων δεν έχει βελτιωθεί τα τελευταία 5 χρόνια για αυτό και το 1/2 του συνολικού δείγματος έχει προβεί στην συνομολόγηση κάποιου δανείου.
- ❖ Οι υποδομές και των δυο περιοχών σύμφωνα με τους ερωτηθέντες παρουσιάζουν ελλείψεις σε όλους τους τομείς. Η προέλευση της οικονομικής ανάπτυξης και των δυο περιοχών σύμφωνα με τα 2/3 του δείγματος είναι και ενδογενής και εξωγενής.
- ❖ Σημαντικότερο πρόβλημα και για τους δυο δήμους είναι η ανεργία και πρέπει να ληφθούν μέτρα για την καταπολέμηση της και μέτρα για την προσέλκυση επενδύσεων.
- ❖ Οι δυνατότητες τουριστικής ανάπτυξης των δυο περιοχών είναι μεγάλες με πολλαπλά οφέλη σύμφωνα με την πλειοψηφία του δείγματος. Η περιοχή είναι ελκυστική λόγω της ποιότητας του περιβάλλοντος σύμφωνα με τα 2/3 του δείγματος.
- ❖ Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί αντιμετωπίζονται αρνητικά από την πλειοψηφία των κατοίκων και των δυο περιοχών. Το μέλλον του αγροτικού τομέα στην περιοχή είναι δυσοίωνο. Κύριο πρόβλημα του είναι οι χαμηλές τιμές διάθεσης των προϊόντων που επηρεάζουν το αγροτικό εισόδημα. Η βιολογική γεωργία και ο αγροτουρισμός αποτελούν μια σημαντική διέξοδο από την υπάρχουσα αρνητική κατάσταση
- ❖ Τα αιολικά πάρκα αποτελούν τροχοπέδη για την ανάπτυξη του δήμου Δυστίων και το κύριο περιβαλλοντικό πρόβλημα της περιοχής. Στο δήμο Αυλώνος ως κύριο περιβαλλοντικό πρόβλημα αναδεικνύεται η άναρχη διάθεση των απορριμμάτων. Κύριο πρόβλημα που οφείλεται στις γεωργικές δραστηριότητες και στις δυο περιοχές είναι η μόλυνση του νερού.

- ❖ Υπάρχει αρνητική εικόνα για την λειτουργία της τοπικής αυτοδιοίκησης στο δήμο Δυστίων. Κύριο πρόβλημα αναδεικνύεται η έλλειψη πόρων και για τους δυο δήμους και προκρίνεται η μείωση της γραφειοκρατίας για την επίλυση των προβλημάτων όπως επίσης αναγνωρίζεται η σημασία του προγράμματος «Βοήθεια στο σπίτι».
- ❖ Η δομή και των δυο κλειστών αγροτικών κοινωνιών παρουσιάζει αδυναμίες που οφείλονται στην έλλειψη συνοχής.
- ❖ Οι οικονομικοί μετανάστες αποτελούν σημαντικό παράγοντα της οικονομικής, κοινωνικής και αναπτυξιακής διαδικασίας των δυο περιοχών παρόλο που ειδικά στο δήμο Δυστίων επικρατούν οι αρνητικές απόψεις για αυτούς.
- ❖ Στην πλειοψηφία τους οι κάτοικοι και των δυο περιοχών υποστηρίζουν ότι δεν έγιναν αλλαγές στους τομείς της οικονομίας, κοινωνίας, υγείας και τον αγροτικό τομέα. Ενώ αντίθετα έγιναν αρνητικές αλλαγές στο τομέα του περιβάλλοντος.
- ❖ Η επιμόρφωση και κατάρτιση των κατοίκων των δυο περιοχών σε γνωστικά αντικείμενα, που σχετίζονται με τις αναπτυξιακές προοπτικές των δυο περιοχών, όπως ο τουρισμός, ο εναλλακτικός τουρισμός, η διαχείριση του φυσικού περιβάλλοντος, η γεωργία-κτηνοτροφία και η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς μπορούν να συμβάλουν θετικά στην αύξηση της απασχόλησης και την ανάπτυξη της περιοχής καθώς οι καταρτιζόμενοι θα αποκτήσουν ιδιαίτερες δεξιότητες και γνώσεις οι οποίες απουσιάζουν από τις δυο περιοχές είναι όμως απόλυτα απαραίτητες.

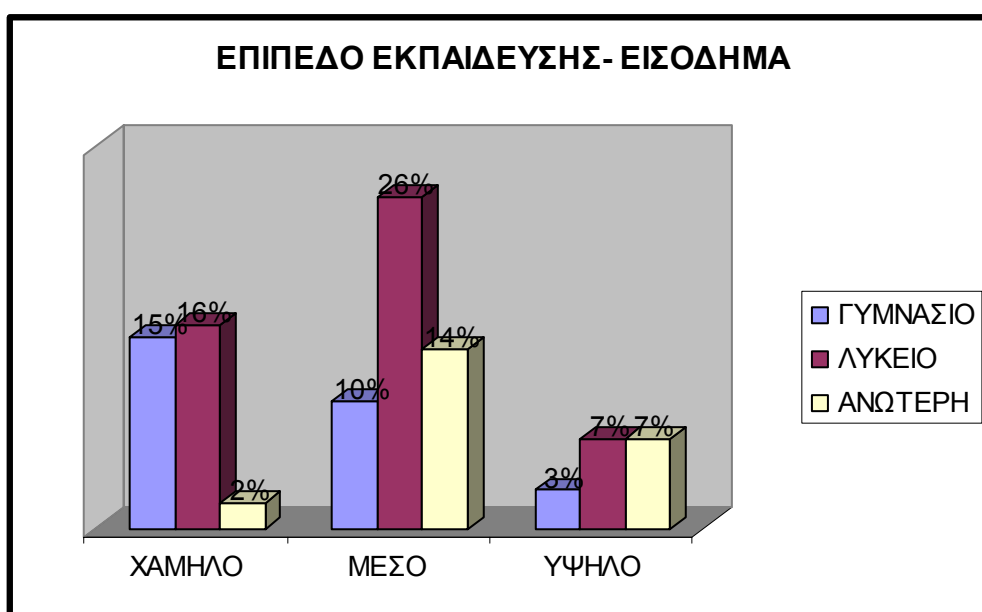
6.4 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΛΕΓΧΟ Χ²

Κατά την επεξεργασία των στοιχείων παρατηρήθηκε αδυναμία εύρεσης συσχέτισης ανάμεσα στις αρχικές μεταβλητές με αποτέλεσμα να γίνουν συμπτώξεις συγκεκριμένων μεταβλητών με βάση πάντα τον στόχο της μελέτης που είναι η συγκριτική αξιολόγηση των δυο περιοχών ως προς τους αναπτυξιακούς τους παράγοντες. Μετά την διαδικασία αυτή, πραγματοποιήθηκε το τεστ ανεξαρτησίας χ^2 για την ύπαρξη ή όχι συσχέτισης μεταξύ των μεταβλητών του υποδείγματος. Πιο συγκεκριμένα για κάθε περιοχή προέκυψαν τα εξής:

6.4.1. Δήμος Δυστίων

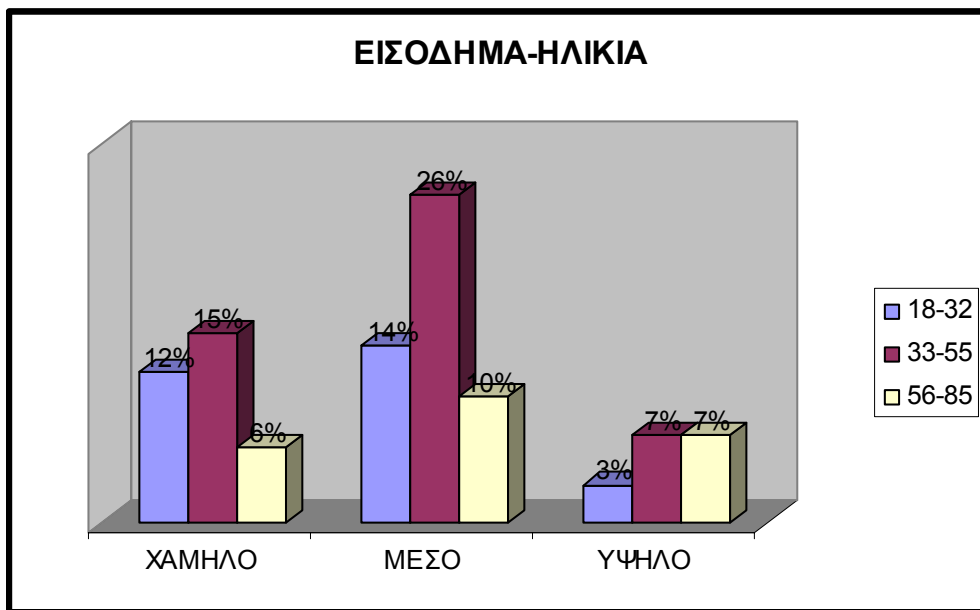
Το επίπεδο εκπαίδευσης σχετίζεται με το ετήσιο οικογενειακό εισόδημα. Το τεστ ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε για την ύπαρξη ή μη συσχέτισης ανάμεσα στις δυο μεταβλητές έδειξε ότι υπάρχει συσχέτιση αφού το p-value έχει τιμή 0,000 που είναι μικρότερη από την 0,001 (1%) οπότε απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 99%. Οι απόφοιτοι γυμνασίου έχουν χαμηλές αμοιβές, ενώ και οι απόφοιτοι λυκείου παρουσιάζουν κυρίως μέσο αλλά και υψηλό εισόδημα. Οι απόφοιτοι πανεπιστημίου δεν είναι οι καλύτεροι αμειβόμενοι γεγονός που εξηγείται λόγω της μεγάλης ανεργίας στην περιοχή που τους αναγκάζει να δουλέψουν όπου βρουν δουλειά.

Διάγραμμα 6.38: Συσχέτιση Επίπεδο Εκπαίδευσης-Εισόδημα

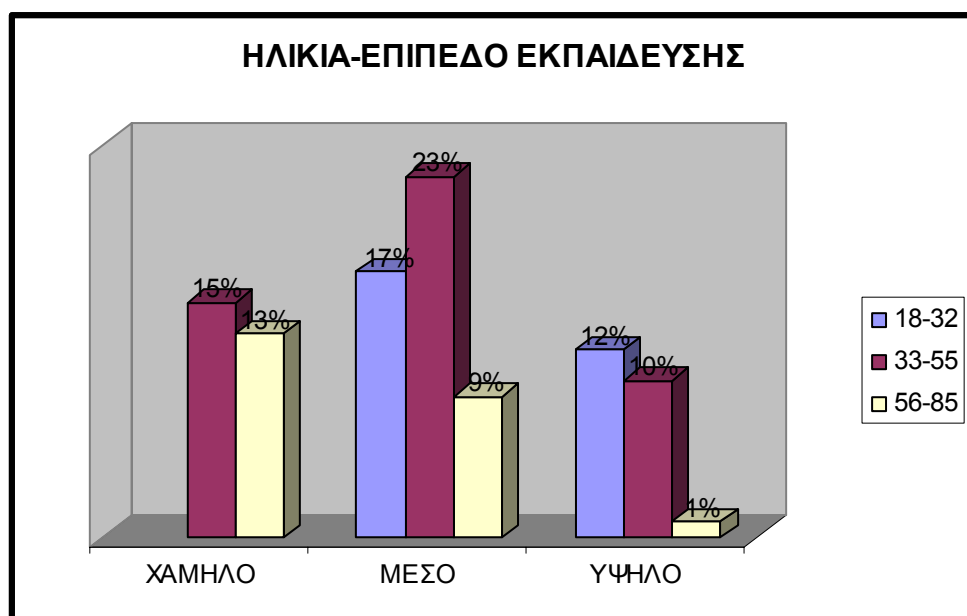
Το εισόδημα σχετίζεται με την ηλικία καθώς το τεστ ανεξαρτησίας έδειξε ότι υπάρχει συσχέτιση μεταξύ των δυο μεταβλητών αφού το p-value έχει τιμή 0,05 που είναι μικρότερη από την 0,1 (10%) οπότε απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση σε επίπεδο σημαντικότητας 90%. Οι νέοι δηλώνουν χαμηλά και μέσα εισοδήματα αφού είναι λίγα χρόνια στην αγορά εργασίας με αποτέλεσμα οι μισθοί τους να είναι πιο χαμηλοί. Σε αντίθεση αυξημένα εισοδήματα δηλώνουν οι μεγαλύτερες παραγωγικές ηλικίες μεταξύ 33-55 ενώ οι πάνω από αυτά τα ηλικιακά όρια δηλώνουν χαμηλότερα εισοδήματα καθώς είναι κυρίως συνταξιούχοι των οποίων οι αποδοχές είναι μικρότερες από αυτές των μισθωτών.

Διάγραμμα 6.39:Συσχέτιση Εισόδημα - Ηλικία

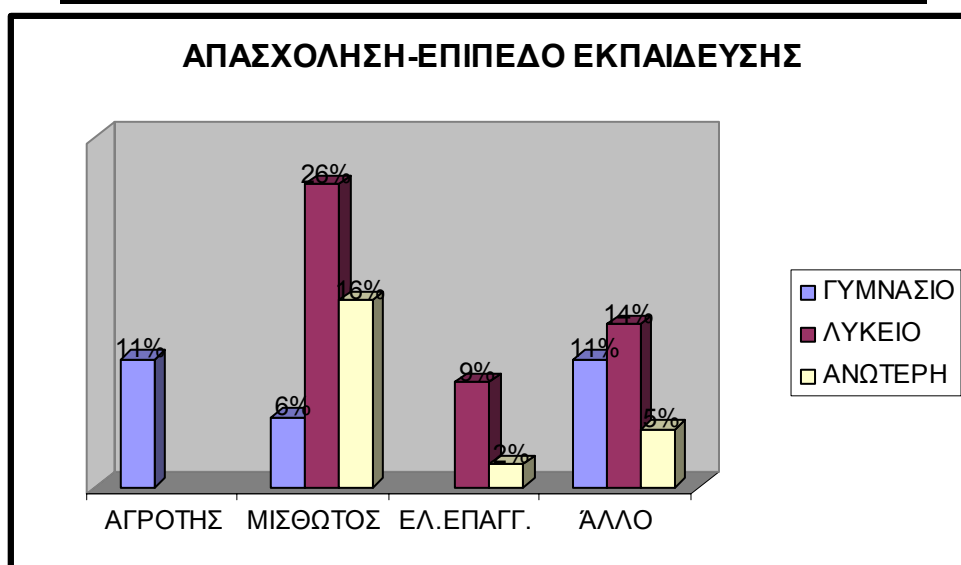
Η ηλικία σχετίζεται με το επίπεδο εκπαίδευσης καθώς το τεστ ανεξαρτησίας έδειξε ότι υπάρχει συσχέτιση μεταξύ των δυο μεταβλητών αφού το p-value έχει τιμή 0,000 που είναι μικρότερη από την 0,01 (1%) οπότε απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση σε επίπεδο σημαντικότητας 99%. Βλέπουμε ότι οι περισσότεροι νέοι έχουν τουλάχιστον αποφοιτήσει από το λύκειο ενώ πολλοί έχουν ανώτερη εκπαίδευση. Στις μεγαλύτερες ηλικίες οι περισσότεροι έχουν χαμηλό επίπεδο μόρφωσης γεγονός που εξηγείται από την παρελθοντική τάση της ελληνικής κοινωνίας να ωθεί τους νέους στην αγορά εργασίας το συντομότερο δυνατόν χωρίς τη συνέχιση των σπουδών τους.

Διάγραμμα 6.40:Ηλικία- Επίπεδο Εκπαίδευσης

Το επίπεδο εκπαίδευσης των μελών του δείγματος συσχετίζεται με την απασχόληση. Συγκεκριμένα από το τεστ ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε για την ύπαρξη ή μη συσχέτισης ανάμεσα στο επίπεδο εκπαίδευσης και την απασχόληση προέκυψε ότι υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στις δυο μεταβλητές αφού το p-value έχει τιμή 0,000 που είναι μικρότερη από την 0,01 (1%) οπότε απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση σε επίπεδο σημαντικότητας 99%. Από το διάγραμμα φαίνεται η πλειοψηφία των αποφοίτων λυκείου δουλεύουν ως μισθωτοί στον ιδιωτικό ή στον δημόσιο τομέα όπου είναι καλύτερες οι αμοιβές το ίδιο ισχύει και για τους αποφοίτους της ανώτερης εκπαίδευσης. Από τα δεδομένα προκύπτει ο σημαντικός ρόλος του μορφωτικού επιπέδου στην εύρεση εργασίας και στην ποιότητα ζωής γενικότερα, αφού όσοι είναι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης διεκδικούν καλύτερες εργασιακές συνθήκες.

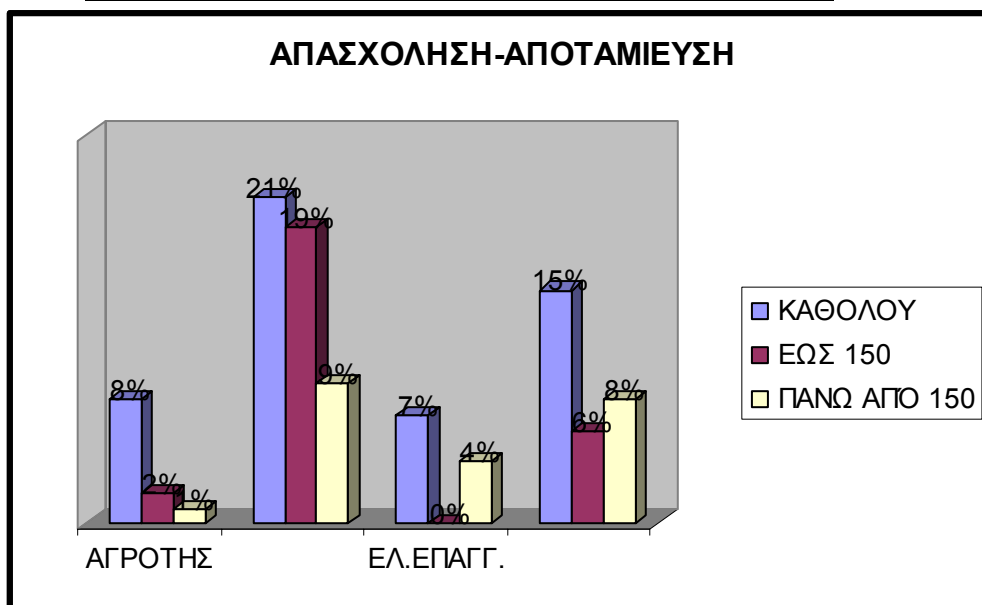
Διάγραμμα 6.41:Συσχέτιση Επίπεδο Εκπαίδευσης-Απασχόληση

Η απασχόληση στον δήμο Δυστίων σχετίζεται με το μηνιαίο οικογενειακό ποσό αποταμίευσης. Πιο συγκεκριμένα από το τεστ ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε για την ύπαρξη ή μη συσχέτισης ανάμεσα στο μηνιαίο ποσό αποταμίευσης και την απασχόληση προέκυψε ότι υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στις δυο μεταβλητές αφού το p-value έχει τιμή 0,002 που είναι μικρότερη από την 0,05 (5%) οπότε απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση σε επίπεδο σημαντικότητας 95%. Από το διάγραμμα (42) βλέπουμε ότι η πλειοψηφία ανεξαρτήτως απασχόλησης δεν αποταμιεύει κάποιο ποσό ενώ αυτοί που εμφανίζουν τα μεγαλύτερα ποσοστά αποταμίευσης έως 150 ευρώ είναι οι μισθωτοί οι οποίοι είναι και καλύτερα

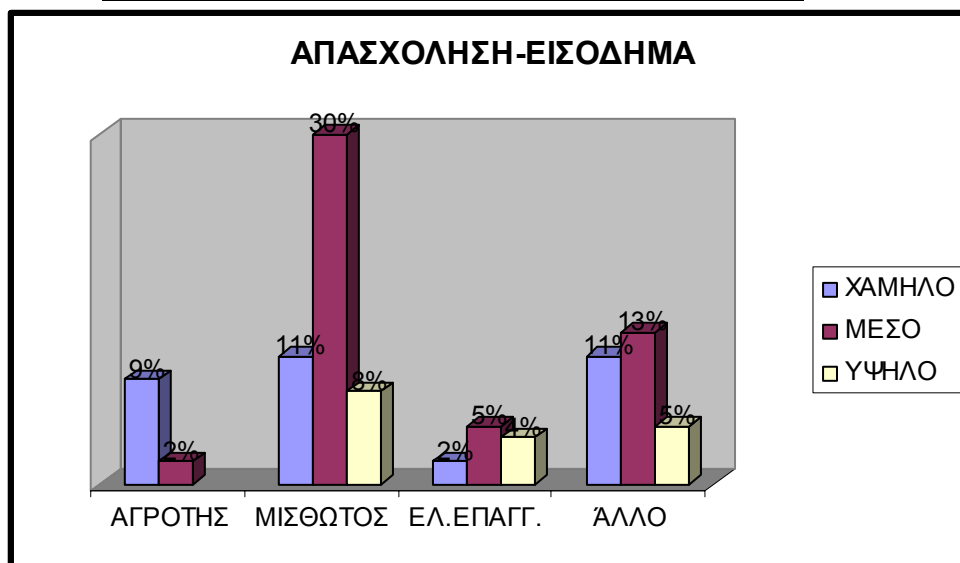
αμειβόμενοι. Από τα δεδομένα καταδυνκνείται για μια ακόμη φορά η δύσκολη οικονομική κατάσταση στην οποία βρίσκονται τα νοικοκυριά της περιοχής.

Διάγραμμα 6.42:Συσχέτιση Αποταμίευση-Απασχόληση

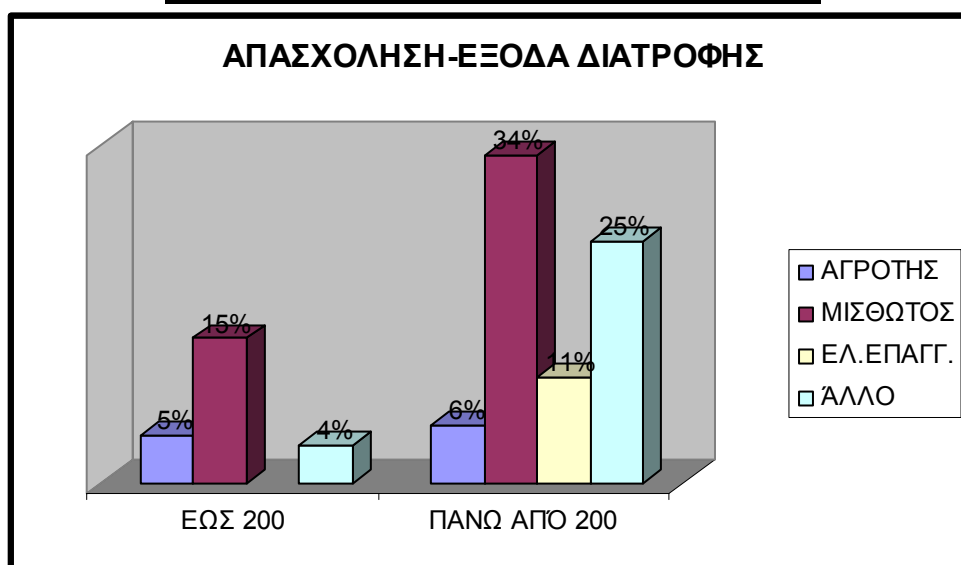
Από το τεστ ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε για την ύπαρξη ή μη συσχέτισης ανάμεσα στο εισόδημα και την απασχόληση προέκυψε ότι υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στις δυο μεταβλητές αφού το p-value έχει τιμή 0,000 που είναι μικρότερη από την 0,01 (1%) οπότε απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση σε επίπεδο σημαντικότητας 99%.Απο το διάγραμμα φαίνεται η δεινή οικονομική θέση των αγροτών που δηλώνουν τα χαμηλότερα εισοδήματα και επιβεβαιώνουν την κρίση από την οποία βρίσκεται ο αγροτικός τομέας. Οι μισθωτοί στην πλειοψηφία τους δηλώνουν μέσα και υψηλά εισοδήματα επιβεβαιώνοντας για μια ακόμη φορά ότι βρίσκονται σε καλύτερο επίπεδο από τους άλλους κλάδους καθώς έχουν ένα μόνιμο και ικανοποιητικό εισόδημα.

Διάγραμμα 6.43:Συσχέτιση Εισόδημα-Απασχόληση

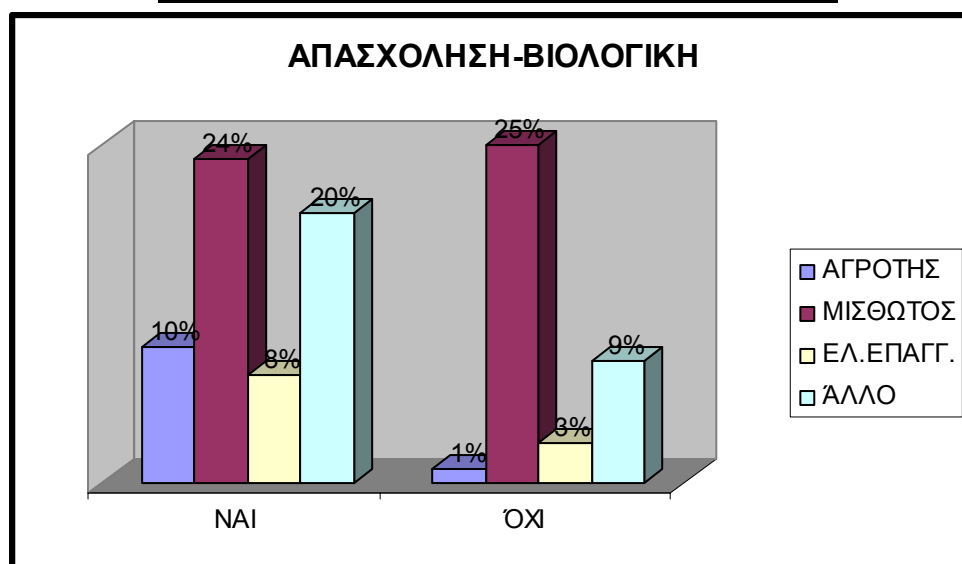
Εκτός από την αποταμίευση βασικός δείκτης για το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων μιας περιοχής είναι και τα μηνιαία έξοδα διατροφής. Συγκεκριμένα από το τεστ ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε για την ύπαρξη ή μη συσχέτισης ανάμεσα στα μηνιαία έξοδα διατροφής και την απασχόληση προέκυψε ότι υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στις δυο μεταβλητές αφού το p-value έχει τιμή 0,000 που είναι μικρότερη από την 0,01 (1%) οπότε απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση σε επίπεδο σημαντικότητας 99%. Στο διάγραμμα φαίνεται η πλειοψηφία των μισθωτών δαπανά πάνω από 200 ευρώ για έξοδα διατροφής γεγονός που οφείλεται στις αυξημένες αποδοχές τους σε σχέση με τους άλλους κλάδους.

Διάγραμμα 6.44:Εξόδα Διατροφής-Απασχόληση

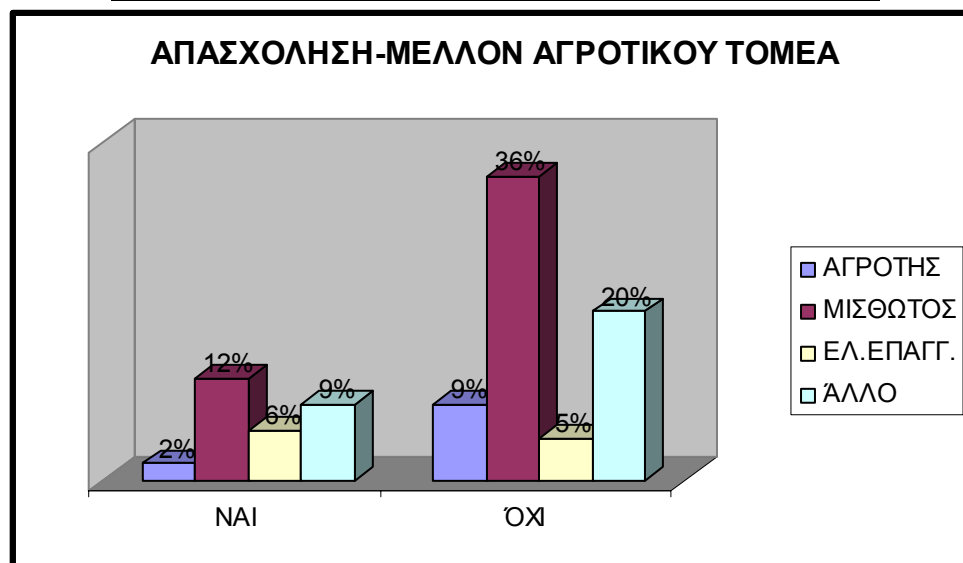
Η απασχόληση συσχετίζεται με τον ενδιαφέρον ενασχόλησης με την βιολογική γεωργία. Πιο συγκεκριμένα από το τεστ ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε για την ύπαρξη ή μη συσχέτισης ανάμεσα στο ενδιαφέρον για ενασχόληση με την βιολογική γεωργία και την απασχόληση προέκυψε ότι υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στις δυο μεταβλητές αφού το p-value έχει τιμή 0,000 που είναι μικρότερη από την 0,01 (1%) οπότε απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση σε επίπεδο σημαντικότητας 99%. Από το διάγραμμα (45) βλέπουμε ότι έντονο ενδιαφέρον για ενασχόληση με την βιολογική γεωργία παρουσιάζουν εκτός από τους αγρότες και οι άλλοι κλάδοι γεγονός που ερμηνεύεται θετικά για την ανάπτυξη μιας περιοχής καθώς η βιολογική γεωργία μπορεί να προσφέρει ένα εγγυημένο και ικανοποιητικό εισόδημα και να βοηθήσει να εξέλθει ο αγροτικός τομέας από τη κρίση.

Διάγραμμα 6.45:Βιολογική Γεωργία-Απασχόληση

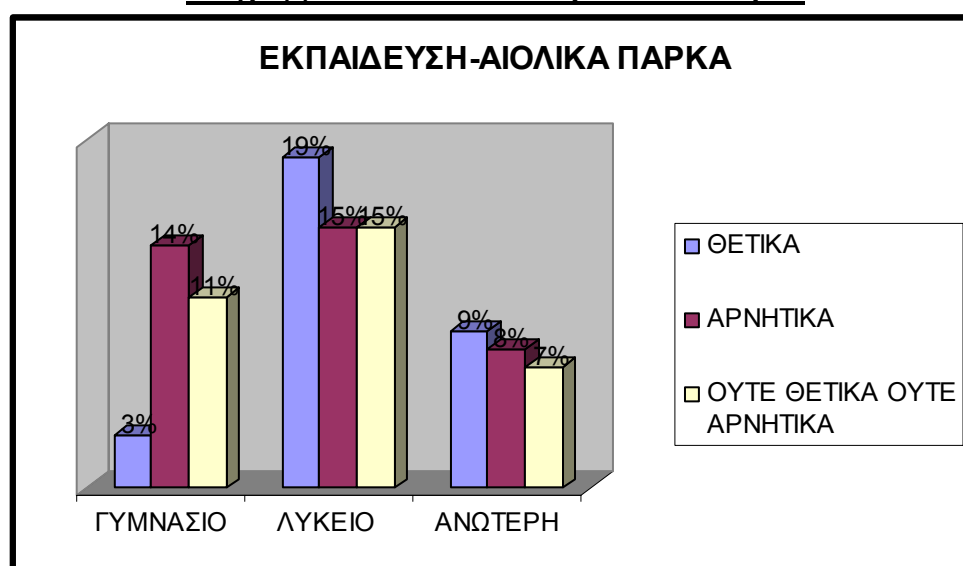
Η απασχόληση συσχετίζεται με το μέλλον του αγροτικού τομέα καθώς το τεστ ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε για την ύπαρξη ή μη συσχέτισης ανάμεσα στις δυο μεταβλητές προέκυψε ότι υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στις δυο μεταβλητές αφού το p-value έχει τιμή 0,034 που είναι μικρότερη από την 0,050 (5%) οπότε απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση σε επίπεδο σημαντικότητας 95%. Βλέπουμε ότι επιβεβαιώνεται η δύσκολη θέση του αγροτικού τομέα και οι δυσοίωνες προβλέψεις για το μέλλον καθώς όχι μόνο η πλειοψηφία των αγροτών αλλά και των άλλων κλάδων θεωρεί ότι ο αγροτικός τομέας δεν έχει μέλλον στην περιοχή.

Διάγραμμα 6.46:Μέλλον Αγροτικού Τομέα-Απασχόληση

Τέλος συσχέτιση παρουσιάζεται και ανάμεσα στις μεταβλητές εκπαιδευτικό επίπεδο και αιολικά πάρκα καθώς το τεστ ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε για την ύπαρξη ή μη συσχέτισης ανάμεσα στις δυο μεταβλητές προέκυψε ότι υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στις δυο μεταβλητές αφού το p-value έχει τιμή 0,004 που είναι μικρότερη από την 0,050 (5%) οπότε απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση σε επίπεδο σημαντικότητας 95%. Από το διάγραμμα (47) φαίνεται ότι η πλειοψηφία που δηλώνει απόφοιτοι λυκείου θεωρεί ότι τα αιολικά πάρκα συμβάλλουν θετικά στην ανάπτυξη της περιοχής ενώ αυτοί με χαμηλό επίπεδο μόρφωσης δηλώνουν ότι τα αιολικά πάρκα επηρεάζουν κυρίως αρνητικά την ανάπτυξη της περιοχής τους.

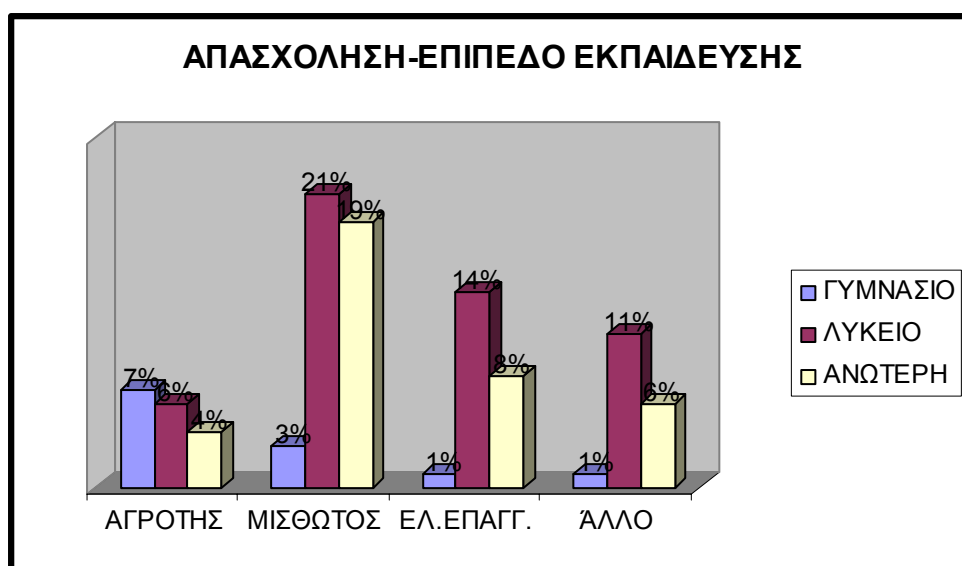
Διάγραμμα 6.47:Εκπαίδευση-Αιολικά Πάρκα

6.4.2. Δήμος Αυλώνας

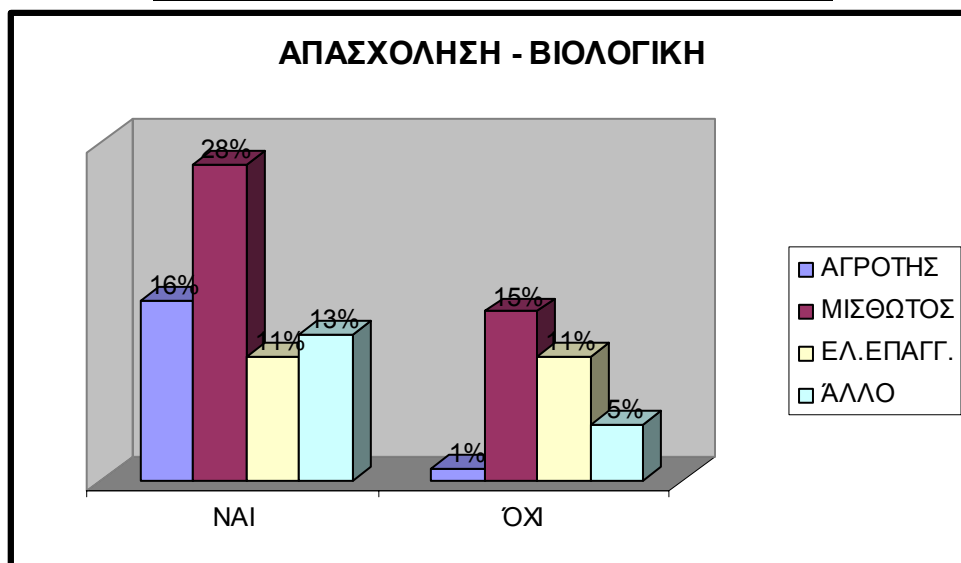
Η απασχόληση συσχετίζεται με το επίπεδο εκπαίδευσης στο δήμο Αυλώνας καθώς το τεστ ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε για την ύπαρξη ή μη συσχέτισης ανάμεσα στις δυο μεταβλητές προέκυψε ότι υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στις δυο μεταβλητές αφού το p-value έχει τιμή 0,000 που είναι μικρότερη από την 0,001 (1%) οπότε απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση σε επίπεδο σημαντικότητας 99%. Στο διάγραμμα (48) φαίνεται η πλειοψηφία των αγροτών είναι χαμηλού μορφωτικού επιπέδου δεδομένο που ερμηνεύεται από το γεγονός ότι από τις μικρές ηλικίες απασχολούνται στα χωράφια με αποτέλεσμα να μην συνεχίζουν τις σπουδές τους. Οι απόφοιτοι ανώτερης εκπαίδευσης ασχολούνται ως μισθωτοί του δημοσίου ή του ιδιωτικού τομέα με αποτέλεσμα να είναι και καλύτερα αμειβόμενοι. Τέλος η πλειοψηφία των αποφοίτων λυκείου απασχολείται με μισθωτή εργασία.

Διάγραμμα 6.48:Απάσχοληση-Επίπεδο Εκπαίδευσης

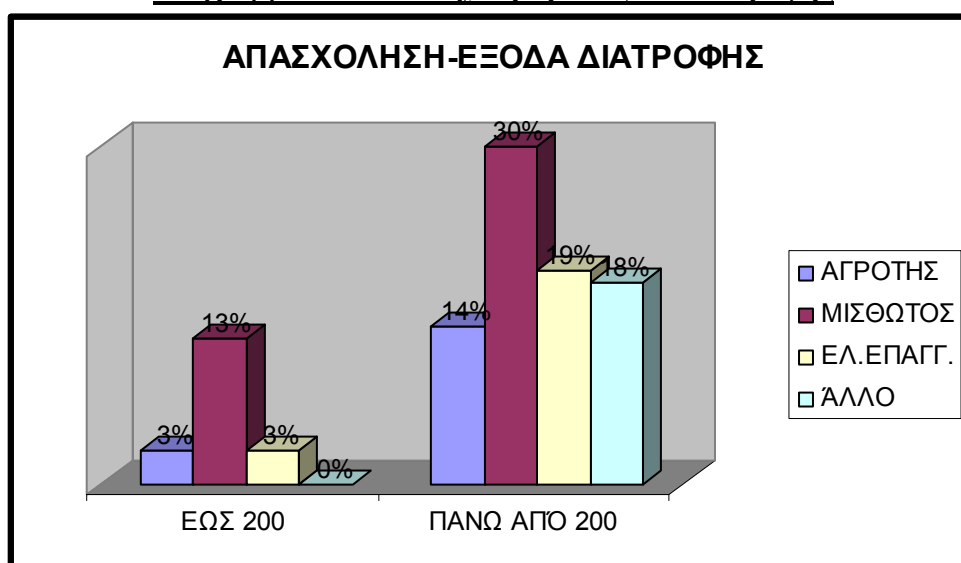
Η απασχόληση συσχετίζεται με τον ενδιαφέρον ενασχόλησης με την βιολογική γεωργία. Πιο συγκεκριμένα από το τεστ ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε για την ύπαρξη ή μη συσχέτισης ανάμεσα στο ενδιαφέρον για ενασχόληση με την βιολογική γεωργία και την απασχόληση προέκυψε ότι υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στις δυο μεταβλητές αφού το p-value έχει τιμή 0,000 που είναι μικρότερη από την 0,01 (1%) οπότε απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση σε επίπεδο σημαντικότητας 99%. Παρατηρούμε ότι ενδιαφέρον ενασχόληση με την βιολογική γεωργία έχουν όχι μόνο οι αγρότες άλλα και οι άλλοι κλάδοι με τους μισθωτούς να έχουν την πλειοψηφία

Διάγραμμα 6.49:Βιολογική Γεωργία-Απασχόληση

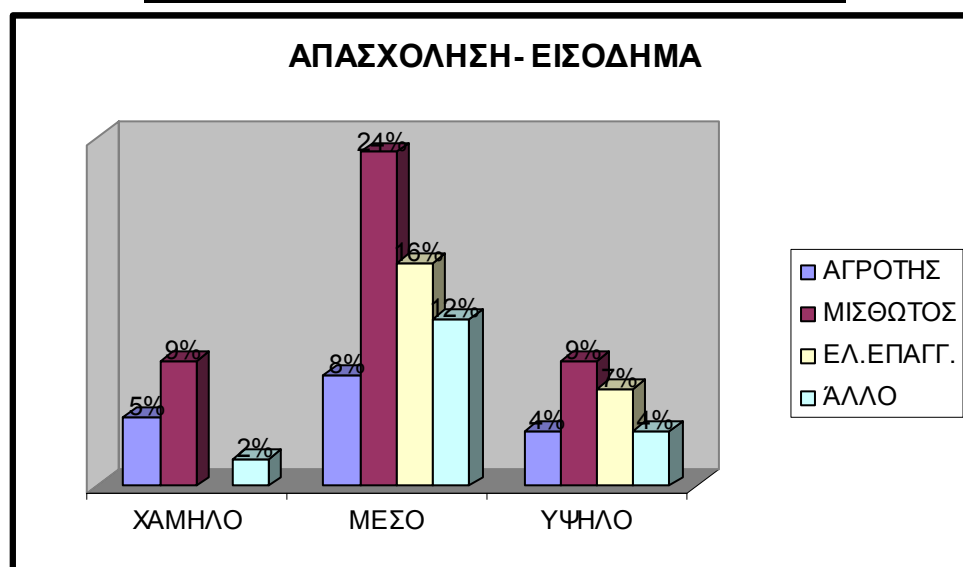
Βασικός δείκτης για το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων μιας περιοχής είναι και τα μηνιαία έξοδα διατροφής. Συγκεκριμένα από το τεστ ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε για την ύπαρξη ή μη συσχέτισης ανάμεσα στα μηνιαία έξοδα διατροφής και την απασχόληση προέκυψε ότι υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στις δυο μεταβλητές αφού το p-value έχει τιμή 0,001 που είναι μικρότερη από την 0,01 (1%) οπότε απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση σε επίπεδο σημαντικότητας 99%. Παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία των ερωτηθέντων ανεξαρτήτως απασχόλησης δαπανά πάνω από 200 ευρώ μηνιαίως για την ικανοποίηση των διατροφικών της αναγκών. Γεγονός που καταδεικνύει το αυξημένο κόστος ζωής στην περιοχή του δήμου Αυλώνος

Διάγραμμα 6.50:Απασχόληση – Έξοδα Διατροφής

Από το τεστ ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε για την ύπαρξη ή μη συσχέτισης ανάμεσα στο εισόδημα και την απασχόληση προέκυψε ότι υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στις δυο μεταβλητές αφού το p-value έχει τιμή 0,017 που είναι μικρότερη από την 0,05 (5%) οπότε απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση σε επίπεδο σημαντικότητας 95%. Από το διάγραμμα (51) βλέπουμε ότι οι μισθωτοί και οι ελεύθεροι επαγγελματίες της περιοχής στην πλειοψηφία τους παρουσιάζουν μέσα και υψηλά εισοδήματα ενώ οι αγρότες μέσα και χαμηλά δεδομένο που δείχνει τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει ο αγροτικός τομέας στην περιοχή.

Διάγραμμα 6.51: Συσχέτιση Εισόδημα-Απασχόληση

6.5 ΠΑΡΑΓΟΝΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ (FACTOR ANALYSIS)

Για να μελετηθεί η δομή, η οργάνωση και η λειτουργία μιας κοινωνίας χρησιμοποιούνται αλληλοεξαρτώμενες μεταβλητές. Για τον εντοπισμό αυτών των μεταβλητών και των σχέσεων μεταξύ τους χρησιμοποιείται η παραγοντική ανάλυση.

Βασικός στόχος της παραγοντικής ανάλυσης είναι να περιγράψει εάν είναι δυνατό τις συσχετίσεις που υπάρχουν μεταξύ πολλών μεταβλητών, με όσο το δυνατό μικρότερο αριθμό νέων μη παρατηρούμενων μεταβλητών, οι οποίοι καλούνται Παράγοντες (Factors). Ο στόχος αυτός επιτυγχάνεται με την δημιουργία παραγοντικών αξόνων ($F_1, F_2, F_3, \dots, F_n$) που είναι σύνθετες μεταβλητές και αντικαθιστούν ένα σύνολο απλών ποσοτικών μεταβλητών ($x_1, x_2, \dots, x_m$) αποτελώντας γραμμικούς συνδυασμούς τους (Μακράκης, 2005). Η παραγοντική ανάλυση προσπαθεί να ειρηνεύσει την δομή παρά την μεταβλητότητα. Εκφράζοντας τους παράγοντες μπορούμε να μειώσουμε τις διαστάσεις του προβλήματος καθώς αντί να δουλεύουμε με τις αρχικές μεταβλητές θα δουλέψουμε με λιγότερες μιας και οι παράγοντες είναι έτσι κατασκευασμένοι ώστε να διατηρούν την πληροφορία που υπήρχε στις αρχικές μεταβλητές όσο το δυνατόν περισσότερο.

Τα βασικότερα στατιστικά μεγέθη της παραγοντικής ανάλυσης είναι τα «φορτία» (factor loadings) που είναι οι συντελεστές συσχέτισης των μεταβλητών με τους αντίστοιχους παράγοντες, το ποσοστό της διακύμανσης της κάθε μεταβλητής που εξηγείται από τους παράγοντες (communality) και το ποσοστό της συνολικής διακύμανσης που εξηγεί κάθε παράγοντας (Σιάρδος, 2004). Για την απόκτηση εκτιμητών των κυρίων παραγόντων υπάρχουν διάφορες μέθοδοι όπως η ανάλυση σε κύριες συνιστώσες, η παραγοντοποίηση σε κύριους άξονες, η άλφα παραγοντοποίηση, η παραγοντοποίηση των απεικονισμένων μεταβλητών, η παραγοντοποίηση των γενικευμένων ελαχίστων τετραγώνων και η μέθοδος της μέγιστης πιθανοφάνειας.

Στην παρούσα εργασία χρησιμοποιούμε την ανάλυση σε κύριες συνιστώσες. Η μέθοδος αυτή λαμβάνει υπόψη τη συνολική διακύμανση των μεταβλητών κατά φθίνουσα ακολουθία. Δηλαδή η πρώτη κυρία συνιστώσα είναι ο γραμμικός συνδυασμός των αρχικών μεταβλητών που εξηγεί στο μέγιστο την ολική διακύμανση τους. Η δεύτερη κύρια συνιστώσα εξηγεί στο μέγιστο την υπόλοιπη διακύμανση κ.τ.λ.

Μέτρο της καταλληλότητας της παραγοντικής μεθόδου είναι ο δείκτης Kaiser-Meyer-Olkin (KMO), που είναι ο δείκτης σύγκρισης των μεγεθών των παρατηρούμενων συντελεστών συσχέτισης προς τους συντελεστές μερικής συσχέτισης (Σιάρδος, 2004). Μικρές τιμές της KMO (δηλαδή $<0,5$) δείχνουν ότι η παραγοντική ανάλυση των μεταβλητών δεν είναι η σωστή τεχνική ενώ τιμές μεγαλύτερες του 0,5 είναι αποδεκτές. Επίσης με το τεστ του Barlett ελέγχουμε τη μηδενική υπόθεση ότι η μήτρα των συντελεστών συσχέτισης δεν διαφέρει στατιστικώς σημαντικά από τη μοναδιαία μήτρα (δηλαδή αυτή που έχει τη μονάδα στην κύρια διαγώνιο και μηδέν τα υπόλοιπα στοιχεία της). Η απόρριψη της μηδενικής υπόθεσης οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι υπό εξέταση μεταβλητές συσχετίζονται και μπορούμε να εξάγουμε κοινούς παράγοντες.

6.5.1. Δήμος Δυστίων

Η παραγοντική ανάλυση με την μέθοδο των κυρίων συνιστωσών για τον **δήμο Δυστίων** έδωσε αρχικά ισάριθμες μεταβλητές με τις κύριες συνιστώσες δηλαδή δεκατρείς κύριες συνιστώσες.

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		0.516
Bartlett's Test of Sphericity	Approx Chi-Square	514,952
	df	78
	Sig	0,000

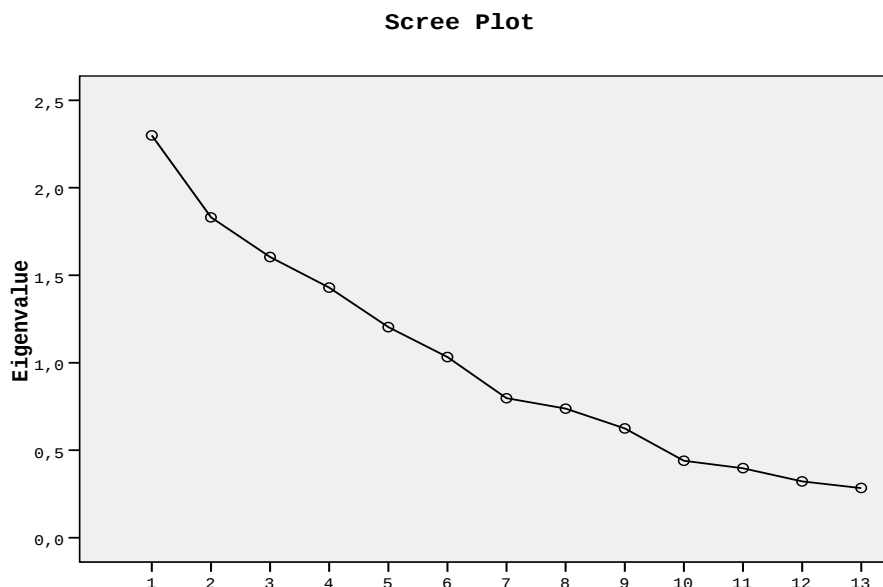
Ιδιοτιμές του Πίνακα Συσχέτισης Μεταβλητών

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	2,299	17,685	17,685	2,299	17,685	17,685
2	1,831	14,081	31,766	1,831	14,081	31,766
3	1,604	12,337	44,102	1,604	12,337	44,102
4	1,429	10,995	55,097	1,429	10,995	55,097
5	1,203	9,257	64,354	1,203	9,257	64,354
6	1,033	7,944	72,298	1,033	7,944	72,298
7	,797	6,131	78,429			
8	,738	5,673	84,102			

9	,624	4,802	88,904			
10	,440	3,382	92,285			
11	,397	3,056	95,341			
12	,322	2,474	97,815			
13	,284	2,185	100,000			

Σχετικά με τον προσδιορισμό του αριθμού των συνιστωσών ο Catell συνιστά την χρησιμοποίηση του ελέγχου ομαλής μεταβολής της κλίσης, σύμφωνα με το οποίο ο αριθμός των εξαγόμενων συνιστωσών θα είναι αυτός με τον οποίο παρατηρείται τάση ευθυγράμμισης της γραμμής που ενώνει τις τιμές των χαρακτηριστικών ριζών του αρχικού πίνακα των κύριων συνιστωσών. Από το γράφημα των χαρακτηριστικών ριζών φαίνεται ότι η γραμμή που συνδέει τις τιμές των χαρακτηριστικών ριζών του αρχικού πίνακα των κύριων συνιστωσών παρουσιάζει τάση ευθυγράμμισης μετά την έβδομη κύρια συνιστώσα, επειδή οι έξι πρώτοι παράγοντες εξηγούν το 72% της συνολικής διακύμανσης και μόνο οι χαρακτηριστικές ρίζες των έξι πρώτων παραγόντων είναι μεγαλύτερες από την μονάδα ($eigenvalue > 1$) ο αριθμός τους κρίθηκε ικανός για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης.

Γράφημα Χαρακτηριστικών Ριζών

Στον παρακάτω πίνακα απεικονίζονται οι έξι παράγοντες οι οποίοι εξήχθησαν από τις δεκατρείς μεταβλητές (items) που εκφράζουν διάφορους αναπτυξιακούς παράγοντες της περιοχής του δήμου Δυστίων και ερμηνεύουν συνολικά το 72% της διασποράς των παρατηρήσεων. Μετά από την στροφή του συστήματος των αξόνων

με την τεχνική της ορθογωνικής περιστροφής της μέγιστης διακύμανσης (varimax) εξάγονται οι ομάδες των μεταβλητών που αντιστοιχούν σε καθένα από τους κοινούς παράγοντες.

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ	ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ	ΦΟΡΤΙΟ ΣΤΟΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤ Α	ΣΥΝΟΛΟ (COMMUNALITY)
1^{ος} Παράγοντας: (17,68 της συνολικής διακύμανσης) ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ & ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ	ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠΟ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΔΗΜΟΥ	0,823	0,769
	ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΗ ΔΗΜΟΥ ΣΤΙΣ ΑΝΑΓΚΕΣ	0,793	0,727
	ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ	0,474	0,688
2^{ος} Παράγοντας: (14,08 της συνολικής διακύμανσης) ΥΠΟΔΟΜΕΣ & ΕΠΙΠΕΔΟ ΖΩΗΣ	ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠΟ ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΤΟΜΕΑ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	0,758	0,672
	ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠΟ ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΕΠΙΠΕΔΟΥ ΔΙΑΒΙΩΣΗΣ	0,870	0,771
3^{ος} Παράγοντας: (12,33 της συνολικής διακύμανσης) ΑΓΡΟΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ	ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠΟ Α.Σ.	0,841	0,748
	ΣΥΜΒΟΛΗ Α.Σ. ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	0,859	0,779
4^{ος} Παράγοντας: (10,99 της συνολικής διακύμανσης) ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ	0,843	0,750
	ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ	0,756	0,770
5^{ος} Παράγοντας: (9,25 της συνολικής διακύμανσης) ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ & ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠΟ ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ	0,666	0,585
	ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ	-0,758	0,768

	ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ		
6^{ος} Παράγοντας: (7,94 της συνολικής διακύμανσης) ΥΠΟΔΟΜΕΣ	ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠΟ ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΤΟΜΕΑ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ	-0,756	0.670
	ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠΟ ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	0,644	0,703

❖ **1^{ος} Παράγοντας: Τοπική Αυτοδιοίκηση & Μετανάστες**

Είναι ο σημαντικότερος παράγοντας από όλους καθώς ερμηνεύει το 17,68% της διακύμανσης του συνόλου των μεταβλητών που εισήχθησαν στην ανάλυση. Η ανταπόκριση της τοπικής αυτοδιοίκησης στις ανάγκες των πολιτών σχετίζεται θετικά με την ικανοποίηση που αυτοί που λαμβάνουν από την χρήση των δημοτικών υπηρεσιών. Αναδεικνύεται έτσι ο καθαριστικός ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης που διάμεσου της σωστής πολιτικής διαχείρισης μπορεί να συμβάλλει στην ανάπτυξη της περιοχής. Η εκτίμηση της συνεισφοράς των μεταναστών συνδέει θετικά με τα παραπάνω δεδομένου ότι οι μετανάστες είναι πλέον αναπόσπαστο κομμάτι των τοπικών κοινωνιών, έτσι η ενίσχυση της τοπικής αυτοδιοίκησης συμβάλλει και στην καλύτερη προσαρμογή τους στην τοπική κοινωνία.

❖ **2^{ος} Παράγοντας: Υποδομές & Επίπεδο Ζωής**

Είναι ο δεύτερος σημαντικός παράγοντας καθώς ερμηνεύει το 14,08% του συνόλου της διακύμανσης. Οι υποδομές του τομέα των υπηρεσιών σχετίζονται θετικά με τις υποδομές του τομέα επίπεδο διαβίωσης. Η βελτίωση των παρερχομένων υπηρεσιών βοηθά στην αύξηση του βιοτικού επίπεδο των κατοίκων η οποία με την σειρά της προκαλεί την περαιτέρω ανάπτυξη της περιοχής.

❖ **3^{ος} Παράγοντας: Αγροτικοί Συνεταιρισμοί**

Ερμηνεύει το 12,33% της συνολικής διακύμανσης και δείχνει ότι υπάρχει θετική αλληλεξάρτηση μεταξύ της συμβολής των αγροτικών συνεταιρισμών στην ανάπτυξη της περιοχής και στην σωστή λειτουργία τους. Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί εφόσον λειτουργούν σωστά και ικανοποιούν τις ανάγκες των μελών τους είναι πολύ σημαντικοί παράγοντες ανάπτυξης τόσο για τον αγροτικό

τομέα όσο και για ολόκληρη την κοινωνία καθώς ενισχύουν το εισόδημα των αγροτών και αυξάνουν την κοινωνική συνοχή.

❖ **4^{ος} Παράγοντας: Οικονομική Κατάσταση**

Ερμηνεύει το 10,99% της συνολικής διακύμανσης και δείχνει ότι η βελτίωση της οικονομικής κατάστασης των πολιτών επηρεάζει θετικά την ικανοποίηση που λαμβάνουν από το εισόδημα τους γεγονός που δείχνει ότι η οικονομική ευημερία των πολιτών σχετίζεται άμεσα με την ικανοποίηση που τους δίνει το εισόδημα τους.

❖ **5^{ος} Παράγοντας: Τουρισμός & Αγροτικός Τομέας**

Ερμηνεύει το 9,25% της συνολικής διακύμανσης καταγράφοντας την αρνητική επίδραση που έχουν οι υποδομές του αγροτικού τομέα στις προοπτικές της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής, γεγονός που αναδεικνύει τις δυσκολίες της χρήσης του αγροτουρισμού ως ενός σημαντικού αναπτυξιακού εργαλείου καθώς οι υποδομές του αγροτικού τομέα στην περιοχή είναι ελλείψεις και έτσι δεν μπορούν στηρίξουν επαρκώς ένα τέτοιο εγχείρημα.

❖ **6^{ος} Παράγοντας: Υποδομές**

Ερμηνεύει το 7,94% της συνολικής διακύμανσης και δείχνει ότι οι υποδομές της βιομηχανίας στην περιοχή επηρεάζουν αρνητικά τις υποδομές του τουρισμού. Αυτό δείχνει ότι οι ελλείψεις στις υποδομές της βιομηχανίας επηρεάζουν άμεσα και τον τουρισμός ο οποίος είναι μια σημαντική αναπτυξιακή προοπτική για την περιοχή

6.5.2. Δήμος Αυλώνας

Η παραγοντική ανάλυση με την μέθοδο των κυρίων συνιστωσών για τον **δήμο Αυλώνας** έδωσε αρχικά ισάριθμες μεταβλητές με τις κύριες συνιστώσες δηλαδή δεκατρείς κύριες συνιστώσες. Στους δυο παρακάτω πίνακες φαίνονται τα στατιστικά μέτρα ελέγχου της καταλληλότητας της χρησιμοποιούμενης μεθόδου και οι ιδιοτιμές του πίνακα συσχέτισης των μεταβλητών.

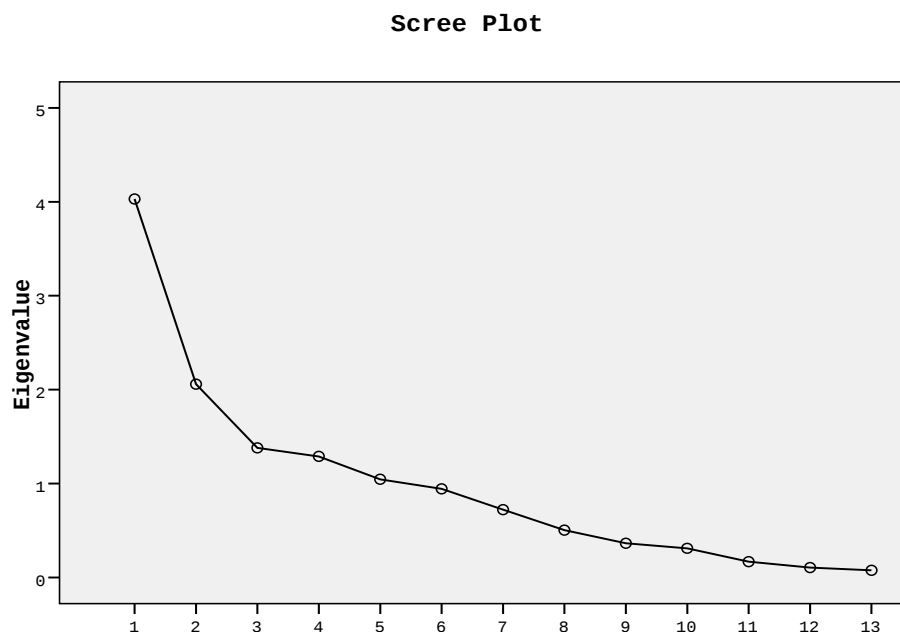
Kaiser-Meyier-Olkin Measure of Sampling Adequacy		0.511
Bartlett's Test of Sphericity	Approx Chi-Square	1377,914
	df	78
	Sig	0,000

Ιδιοτιμές του Πίνακα Συσχέτισης Μεταβλητών

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	4,030	31,000	31,000	4,030	31,000	31,000
2	2,059	15,835	46,836	2,059	15,835	46,836
3	1,380	10,616	57,452	1,380	10,616	57,452
4	1,289	9,917	67,368	1,289	9,917	67,368
5	1,046	8,043	75,411	1,046	8,043	75,411
6	,943	7,258	82,669			
7	,722	5,557	88,226			
8	,504	3,880	92,105			
9	,365	2,804	94,910			
10	,311	2,391	97,300			
11	,169	1,302	98,602			
12	,105	,811	99,414			
13	,076	,586	100,000			

Από το γράφημα των χαρακτηριστικών ριζών φαίνεται ότι η γραμμή που συνδέει τις τιμές των χαρακτηριστικών ριζών του αρχικού πίνακα των κύριων συνιστωσών παρουσιάζει τάση ευθυγράμμισης μετά την έβδομη κύρια συνιστώσα, επειδή οι πέντε πρώτοι παράγοντες εξηγούν το 75% της συνολικής διακύμανσης και μόνο οι χαρακτηριστικές ρίζες των πέντε πρώτων παραγόντων είναι μεγαλύτερες από την μονάδα (eigenvalue>1) ο αριθμός τους κρίθηκε ικανός για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης.

Γράφημα Χαρακτηριστικών Ριζών

Στον παρακάτω πίνακα απεικονίζονται οι πέντε παράγοντες οι οποίοι εξήχθησαν από τις δεκατρείς μεταβλητές (items) που εκφράζουν διάφορους αναπτυξιακούς παράγοντες της περιοχής του δήμου Δυστίων και ερμηνεύουν συνολικά το 75% της διασποράς των παρατηρήσεων. Μετά από την στροφή του συστήματος των αξόνων με την τεχνική της ορθογωνικής περιστροφής της μέγιστης διακύμανσης (varimax) εξάγονται οι ομάδες των μεταβλητών που αντιστοιχούν σε καθένα από τους κοινούς παράγοντες.

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ	ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ	ΦΟΡΤΙΟ ΣΤΟΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ	ΣΥΝΟΛ Ο (COMM UNALIT Y)
1^{ος} Παράγοντας: (31,00 της συνολικής διακύμανσης) ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ	ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠΟ ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΤΟΜΕΑ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	0,670	0,747
	ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠΟ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΔΗΜΟΥ	0,919	0,905
	ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΗ ΔΗΜΟΥ ΣΤΙΣ ΑΝΑΓΚΕΣ	0,929	0,877

2^{ος} Παράγοντας: (15,83 της συνολικής διακύμανσης) ΥΠΟΔΟΜΕΣ & ΑΝΑΠΤΥΞΗ	ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠΟ ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	0,614	0,621
	ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠΟ ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΕΠΙΠΕΔΟΥ ΔΙΑΒΙΩΣΗΣ	0,706	0,749
	ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	0,871	0,799
	ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ	0,457	0,565
3^{ος} Παράγοντας: (10,61 της συνολικής διακύμανσης) ΑΓΡΟΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ	ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠΟ Α.Σ.	0,883	0,861
	ΣΥΜΒΟΛΗ Α.Σ. ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	0,865	0,777
4^{ος} Παράγοντας: (9,91 της συνολικής διακύμανσης) ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ	0,908	0,889
	ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ	0,644	0,609
	ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠΟ ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ	0,566	0,654
5^{ος} Παράγοντας: (8,04 της συνολικής διακύμανσης) ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ	ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠΟ ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΤΟΜΕΑ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ	0,839	0,750

❖ 1^{ος} Παράγοντας: Τοπική Αυτοδιοίκηση

Είναι ο σημαντικότερος παράγοντας από όλους καθώς ερμηνεύει το 31,00% της διακύμανσης του συνόλου των μεταβλητών που εισήχθησαν στην ανάλυση. Η ανταπόκριση της τοπικής αυτοδιοίκησης στις ανάγκες των πολιτών επιδρά θετικά στην ικανοποίηση που αυτοί λαμβάνουν από την χρήση των δημοτικών υπηρεσιών. Οι δυο αυτές μεταβλητές με την σειρά τους επηρεάζουν θετικά τις υποδομές του τομέα των υπηρεσιών. Φαίνεται λοιπόν η θετική αλληλεξάρτηση που υπάρχει μεταξύ της τοπικής αυτοδιοίκησης και των παρεχομένων υπηρεσιών στην περιοχή παράγοντες οι οποίοι καθορίζουν την αναπτυξιακή διαδικασία.

❖ **2^{ος} Παράγοντας: Υποδομές & Επίπεδο Ζωής**

Είναι ο δεύτερος σημαντικός παράγοντας καθώς ερμηνεύει το 15,83% του συνόλου της διακύμανσης. Οι προοπτικές τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής επιδρούν θετικά στις υποδομές του τουρισμού με αποτέλεσμα η βελτίωση των τουριστικών υποδομών να οδηγήσει στην αυξημένη τουριστική ανάπτυξη της περιοχής. Οι δυο αυτές μεταβλητές επιδρούν θετικά και στην ικανοποίηση από τις υποδομές του επίπεδου διαβίωσης καθώς το επίπεδο διαβίωσης των πολιτών είναι σημαντικός δείκτης για την ανάπτυξη μιας περιοχής και η επίτευξη ενός ικανοποιητικού επιπέδου διαβίωσης στην περιοχή αποτελεί προϋπόθεση για την τουριστικής της ανάπτυξη. Τέλος το επίπεδο διαβίωσης σχετίζεται θετικά με την συνεισφορά των οικονομικών μεταναστών γεγονός που δείχνει ότι η παρουσία των οικονομικών μεταναστών στην τοπική κοινωνία μπορεί να βελτιώσει τις υποδομές της.

❖ **3^{ος} Παράγοντας: Αγροτικοί Συνεταιρισμοί**

Ερμηνεύει το 10,61% της συνολικής διακύμανσης και δείχνει και στο δήμο Αυλώνας ότι υπάρχει θετική αλληλεξάρτηση μεταξύ της συμβολής των αγροτικών συνεταιρισμών στην ανάπτυξη της περιοχής και στην σωστή λειτουργία τους. Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί εφόσον λειτουργούν σωστά και ικανοποιούν τις ανάγκες των μελών τους είναι πολύ σημαντικοί παράγοντες ανάπτυξης τόσο για τον αγροτικό τομέα όσο και για ολόκληρη την κοινωνία καθώς ενισχύουν το εισόδημα των αγροτών και αυξάνουν την κοινωνική συνοχή.

❖ **4^{ος} Παράγοντας: Οικονομική Κατάσταση**

Ερμηνεύει το 9,91% της συνολικής διακύμανσης και δείχνει ότι η οικονομική κατάσταση επιδρά θετικά στην ικανοποίηση που λαμβάνουν οι κάτοικοι από το εισόδημα τους βελτιώνοντας έτσι την οικονομική τους ευημερία. Οι δυο αυτές μεταβλητές επηρεάζουν θετικά και τις υποδομές του αγροτικού τομέα καθώς ο δήμος Αυλώνας είναι αγροτική περιοχή έτσι η βελτίωση των υποδομών του αγροτικού τομέα θα επιφέρει την αύξηση του τοπικού αγροτικού εισοδήματος και κατά συνέπεια την ανάπτυξη.

❖ **5^{ος} Παράγοντας: Βιομηχανία**

Ερμηνεύει το 8,04% της συνολικής διακύμανσης και συμμετέχει στο σχηματισμό του μόνο μια μεταβλητή. Δείχνει ότι η βελτίωση των υποδομών της βιομηχανίας στην περιοχή μπορεί να συμβάλλει θετικά στην ανάπτυξη της.

6.6 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΠΑΡΑΓΟΝΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

Τα αποτελέσματα της παραγοντικής ανάλυσης δείχνουν ότι τόσο στο δήμο Δυστίων όσο και στο δήμο Αυλώνος υπάρχουν ομοιότητες σχετικά με τους αναπτυξιακούς τους παράγοντες. Πιο συγκεκριμένα οι αγροτικοί συνεταιρισμοί και στις δυο περιοχές αν λειτουργούν σωστά μπορούν να συμβάλουν στην αγροτική αλλά και στην εν γένει ανάπτυξη της περιοχής. Η βελτίωση της οικονομικής κατάστασης των κατοίκων αποτελεί προϋπόθεση για την βιώσιμη ανάπτυξη. Η τοπική αυτοδιοίκηση και στις δυο περιοχές καλείται να παίξει σημαντικό ρόλο στην αναπτυξιακή διαδικασία παρέχοντας βελτιωμένες υπηρεσίες στους πολίτες. Οι οικονομικοί μετανάστες αναδεικνύονται σε εν δυνάμει αναπτυξιακό παράγοντα και των δυο περιοχών καθώς παρέχουν σημαντικά εργατικά χέρια ιδιαίτερα στον αγροτικό τομέα. Ο τουρισμός μπορεί να βοηθήσει στην ανάπτυξη των περιοχών εφόσον υπάρχουν οι κατάλληλες υποδομές. Οι διάφορες που παρουσιάζονται αφορούν το δήμο Δυστίων όπου οι υποδομές του τομέα της βιομηχανίας επηρεάζουν αρνητικά την ανάπτυξη της περιοχής και οι προοπτικές τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής επηρεάζονται αρνητικά από τις υποδομές του αγροτικού τομέα.

6.7 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Δαμιανού, Χ. (1999). *Μεθοδολογία δειγματοληψίας: Τεχνικές και εφαρμογές*. Εκδόσεις Αίθρα.
2. Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος. Απογραφή πληθυσμού 2001.
3. Μακράκης, Β. (2005). *Ανάλυση δεδομένων στην επιστημονική έρευνα με τη χρήση του SPSS. Από την θεωρία στην πράξη*. Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα.
4. Σιάρδος, Γ. (2004). *Μέθοδοι Πολυμεταβλητής Στατιστικής Ανάλυσης*. Εκδόσεις Ζήτη, Θεσσαλονίκη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

7.1 ΣΥΖΗΤΗΣΗ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η ανάπτυξη στις υπό εξέταση αγροτικές περιοχές δεν μπορεί, λόγω των εξαιρετικών ιδιοτεροτήτων της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής τους πραγματικότητας, να είναι μερική ή κλαδική. Αντίθετα, οφείλει, για να έχει πραγματική υπόσταση και νόημα, να είναι πολυδιάστατη και πολυλειτουργική και μάλιστα να εξασφαλίζει, τόσο τη διαχρονική και διεποχική πολυαπασχόληση των κατοίκων τους, όσο και τη δυνατότητά τους να ζουν μια βιώσιμη, σ' όλα τα επίπεδα, ζωή. Το εγχείρημα της ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών με σαφή γεωγραφικά, χωρικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά, απαιτεί ιδιαίτερη ολοκληρωμένη διερεύνηση, μελέτη και αντιμετώπιση, που να θεμελιώνεται σε διαχρονικές, διεπιστημονικές και ολοκληρωμένες αποδόσεις των φυσικών και των ανθρωπίνων διαθεσίμων, δυνάμεων και δυνατοτήτων της και σε αξιόπιστες και αντικειμενικές εκτιμήσεις των πραγματικών περιορισμών της.

Επειδή η ανάπτυξη μιας περιοχής, για να υπάρξει, πρέπει να διασφαλίζεται για όλους τους κατοίκους της και για όλο το χρόνο, ταυτόχρονα σε οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό, πολιτισμικό και τεχνολογικό επίπεδο, οι φορείς της δεν μπορούν αντικειμενικά να είναι επιχειρηματίες ή επενδυτές οι οποίοι θα προσδοκούν να μεγιστοποιήσουν τα οφέλη από μια, εποχιακή κυρίως και εξαντλητική εκμετάλλευση, είτε ενός συγκεκριμένου φυσικού διαθεσίμου, ή πολύτιμων στοιχείων του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντός της, με όρους, αξίες και προοπτικές αγοράς. Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη μιας συγκεκριμένης αγροτικής περιοχής με συγκεκριμένες δυνατότητες και προοπτικές και συγκεκριμένους γεωμορφολογικούς, περιβαλλοντικούς, κλιματολογικούς και δημογραφικούς περιορισμούς, δεν μπορεί να εξαρτάται, και μάλιστα στο μεγαλύτερο μέρος της, από πρόωρες συνταξιοδοτήσεις ηλικιωμένων αγροτών και προσελκύσεις νέων «επιχειρηματιών» αγροτών, «επιδότησεις», «εξισωτικές αποζημιώσεις», ενισχύσεις συγκεκριμένων προϊόντων και εφαρμογής συγκεκριμένων πρακτικών.

Κι αυτό, γιατί οι σχετικές προδιαγραφές, όσο και αν θέλουν να αναφέρονται στις ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής, έχουν ως πυρήνα τους, κυρίως, μια αντικειμενικά αδύνατη, (λόγω των συγκεκριμένων πραγματικών συνθηκών που επικρατούν στις ορεινές περιοχές), επιχειρηματικού χαρακτήρα αγροτική ανάπτυξη, που δεν θα μπορούσε να έχει ως στόχο τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της

γεωργίας, σε ένα όλο και περισσότερο ανταγωνιστικό διεθνές περιβάλλον. Κι ακόμη, γιατί οι σχετικοί χρηματοδοτικοί πόροι στο μείζον ευρωπαϊκό σκέλος τους, δεν μπορεί να είναι σταθεροί και αιώνιοι. Μεταβάλλονται, μειώνονται, τροποποιούνται προς διαρκώς μεγαλύτερο αριθμό αποδεκτών, με βάση τα μεταβαλλόμενα συμφέροντα των ισχυρότερων και πλουσιότερων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τις κυρίως κρατώ-κεντρικές ευρύτερες πολιτικές τους.

Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη κάθε περιοχής προϋποθέτει και απαιτεί, σε κάθε πεδίο της, απόλυτο και δημιουργικό σεβασμό στην ποιότητα και τα "μεγέθη" του μοναδικού φυσικού και πολιτισμικού της περιβάλλοντος, των παραδοσιακών τεχνών, δεξιοτήτων και τεχνικών, των ντόπιων προϊόντων και υλικών και της, που συγκροτούν ως αδιάσπαστο το πολύτιμο πραγματικό συγκριτικό της πλεονέκτημα. Αυτό το πλεονέκτημα χρήζει πολυδιάστατης προστασίας:

- Από τους μόνιμους κατοίκους των δυο περιοχών οι οποίοι δεν θα πρέπει να ενδίδουν στις ισοπεδωτικές ευκολίες της αστικής ζωής που θα προσβάλουν και προοπτικά θα καταστρέφουν την ομορφιά, τη λιτότητα, τη γνησιότητα και την αυθεντικότητα του φυσικού και πολιτισμικού της περιβάλλοντος.
- Από την πολιτεία, η οποία με τους θεσμούς, τους νόμους, τα μέτρα, τις ρυθμίσεις και τους κανονισμούς της, όχι μόνο θα το προστατεύει, αλλά και δεν θα το υπονομεύει με την προώθηση ευκαιριακών, αντιφατικών και ασυντόνιστων, δήθεν αντιγραφειοκρατικών αναπτυξιακών "διευκολύνσεων" και ανοχών, στα πεδία της δόμησης, του ύφους, του ύψους και των υλικών των κτισμάτων, των ανεξέλεγκτων επενδύσεων, του μαζικού τουρισμού κ.λ.π.

Ακόμα μέσα στα πλαίσια των τοπικών πρωτοβουλιών για την αύξηση της απασχόλησης θα πρέπει να υλοποιηθούν προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης του ντόπιου πληθυσμού και ιδιαίτερα των νέων και των γυναικών, τα οποία θα σχετίζονται με την βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη, με περιβαλλοντικά ζητήματα και με τον εναλλακτικό τουρισμό. Τα εκπαιδευτικά αυτά προγράμματα θα συμβάλλουν θετικά στην προώθηση και την αποδοχή των πολιτικών τοπικής τουριστικής ανάπτυξης από ευρύτερες ομάδες του πληθυσμού. Επιπλέον θα διευρύνουν την τεχνογνωσία των εκπαιδευόμενων και θα ενισχύσουν τις διαδικασίες τοπικής κοινωνικής συμμετοχής.

Η εφαρμογή ενός προγράμματος εξειδικευμένου τουριστικού μάρκετινγκ δύναται να αποτελέσει σταθερή παράμετρο στη στρατηγική βιώσιμη ανάπτυξη του

τουρισμού που πρέπει να υιοθετήσει η περιοχή. Πιο συγκεκριμένα θα πρέπει να στοχεύει σε ειδικές ομάδες τουριστών που τα κίνητρα ταξιδιού τους είναι ο εναλλακτικός τουρισμός και ιδιαίτερα τα φυσικά τοπία, να προβάλλει την τοπικότητα της περιοχής ως βασικό στοιχείο της επίσκεψης και της γνωριμίας του τουρίστα με αυτήν, να αναδεικνύει τη σημασία ενός κοινωνικά υπεύθυνου τουρισμού που σέβεται τις τοπικές ιδιαιτερότητες και να διαφημίζει την ποικιλία των προσφερόμενων περιβαλλοντικών, πολιτιστικών και κοινωνικών πόρων της περιοχής όπως είναι οι τοπικές εορτές, εκδηλώσεις, τα τοπικά προϊόντα, η φιλοξενία των κατοίκων κ.α.

Είναι εμφανές ότι για την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης της περιοχής θα πρέπει να υπάρξει άμεση και ενεργή συμμετοχή της πλειοψηφίας των πολιτών και των δυο δήμων. Άλλωστε ο ντόπιος πληθυσμός συνδέεται άμεσα με την περιοχή του γνωρίζει καλύτερα της ανάγκες της και έχει ένα καλύτερο όραμα για την μελλοντική ανάπτυξη του τόπου του σε αντίθεση με την κεντρική εξουσία. Είναι ανάγκη λοιπόν να συμπεριληφθούν τα οράματα, οι επιθυμίες, οι ανάγκες, οι δυνατότητες και ο ενθουσιασμός των κατοίκων σε όλες τις στρατηγικές για την βιώσιμη τοπική ανάπτυξη.

Επιπλέον επιβάλλεται η εφαρμογή και η διατήρηση της αρμονικής συνύπαρξης ανθρώπων και περιβάλλοντος. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με την παροχή διαφόρων μορφών βοήθειας προς τους κατοίκους με στόχο την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης τους έτσι ώστε και αυτοί με την σειρά τους να υποστηρίζουν τη διατήρηση και την αξιοποίηση του υδροβιότοπου. Τέλος όλες οι στρατηγικές και πολιτικές που αφορούν την βιώσιμη τοπική ανάπτυξη θα πρέπει να συντάσσονται και να λειτουργούν σύμφωνα με συντονισμένες δράσεις σε εθνικό επίπεδο. Ξεκινώντας από την ενεργό συμμετοχή της κυβέρνησης σε κεντρικό και τοπικό επίπεδο και να καταλήγουν στην κάλυψη των αναγκών του τοπικού πληθυσμού.

Ειδικότερα για τον δήμο Αυλώνος προτείνεται η κατεύθυνση των αναπτυξιακών πρωτοβουλιών προς τον τουρισμό με έμφαση στον αγροτουρισμό, με στόχο τόσο τη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος όσο και την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο οι παρακάτω δράσεις:

- Ενίσχυση και επέκταση του κατά γενική ομολογία επιτυχημένου αγροτουριστικού συνεταιρισμού με την δημιουργία ξενοδοχειακής μονάδας.

- Ήπια τουριστική ανάπτυξη γύρω από την περιοχή του ποταμού Νηλέα με την ανάπτυξη μονοπατιών κατά μήκος του ποταμού και ταυτόχρονη ενδυνάμωση του εθελοντισμού για την ορθή περιβαλλοντική διαχείριση της περιοχής
- Ανάπτυξη του περιπατητικού-θρησκευτικού τουρισμού μέσω της ανάδειξης του αξιόλογου οικιστικού αποθέματος των οικισμών Νικολέτα, Ελαία, Αυλωνάρι, Οκτωνία.
- Δημιουργία καταδυτικών κέντρων και εγκαταστάσεων θαλάσσιων αθλημάτων στις παραλίες Μουρτερή, Κάλαμο και Κορασίδα.
- Αύξηση των βιολογικά καλλιεργούμενων εκτάσεων και εξειδίκευση της αγροτικής παραγωγής σε συγκεκριμένα προϊόντα (π.χ. πολτός ελιάς).
- Επαναλειτουργία των αγροτικών συνεταιρισμών της περιοχής με βάση νέα πρότυπα οργάνωσης και διοίκησης.
- Αύξηση της προστιθέμενης αξίας των αγροτικών προϊόντων μέσω της τυποποίησης και της συσκευασίας. Ανάπτυξη δράσεων για την πιστοποίηση των αγροτικών προϊόντων και την διαφήμιση-προώθηση τους.

Παρόμοιες είναι και οι αναπτυξιακές κατευθύνσεις που προτείνονται για τον δήμο Δυστίων. Πιο συγκεκριμένα και σε αυτή την περιοχή προκύπτει το ζήτημα της τουριστικής ανάπτυξης υπό ένα μοντέλο ήπιας μορφής το οποίο θα έρχεται σε πλήρη αντίθεση με αυτά του μαζικού τουρισμού. Προτείνονται:

- Ήπια τουριστική ανάπτυξη της περιοχής της λίμνης του Δύστου με την δημιουργία μονοπατιών για την πρόσβαση περιπατητών και φυσιολατρών στις αρχαιότητες και στο υγροβιότοπο. Κατασκευή υποδομών για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών (θέσεις για πικ-νικ, κάδοι απορριμμάτων, αποχωρητήρια, παγκάκια. θέσεις με σκιά). Δημιουργία θέσεων παρατήρησης χλωρίδας και πανίδας.
- Δημιουργία γυναικείου αγροτουριστικού συνεταιρισμού ο οποίος θα παράγει και θα εμπορεύεται τοπικά ποιοτικά προϊόντα. Ίδρυση πρότυπης αγροτουριστικής μονάδας (ξενώνες, εστιατόριο, κατάστημα πώλησης προϊόντων).

- Αξιοποίηση των παραλίων του δήμου με την δημιουργία κατάλληλων υποδομών και παρεχομένων υπηρεσιών προς τους επισκέπτες. Βελτίωση της οδικής πρόσβασης προς αυτές.
- Επαναλειτουργία των αγροτικών συνεταιρισμών της περιοχής με βάση νέα πρότυπα οργάνωσης και διοίκησης. Έτσι ώστε να υπάρχει καλύτερη εξυπηρέτηση των αγροτών. Δημιουργία περιβαλλοντικού συνεταιρισμού στην περιοχή της λίμνης του Δύστου που θα αναλάβει και την διαχείριση της.
- Ενθάρρυνση της βιολογικής γεωργίας ειδικά για τα οπωροκηπευτικά και την ελαιοκαλλιέργεια.

7.2 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η αξιολόγηση των αναπτυξιακών χαρακτηριστικών μιας περιοχής είναι μια σύνθετη διαδικασία που απαιτεί την ύπαρξη διαθέσιμων πληροφοριών για την όσο το δυνατό πληρέστερη παρουσίαση της εικόνας της περιοχής. Ειδικά δε όταν αυτά αφορούν τη σύνθετη έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης πρέπει να εκφράζονται και να ολοκληρώνονται μέσα από την ανάλυση των κυρίων συνιστωσών της όπως είναι το περιβάλλον, η οικονομία, η κοινωνία, η τεχνολογία, η ενέργεια και ο πολιτισμός. Όλα τα παραπάνω αποκτούν ιδιαίτερο ενδιαφέρον όταν εφαρμόζονται στην ανάλυση περιοχών οι οποίες έχουν ιδιαίτερες διαφορές ως προς τα αναπτυξιακά τους χαρακτηριστικά.

Μέσα σε αυτό το γενικό πλαίσιο έγινε η επιλογή των δυο υπό εξέταση περιοχών. Η αρχική επιλογή περιελάμβανε του δήμους Δυστίων και Στυραίων. Όμως παρότι ο δήμος Στυραίων παρουσίαζε όλα εκείνα τα ιδιαίτερα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά, όπως είναι η έντονη οικονομική ανάπτυξη και αστικοποίηση τα τελευταία χρόνια λόγω της κοντινής του απόστασης από το αστικό κέντρο των Αθηνών και τάση του να εξελιχθεί σε σημαντικό τουριστικό προορισμό, παρουσιάστηκε η ανάγκη απόρριψης του για τα δεδομένα της έρευνας. Αιτία ήταν οι καταστροφικές πυρκαγιές που έπληξαν την συγκεκριμένη περιοχή τον Αύγουστο του 2007 και οι όποιες αποτέφρωσαν περίπου το 50% της συνολικής έκτασης του δήμου προκαλώντας μεγάλες απώλειες σε ανθρώπινες ζωές καθώς και σε φυτικό και ζωικό κεφάλαιο. Όπως γίνεται εύκολα κατανοητό ήταν αδύνατο να διεξαχθεί η συγκεκριμένη έρευνα σε μια τέτοια περιοχή. Έτσι αποφασίστηκε η αλλαγή του δήμου Στυραίων με τον δήμο Αυλώνος.

Ο δήμος Αυλώνος είναι ένας αγροτικός δήμος με έντονη γεωμορφολογία και ιδιαίτερες δυνατότητες τουριστικής ανάπτυξης λόγω του φυσικού κάλους της περιοχής (παραλίες, ποταμός Νηλέας) άλλα και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Παρόλα αυτά δεν παύει να είναι ένας μικρός δήμος στην ελληνική περιφέρεια με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζει πολλά προβλήματα σχετικά με τις υποδομές και την ανάπτυξη του. Η οικονομία του στηρίζεται μερικώς στο γεωργικό τομέα αλλά εξαρτάται από τις μεγάλες βιομηχανικές μονάδες που εδρεύουν στον γειτονικό αστικό δήμο Ταμιναίων οι όποιες προσφέρουν εργασία σε πολλούς κατοίκους του δήμου Αυλώνος. Χαρακτηριστικό πλεονέκτημα του δήμου είναι ότι το μεγαλύτερο μέρος της έκτασης του αναπτύσσεται πάνω στον πολυσύχναστο, ειδικά κατά τους θερινούς μήνες, οδικό άξονα Χαλκίδας-Κύμης με αποτέλεσμα οι διερχόμενοι να συμβάλουν στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής. Παρόλα αυτά ο δήμος παρουσιάζει έντονα φαινόμενα αστυφιλίας προς τα γειτονικά αστικά κέντρα της Χαλκίδας και του Αλιβερίου ιδίως από τους νέους ανθρώπους καθώς η ανεργία τους αναγκάζει να μετοικήσουν για να βρουν δουλειά.

Ο δήμος Δυστίων παρουσιάζει παρόμοια χαρακτηριστικά με αυτά του δήμου Αυλώνος καθώς είναι και αυτός ένας μικρός αγροτικός δήμος στην ελληνική περιφέρεια με έντονες φυσικές ομορφιές όπως είναι η λίμνη του Δύστου και οι παραλίες του και ιδιαίτερους ιστορικούς και πολιτιστικούς πόρους. Παρόμοια είναι και τα προβλήματα του η ανεργία και οι σημαντικές ελλείψεις στις υποδομές που επηρεάζουν την ανάπτυξη του. Η οικονομική δραστηριότητα της περιοχής εξαρτάται εν μέρη από τον αγροτικό τομέα κυρίως στις περιοχές του δήμου που βρίσκονται πλησίον του κάμπου του Δύστου. Σημαντικό ρόλο παίζει και εδώ το γειτονικό αστικό κέντρο του δήμου Ταμιναίων το οποίο με την βαριά βιομηχανία που διαθέτει (εργοστάσια Δ.Ε.Η., ΑΓΕΤ-ΗΡΑΚΛΗΣ) προσφέρει απασχόληση σε κατοίκους του δήμου Δυστίων. Ο τουρισμός είναι μια σημαντική αναπτυξιακή προοπτική για την περιοχή καθώς ήδη κατά τους καλοκαιρινούς μήνες πολλοί παραθεριστές επισκέπτονται τον δήμο.

Εκτός από τα παραπάνω γενικά χαρακτηριστικά από την εργασία προκύπτει ότι το ετήσιο οικογενειακό εισόδημα στο δήμο Αυλώνος είναι μεγαλύτερο γεγονός που δείχνει την καλύτερη οικονομική κατάσταση των κατοίκων. Η αποταμίευση είναι μικρή και στις δυο περιοχές όπως επίσης το μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματος δαπανάται για κάλυψη διατροφικών αναγκών. Έτσι καταδεικνύεται η δύσκολη οικονομική κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι κάτοικοι και των δυο περιοχών.

Τα παραπάνω επιβεβαιώνουν και τα στοιχεία της έρευνας καθώς η πλειοψηφία των κατοίκων και των δυο περιοχών δηλώνει μη ικανοποιημένη από το εισόδημα της ενώ η οικονομική τους κατάσταση είτε έχει παραμείνει ίδια τα τελευταία πέντε χρόνια είτε έχει επιδεινωθεί. Άλλωστε οι μισοί περίπου κάτοικοι και των δυο περιοχών έχουν συνάψει κάποιο δάνειο.

Ιδιαίτερη αναφορά αξίζει να γίνει στις υποδομές των δυο περιοχών καθώς οι κάτοικοι είναι ελάχιστα ικανοποιημένοι από αυτές. Υποδομές που αφορούν τον αγροτικό τομέα, το επίπεδο διαβίωσης, τη βιομηχανία, τον τουρισμό και την οικονομία. Μεγαλύτερο πρόβλημα και για τις δυο περιοχές είναι η ανεργία και για την επίλυση του απαιτούνται μέτρα καταπολέμησης της όπως επίσης και προσέλκυση νέων ιδιωτικών και δημοσίων επενδύσεων. Το γεγονός αυτό συμφωνεί και με το δεδομένο ότι η προέλευση της οικονομικής ανάπτυξης της περιοχής βασίζεται τόσο σε ενδογενή όσο και εξωγενή στοιχεία.

Ο τουρισμός αναδεικνύεται ως η μεγάλη αναπτυξιακή δυνατότητα και των δυο περιοχών σύμφωνα και με τα δευτερογενή στοιχεία και με τις απόψεις των κατοίκων. Τα κέρδη αναμένονται πολλαπλά καθώς θα δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας θα αυξηθεί το υπάρχον εισόδημα και θα ενισχυθεί η επιχειρηματικότητα. Η τουριστική ανάπτυξη της περιοχής θα πρέπει να ακολουθήσει ένα μοντέλο ήπιας μορφής και όχι ένα μαζικό τουριστικό μοντέλο. Αυτό συνδέεται άμεσα και με το γεγονός ότι η περιοχή θεωρείται ιδιαιτέρως ελκυστική λόγω του φυσικού περιβάλλοντος της.

Το φυσικό περιβάλλον παρότι αναδεικνύεται σε κύριο αναπτυξιακό παράγοντα και στις δυο περιοχές δέχεται συγκεκριμένες πιέσεις. Τα αιολικά πάρκα αποτελούν τροχοπέδη για την ανάπτυξη του δήμου Δυστίων και το κύριο περιβαλλοντικό πρόβλημα της περιοχής. Στο δήμο Αυλώνος ως κύριο περιβαλλοντικό πρόβλημα αναδεικνύεται η άναρχη διάθεση των απορριμμάτων που καταδεικνύει την έλλειψη ενός οργανωμένου χώρου υγειονομικής ταφής των απορριμμάτων. Κύριο πρόβλημα που οφείλεται στις γεωργικές δραστηριότητες και στις δυο περιοχές είναι η μόλυνση του νερού.

Από την έρευνα προέκυψε ότι επιμόρφωση και κατάρτιση των κατοίκων των δυο περιοχών σε γνωστικά αντικείμενα, που σχετίζονται με τις αναπτυξιακές προοπτικές των δυο περιοχών, όπως ο τουρισμός, ο εναλλακτικός τουρισμός, η διαχείριση του φυσικού περιβάλλοντος, η γεωργία-κτηνοτροφία και η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς μπορούν να συμβάλουν θετικά στην αύξηση της

απασχόλησης και την ανάπτυξη της περιοχής καθώς οι καταρτιζόμενοι θα αποκτήσουν ιδιαίτερες δεξιότητες και γνώσεις οι οποίες απουσιάζουν από τις δυο περιοχές είναι όμως απόλυτα απαραίτητες.

Οι οικονομικοί μετανάστες αποτελούν σημαντικό παράγοντα της οικονομικής, κοινωνικής και αναπτυξιακής διαδικασίας των δυο περιοχών παρόλο που ειδικά στο δήμο Δυστίων επικρατούν οι αρνητικές απόψεις για αυτούς. Άλλωστε απασχολούνται στο δύσκολο αγροτικό τομέα προσφέροντας εργατικά χέρια τα οποία λείπουν και αποτελούν το νέο συντελεστή ανάπτυξης της ελληνική υπαίθρου.

Η τοπική αυτοδιοίκηση ανταποκρίνεται εν μέρη στις ανάγκες των πολιτών ειδικά στο δήμο Δυστίων περιορίζοντας έτσι και τον αναπτυξιακό της ρόλο. Κύριο πρόβλημα αναδεικνύεται η έλλειψη πόρων και για τους δυο δήμους και προκρίνεται η μείωση της γραφειοκρατίας για την επίλυση των προβλημάτων όπως επίσης αναγνωρίζεται η σημασία του προγράμματος «Βοήθεια στο σπίτι» το οποίο απαιτείται να συνεχιστεί παρότι φημολογείται η διακοπή του λόγω έλλειψης κονδυλίων.

Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί αντιμετωπίζονται αρνητικά από την πλειοψηφία των κατοίκων και των δυο περιοχών καθώς υπάρχει το δεδικασμένο της μη σωστής λειτουργίας τους με αποτέλεσμα να απεμπολούνται και τα δυναμικά αναπτυξιακά χαρακτηριστικά τους. Το μέλλον του αγροτικού τομέα στην περιοχή είναι δυσοίωνο, γεγονός που επιβεβαιώνεται από την συρρίκνωση του αγροτικού τομέα και την συνεχή μείωση του αγροτικού εισοδήματος. Κύριο πρόβλημα του είναι οι χαμηλές τιμές διάθεσης των προϊόντων που επηρεάζουν το αγροτικό εισόδημα. Η βιολογική γεωργία και ο αγροτουρισμός αποτελούν μια σημαντική διέξοδο από την υπάρχουσα αρνητική κατάσταση.

Τα αποτελέσματα της παραγοντικής ανάλυσης δείχνουν ότι τόσο στο δήμο Δυστίων όσο και στο δήμο Αυλώνας υπάρχουν ομοιότητες σχετικά με τους αναπτυξιακούς τους παράγοντες. Πιο συγκεκριμένα οι αγροτικοί συνεταιρισμοί και στις δυο περιοχές αν λειτουργούν σωστά μπορούν να συμβάλουν στην αγροτική αλλά και στην εν γένει ανάπτυξη της περιοχής. Η βελτίωση της οικονομικής κατάστασης των κατοίκων αποτελεί προϋπόθεση για την βιώσιμη ανάπτυξη. Η τοπική αυτοδιοίκηση και στις δυο περιοχές καλείται να παίξει σημαντικό ρόλο στην αναπτυξιακή διαδικασία παρέχοντας βελτιωμένες υπηρεσίες στους πολίτες. Οι οικονομικοί μετανάστες αναδεικνύονται σε εν δυνάμει αναπτυξιακό παράγοντα και των δυο περιοχών καθώς παρέχουν σημαντικά εργατικά χέρια ιδιαίτερα στον

αγροτικό τομέα. Ο τουρισμός μπορεί να βοηθήσει στην ανάπτυξη των περιοχών εφόσον υπάρχουν οι κατάλληλες υποδομές. Οι διάφορες που παρουσιάζονται αφορούν το δήμο Δυστίων όπου οι υποδομές του τομέα της βιομηχανίας επηρεάζουν αρνητικά την ανάπτυξη της περιοχής και οι προοπτικές τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής επηρεάζονται αρνητικά από τις υποδομές του αγροτικού τομέα.

Συμπερασματικά προκύπτει ότι οι δυο περιοχές δεν παρουσιάζουν σημαντικές διαφοροποιήσεις ως προς τους αναπτυξιακούς τους παράγοντες καθώς πρόκειται για δυο παρεμφερείς περιοχές με πολλά κοινά χαρακτηριστικά αναπτυξιακά και μη. Έγκειται λοιπόν στους κατοίκους και την τοπική εξουσία να επιδιώξουν και να επιτύχουν την ανάπτυξη της περιοχής με ένα βιώσιμο τρόπο. Πιο αποτελεσματική θα είναι η κατάρτιση ενός αναπτυξιακού πλάνου το οποίο θα λαμβάνει υπόψη την περιοχή ως όλο χωρίς να την διαχωρίζει στους δυο δήμους. Η πρωτοβουλία για την κατασκευή βιολογικού καθαρισμού και από τους δυο δήμους που θα τους εξυπηρετεί αμοιβαία αποτελεί ένα σημαντικό βήμα προ αυτή την κατεύθυνση. Ειδικά με το υπό διαμόρφωση νέο πλαίσιο οργάνωσης της τοπικής αυτοδιοίκησης (ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ 2) οι συνεργασίες και οι συνεργίες θα είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για την βιώσιμη ανάπτυξη των μικρών αγροτικών περιοχών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

1. Anderson, R. (2005). *Quality of life in rural Europe*. European Foundation on the improvement of working and living conditions. Dublin, Ireland.
2. Ardehali, M. M. (2006). Rural energy development in Iran: Non-renewable and renewable resources. *Renewable Energy* (31) pp. 655-662.
3. Blakely, E. (1994). *Planning Local Economic Development, Theory and Practice* Sage Publications Inc., U.S.A.
4. Boeke, J.H. (1953). *Economics and economic policy of dual societies as exemplified by Indonesian*. New York. Institute of pacific relations.
5. Borts, G. (1960). The equalization of returns and regional economic growth. *American Economic Review*, pp. 319-347.
6. Boudeville, J-R. (1966). *Problems of regional economic planning*. Edinburgh University Press.
7. Briedenhann, J. and Wickens, E. (2004). Tourism routes as a tool for the economic development of rural areas: Vibrant hope or impossible dream? *Tourism Management*, 25, pp. 71-79.
8. Britton, S. (1991). Tourism, capital and place: Towards a critical geography of tourism. *Environment and Planning*. D9. pp. 451-478.
9. Bryden, J. (1994). Prospects for Rural Areas in an Enlarged Europe. *Journal of Rural Studies*, Vol. 10, No 4, pp. 387-394.
10. Bryden, J.M. (1998). *Development strategies for remote rural regions: What do we know so far?* Paper presented at the OECD International Conference on Remote Rural Areas: Developing through Natural and Cultural Assets, Albarracin, Spain, November 5-6, 1998.
11. Bryden, J. (2002). *Rural development indicators and diversity in the European Union*. University of Aberdeen, Rural policy research institute, Fellow. (<http://srdc.msstate.edu/measuring/bryden.pdf>)
12. Bryden J., Copus, A. and Macleod, M. (2002). *Rural development indicators in the report of the PAIS project Phase 1*. Report for Eurostat with LANDSIS, Luxembourg.
13. Caraveli, H. (2000). A comparative analysis of intensification and extensification in Mediterranean agriculture: dilemmas for LFAs policy. *Journal of Rural Studies*, 16, pp. 231-242.

14. Caraveli, H., (2005). Is rural development policy a regional policy? An assessment of the EU's Rural Development Regulation and its implications for the case of Greece. *Journal of Common Market Studies* (14), pp.117-129.
15. Chaibi, M.T. (1994). Renewable energies and their role in the development of rural areas of Tunisia. *Renewable Energy* Vol 5, part II, pp. 1538-1540.
16. Courtney, P., Hill, G. and Roberts, D. (2006). The role of natural heritage in rural development: An analysis of economic linkages in Scotland. *Journal of Rural Studies* 22, pp.469-484.
17. Damianos, D. and Skuras, D. (1996). Unconventional adjustment strategies for rural households in the less developed areas in Greece. *Agricultural Economics*, 15(1), pp. 61-72.
18. Douglas, D.J.A. (2005). The restructuring of local government in rural regions: A rural development perspective. *Journal of Rural Studies* 21, pp.231-246.
19. Edmunds, M. (1999). *Rural tourism in Europe*. Travel and tourism analyst; 6(3-6).
20. Efstratoglou, S., Papadopoulos, A. and Efstratoglou, A. (2001). *DORA (Dynamics of Rural Areas) National Report Greece*. Agricultural University of Athens.
21. European Commission, (1997). *Agriculture and the Environment: CAP Working Notes*, Brussels.
22. European Commission, (1999α). *Contribution of the European Community on the Multifunctional Character of Agriculture*, DG-Agri.
23. European Commission, (1999β). *Safeguarding the Multifunctional Role of EU Agriculture: Which Instruments?* DG-Agri.
24. European Commission, (2000). *Agenda 2000*. Brussels
25. European Commission, (2001). *A framework for indicators for the economic and social dimensions of sustainable agriculture and rural development*. Brussels.
26. European Commission (2001). *Second Report on Economic and Social Cohesion*. Brussels.
27. European Commission, (2005). *Impact analysis: Study on baseline and impact indicators for rural development programming 2007-2013*. Synthesis report AGRI/2004/G2/O2.Ecorys, Rotterdam, The Netherlands.
28. Fujita, M., Krugman, P. and Venables, A.J. (1999). *The spatial economy. Cities, regions and international trade*. The MIT Press, Cambridge Massachusetts, London, England.

29. Furst, D. (2007). Regional governance: Implication for Leader program. *Leader Magazine* 8 pp.8-11.
30. Goffey, S., and Polese, M., (1985) The concept of local development: a stage model of endogenous regional growth. *Regional Studies* (19),2, p 85.
31. Gramzow, A. (2005). *Experience with endogenous rural development initiatives and the prospects for Leader+ in the region "Dolina Strugu", Poland*. Discussion paper 89. Institute of agricultural development in Central and Eastern Europe. Germany. (www.iamo.de).
32. Herbert-Cheshire, L. (2000). Contemporary strategies for rural community development in Australia: A governmentality perspective. *Journal of Rural Studies* 16, pp. 203-215.
33. Hervieu, M. and Beranger, R. (2000). *New regulation of agriculture and rural development in Europe*. Paper presented in the international conference: European rural policy at the crossroads, Aberdeen
34. Hens, L and Nath, B. (2005). *The world summit on sustainable development. The Johannesburg conference*. Springer. The Netherlands.
35. Hidding, M. C. (1993). In search of new concepts of sustainable development of rural areas in the Netherlands. *Landscape and Urban Planning* (27) pp. 259-264.
36. Higgins, B. (1968). *Economic development principles, problems and policies*. Norton Publications.
37. Hirschman, A.O. (1958). *The strategy of economic development*. New Haven; Yale University Press.
38. Iacopini, L., Brunori, G. and Rovai, M. (1995). *Endogenous development and the agro industrial district*. In Pleog J.D. and Van der Dijk G. (eds), *Beyond modernization; the impact of endogenous rural development*. Van Gorcum, Assen, pp. 318-328.
39. Jud, G. D., & Krause, W. (1976). Evaluating tourism in developing areas: An exploratory enquiry. *Journal of Travel Research*, 15(2), 1–9.
40. Kasimis, Ch., and Papadopoulos, A. (2005). The Multifunctional Role of Migrants in the Greek Countryside: Implications for the Rural Economy and Society. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 31, No. 1, pp. 99-127.
41. Krugman, P. (1991). Increasing returns and economic geography. *Journal of Political Economy* Vol 99, pp. 483-499.

42. Krugman, P. (1993). On the number and location of cities. *European Economic Review* Vol 37, pp. 293-298.
43. Lowe, P., Murdoch, J. and Ward, N. (1995). *Networks in rural development beyond exogenous and endogenous models*. In Ploeg J.D. van der Dijk G. (eds). *Beyond modernization; The impact of endogenous rural development*. Van Gocrum, Assen pp. 87-105.
44. Maalouf, W.D. (1988). Views on strategies for higher agricultural education in support of agricultural and rural development. *Agriculture and Human Values*, Fall 1988 pp, 40-49.
45. Marsden, T. (1992). Exploring rural sociology for the fordist transition: Incorporating social relations into economic restructuring. *Sociologia Ruralis*, 32, pp. 209-230.
46. Marsden, T. (1998). New rural territories: Regulating the differentiated rural spaces. *Journal of Rural Studies*, Vol 14, Issue 1, pp. 107-117.
47. Molle, W. and Cappellin, R. (1998). *Regional impact of community policies in Europe*. Avebury, Aldershot.
48. Murray, M. and Dunn, L. (1995). Capacity building for rural development in the United States. *Journal of Rural Studies*, Vol 11, No 1, pp.89-97
49. Murdoch, J., Lowe, P., Ward, N. and Marsden, T. (2003). *The Differentiated Countryside*, London and New York, Routledge.
50. Myrdal, G. (1957). *Economic theory and underdeveloped regions*. Hutchinson, London.
51. North, D.C. (1955). Location, theory and regional economic growth. *Journal of Political Economy*, Vol. 63, pp. 243-258.
52. Oakley, P. and Garforth, C. (1985). *Guide to extension training*. FAO Training series. No 11, Rome.
53. O.E.C.D. (1992). *Rural development policy*. Paris.
54. Organization for Economic Co-operation and Development, (1994). *Creating rural indicators for shaping territorial policy*. Head of publications service, rue Andre-Pascal, 75775 Paris CEDEX 16, France.
55. O.E.C.D., (2001). *Multifunctionality: Towards an Analytical Framework*, Paris, Organization for Economic Cooperation and Development.
56. Perroux, F. (1950). Economic space, theory and applications. *Quartely Journal of Economics* (64).

57. Perroux, F. (1955). *Note sur la notion de pole de croissance*. Economie Appliquée 7.
58. Picchi, A. (1994). *The relations between central and local powers as context of endogenous development*. In In Ploeg J.D. van der, Long A. (eds). *Born from within; Practice and perspectives of endogenous rural development*. Van Gorcum, Assen pp.195-203.
59. Porter, M.E. (1990). *The competitive advantage of nations*. Macmillan, London.
60. Sacareno, E. (1994). Alternative readings of spatial differentiation: The rural versus the local economy approach in Italy. *European Review of Agricultural Economics*. Vol 21, pp 451-474.
61. Saraceno, E. (1994a). Recent Trends in Rural Development and their Conceptualisation. *Journal of Rural Studies*, Vol. 10, No 4, pp. 321-330.
62. Siardos, G.C. (2002). *Sustainable rural development and the role of extension*. In Problems and prospects of Balkan agriculture in a restructuring environment. Edited by Mattas K., Karagiannis I. and Galanopoulos K. Ziti Publishing. Thessaloniki, pp 162-168
63. Slee, B. (1994). *Theoretical aspects of the study of endogenous development*. In Ploeg J.D. van der, Long A. (eds). *Born from within; Practice and perspectives of endogenous rural development*. Van Gorcum, Assen pp.184-194.
64. Smailes, P., Argent, N. and Griffin, L. (2002). Rural population density: Its impact on social and demographic aspects of rural communities. *Journal of Rural Studies* (18) pp. 385-404.
65. Solow, R.M. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *Quarterly Journal of Economics*, Vol LXX, pp 65-94.
66. Syrett, S. (1995) *Local Development*, Avebury, England.
67. Terkenli, T., (2001) Towards a theory of landscape: The Aegean landscape as a cultural image. *Landscape and Urban Planning*, Vol. 57, No. 2-3.
68. Terluin, I.J. (2001). *Rural regions in the European Union: Exploring differences in economic development*. Phd thesis, Groningen University.
69. Terluin, I.J. (2003). Differences in economic development in rural regions of advanced countries: An overview and critical analysis of theories. *Journal of Rural Studies*, Vol 19, pp. 327-344.

70. Theodoropoulos, H. (1990). *The effects of agriculture and ethnicity of residents on the social conditions of rural communities in San Joaquin Valley, California*. Ph.D. Thesis, University of California, Davis.
71. Tregear, A., Arfini, F., Belletti, G. and Marescotti, A. (2007). Regional foods and rural development: The role of product qualification. *Journal of Rural Studies* (23) pp. 12-22.
72. United Nations, (2006). *World economic and social survey. Diverging growth and development*. New York, U.S.A.
73. Weaven, C. (1981). *Development from above or below? The Dialectics of Regional Planning in Developing Countries*. eds John Wiley, Chichester.
74. Whelan, T. (1991). *Ecotourism and its role in sustainable development*. In T. Whelan (Ed.), *Nature tourism: managing for the environment* (pp. 3–22). Washington, DC: Island Press.
75. Williamson, J. (1965). Regional inequality and the process of national development. A description of patterns. *Economic Development and Cultural Change* (13).
76. World Commission on Environment and Development, (1987). *Our common future*. Geneva.
77. Αθανασόπουλος, Κ. (2000). *Θεσμικό πλαίσιο περιφερειακής ανάπτυξης*. Αθήνα.
78. Αλέγρας, Γ. (2003). *Περιβάλλον, τοπική ανάπτυξη και αγροτική διαφοροποίηση*. Στο Μπεριάτος Η. και Ψαλτόπουλος Δ.(επιμ). *Περιβάλλον και ανάπτυξη της υπαίθρου*. Αθήνα. Εκδόσεις Θεμέλιο, σελ 225-237.
79. Αμπελιώτης, Κ. (2006). *Εισαγωγή στην βιώσιμη ανάπτυξη*. Πανεπιστημιακές σημειώσεις. Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.
80. Ανθοπούλου, Θ. (2001), *Γεωγραφικές διαφοροποιήσεις, χωρικές και κοινωνικές ανασυνθέσεις του υπαίθρου χώρου*. Στο Ανθοπούλου, Θ. και Μωυσίδης, Α. (επιμ.) «Από τον Αγροτικό Χώρο στην Ύπαιθρο Χώρα: Μετασχηματισμοί και Σύγχρονα Δεδομένα του Αγροτικού Κόσμου στην Ελλάδα», Αθήνα, Θεμέλιο, σσ. 103 – 148.
81. Ανθοπούλου, Θ. και Μωυσίδης, Α.(Επιμ) (2001). *Από τον αγροτικό χώρο στην ύπαιθρο χώρα: Μετασχηματισμοί και σύγχρονα δεδομένα του αγροτικού κόσμου στην Ελλάδα*. Κέντρο κοινωνικής μορφολογίας και κοινωνικής πολιτικής. Εκδόσεις Gutenberg.Αθήνα.

82. Ανθοπούλου, Θ. (2004). *Η ανάδειξη της αγροτικής κληρονομιάς και η καινοτομία ως στοιχεία της χώρο-τοπικής ανάπτυξης: Η περίπτωση των ιδιότυπων αγροδιατροφικών προϊόντων (Λαδοτόρι Μυτιλήνης)*. Στο Παπαδόπουλος Α.Γ. (επιμ) *Η ανάπτυξη σε μια πολυλειτουργική ύπαιθρο*, Αθήνα, Gutenberg, σελ 221-263.
83. Αποστολόπουλος, Κ. (2004). *Ολοκληρωμένη ανάπτυξη του αγροτικού χώρου*. Ενημερωτικό φυλλάδιο στα πλαίσια του μαθήματος « Εισαγωγή στη βιώσιμη ανάπτυξη ».
84. Αποστολόπουλος, Κ., Παπαγεωργίου, Κ., Καλδης, Π. και Ευθύμογλου, Γ. (2006). *Ησίοδος: Εκπαίδευση αγροτών για την ανάληψη δράσεων στο δευτερογενή και τριτογενή τομέα της οικονομίας*. ΥΠ.Ε.Π.Θ-Γ.Γ.Ε.Ε.-Ι.Δ.Ε.Κ.Ε.
85. Barquero-Vasquez, A. (1991). *Τοπική ανάπτυξη. Μια στρατηγική για την δημιουργία απασχόλησης*. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
86. Βρανόπουλος, Ε. (1987). *Ιστορία της αρχαίας Εύβοιας*. Αθήνα
87. Βρανόπουλος, Ε. (1995). *Ιστορία της Εύβοιας*. Εκδόσεις Πελασγός, Αθήνα.
88. Cravinho, J. (1987). *Τοπική Ανάπτυξη, ουτοπία ή πρόκληση; Διεθνές Φόρουμ* Ε.Ε.Τ.Α.Α., Αθήνα.
89. Γλυκός, Ε. (1998). *Η Καρυστία και η Σκύρος μέσα στο χρόνο. Γεωφυσική, αρχαιολογική, ιστορική, οικονομική, εκκλησιαστική και αρχιτεκτονική παρουσίαση της επαρχίας Καρυστίας του νομού Ευβοίας*. Εκδόσεις Τυπωθήτω, Αθήνα
90. Γουναρόπουλος, Κ. (1979). *Ιστορία της νήσου Ευβοίας*. Εκδόσεις Προοδευτική, Χαλκίδα
91. Δαμιανού, Χ. (1999). *Μεθοδολογία δειγματοληψίας: Τεχνικές και εφαρμογές*. Εκδόσεις Αίθρα.
92. Δαουτόπουλος, Γ.Α. (1997). *Τοπική ανάπτυξη*. Θεσσαλονίκη σελ. 19
93. Δεληθέου, Β. (2006). *Τοπική ανάπτυξη και αυτοδιοίκηση. Θεσμικό πλαίσιο. Αναπτυξιακά προγράμματα και παγκοσμιοποίηση*. Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο. Αθήνα.
94. Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος. *Απόγραφες πληθυσμού 1981,1991,2001*.
95. Εμμανουηλίδου, Μ. (2006). *LEADER: Η πρωτοβουλία για την ανάπτυξη του τουρισμού της υπαίθρου*. Πρακτικά 9^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Αγροτικής Οικονομίας. Αθήνα.
96. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (1994). *Ευρώπη 2000+. Συνεργασία για τη χωροταξία στην Ευρώπη*. Βρυξέλλες.

97. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (1997). *Πρόγραμμα Δράσης 2000: Για μια ισχυρότερη και ευρύτερη ένωση*. Λουξεμβούργο.
98. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (1997). *Σχέδιο Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου. Προς τη χωρική ισορροπία και την αειφόρο ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Υιοθετήθηκε από την άτυπη σύνοδο των αρμοδίων για την χωροταξία υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ποτσνταμ 10-11 Μαΐου.
99. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2006). *Η πολιτική αγροτικής ανάπτυξης για την Ευρωπαϊκή Ένωση για την περίοδο 2007-2013*. Λουξεμβούργο.
100. Ευστράτογλου Σ. (1998). *Μελέτη έρευνα του αγροτικού χώρου*. Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
101. Ευστράτογλου, Σ., Παπαδόπουλος, Α. και Ευστράτογλου, Α. (2002). *Δυναμικές ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών και παράγοντες που τις επηρεάζουν*. Πρακτικά 7^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Αγροτικής Οικονομίας. Επιμέλεια Γιδαράκου, Ι., Καζακόπουλος, Α. και Κουτσούρης, Α. Αθήνα, σελ 27-43.
102. Εφημερίδα Ευβοϊκή. Αρχαιακό υλικό.
103. Ζιωγάνας, Χ. (2003). *Γεωργική οικονομική ανάπτυξη. Αρχές-Θεωρίες-Εφαρμογές*. Εκδόσεις Ζήτη. Θεσσαλονίκη. σελ 31,51
104. Θεοδωροπούλου, Ε. και Αποστολόπουλος, Κ.Δ. (2003). *Συνδυασμός οικο-αγροτουρισμού και βιολογικής γεωργίας: Μια εναλλακτική μορφή ανάπτυξης της Ελληνικής υπαίθρου*. Στο Μπεριάτος, Η. και Ψαλτόπουλος, Δ.(επιμ). *Περιβάλλον και ανάπτυξη της υπαίθρου*. Αθήνα. Εκδόσεις Θεμέλιο, σελ 154-165.
105. Καραμέτου, Π., Αποστολόπουλος, Κ. και Κυριακούσης, Α. (2004). *Βιώσιμη ανάπτυξη αγροτικών και αστικών περιοχών και εκτίμηση του ρόλου της τοπικής αυτοδιοίκησης και της τοπικής κοινωνίας στη διαμόρφωση βασικών συνιστωσών αυτής: Συγκριτική αξιολόγηση δυο δήμων του νομού Άρτας*. Πρακτικά 8^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Αγροτικής Οικονομίας. Επιμέλεια Παπαναγιώτου Ε., Σέμος Α. και Καραφύλλης Χ. Θεσσαλονίκη 2005, Αγροτύπος, σελ 555-566.
106. Καμενίδης, Χ. (2001). *Συνεταιρισμοί*. Εκδόσεις Κυριακίδη. Θεσσαλονίκη σελ 199.
107. Κασίμης, Χ., Ζακοπούλου, Ε. και Παπαδόπουλος, Α.Γ. (2003). *Η συμβολή των μεταναστών στη σύγχρονη οικογενειακή εκμετάλλευση: Μελέτη τριών παραδειγματικών περιοχών*. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών Νο 111, σελ 9-38.

108. Κασίμης, Χ. (2004). *Μετανάστες: Ένας άγνωστος συντελεστής ανάπτυξης στην Ελληνική ύπαιθρο*. Στο Παπαδόπουλος Α.Γ. (επιμ) *Η ανάπτυξη σε μια πολυλειτουργική ύπαιθρο*, Αθήνα, Gutenberg, σελ 53- 84.
109. Κατσούλης, Δ. (Δήμαρχος Αυλώνας) (2007). *Προσωπική επικοινωνία*.
110. Κόνσολας, Ν. (1997). *Σύγχρονη περιφερειακή οικονομική πολιτική*. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα. σελ 166,167,84,85,169,170
111. Κουτσού, Σ. (2002). *Γυναικείοι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί: Δυσκολίες διασύνδεσης τους με την τοπική ανάπτυξη*. Αναζητώντας το αύριο της Ελληνικής Γεωργίας. Επιμ Μάττας Κ.- Αποστολόπουλος Κ., Εκδόσεις Σταμούλη Αθήνα. σελ 608-618
112. Κουτσουμάρης, Γ. (1987). *Γεωργική ανάπτυξη και γεωργική οικονομική πολιτική*. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα. σελ 14
113. Κουτσούρης, Α. (2004). *Σύγχρονες τάσεις στην εκπαίδευση και κατάρτιση για την αειφόρο αγροτική ανάπτυξη*. Πρακτικά 8^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Αγροτικής Οικονομίας. Επιμέλεια Παπαναγιώτου Ε., Σέμος Α. και Καραφύλλης Χ. Θεσσαλονίκη 2004, Αγροτύπος, σελ 638-649.
114. Λαμπριανιδης, Λ.(2001) *Οικονομική γεωγραφία. Στοιχεία θεωρίας και εμπειρικά παραδείγματα*. Εκδόσεις Πατάκη.
115. Λιανος, Θ., Δαμιανός, Δ., Μέργος, Γ., Ντεμούσης, Μ. και Κατρανίδης, Σ.(1998). *Αγροτική οικονομική. Θεωρία και πολιτική*. Εκδοσεις Μπένου. Αθήνα. σελ. 593
116. Λουκάκης, Κ. και Θεοδωρά, Κ. (2006) *Αστική-Αγροτική Ανάπτυξη. Σύγχρονες Σχέσεις και Αλληλεπιδράσεις*. Πρακτικά 9^{ου} Συνεδρίου ΕΤ.ΑΓΡ.Ο. Αθήνα 2-5 Νοεμβρίου.
117. Λουκάτος, Α., Αντζουλάτος, Γ. και Πραγιάτη, Μ.(2003). *Περιβάλλον και γεωργική ανάπτυξη στο νησιωτικό χώρο: Η περίπτωση της βόρειας Κεφαλληνίας*. Στο Μπεριάτος, Η. και Ψαλτόπουλος, Δ.(επιμ). *Περιβάλλον και ανάπτυξη της υπαίθρου*. Αθήνα. Εκδόσεις Θεμέλιο, σελ 238-246.
118. Μακράκης, Β. (2005). *Ανάλυση δεδομένων στην επιστημονική έρευνα με τη χρήση του SPSS. Από την θεωρία στην πράξη*. Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα.
119. Μαρκοπούλου, Σ. και Πάτση, Β.(1987) *Προστασία-Ανάδειξη του υγροβιότοπου Λίμνης Δύστου του Ν. Ευβοίας, Δ/ση Χωροταξίας και Περιβάλλοντος*, Αθήνα
120. Μαστροκώστας, Π.(Δήμαρχος Δυστίων) (2007). *Προσωπική επικοινωνία*

121. Μητούλα, Ρ. (2006). *Βιώσιμη περιφερειακή ανάπτυξη στη Ευρωπαϊκή Ένωση & ανασυγκρότηση του Ελληνικού αστικού περιβάλλοντος*. Εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα. σελ. 25
122. Μητούλα, Ρ., Αστάρα, Ο-Ε. και Καλδής, Π., (2008). *Βιώσιμη ανάπτυξη. Έννοιες, διεθνείς και Ευρωπαϊκές διαστάσεις*. Εκδόσεις Rosili. Αθήνα. σελ. 25
123. Μπαλαμού, Ε. (2006). *Διαρθρωτική πολιτική και διερεύνηση αναπτυξιακών ωφελειών στον αγροτικό χώρο : μια προσέγγιση με πίνακα κοινωνικής λογιστικής για την κωμόπολη των Αρχανών*. Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα οικονομικών επιστημών.
124. Μπεριάτος, Η., και Ψαλτόπουλος, Δ. (2004). *Ο ρόλος του περιβάλλοντος στο σχεδιασμό για την ανάπτυξη της υπαίθρου στην Ελλάδα*. Πρακτικά 8^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Αγροτικής Οικονομίας. Επιμέλεια Παπαναγιώτου Ε., Σέμος Α. και Καραφύλλης Χ. Θεσσαλονίκη 2004, Αγροτύπος, σελ 467-480.
125. Μπιτσάνη, Ε., Καλομενίδης, Π., Σταυρουλάκης, Δ. και Πανάγου, Β., (2006). *Η αξιοποίηση των τοπικών πολιτισμών για την προώθηση της ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών αγροτικού τουρισμού σε ορεινές περιοχές: Μελέτη περίπτωσης ορεινής Ναυπακτίας*. Πρακτικά 9^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Αγροτικής Οικονομίας. Αθήνα.
126. Μπριάσουλη, Ε. (1997). *Δείκτες Αειφορίας: Κριτική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας*. Τόπος, Επιθεώρηση αστικών και περιφερειακών μελετών σελ.55-75.
127. Μυγδάκος, Ε. (2004). *Η βιολογική γεωργία στο πλαίσιο της νέας Κ.Α.Π.: Η περίπτωση του βιολογικού βαμβακιού στην Ελλάδα*. Στο Παπαδόπουλος, Α.Γ. (επιμ) *Η ανάπτυξη σε μια πολυλειτουργική ύπαιθρο*, Αθήνα, Gutenberg, σελ 265-297.
128. Παπαδασκαλόπουλος, Α.(1984) *Οριοθέτηση και αξιολόγηση της πολιτικής ανάπτυξης στον Ελλαδικό χώρο και χάραξη μιας στρατηγικής πολιτικής ολοκληρωμένης ανάπτυξης*. Αθήνα.
129. Παπαδόπουλος, Α.Γ., Κυριαζή-Άλλισον, Ε. και Λιαρίκος, Κ.(2002). *Αειφόρος αγροτική ανάπτυξη και ερημοποίηση: Προς μια νέα πολιτική διαχείρισης του αγροτικού χώρου*. Πρακτικά 7^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Αγροτικής Οικονομίας. Επιμέλεια Γιδαράκου, Ι., Καζακόπουλος, Λ. και Κουτσούρης, Α. Αθήνα

130. Παπαδόπουλος, Α.Γ. (2004). *Το διακύβευμα της αγροτικής ανάπτυξης σε μια πολυλειτουργική ύπαιθρο*. Στο Παπαδόπουλος Α.Γ. (επιμ) *Η ανάπτυξη σε μια πολυλειτουργική ύπαιθρο*, Αθήνα, Gutenberg, σελ 13-51 .
131. Παπαδόπουλος, Α.Γ.(2006α). *Γυναικεία απασχόληση και οικονομικοί μετανάστες στην Ελληνική ύπαιθρο*. Γεωγραφίες, τεύχος 11, σελ 51-77.
132. Παπαδόπουλος, Α.Γ.(2006β). *Κοινωνικές ανισότητες και οι κοινωνικές επιπτώσεις της αγροτικής πολιτικής στην Ελληνική ύπαιθρο*. Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, σελ 101-112. Αθήνα.
133. Παπαναγιώτου, Ε. (2005).*Οικονομική Παραγωγής Γεωργικών Προϊόντων*. Εκδόσεις Γράφημα, Θεσσαλονίκη. σελ 12-15.
134. Πέτρου, Μ., (2006). *Αλλοδαποί μετανάστες και γυναικεία εργασία σε μια πεδινή αγροτική κοινότητα . Έμφυλος επαναπροσδιορισμός του εργασιακού χώρου και πολιτισμικές αναπαραστάσεις του φύλου*. Πρακτικά 9^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Αγροτικής Οικονομίας. Αθήνα.
135. Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδος-Δήμος Δυστίων (2003). *Μελέτη διαχείρισης προστατευμένων περιοχών. Αναγκαίες μικρές και ήπιες διαχειριστικές παρεμβάσεις ανάδειξης και προστασίας του Υδροβιότοπου της Λίμνης του Δύστου*.
136. Ρέππας, Π. (1991) *Οικονομική Ανάπτυξη, Θεωρίες και Στρατηγικές*. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα,
137. Σιάρδος, Γ. και Κουτσούρης, Α. (2002).*Αειφορική γεωργία και ανάπτυξη*. Εκδόσεις Ζυγός, Θεσσαλονίκη. σελ 122-123
138. Σιάρδος, Γ. (2004). *Μέθοδοι Πολυμεταβλητής Στατιστικής Ανάλυσης*. Εκδόσεις Ζήτη, Θεσσαλονίκη.
139. Τερκενλή, Θ. και Κίζος, Θ. (2006) *Το αγροτικό τοπίο του της Ελληνικής υπαίθρου: Μεταβολή των παραγωγικών συστημάτων και των αναπαραστάσεων που συνδέονται με το τοπίο*. Πρακτικά 9^{ου} Συνεδρίου ΕΤ.ΑΓΡ.Ο Αθήνα 2-5 Νοεμβρίου.
140. Τσιγαρίδα, Ε-Α. (2004). *Φαρμακευτικά φυτά και τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη: Η περίπτωση ενός μοντέλου τοπικής και περιφερειακής ανάπτυξης στο πλαίσιο της συμβολαιακής γεωργίας στην Ελλάδα*. Μεταπτυχιακή εργασία. Βιβλιοθήκη Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.
141. Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, (2006).*Ο Ελληνικός Αγροτικός Τομέας σε Αριθμούς*. Αθήνα. σελ 6-7.

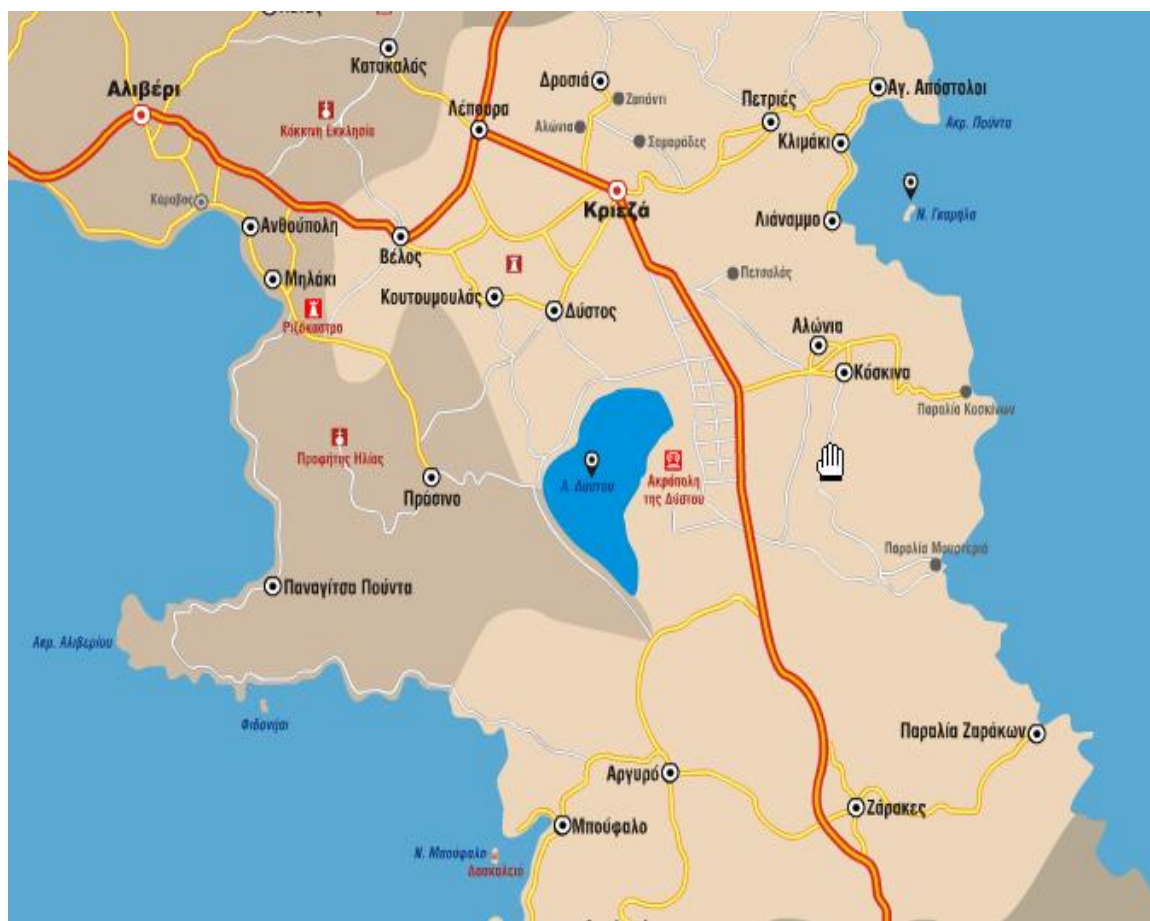
142. Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, Ειδική Γραμματεία Προγραμματισμού και Εφαρμογών Γ' Κ.Π.Σ. (2006). *Εθνικό Σχέδιο Στρατηγικής της Αγροτικής Ανάπτυξης της Ελλάδας για την 4^η Προγραμματική Περίοδο 2007-2013*. (Ε.Σ.Σ.Α.Α.). Αθήνα.
143. Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., (2008). *Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης*.
144. Χαραλαμπίδης, Μ. (2002). *Αγροφιλία. Αγροτική Αναγέννηση. Νέα Αγροτικότητα*, Αθήνα, Γόρδιος.
145. Χριστοφάκης, Ε. (2001). *Τοπική Ανάπτυξη και Περιφερειακή Πολιτική*. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
146. Φωτόπουλος, Χ.(επιμ) (2000). Πρακτικά αγροπεριβαλλοντικής συνάντησης εργασίας με θέμα: Αγροπεριβαλλοντική πολιτική για μια βιώσιμη ανάπτυξη της υπαίθρου. Αθήνα, Εκδόσεις Σταμούλη.
147. Χατήρας, Α. (1992). *Ιστορία της ανατολικής και νότιας Εύβοιας*. Εκδόσεις Θουκυδίδης, Αθήνα.
148. Ψαλτόπουλος, Δ. (2004). *Η πολιτική για την ανάπτυξη της υπαίθρου στην Ελλάδα: Πολιτική οικονομία, ρητορική και προκλήσεις*. Στο Παπαδόπουλος Α.Γ. (επιμ) *Η ανάπτυξη σε μια πολυλειτουργική ύπαιθρο*, Αθήνα, Gutenberg, σελ 337-365.
149. Ψαλτόπουλος, Δ. (2002). *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Αγροτική Ανάπτυξη-Ανασυγκρότηση της Υπαιθρου 2000-2006: Η νέα στρατηγική για την Ελληνική ύπαιθρο*. Αναζητώντας το αύριο της Ελληνικής Γεωργίας. Επιμ Μάττας Κ.-Αποστολόπουλος Κ., Εκδόσεις Σταμούλη Αθήνα. σελ 45-54.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΧΑΡΤΗΣ ΔΗΜΟΥ ΑΥΛΩΝΟΣ

ΧΑΡΤΗΣ ΔΗΜΟΥ ΔΥΣΤΙΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Ιστορική κατανομή πληθυσμού ανά Δ.Δ.

	2001	1991	1981	1971	1961	1951	1940	1928	1920	1907	1896	1889	1879
ΔΗΜΟΣ ΔΙΣΤΥΩΝ	5.579	5.074	4.710	4.632	4.924	4.785	4.467	3.662	3.425	3.439	3.085	2.567	2.176
Δ.Δ.Κριεζών	987	877	793	720	779	822	775	662	608	606	562	476	386
Κριεζά	733	630	628	578	609	621	578	460	423	403	390	306	255
Δροσιά	254	247	165	142	170	201	197	202	185	203	172	170	131
Δ.Δ.Αργυρού	561	551	596	620	709	767	669	559	574	543	479	399	382
Αργυρό	358	369	423	599	688	717	634	559	574	543	479	399	382
Άγιος Δημήτριος	98	110	93	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Μπούφαλο	105	72	80	18	21	50	35	-	-	-	-	-	-
Δ.Δ.Βέλους	623	617	532	503	469	448	403	339	307	301	300	255	198
Βέλος	623	617	532	503	469	448	403	339	307	301	300	255	198
Δ.Δ.Δύστου	727	750	662	672	739	689	626	498	442	461	480	360	345
Δύστος	590	589	510	505	542	476	412	340	308	339	341	261	261
Κουτουμουλάς	137	161	152	167	197	213	214	158	134	122	139	99	84
Δ.Δ.Ζαράκων	930	701	693	721	811	730	741	540	466	508	451	379	307
Ζάρακες	855	676	693	721	811	730	741	540	466	508	451	379	307
Παραλία Ζαράκων	75	25	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Δ.Δ.Κοσκίνων	474	477	424	434	421	345	374	342	359	342	271	251	176
Κόσκινα	376	351	323	352	362	345	374	342	333	290	260	201	167
Αλώνια	98	126	101	82	59	-	-	-	-	-	-	-	-
Δίστος	-	-	-	-	-	-	-	-	26	52	11	50	9
Δ.Δ.Λεπούρων	331	279	236	242	275	258	252	222	206	190	152	117	111
Λέπουρα	331	279	236	242	275	258	252	222	206	190	152	117	111
Δ.Δ.Πετριών	946	822	774	720	721	726	627	500	463	488	390	330	271
Πετρίες	285	315	391	382	478	493	479	373	371	488	390	330	271
Άγιοι Απόστολοι	622	482	383	338	243	233	148	127	92	-	-	-	-
Κλιμάκι	20	16	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Λιάναμμο	19	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Πηγή: ΕΣΥΕ, Εφημερίδα Ευβοϊκή

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Ιστορική κατανομή πληθυσμού ανά Δ.Δ.

	2001	1991	1981	1971	1961	1951	1940	1928	1920	1907	1896	1889	1879
ΔΗΜΟΣ ΑΥΛΩΝΟΣ	5.335	5.640	5.639	5.809	6.725	6.815	7.004	6.089	6.398	6.363	5.579	4.743	4.107
Δ.Δ.Αυλωναρίου	1.539	1.517	1.573	1.633	1.794	1.929	2.298	1.902	1.979	2.016	1.813	1.445	1.228
Αυλωνάρι	761	776	848	860	971	1.083	1.287	1.201	1.394	1.411	1.268	994	855
Δάφνη	248	260	265	294	329	325	275	246	234	219	182	152	118
Ελαία	16	17	33	53	93	133	122	142	126	139	125	105	92
Κάτω Λοφίσκος	-	-	-	207	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Λοφίσκος	338	321	302	75	297	248	230	225	208	240	210	183	151
Μονή Αγίου Χαραλάμπους Λευκών	6	5	2	2	6	10	37	13	17	7	28	11	12
Χάνια	170	138	123	142	98	130	347	75	-	-	-	-	-
Δ.Δ.Αγίου Γεωργίου	365	313	360	435	520	508	510	414	446	441	374	336	251
Άγιος Γεώργιος	365	313	360	435	520	508	510	414	446	441	374	336	251
Δ.Δ.Αχλαδεράς	855	860	815	765	945	915	801	688	753	787	678	569	555
Συκιές	381	377	374	328	286	184	162	72	-	-	-	-	-
Αχλαδερά	201	211	264	268	458	528	473	485	620	777	606	562	514
Κάλαμος	44	43	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Κορασίδα	41	66	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Μονή Καρυών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	14	7	8
Περιβόλια	188	163	173	169	201	203	166	131	133	-	58	-	33
Δ.Δ.Νεοχωρίου	571	578	546	563	545	476	402	307	357	391	338	343	318
Νεοχώρι	571	578	546	563	545	476	286	183	225	277	223	192	205
Λάλα Πύργος	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	37	-
Νικολέτα	-	-	-	-	-	-	116	124	132	114	115	114	113
Δ.Δ.Οκτωνιάς	883	1.138	1.210	1.196	1.406	1.480	1.429	1.256	1.315	1.316	1.115	949	854
Οκτωνιά	758	863	1.139	1.175	1.367	1.480	1.429	1.256	1.315	1.316	1.099	949	854
Άγιος Μερκούριος	25	172	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Βάνο	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	-	-
Κοτακιά	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	-	-
Μουρτερή	100	103	71	21	39	-	-	-	-	-	-	-	-
Δ.Δ.Ορίου	475	550	504	563	719	676	662	646	650	544	461	408	329
Όριο	454	530	481	523	658	603	593	567	579	476	410	363	282
Μυρτέα	21	20	23	40	61	73	69	79	71	68	51	45	47
Δ.Δ.Πυργίου	253	260	213	245	258	243	240	219	223	229	208	178	128
Πυργί	253	260	213	245	258	243	240	219	223	229	208	178	128
Δ.Δ.Ωρολογίου	394	424	418	409	538	588	662	657	675	639	592	515	444
Ωρολόγι	300	346	322	321	407	415	436	410	423	377	336	290	239
Αγία Θέκλα	71	56	59	45	78	86	106	110	121	124	114	97	80
Πρινάκι	23	22	37	43	53	87	120	137	131	138	142	128	125

Πηγή: ΕΣΥΕ, Εφημερίδα Ευβοϊκή

